

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 14

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Журнал зареєстровано у Державному комітеті телебачення
і радіомовлення України як друкований засіб масової інформації
22.06.2005 р. Свідоцтво — серія КВ № 9983

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Одеса
“Астропrint”
2012

УДК 81:378.637(477.74)(051)
ББК 81(4Ук-4Од)7я54
H34

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Ларіна Еліна Вікторівна**, канд. філол. наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богуш Алла Михайлівна, академік НАН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Бріцин Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Бровченко Тамара Олександрівна, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Гуменій Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератур ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Жаборюк Олена Анатоліївна, д-р філол. наук, проф. кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;

Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Савчук Ганна Василівна, канд. філол. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.

Протокол № 8 від 27.03.2012 р.

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2012

От редакционной коллегии

Данный выпуск сборника “Лингвистические науки” посвящен юбилею трех украинских ученых-лингвистов, внесших весомый вклад в развитие современной филологической науки. Это доктор филологических наук, профессор Зимомря Н. И., доктор филологических наук, профессор Науменко А. М., доктор филологических наук, профессор Таранец В. Г., труды которых широко известны в научных кругах. Это основатели научных школ, воспитавшие многочисленных учеников и продолжателей.

Николай Иванович Зимомря — доктор филологических наук, профессор, академик АН Высшей школы Украины, заведующий кафедрой германских языков и литературы Дрогобычского государственного университета имени Ивана Франко, член Национального союза писателей Украины, известный переводчик, писатель, литературовед, Мастер художественного слова и тонкий лирик. Профессор Зимомря прикладывает много усилий для возрождения духовных ценностей Украины, развитию международного сотрудничества с ведущими университетами Европы.

Анатолий Максимович Науменко — доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и практики перевода Черноморского государственного университета имени Петра Могилы в Николаеве, переводовед, германист, литературовед, методист. В сфере интересов профессора Науменко — национальная специфика и философия языка, а также его детище — лингвопоэтика — как синтез всех наук о Слове. Как главный редактор журнала “Новітня філологія” Анатолий Максимович тесно сотрудничает с исследователями-филологами в области переводоведения, германистики, теории и истории литературы, а также общего языкознания и методики.

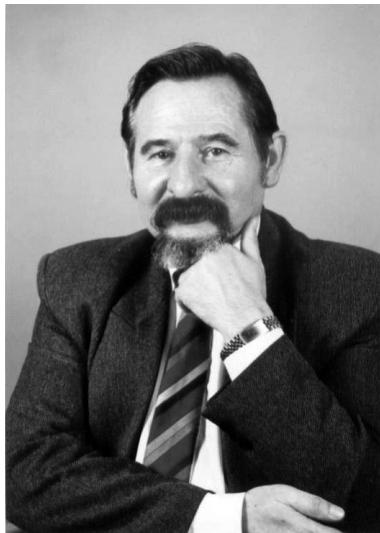
Валентин Григорьевич Таранец — доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой немецкой филологии и перевода Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского, исследователь в области сравнительно-исторического языкознания славянских и германских языков в сфере фонетики, грамматики, семантики и этимологии. Идеи историзма и закономерностей развития языков являются ведущими методологическими принципами исследований профессора Таранца.

* * *

Редакционная коллегия сборника “Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки” от всего сердца желает уважаемым юбилярам крепкого здоровья, дальнейших творческих успехов и научных достижений, а также надеется на дальнейшее плодотворное сотрудничество.

ПОШУК СЛОВЕСНОЇ ОСНОВИ – ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ. До 65-річчя Миколи Зимомрі

Вчитель. Це поняття містить доцільне переконання з досвіду. Бо ж відомо: кожний справжній освітянин є носієм окресленого ладу, покликаного утверджувати добре, красиве й вічне. Йдеться про одуховлення вартостей, що мають у зв'язку з нашим предметом розмови передусім словесну основу. Тому такий зачин, напевно, пасуватиме у цьому конкретному випадку. Адже йдеться про доктора філологічних наук, професора Миколу Зимомрю — педагога, для якого освітянська нива найважливіша й творить цілий світ розмаїття, як намисто. Він нині — відомий вчений-літературознавець, майстер художнього перекладу, член Національної спілки письменників України, завідувач кафедри германських мов і літератур Дрогобицького університету ім. Івана Франка, академік АН Вищої школи України. Сутність його змагань — завжди розуміти будень в обнові. Одне слово, працювати у сенсі трудитися — його характерна риса. За племчима — чотири трудові десятиліття, упродовж яких по-господарськи сіяв зерна у Храмі знань, освоюючи культурні цінності різних часів і народів. До того ж, мабуть, примітне усе ним написане, бо пройняті

великою любов'ю до рідної землі. А ця любов породжує повагу і любов до інших народів, інших культур. На шляху словесності Микола Зимомря знайшов свою долю, покликання, розкрився як творча особистість.

Коли заснувалася його стежка? Микола Зимомря народився 30 листопада 1946 року в селянській родині. Вона споконвіку проживала в селі Голятин, що на Міжгірщині, де й загубилося між пралісами великого пасма гір. До речі, тут побачив світ автор тритомної історії Закарпаття Іван Дулишкович (1815–1883), образ якого вже в наші дні повернувся до отчого порога в цінному мистецькому горельєфі скульптора-краяніна Михайла Беленя. А ще Голятин та навколоїшні верхи добром словом згадав Іван Ольбрахт у знаменитому романі про опришка Миколу Шугая (1898–1921). Його головні арсенали, за народними переказами, “навічно” закопані у золотих ямах між горами, які своєрідним колом оперезали ущелинами й видолинками Голятин, Обляську та Келечин. Тому чеський письменник так і назвав перший розділ роману про незабутнього закарпатського опришка “Колиба над Голятином”.

Микола Зимомря тут закінчив середню школу, а далі — шлях простилився до міста над Ужем, де вчився на відділеннях української та німецької філології Ужгородського університету. Студії завершив 1967 року. Судилося йому посмакувати вчительського хліба в п'ятій середній школі міста Ужгорода, де ще в 60-х рр. традиційно викладалася німецька мова. Можна тільки пошкодувати, що згодом її так несподівано замінили французькою... Відтак на довгі літа пов'язалася його доля з Ужгородським університетом, де працював викладачем німецької мови, завідувачем кафедрою німецької філології (1973–1979), доцентом, професором, а також завідувачем кафедрою іноземних мов (1986–1993).

Цій трудовій біографії передували роки стаціонарного навчання в Берлінському університеті ім. Гумбольдта (1969–1972). У його стінах уродженець Срібної землі (таке, власне, з легкої руки славетного письменника й педагога Василя Пачовського (1878–1942) метафоричне імення має Закарпаття) успішно захистив кандидатську дисертацію “Сприйняття української літератури в німецькомовних країнах від першовитоків до 1917 року. До історії українсько-російсько-німецьких літературних зв'язків” (Берлін, 1972). Її текст має обсяг 639 сторінок і написаний німецькою мовою. Дослідження молодого науковця отримало високу оцінку авторитетних укра-

їнських і німецьких учених, зокрема офіційного опонента з Києва Ярослави Погребенник (1931–2010), а також визначного німецького славіста — академіка Едуарда Вінтера (1896–1983).

У розлогій праці М. Зимомрі аргументовано окреслювався феномен, що характерний для творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського та інших українських майстрів слова в контексті тієї взаємодії, яка відбувалася різними шляхами, у тім числі на рівні контактно-генетичних зв’язків та художнього перекладу. Дисертаційний пошук уродженця Закарпаття отримав справжнє визнання, власне, як одного з помітних в Україні теоретиків художньої комунікації загалом і парадигми текстової інтерпретації — зокрема.

По десятьох роках — докторантура в академічному Інституті світової літератури ім. Максима Горького у Москві (1980–1982), де Микола Зимомрі як германіст репрезентував українську науку. Тут він завершив докторську дисертацію на тему “Міжлітературні зв’язки та роль перекладу в художньому процесі”. Важливо, що це дослідження здійснювалося в рамках наукового співробітництва Інституту світової літератури з Берлінським університетом імені Гумбольдта. Тому й закономірним став захист, що відбувся також у тому ж вузі, в якому минули колись аспірантські студії М. Зимомрі. Двотомник став предметом захисту докторської дисертації наприкінці 1984 року. Наукову сумлінність її автора, новаторське осмислення взаємодії літературних систем як одного з вагомих типів художньої комунікації в органічній сполучці з перекладом — “рухомим” чинником художнього процесу взагалі, — усе це аргументовано відзначили офіційні опоненти, відомі у науковому світі вчені — професори Юрій Борєв, Марк Поляков (Москва), Павло Копанев (Мінськ), Манфред Єніхен та Антон Гірше (Берлін). Що б додати? Минули літа й тому звідси — акцент: Миколі Зимомрі за сорок п’ять років дослідницьких пошуків вдалося досягти немало. В його активі біля тисячі публікацій. Хоч у літературознавстві дебютував 1970 року, проте перші друковані кореспонденції та нариси з’явилися ще в 1959 році. Вони й започаткували його журналістські уподобання.

У дослідженнях М. Зимомрі осмислено вагомі явища літературного процесу, компаративістики, взаємодії культур народів Східної, Центральної та Західної Європи. З-поміж непересічних складників його доробку слід назвати такі книжкові видання: “Україна —

Польща: культура, уроки, духовні змагання” (1999), “Totожність та партнерство: студії взаємин найближчих сусідів” (2000), “Україна–Польща. Наукові студії сусідів–партнерів” (2004), “Україна–Польща. Монолог — діалог культур” (2004), “Україна — Польща: нові виклики епохи” (2006). Вони творять своєрідну серію під назвою “Україна–Польща” з п’яти томів (у шести книжках).

Не буде перебільшенням, якщо сказати: вказані бібліографічні одиниці — це однозначні свідчення, не тільки багатогранного таланту, а й активної громадської позиції та невтомної діяльності М. Зимомрі. Його науковим розвідкам притаманні яскраво виражені оцінки, точна емоційна мова, вірність виробленій стилювій манері. Серед пріоритетних фактів, які дослідник уперше ввів у науковий вжиток, заслуговують на увагу насамперед такі, що збагачують характеристику творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Марка Вовчка, цілої плеяди німецьких діячів науки і культури. Маючи велику одержимість і напружену енергію, вчений натхненний трудом, коли прямує незвіданими й неходженими стежками, досліджує невідомі або маловідомі факти для широкого читацького загалу, або ж питання, які тривалий час під впливом різноманітних обставин чи відповідних епох взагалі замовчувалися.

Доля подарувала М. Зимомрі можливість працювати у багатьох архівах і бібліотеках Львова, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Риги, Тарту, Берліна, Лайпцига, Ваймара, Галле, Дрездена, Кельна, Гайдельберга, Варшави, Krakova, Ченстохови... Очевидна селянська наполегливість і щаслива вдача дозволили філологові з чуттям “археолога” відшукати цілу низку невідомих прикладів з історії німецько-українських та українсько-німецьких, українсько-болгарських, українсько-польських, українсько-угорських культурних взаємодій, одне слово, знайти й осмислити чимало нового про таких визначних діячів на ниві німецької культури, як Й.-К. Енгель, Й.-В. Гете, Ф. Шіллер, Г. Гайне, Й.-Г. Гердер, Ф. Боденштедт, А. Лайст, Л. Яковські, Г. Адам, К.-Е. Француз, А. Захер-Мазох, А. Ш. Вутцкі, Е. Вінтер та інші. Всі вони — тією чи іншою мірою — були причетні до історії України, її культурних надбань, послужили посередниками у складному процесі сприйняття (а нерідко й запозичення) українського слова в країнах Західної Європи і передусім — в Австрії та Німеччині.

Праці М. Зимомрі збагатили, зокрема, німецькомовну Шевченкіану. Так, у 1976 році в Берліні з’явилося велике монографічне до-

слідження “До сприйняття творчості Тараса Шевченка в німецькомовних країнах”, а згодом ще кілька аналогічних публікацій, в яких переконливо оцінюються заслуги багатьох зарубіжних дослідників Шевченкової творчості. Слід назвати таких славістів, як Г.-Л. Іунк, Е. Кайль, Я.-П. Йордан, Й. Шерр, Г. Карпелес, Юлія Віргінія, В. Ягич, В. Каверау, А. Єнсен, Г. Абель, М. Фолтіцеано та ін.

З-поміж багатьох ілюстрацій прочитання Шевченкового слова вирізнимо текст автобіографії Кобзаря в німецькомовному перекладі, що побачив світ у Лайпцигу ще за життя поета в 1860 році. М. Зимомрі як науковцеві пощастило першим в Україні подати цей вагомий факт і встановити ім'я перекладача. Як ця промовиста німецькомовна інтерпретація, так і справа з виданням у 1859 році Шевченкової збірки поезій у Лайпцигу — все це не обійшлося без невтомного Пантелеїмона Куліша (1819–1897), талановитого перекладача творів Гете, а також пристрасного популяризатора творчості Т. Шевченка в Німеччині. Ці та інші факти проступають зі сторінок монографії “Німеччина та Україна: у нарисах взаємодії культур”, яка опублікована німецькою мовою у книжковій серії альманаху українців Європи “Зерна” (Львів, 1999). Окремого слова заслуговує його російськомовна монографічна праця “Опанування літературного досвіду. Переємність традиції сприйняття творчості Тараса Шевченка” (Дрогобич, 2003). Відрадно, що вона з’явилася за сприяння Об’єднання українців Росії, зокрема, за активної підтримки його голови — Олександра Руденка-Десняка (1936–2006). До речі, у доробку М. Зимомрі є й польськомовна монографія — “Виміри духовних змагань” (Кошалін, 2006).

А ось штих ретроспективного характеру: Микола Зимомрі ще 1970 року розшукав два твори Лесі Українки, які сім десятиліть не були відомі на Батьківщині поетеси. Це — поезія “Бути чи не бути” та прозовий твір “Лист у далечіні”. Про пріоритетність подібних знахідок М. Зимомрі писав визначний український літературознавець Федір Погребенник (1929–2001) у відгуку “Ще один автограф поетеси” зі шпалть “Літературної України” (1971. — № 1. — С. 2). Так, вони справді примітні під пером філолога, якому належать грунтовні заглиблення у художню світобудову Т. Шевченка, І. Франка, Марка Вовчка, Ю. Федъковича, В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, а також М. Чернишевського та І. Тургенєва. Дослідницькі обрії науковця ширшують, з кожним роком набуваючи вагомогозвучання.

Професора М. Зимомрю цікавлять актуальні питання культурознавства, краєзнавства, народознавства, української етнопедагогіки, мистецтва національного виховання. Це яскраво помітно у таких опублікованих статтях, як “Погляди німецькомовних учених на етнічну принадлежність і мову корінного населення Закарпаття” (1993), “Концептуальні погляди Августина Волошина на синтез навчання та виховання в умовах школи й сім’ї” (1995), “Августин Волошин — видатний учений-педагог України” (1995), “До питання генези добра і зла у виховних оцінках Йосипа Терелі” (1995), “Педагогічна думка та її місце в науковій спадщині культурно-освітніх діячів Закарпаття” (1996), “Екологія та її загальнолюдські начала в літературному процесі” (1997), “Окраса української словесності в оцінках німецьких учених першої половини XIX віку. До 200-річчя появи “Енеїди” Івана Котляревського” (1998), “Адам Міцкевич у німецькомовній рецепції та її рефлексії з Україною” (1999), “Типологічні взаємодії літературних явищ у процесі рецепції” (2000), “Шевченко і ми. Образ Воскресіння в поезії Тараса Шевченка” (2001), “Морально-етична вартість послань митрополита Андрея Шептицького” (2002), “Педагогічна спадщина Олександра Духновича в оцінках Едуарда Вінтера” (2003), “Альфред Єнсен та його заслуги в історії польсько-шведських та шведсько-українських культурних зв’язків” (2004), “Рідна мова як чинник виховання особистості в контексті “Великої дидактики” Я. А. Коменського” (2005), “Переклад як образ життя. До питання перекладацької діяльності Івана Франка” (2006), “Модельний світ особистості у драмах Бернарда Шоу, Івана Франка, Володимира Винichenka” (2007), “Творчість П. Й. Шафарика в німецькомовній рецепції та її розголос в Україні” (2008), “Феномен Григорія Кочура як перекладача: дискурс культурологічної традиції” (2009), “Сповіdalна сила “жіночого письма” як явище української культури” (2010), “Духовність і чин: до питання про значимість особистості у взаємодіях Західної та Східної Європи” (2011). Це — тільки дещо з того, що вчений видрукував як в Україні, так і за її межами, зокрема, в Болгарії, Польщі, Росії, Словаччині, Німеччині.

Заслуговують на увагу типологічно-контекстуальні підступи до слідника до вивчення історичного минулого Закарпаття з погляду на оцінки угорських, чеських, словацьких, німецьких, австрійських, польських учених. Під цим кутом зору він докладно розглядає наукову й художню спадщину уродженців Срібної землі та її шанувальників з минулих епох та сучасної доби (М. Балудянський, І. Орлай,

В. Кукольник, М. Лучкай, О. Духнович, П. Лодій, А. Волошин, В. Гренджа-Донський, Ю. Боршош-Кум'яtskyй, С. Панько, Л. Балла, П. Скунць, І. Чендей, В. Ладижець, С. Жупанин, В. Кохан, О. Рішаві, П. Пойда, О. Тимофієва). Двома виданнями вийшла монографія “Августин Волошин” (1994, 1995), яка знайшла позитивну оцінку в літературі про найвидатнішого діяча Карпатської України (М. Мушина, Т. Беднаржова).

У зв’язку з проблематикою українознавства та ролі комунікативної функції, яку українська література виконувала у важких соціальних умовах, М. Зимомря написав кілька концептуально вагомих статей, що умовно складають цикл “Натхнені образами України” Тут бодай назвати б такі позиції, як, наприклад: “Неопалимі мальви дружби”; “Творчість Петка Тодорова у колі зацікавлень Володимира Гнатюка”; “Угорська література в колі перекладацьких зацікавлень Фрідріха Боденштедта”; “Українські фольклорні образи у творчості польських романтиків”; “У руслі слов’янського річища: До 200-річчя від дня народження П. Й. Шафарика”; “Людвіг Якобовскі та українська література”; “Місце Перемишля в контексті культурно-освітніх зв’язків Галичини та Закарпаття”; “Польсько-українські взаємодії в Галичині на зламі XIX — початку ХХ століть”; “Україна та Польща в дзеркалі преси періоду другої світової війни”; “Українське шкільництво та його парадигми в контексті полікультурного середовища”; “Шалінові хустки з національної пам’яті. До 70-ти річчя від дня народження Дмитра Павличка”; “Використання персоналій та краєзнавчих матеріалів у навчально-виховному процесі”; “Якщо вогнем і мечем, то без світла. Інтерв’ю з Юліушем Сенкевичем”; “Гуманістичні засади як основа особистості вчителя”; “Від “Слова о полку Ігоревім” до “Чуеш, брате мій...” Богдана Лепкого: прочитання Остапа Грицая як перекладача”; “Лемківські мотиви у творчості Якова Гудемчука та Ольги Петик”; “Тематична спорідненість прози М. Коцюбинського та А. Шніцлера”; “Взаємодія культур у контексті духовних змагань Михайла Драгоманова” та ін.

Що й казати, привабливість, цінність наукових праць дослідника — передусім в об’єктивній засаді на тлі пошукової широті, в конкретному володінні багатством наукового апарату, розмаїтті мовної палітри, її стилізованих вимірів, нарешті, в уболіванні, за долю рідної культури. Як не згадати слова Й. Г. Фіхте: “Будьте якнайбільше німцями, тоді ви будете справжніми людьми”, які б варто нагадувати тим українцям, котрим байдуже материнське начало.

М. Зимомря чимало вже зробив для повернення розгублених скарбів, відродження духовних, морально-естетичних вартостей українського народу, а звідси — й загальнолюдських цінностей, гуманістичних надбань, що, як правило, “приземлені” до духовних змагань, наприклад, білоруського, російського, українського, польського, словацького, німецького, грузинського та литовського народів. Для кожного з них дослідник має окрему теку з матеріалами, укладеними за виробленою ним схемою, що також належить до творчої лабораторії словесника. У цьому зв’язку викликають зацікавлення численні статті М. Зимомрі про найбільш активних популяризаторів українського красного письменства у країнах Східної, Центральної та Західної Європи — Й.-Г. Гердера, Ф. Боденштедта, П. Тодорова, Е. Вінтера, Е. Райснера, П. Кірхнера, Р. Гебнера, Р. Сембраторовича, О. Горбача, М. Мушинку, І. Галайду, І. Удварі, Ю. Тамаша, І. Качанюк-Спех, а також Анну-Галю Горбач, яка нещодавно відійшла за межу Вічності.

Так, він володіє здатністю пишатися не тільки власними національними традиціями, а й національними традиціями інших народів, розуміти ці традиції, ставитися до них з такою ж дбайливістю, з якою ставиться до власних, бачити їхню красу, вникати в ті почуття, які відчувають сини і дочки цих народів щодо своєї історії, культури, мови. Як тут не виокремити такий факт: науковцеві вдалося “розшифрувати” архетип, іншими словами, ключ до розуміння епістолярію Марка Вовчка, історії становлення її творів і, зокрема, унікального збірника “Двісті українських пісень”, що посідає виїмкове місце у світовій фольклористиці. Вчений виявляє значну турботу про збереження народної пісенності як неоціненного надбання української культури. Свідчення цьому — укладений ним збірник пісень “Ой там нагорі, на вершечку” (1991; друге доповнене видання — “Верховинські співанки” (Дрогобич, 2001), записаних на Міжгірщині з уст народної співачки, рідної матері Гафії Зимомрі (1919–1995). Рано втративши чоловіка Івана Зимомрю (1913–1949), вдова-страдниця вивела в люди п’ятьох синів (дочка Марійка в ангельському віці пішла з життя). У книжечці вміщено ґрунтовний нарис сина “Народна криниця — невичерпна” — трепетна розповідь про складну долю, що судилася матері-горянці... А перегодом побачила світ третя збірка пісенних текстів Гафії Зимомрі — “Бойківські наспіви” (Дрогобич, 2008). Вона містить зразки коломийок у записах Миколи Зимомрі, Григорія Дем’яна та Василя Кобаля. Це окрім видання упорядкували Олек-

сандра Німилович та онука народної співачки — кандидат педагогічних наук Олена Юрощ. Тут природнім постає вкраплення про те, що у колі родини М. Зимомрі має місце продовження творчої естафети, яку перейняли дочка Олена та син Іван. До того ж саме вони й уклали бібліографію батькових праць “Микола Зимомрія. Осердя наукового доробку” (Ченстохова; Ужгород; Дрогобич, 2007). Можна також відчути радість, коли взяти до рук “Українську музичну енциклопедію”. У другому її томі вміщена стаття В. Грабовського та О. Юрощ про Гафію Зимомрію. З фольклористичними уподобаннями пов’язана також цінна збірка “Благодать та її джерела” (Дрогобич, 2002), яку упорядкував і написав до неї післямову М. Зимомрія.

М. Зимомрі був одним із першовідкривачів таланту німецькомовної поетеси з села Кушниці, що на Іршавщині, Ольги Рішаві (1903–1993), опублікувавши про її творчий доробок біля двадцяти статей. Dobrій розголос здобули два видання її творів українською та німецькою мовами “Голуба мандрівка” (Ужгород, 1979. — 159 с.), “Рокам подвоєно ціну” (Ужгород, 1996. — 240 с.). Вони укладені М. Зимомрею. Обидва збірники містять переклади П. Скунця (1942–2007), одного з визначних українських поетів сучасності.

З-поміж інших видань, які упорядкував і видав М. Зимомрія, слід назвати книжки: “Молитви серця” Юлія Боршоша-Кум’ятського (Ужгород, 1995), “Малинове коло” Миколи Слабака (Львів, 2000); дві збірки Дмитра Павличка — “Наперсток” (Кошалін, 2000) та “Київ у травні” (Кошалін, 2001); “Лемківські пороги” Ольги Петик (Львів, 2002); “Юрій Гуца-Венелін. До 200-річчя від дня народження” (Ужгород, 2002); “Корінням з України” (Львів, 2000) та “Кольорові сни” (Дрогобич, 2003) Павла Головчука; “Різноцвіття” Якова Гудемчука (Кошалін, 2003) та ін. А щойно побачив світ навчальний посібник “Текст. Система. Поетика жанру” (Дрогобич, 2011). Йому передували аналогічні праці: “Переклад: теорія та практика” (Кіровоград, 2001), “Німецько-український розмовний практикум” (Дрогобич, 2004), “Німецько-польський розмовний практикум” (Дрогобич; Ченстохова, 2006), “Фразеологія: знакові величини” (Вінниця, 2008). Таким чином, допитливий студент має можливість прилучитися до різноманітного арсеналу джерел...

Звичайно, впадає в око розмаїття тем, що стають предметом дослідницьких студій вченого. Однак усі вони неодмінно торкаються тієї проблематики, яка є стрижневою, коли назовемо її підгрупи: взаємодія національних культур, теорія та практика перекладу тощо. Проте

іноді нуртує запитання: чи варто розпорошувати дужу енергію на таке широке коло уподобань? Але на цього найкращу відповідь знає той, хто творить. У цьому напрямку М. Зимомря радо називає своїх учителів, порадників, друзів — Марію Опаленик, Ірину Мончак, Андрія Ігната, Степана Штефуровського, Євгена Шабліовського, Едуарда Вінтера, Ебергарда Райснера, Марію Деркач, Федора Погребенника, Ярославу Погребенник, Ніну Над'ярних, Юрія Борєва, Івана Хланту, Василя Марка, Романа Гром'яка, Олександра Астаф'єва, Анатолія Гуляка. На жаль, окрім із них — у кращих світах...

Хіба варто робити вододіл між науковими зацікавленнями Миколи Зимомрі? Адже він охоче досліджує питання літературознавства, мовознавства, етнографії, фольклористики, історії, встигаючи сказати у різних напрямках своє слово. Це також засвідчують його змістовні книжкові позиції: “Животворна змагальність освіти” (Ужгород, 2000), “Веселка просвітленої пам'яті” (Дрогобич, 2010). Особливого розголосу заслуговують значні обсягом праці: “Джерела вічної краси” (Ужгород, 1996), “Долі в людях” (Дрогобич, 2006). Перша містить наукові статті, в яких розглядаються багатовимірні аспекти художньої творчості, історичного минулого, що висвітлюється на тлі діяльності Івана Пастелія (“Невпокійні імпульси любові”), Івана Могильницького, Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича. Якова Головацького (“Стежками “Русалки Дністрової”), Михайла Лучкай (“У барвах сьогодення”), Петра Лодія (“Універсальність першоджерел”), Івана Орлая (“На відстані епох”), Михайла Балудянського (“Від передгір'я Карпат до Північної Венеції”), Василя Кукольника (“Скарби Срібної Землі”), Григорія Квітки-Основ'яненка (“Пороги у відкритий світ”), Тараса Шевченка (“Досвітні вогні Шевченкової слави”), Марка Вовчка (“Невичерпальність. Марко Вовчок до світового визнання”), Павла Йозефа Шафарика (“Духовні островіці в океані взаємодії національних культур”), Антона Мальчевського, Адама Міцкевича, Северина Гощинського, Юліуша Словацького (“Натхнені образами України”), Михайла Коцюбинського, Яна Райніса (“Література — “цитадель духа”), Юлія Боршоша-Кум'ятського (“Світло молитви та її акорди”), Петра Пойди (“Дар та його зерна”), Лариси Робіне (“Виміри незвичайної долі”), Едуарда Вінтера (“З ім'ям України”), Івана Франка (“Ясність слова та його переклад”). Натомість видання “Долі в людях” охоплює понад п'ятдесят нарисів про культурно-освітніх і громадських діячів України.

Цей далеко не повний реєстр дослідницького ужинку М. Зимомрі насамперед вражає кількістю імен і різноманітністю творчих спрямувань і тенденцій авторів. У дослідженнях критик переслідує мету — знайти і показати читачеві духовні меридіани спільноті, зрідненості ідей добра, справедливості, свободи, миролюбства, що проходять крізь літератури різних народів із давнини і до наших днів. Своїми дослідженнями науковець рухає, розпросторює вглиб і вшир духовне єднання народів, відає свій талант і працює в ім'я благородної мети — взаємного збагачення культур, бо кожен його здобуток у цій царині іде на карб зміщення інтернаціональних почуттів народів. Прагнення автора — розкрити сутність людського в людині, природа якої наповнена болем за правду життя. Без сумніву, М. Зимомрі вдалося зазирнути в глибину пристрастей, що нуртують у стражданнях за високе й вічне, а ще — за саме право жити на землі непоглумленим, незневаженим, а щасливим... Тому можна б висловити впевненість: читачеві запам'ятуються дужі енергією образи, живописно й аргументовано висвітлені у сполучі з конкретними ділами Івана Маргітика (“Парость від його виноградної лози”), Миколи Мушинки (“Благовісник праці”), Степана Добоша (“Розсипані небом зорі”), Степана Кишка (“Коли розквітне надія на весну”), Петра Гудивка (“Впорядкована множина радостей”), Юрія Фірцака (“Подих покликання”), Михайла Кречка (“Вершини й долини неминущої гармонії”), Василя Марка (“З алгоритмом “Чуєш, брате мій...””), Юлія Боршоша (“Співпереживання — нурт устремлінь”), Юрія Герца (“Одухотвореність живописної енергії”), Андрія Дурунди (“Вага слізинки на словесному листку”), Іллі Галайди (“Поезія серця й причетності”), Анни Лаймінг (“Кашуби над Слупією”), Василя Гомонной (“Родючість ґрунту й теплінь думки”).

Чим приваблюють ці матеріали, власне, своєрідні студії, в яких мають місце вирування життєвих шквалів, де сумління проступає радісним світлом? Так, цією дикцією гуманізму, аби не спустошити душу, не кинути її вітру на поталу, оборонити віру й духовні цінності — велиki просвітки в майбутнє... Мовиться про життєві уроки, які художньо відтворив М. Зимомрі, закликаючи не декларативно, а переконливо, впорядковано до морального самопізнання, тобто не показної, а справжньої оцінки явищ, подій, людських учинків. Підзором дослідника, публіциста-аналітика зримі болісні шукання відповіді на давнє, як світ, питання: хто має право бути суддею — де-факто — для живих і невинних? Певна річ, моральним суддею, бо ж нерідко хамство бере верх над високим Смислом...

Поза всяким сумнівом, названі праці творять “внутрішню” цілісність, пройняту неминущими критеріями добра, видіння вічної краси. Скажімо, тільки з розвідок М. Зимомрі дізнаємося, що Й.-В. Гете був одним із перших, хто спричинився до високої оцінки заслуг Івана Орлая перед наукою. У фондах Ваймарського архіву Гете й Шіллера дослідник віднайшов рукопис листа, написаного Іваном Орлаєм у серпні 1806 року творцеві “Фауста”, — цінний документ людських стосунків двох діячів-сучасників.

Варто наголосити: наукову спадщину уродженців Закарпаття дослідник розглядає крізь призму їхніх зв’язків з Росією, Болгарією, Польщею, Угорчиною, Австрією, Німеччиною, Словаччиною та Чехією (І. Орлай, М. Балудянський, З. Кукольник, П. Лодій, О. Духнович). Велика джерельна база, оригінальність авторських висновків та узагальнені, концептуальна глибина спостережень вченого — характерна ознака праць М. Зимомрі. Вони різні звучанням, проте їх об’єднує точність визначення завдань, коли йдеться про тематичну окресленість, приміром, німецькомовної Шевченкіані, художньої практики багатьох українських авторів, твори яких стали предметом зацікавлень з боку німецькомовної критики. Все це — позитивні складники процесу взаємодії національних культур. Наприклад, німецькомовні твори Ольги Кобилянської, Івана Франка чи Юрія Федьковича не наслідують, як це переконливо довів М. Зимомрі, творчу палітру Гете, Шіллера, Гайне, а радше свідчать про трансформацію надбань німецької класики в річище нового літературного сектора.

Системний аналіз процесу сприйняття українського письменства в Австрії та Німеччині, всебічно проведений ученим, дає можливість побачити місце української літератури в контексті світової культури. Дослідник дійшов слушного висновку: українське художнє слово досі відоме світовій громадськості, на жаль, тільки на рівні представництва імен, а не творів. Іншими словами, динаміка пізнання й визнання художньої думки переважної більшості українських письменників ще не відповідає такій потребі рецепції, тобто сприйняття, яка б визначала справжнє обличчя української національної культури. Виняток з цього правила становлять Т. Шевченко, І. Франко, В. Стефанік, М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Винниченко, В. Стус. Подібні висновки М. Зимомрі добре вмотивовані конкретикою фактів, типологічних паралелей, переконливими спостереженнями. Тому принагідно доцільно назвати й такий факт. М. Зимомрі злагатив

шевченкознавчу науку новими іменами (Г.-Л. Цунк, Е. Кайль. Л. Тішндорф), які до нього взагалі не розглядалися у зв'язку з життєвим і творчим шляхом Кобзаря.

Вивчаючи тему сприйняття української літератури в німецькомовних перекладах та критичних оцінках, М. Зимомрі систематично визбирував архівні матеріали щодо подібної тематики, закоріненої в письменство російського, білоруського, грузинського, болгарського, угорського та литовського народів. У цьому зв'язку особливо примітні такі його дослідження, як “Роль Я.-П. Йордана в історії міжслов'янських взаємин (40–70-і роки XIX ст.)”, “У дружбі з Тургеневим: Марко Вовчок”, “Художественное наследие М. Ю. Лермонтова в переводах Фридриха Боденштедта”, “Максим Богданович і Закарпаття”, “Доля Лемківщини в поезії Тадея Карабовича”, “Два генії: Григорій Сковорода і Володимир Соловйов” та ін.

М. Зимомрі щедро ділиться ідеями, а часом і ним уперше віднайденими знахідками. Для нього головне — “аби добро служило людям”, а за ким чи кому припаде пріоритет, для нього особливого значення не має. Може, тому він охоче виступає “від імені авторського колективу”, хоч його стильова манера одразу впадає у вічі. Чимало його виступів узагалі не фіксовані, бо загублені в публікаціях “без підпису”, колективних вітаннях з нагоди чи без неї; а вони — складові його професійних обдарувань. У цьому контексті важливий доробок М. Зимомрі як перекладача. Доброго розголосу набули збірки з його інтерпретаціями творів Дмитра Павличка німецькою мовою (“Київ у травні”, 2001; “Княгиня Європи”, 2010), а також польськомовної поетеси Олександри Шевелло — українською (“Гармонія псалму”, 2003).

В останні роки дослідження М. Зимомрі набирають нових якос-тей, тематично й проблемно збагачуються. Мабуть, цей факт найкраще проступає в упорядкованих ним збірниках, що мають не дистанційовану, а органічно позначену посвяту. Одне слово, вони присвячені конкретним визначним особистостям, діяльність яких загалом добре знана у науковому світі. Досі йому вдалося видати цілу низку книжок, що творить своєрідний цикл вагомих позицій. Сюди належать дослідницькі студії про таких відомих культурно-освітніх діячів, як Ю. Гута-Венгелін (“Ю. І. Гута-Венелін і слов'янський світ” (Ужгород, 1992), Іван Гранчак (“Професор Іван Гранчак” (Ужгород, 1997), Микола Мушинка (“Благовісник праці” (Ужгород, 1996), Адам Вірський (“Тотожність та партнерство: Студії взаємин найближчих сусідів”

(Кошалін-Кіровоград, 2000), Володимир Задорожний (“Дар служити науці” (Ужгород, 2001), Ярослав Грицковян (“Осередки української долі” (Дрогобич, 2005), Олександр Чередниченко (“Теорія та практика перекладу”; “Система тексту: інтеркультурний вимір” (Київ-Дрогобич, 2008), Анатолій Мойсієнко (“Світ мови: поетика текстових структур” (Дрогобич, 2009), Любомир Сеник (“Особистість на тлі епохи” (Дрогобич, 2010), Петро Фещенко (“Шлях духовності” (Дрогобич, 2011), Іван Мегела (“Обрії наукового пошуку” (Київ, 2011) та ін. Звісно, впадає в око розмаїття імен. Воно певною мірою свідчить і про наполегливість дослідника, якому болить, якщо він бачить прогалину. Тому вдячний читач, треба гадати, віднайде щось для себе у численних передмовах чи післямовах до таких книжок, як “Орієнтації. Розмисли. Дискурси” Р. Гром’яка, “Українська компаративістика: концептуальні проекції” Л. Грицик, “Спалені камені” А. Мойсієнка, “Володар мудрості народної” І. Губаля, “Висоти вічних журавлів” О. Тимофієвої, “До тебе, Україно, піснею прийду” І. Трача, “Ізійди, сатано!” Л. Сеника, “Орнаменти слова” О. Астаф’єва та ін.

У своїх наукових працях М. Зимомря дотримується такого принципу, як поглиблення історичної пам’яті, правдиве, об’єктивне художнє відображення історичного минулого, усунення “білих плям” у культурній спадщині, досягнення гармонії та високої культури міжнаціонального спілкування. Хто знає, може, це й окресловав відомий учений, письменник, культурно-освітній діяч зі Львова, коли на титульній сторінці роману про життя свого покоління написав такий дарчий напис: “Дорогому п. Миколі Зимомрі з глибокою повагою і вдячністю за все добре і благородне, за подвижницьку працю, за Вічне, що є у Вашій душі, за любов до слова, вільного, як орел, і могутнього, як народ, який покликав до життя це невмируще і велике — Любомир Сеник. Львів, 28 квітня 2001 р.”. І таких оцінок з-під пера побратимів — чимало.

Микола Зимомря — науковець і педагог. Ці дві ланки поєдналися в його особі на все життя. Вони добре взаємодоповнюють одна одну, що й визначає обличчя університетського професора в сучасному трактуванні як педагога вищої школи. З авторськими лекціями та спецкурсами він виступав у вузах України (Київ, Львів, Одеса, Донецьк, Кіровоград, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чернівці), Росії (Москва, Орел, Уфа), Німеччини (Лайпциг, Берлін, Заарбрюкен), Угорщини (Ніредьгаза, Будапешт), Болгарії (Благоєвград, Софія); викладав германістику в Слупській педагогічній академії міста, в Кошалінській

гуманістичній вищій школі та Ченстоховській Полонійній академії (Польща).

Понад тридцять п'ять років шліфував він свої педагогічні сходинки у стінах Ужгородського національного університету. І ось вже десять наступних літ — працює в Дрогобицькому університеті ім. Івана Франка. Там і тут освітянин набув педагогічної майстерності, тієї творчості, яку розглядає системно, власне, як цілеспрямовану, свідомо організовану діяльність, що виражається у комплексі умов і факторів навчання, виховання, розвитку творчої особистості. Все це з відповідною метою сприяє оптимальній організації навчально-виховного процесу, доцільній різновидності організаційних форм, методів, засобів, підходів, стимулюванню щодо самостійного виявлення інтелектуально-пізнавальної, соціальної можливості студентської молоді, диференціації діяльності юнаків і дівчат в роки набуття професії. Усвідомлюючи високе покликання педагога вищої школи, професор М. Зимомрія систематично, наполегливо опрацьовує різні питання педагогічної науки. Він розглядає її з позицій справжнього носія вищої школи, а її відображенальні взорування бачить у людях. Для них варто жити й нести просвітлені ідеали для майбутніх поколінь.

АНАТОЛІЮ МАКСИМОВИЧУ НАУМЕНКУ — 70 РОКІВ

Дата народження: 02.10.41.

Місце народження: с. Піщане
Мелітопольського району Запорізької області, Україна.

Загальна характеристика наукової діяльності: перекладознавець, германіст, літературознавець, методист. Друкується з 1974 року російською (Росія, Україна), українською (Україна), німецькою (Австрія, Голландія, Німеччина, Швейцарія) мовами, перекладався удмуртською (Росія) та німецькою (Австрія). Викладав німецьку філологію, переклад та зарубіжну літературу у декількох вищих навчальних закладах Росії та України; зараз працює завідувачем кафедрою теорії та практики

перекладу Чорноморського державного університету (м. Миколаїв). Головною тематикою його власних декілька сотень розвідок та десятків наукових праць, що вийшли за його редакцією, є німецькомовна філологія, а проблематикою — національна специфіка та філософія мови, соціальні і національні закономірності літературного процесу, ідіостиль митця, майже тотальна неадекватність лінгвістичного перекладу і не менш тотальна необхідність перекладу концептуального, сутність художнього образу в белетристиці, філологічний підхід до навчання студента і т. ін. Крім того, він є науковим керівником аспірантів і докторантів з чотирьох фахів: перекладознавство, германські мови, загальне мовознавство, зарубіжна література. У своїх публікаціях виступає за синтез усіх наук, що займаються словом, до єдиної цілісності — філології; такий синтез він назвав у 1988 “лінгвопоетикою”, на базі якої розробив низку дослідних напрямків (ворожнеча

культур, світомodelювання у слові, лінійність та цілісність художнього образу, лінгвopoетичний аналіз тексту, переклад як обробка тощо) і став організатором міжнародної перманентної щодворічної конференції “**Нові підходи до філології у вищій школі**” (1992, 1994, 1996, 1998, 2000, 2002) та укладачем, науковим редактором і співавтором збірок її матеріалів, які з № 9 (2000 рік) ВАК України визнала всеукраїнським фаховим науковим журналом “**Нова філологія**”; з № 21 (2005) у зв’язку з переїздом А. М. Науменка до м. Миколаїв журнал видається під новою назвою “**Новітня філологія**” (до шести номерів на рік обсягом до 30 друкованих аркушів, статті різними європейськими мовами), хоча Запорізький Національний університет, де раніше працював А. М. Науменко, продовжує видавати збірку тез і статей під назвою “**Нова філологія**”, запропоновану А. М. Науменком ще у 1997 році.

Освіта: вища; закінчив у 1967 році Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, факультет філологічний, спеціальність “*німецька мова і література*”. Там само навчався в аспірантурі і захистив кандидатську дисертацію (1976), а також закінчив докторантуру і захистив докторську (1991). В студентстві, аспірантурі й докторантурі набирався навчального й наукового, а також життєвого розуму у провідних вчених-викладачів Радянського Союзу (професорів вказаного факультету), за підручниками та монографіями яких навчалося майже півсвіту:

- в галузі німецької філології — у доктора філологічних наук К. А. Левковської;
- в галузі англійської філології — у доктора філологічних наук О. С. Ахманової;
- в галузі теорії літератури — у “батька” радянської літературної теорії, доктора філологічних наук Г. М. Поспелова та його найуспішнішого учня доктора філологічних наук І. Ф. Волкова;
- в галузі історії зарубіжних літератур — у царськоросійського засновника цієї науки доктора філологічних наук С. І. Радцига та не менш талановитого його учня доктора філологічних наук Р. М. Самаріна;
- в галузі перекладу — у талановитого практика перекладу і не менш евристичного його теоретика А. В. Карельського.

Кандидатську дисертацію захистив у 1976 році в Московському держуніверситеті імені М. В.Ломоносова на тему “*Творчий метод К. Крауса-драматурга*”, відкривши нею для радянських літературо-

звіства і читача незнайому творчість цього світово відомого австрійського сатирика (шифр 10.01.04 — література зарубіжних країн);

Докторську дисертацію захистив у 1991 році в Московському держуніверситеті ім. М. В. Ломоносова на тему “*Жанрові особливості австрійської драматургії 1918–1938-х років*” (шифр 10.01.04 — література зарубіжних країн). Це була перша в Радянському Союзі наукова монографія про історію австрійської драми за два попередніх сторіччя. Саме тому її головним опонентом був академік Національної академії України Д. В. Затонський, автор першої в Радянському Союзі монографії про австрійську літературу взагалі.

Вчене звання: професор кафедри німецької філології (шифр 10.02.04 — германські мови), 1991; **науковий ступінь:** доктор філологічних наук (шифр 10.01.04 — література зарубіжних країн), 1991;

Наукові напрямки: Хронологічно першим результатом його наукових розвідок з'явилася стаття 1974 року “*Литература и критика*”. На сьогодні (після 37 років наукової творчості) кількість його публікацій сягає 277 одиниць. Всі вони легко укладаються у п'ять дослідних напрямків, які вже можна назвати усталеними науковими школами:

а) **в галузі перекладознавства** (загальна кількість публікацій — 78): теорія концептуального перекладу як макроперекладу, як перекладу тексту, як перенесення задуму оригіналу з одного культурного середовища в інше (тобто з одної національно забарвленої мовної картини світу в іншу) на відміну від традиційного перекладу як мікро-перекладу, перекладу автономної лінгвістичної одиниці, перенесення оригіналу з одної мови в іншу (тобто збереження лише стилістики оригіналу при втраті його задуму);

б) **в галузі германістики** (загальна кількість публікацій — 70): національні варіанти німецької мови як наслідок ментальних розбіжностей на рівні мовних картин світу на відміну від традиційної лінгво-географії, яка вбачає розбіжності лише на рівні фонетики, лексики, граматики;

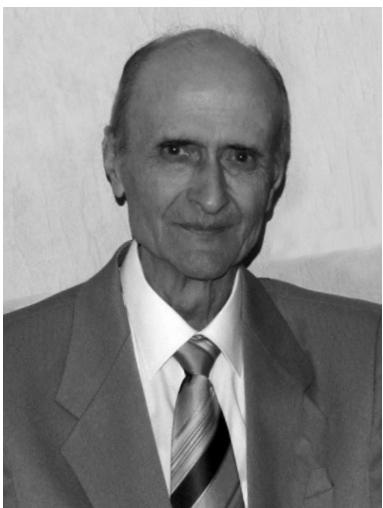
в) **в галузі теорії літератури** (загальна кількість публікацій — 49): цілісний, філологічний (= лінгвопоетичний) аналіз художнього тексту як комплексне, всеобще оцінювання художньої функції кожної мовної одиниці тексту на відміну від лінгвістичної рецепції, яка переважає конcretний реєстр лінгвістичних одиниць тексту, залишаючи осторонь їх образність, та літературознавчої інтерпретації, яка описує лише загальні екстраполінгвістичні чинники тексту, забуваючи про його мовленнєві особливості;

г) *в галузі історії літератури* (загальна кількість публікацій — 52): естетичний та соціальний ідеал (тобто принцип зображення людини та буття) як рушій літературного процесу на відміну від пануючої сьогодні оцінки белетристики як засобу беззмістового самовираження автором своїх евристичних знахідок;

д) *в галузі методики* (загальна кількість публікацій — 28): новий тип підручника з іноземної мови для вищої школи (і — відповідно — нова система навчання іноземної мови) як заглиблення студента майже виключно у професійний текст, з якого через дискусії щодо його змісту та мови вичерпуються студентом лінгвокраїнознавчі знання.

Ім'я А. М. Науменка внесено до міжнародного довідника осо-бистостей “Dictionary of International Biography” (Cambridge, England, 1999, p. 289).

ТАРАНЕЦЬ ВАЛЕНТИН ГРИГОРОВИЧ. БІОГРАФІЯ

і література. Був залишений на роботу на кафедрі німецької філології цього ж університету. Працював на посадах викладача німецької мови, потім старшого викладача.

4. В 1972 р. захистив кандидатську дисертацію в Ленінградському державному університеті під керівництвом проф. Зіндра Л. Р. на тему “Оклична інтонація в сучасній німецькій мові (експериментально-фонетичне дослідження)” зі спеціальності германські мови, отримав науковий ступінь кандидата філологічних наук, згодом звання доцента.

5. В 1982 р. захистив докторську дисертацію в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка на тему “Енергетична структура мовленнєвих одиниць” (спеціальність — загальне мовознавство) і отримав науковий ступінь доктора філологічних наук (1984 р.), а потім звання професора по кафедрі німецької філології (1986 р.).

1. Доктор філологічних наук, професор Таранець Валентин Григорович народився 7 червня 1938 року в селянській сім'ї в с. Писарщина на Полтавщині в Україні.

2. В 1952 році закінчив семирічну школу в с. Гриньки, а середню в 1955 в с. Крива Руда Семенівського району Полтавської області. Після школи два роки працював у колгоспі.

3. В 1957 році поступив в Одеський інститут іноземних мов і в 1962 році закінчив Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова зі спеціальності філолог, німецька мова, українська мова

6. Продовжував працювати в Одеському університеті на факультеті романо-германської філології на посадах доцента, професора, завідувача кафедри іноземних мов, потім кафедри німецької філології (з 1973 по 1998 р.), декана факультету (1978–1986 рр.).

7. В 1998 р. завідував кафедрою іноземних мов Одеської національної юридичної академії, з листопада 1998 р. працював на кафедрі української та іноземних мов Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, напочатку завідувачем кафедри, а з 2001 року професором цієї кафедри. З 2007 р. працював в Маріупольському державному гуманітарному університеті, а з 2008 і до сьогоднішнього дня займає посаду завідувача кафедрою німецької філології та перекладу в Миколаївському національному університеті ім. В. О. Сухомлинського.

8. В 1962 р. одружився на Лідії Євгенівні (Заїка), випускниці філфаку Одеського університету, в минулому однокласниці, родом з Полтавщини. Діти — дочка Вікторія (1963 р.н.), кандидат філол. наук, германіст, внук Ігор, син — Володимир (1973–2011), фізик, магістр, внуки — Олексій та Уляна.

9. Наукові інтереси В. Г. Таранця знаходяться в сфері германістики, славістики, загального мовознавства та індоєвропейстики. За період наукової діяльності підготував 6 монографій, одна з них видана німецькою мовою в м. Регенсбург (Німеччина). Керує науковою роботою аспірантів та здобувачів, із них на сьогодні захистило кандидатські дисертації 17 осіб.

10. За роки роботи в Одеському університеті отримав такі відзнаки: значки “Победитель соцсоревнования” в 1977 р., “За отличные успехи в работе” у сфері вищої освіти СРСР у 1981 р., “Відмінник народної освіти УРСР” у 1991 р. та медаль “Ветеран труда” в 1987 р.

11. Шлях до науки починався в 1962 р. в Одеському університеті під керівництвом Т. О. Бровченко в лабораторії експериментальної фонетики, в якій згодом після її відкриття була виконана значна частина кандидатських і докторських дисертацій, серед останніх роботи проф. Т. О. Бровченко, проф. Е. О. Нушикян, проф. Т. М. Корольової, проф. Н. В. Бардіної, проф. Н. В. Петлюченко. Виконавши необхідний цикл робіт, В. Г. Таранець продовжив наукове дослідження в Ленінградському університеті під керівництвом проф. Л. Р. Зіндра. Тут же захистив кандидатську дисертацію і продовжував консультуватися у вчених кафедри у сфері фонології та діахронічної фонетики.

Проф. Т. О. Бровченко та проф. Л. Р. Зіндер визначили шлях усього подальшого наукового життя Таранця В. Г. Після річного наукового стажування у проф. Г. Лінднера та проведення експериментів у Берлінському університеті ім. Гумбольдта, активно почав роботу над монографією та докторською дисертацією. Після захисту докторської В. Г. Таранець працює у сфері порівняльно-історичного мовознавства, провідними в якому є принципи історизму, причинності та системності. Початком у цьому була фонетика, спершу синхронічна, потім історична. Історизм передбачає пізнання мовних явищ у їх становленні та розвитку, це передумова історичного пізнання в науках. Розвиток розглядається як зміна ряду етапів з елементами наступності, як збереження відносної цілісності об'єкта. Причинно-наслідковий зв'язок характеризується об'єктивністю, загальністю та різноманітністю.

У своїх працях В. Г. Таранець широко приміняє актуалістичний метод, який полягає у використанні сучасних знань для вивчення минулого та передбачення майбутнього. Кожна одиниця вивчається у часі, розвитку, у становленні її в межах системи. Метод актуалістичний передбачає такі прийоми і процедури: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічну історико-наукову реконструкцію. Праці свідчать про наступність у розробці принципів порівняльно-історичних досліджень, зокрема українських та радянських мовознавців. Автор дотримується ідеї нерівномірності розвитку мовних одиниць. Процес розвитку мови постає як безперервний, наступний і поступовий. Результати досліджень допомогли В. Г. Таранцю систематизувати матеріал історії германських та слов'янських мов, стимулювали пошуки закономірностей розвитку цих мов. Ідея історизму та розвитку мови є провідним методологічним принципом. Розрізняються в мові нашарування, неоднакові за часом, ототожнюються факти різної хронології, відбитої в сучасних мовах і в давніх писемних пам'ятках. Реконструюючи архетип, В. Г. Таранець уточнює фонетичні закони, історія звуків розуміється ним як дивергентний процес; працям притаманна ідея закономірності розвитку мови, звукові зміни в якій відбуваються у формі повільної еволюції. Методологічно важливим є твердження про наявність внутрішніх та зовнішніх причин розвитку мови та про їх взаємодію.

У цілому наукові інтереси В. Г. Таранця зосередилися на порівняльному та історичному дослідженнях германських та слов'янських мов у

сфері фонетики, граматики, семантики та етимології. В результаті в більше ніж 100 працях основне місце займають дослідження з діахронії. Зараз працює над останньою із трилогії монографією “Українці: етнос і мова”, яка вийде друком у наступному році.

ГОЛОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФ. ТАРАНЦЯ В. Г.:

1. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи: Монография. — К.; Одесса: Вища школа, 1981. — 149 с.
2. Taranec V. G. Energietheorie des Sprechens. Neubearbeitung des russischen Originals // *Studia et exempla linguistica et philologica. Series II: Studia minora*. — Regensburg: S. Rederer Verlag, 1997. — Т. 5.
3. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). — Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. — Одеса: Астропrint, 1999. — 116 с.
4. Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси: Походження назв Україна і Русь: Монографія. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. — 296 с.
5. Діахронія мови: Збірка статей / За заг. ред. проф. Л. М. Голубенко. — Одеса: Друкарський дім, 2008. — 232 с.
6. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов: Монографія. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. — 276 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЕЙ, ЩО МІСТЯТЬ СЛЕНГОВУ ЛЕКСИКУ

Стаття присвячена вивчення просодичної організації діалогів, що містять сленгову лексику. Дослідження дозволило дійти висновку, що використання сленгової лексики найчастіше зустрічається в діалогічних єдностях, що виражают нездовolenня, гнів, жах, страх, ненависть. Інструментальний аналіз досліджуваних текстів довів наявність певного набору просодичних параметрів, які відіграють важливу роль при вираженні різних негативних емоцій.

Ключові слова: просодична організація, сленгова лексика, діалогічна єдність, негативні емоції

Статья посвящена изучению просодической организации диалогов, содержащих в себе сленговую лексику. Исследование позволило прийти к выводу, что использование сленговой лексики чаще всего встречается в диалогических единствах, выражающих недовольство, гнев, ужас, страх, ненависть. Инструментальный анализ исследуемых текстов выявил определенный набор просодических параметров, которые играют важную роль в выражении различных негативных эмоций.

Ключевые слова: просодическая организация, сленговая лексика, диалогическое единство, негативные эмоции.

The article is devoted to the study of the prosodic organization of the dialogues which contain slang expressions. The investigation allowed to single out five most frequent emotions, expressed with the help of slang, namely, displeasure, anger, horror, fear, hatred. Electroacoustic analysis revealed the set of prosodic parameters, playing an important part in negative emotions expression.

Key words: prosodic organization, slang expressions, dialogical unit, negative emotions.

Характерний для сучасної лінгвістики інтерес до проблематики реального функціонування мовних одиниць сприяє утвердженню системно-діяльносної методології.

В системно-діяльнісній парадигмі мова не самоцінна, вона епі-
містично включена в людську діяльність, є одним з найважливіших її
інструментів і одним з найважливіших продуктів [1].

Провідні вчені [2; 3; 4 та ін.] розглядали мовленнєву діяльність як
результат мовленнєвої взаємодії індивідів, що живуть в певному соціумі
і знаходяться між собою в певних суспільних відносинах. І як всяка вза-
ємодія, вона прагне уникнути однобічності, хоче бути двосторонньою,
“діалогічною” [5:17]. До характерних особливостей діалогу автори від-
носять спонтанність мовних реакцій співбесідників, залежність реплікі
як від ситуації спілкування, так і від висловів партнера по комунікації.
Із сказаного вище витікає, що при розгляді діалогічної мови як взаємо-
дії велике значення має розуміння її соціальної природи. Виступаючи
як спосіб спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії. Тільки діалогічна мова повною мірою реа-
лізує специфіку мовного спілкування як соціальної взаємодії.

Найбільш помітною рисою діалогічної мови є використання емо-
ційно пофарбованої лексики [6: 29], а саме:

- особливе вживання нейтральних слів. Перенесені з однієї фрази
в іншу, вони змінюють своє нейтральне фарбування на емоційне;
- уживання сленгів (соціальних і професійних), жаргонізмів,
вульгаризмів;
- уживання високоекспресивних слів [6: 78].

Говорячи про усне діалогічне мовлення, необхідно додати, що
просодія відіграє особливу роль в структуруванні усного діалогу.

Метою даного дослідження є встановлення шляхом інструмен-
тального аналізу просодичних особливостей діалогічного мовлення в
діалогах, що містять сленгову лексику.

Матеріалом дослідження слугували 55 квазіспонтанних діалогів,
взятих з фільму “*Revolver*”(Director — GuyRitchie, GreatBritain). Доціль-
но відзначити, що будь-який художній фільм є відображенням реаль-
ного світу, а дії в ньому є псевдореальними, хоча наступне — діа-
логи персонажів є квазіспонтанними.

Ціль дослідження обумовила наступні задачі: виявити, якими за-
собами виражуються негативні емоції у тексті, підтвердити гіпотезу
щодо ролі просодичних параметрів в реалізації негативних емоцій в
діалогах, що містять сленгову лексику.

Перцептивний аналіз, що передував інструментальному дослі-
дженню, дозволив виокремити п'ять найбільш частотних емоцій та
емоційних станів, що передаються за допомогою активного вживання

сленгової лексики в досліджуваному матеріалі: незадоволення, гнів, жах, страх, ненависть. Виходячи з цього, експериментальному дослідженю підлягали саме ті діалогічні єдності, що містили вищепозначені емоції. На подальшому етапі застосовувався метод електроакустичного аналізу, що містить іntonографічний та осцилографічний види аналізу. Електроакустичний аналіз дав змогу виокремити частотні, енергетичні й темпоральні диферентори п'ятьох типів досліджуваних діалогічних єдностей (далі — ДЄ).

Обсяг статті не дозволяє навести усі результати експериментального дослідження, тому зупинимося на найбільш вагомих результатах.

Аналіз даних, отриманих при зіставленні середньої тривалості складу в ДЄ і середньої тривалості смислових центрів фраз у цих ДЄ (таблиця 1) показав, що найбільшого значення відношення середньої тривалості смислового центру фрази до середньої тривалості складу у фразі досягають у ДЄ, які передають ненависть та страх. Ця закономірність спостерігається в кожному з ДЄ.

Таблиця 1

Відношення середньої тривалості смислового центру до середньої тривалості складу в різних ДЄ, що містять емоції

Вид емоції	початок НФЕ	основна частина НФЕ	заключна частина НФЕ
Незадоволення	1,11	1,25	1,21
Гнів	1,26	1,43	1,31
Жах	1,13	1,28	1,28
Страх	1,56	1,57	1,59
Ненависть	1,68	1,50	1,62

В організації будь-якого тексту важливу роль відіграють паузи різних видів — міжсингтагменні, внутрішньосингтагменні, міжфразові, паузи хезитації.

Паузи поділяються не тільки за їх місцем і функціями в тексті, але й за тривалістю. Звичайно в літературі описуються паузи короткі, середні, довгі та понаддовгі.

Усереднені дані про відсотковий поділ пауз різної тривалості наведені в таблиці 2.

Таблиця 2 свідчить про те, що в середньому досліджуваний текст характеризується вживанням в основному пауз середньої тривалості (39 %) та довгих пауз (36 %).

Таблиця 2

Частота зустрічаемості пауз різної тривалості в досліджуваному матеріалі (%)

Вид емоції	короткі (до 1000 мс)	середні (1000– 2000 мс)	довгі (2000– 3000 мс)	понаддовгі (більші за 3000 мс)
Незадоволення	7	4,7	75	12,3
Гнів	24,7	50,3	23	2
Жах	3,7	47,4	43,2	5,7
Страх	14,8	43,1	39,6	2,5
Ненависть	46,1	52,8	1,1	-
у середньому по тексту	19,6	39,5	36,4	4,5

Для ДЄ, що містять незадоволення, характерним є переважання довгих пауз. ДЄ, що містять гнів, характеризуються переважанням коротких (24,7 %) і середніх (50,3 %) пауз, що пояснюється значним числом внутрішньосинтагменних пауз у цих ДЄ. В ДЄ, що містять страх, спостерігається переважання середніх та довгих пауз (43,1 % та 39,6 % відповідно). ДЄ, що містять ненависть, позначається відсутністю понаддовгих пауз і дуже незначною кількістю довгих пауз — біля 1 %, що, на наш погляд, може бути пояснене емоційним станом мовця.

На підставі результатів аналізу темпоральної організації досліджуваних ДЄ, що містять різні негативні емоції, можна зробити висновок про наявність тісного зв'язку між часовими характеристиками текстів лекцій з їх семантичною значущістю та емоційною насиченістю.

Кожному типу емоційно забарвлених текстів обов'язково властиві певні смислові центри, які вимагають особливого виділення за допомогою різних інтонаційних засобів.

Одним з таких засобів виділення є підвищення рівня частоти основного тону до максимального значення.

У таблиці 3 наведені усереднені значення максимальної частоти основного тону у фразах в ДЄ, що містять різні негативні емоції.

Як бачимо з таблиці, найбільшими значеннями максимумів частоти основного тону характеризуються фрази, які містять ненависть та гнів. Це пояснюється тим, що в них спостерігається найбільша кількість комунікативно сильних висловлювань — емоційних центрів ДЄ, — які маркуються максимальними значеннями частоти основного тону (ЧОТ).

Найменші показники параметру максимумів ЧОТ спостерігаються в фразах, що містять незадоволення. Пояснення цього факту

в тому, що незадоволення — найслабша за емоційною насыщеністю емоція серед досліджуваних п'яти.

Таблиця 3

Усередненні значення максимальної частоти основного тону (Гц) у досліджуваному тексті

Вид емоції	Максимальна частота основного тону	
	в середньому по ДЄ	у фразах, що містять емоцію
Незадоволення	218	224
Гнів	230	264
Жах	236	252
Страх	223	241
Ненависть	235	266

Отже, проведений аналіз частотних характеристик показав, що існує тісний зв'язок між емоційною забарвленістю та експресивною насыщеністю тексту і його мелодійними характеристиками. Це дозволяє зробити висновок про те, що розглянуті частотні параметри можуть бути використані для диференціації як виду емоцій, так і їх сили.

У пропонованій роботі дослідження динамічної структури обмежено вивченням максимумів інтенсивності у фразах ДЄ, що містять емоції.

Аналіз розподілу пікової інтенсивності фрази всередині фрази показав, що існують певні розбіжності в дистрибуції максимальної інтенсивності всередині фрази в різних ДЄ, що містять негативні емоції. Дані проведеного аналізу (у %) наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Розподіл пікової інтенсивності фрази всередині фрази (у %)

Вид емоції	Пікова інтенсивність фрази		
	перший нагол. склад	шкала	головний на- гол. склад
Незадоволення	18	63	19
Гнів	12	9	79
Жах	44	32	23
Страх	34	52	14
Ненависть	45	18	37
у середньому по тексту	31	34	35

З таблиці видно, що відсоток значень інтенсивності в середньому практично рівний. Однак, при вираженні жаху на ненависті основний

відсоток припадає на перший наголошений склад; при вираженні незадоволення та страху — на шкалу; при вираженні гніву — на головний наголошений склад.

Отже, проведений аналіз динамічних параметрів дозволяє зробити висновок про те, що вони відіграють істотну роль в організації різних НФЄ, які відрізняються за ступенем емоційної та експресивної насиченості.

Проведений інструментальний аналіз підтверджив попередній висновок про ведучу роль просодії в вираженні негативних емоцій, а також уможливив виявити набір основних просодичних параметрів, які відіграють важливу роль при вираженні різних емоцій.

Перспективним убачається компаративне дослідження просодичних особливостей діалогів, що містять сленгову лексику, залежно від соціального статусу комунікантів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — 371 с.
2. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке. — Л.: Прибой, 1929. — 284 с.
3. Якубинский Л. П. Избранные работы: язык и его функционирование / отв. ред. А. А. Леонтьев. — М.: Наука, 1986. — 207 с.
4. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л.: Наука, 1974. — 428 с.
5. Dijk T. van. Structures of news in the press // Discourse and communication. — Berlin: de Gruyter, 1985. — Р. 17–51.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / Кухаренко В. А. — Одесса: Латстар, 2002. — 288 с.

ОВЛАДЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫМ АСПЕКТОМ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА НА НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье анализируется специфика диалогического дискурса с позиции прагматического подхода, рассматриваются методические приемы овладения дискурсом с помощью интерактивных стратегий в контексте преподавания немецкого языка в высшей школе.

Ключевые слова: диалогический дискурс, прагматический подход, интерактивный аспект, стратегии обучения.

У статті аналізується специфіка діалогічного дискурсу з позиції прагматичного підходу, розглядаються методичні прийоми отримання дискурсом за допомогою інтерактивних стратегій у контексті викладання німецької мови у вищій.

Ключові слова: діалогічний дискурс, прагматичний підхід, інтерактивний аспект, стратегії навчання.

The article analyzes the specifics of dialogic discourse from the perspective of a pragmatic approach, the article also deals with methodical means of the mastering the discourse through interactive strategies in the context of the teaching German in higher school.

Key words: dialogic discourse, pragmatic approach, the interactive aspect, learning strategies.

В настоящее время наиболее существенными подходами к описанию диалогического дискурса являются когнитивный и прагматический. При когнитивном анализе под дискурсом понимают процесс коммуникативного взаимодействия индивидов, представляющих одну или разные социокультурные общности, и включающий в себя помимо процессов порождения и восприятия семантически когерентных отрезков речи механизмы функционирования и интерпретации прагматических характеристик [1:15–25]. С точки зрения прагматической теории дискурс рассматривают как последовательность

речевых действий (речевых актов), уместность которых детерминируется условиями, сформулированными в терминах определенных контекстных свойств коммуникативной ситуации. На наш взгляд, прагматический аспект анализа дискурса является приоритетным по той причине, что сама природа вербального общения требует от коммуникантов не только понимания того, что говорится, но и того, что делается в процессе дискурсивной интеракции. Прагматическое значение высказываний, составляющих дискурс, может репрезентировать различные речевые действия в зависимости от контекстных условий ситуации.

Исследование дискурса в прагматическом аспекте позволяет включить в его содержание не только прагматические, но и социальные факторы: тип социального контекста, ситуативно-ролевые, статусные и дистантные отношения, социально значимые ценностные установки коммуникантов. Данные факторы конкретизируются и находят свое практическое применение в пороговом уровне владения ИЯ, разработанном комиссией Совета Европы “Kontaktschwelle” [2].

В овладении диалогическим дискурсом необходимо знание не только прагматического, но и интерактивного аспекта, поскольку он соотносится с участниками речевого акта: слушающим и говорящим, с интенцией/коммуникативным намерением и степенью воздействия. Иными словами, дискурс имеет все характерные черты речевого общения. Таким образом, дискурс является не просто верbalным объектом, но и формой социального взаимодействия.

Под диалогическим дискурсом мы понимаем *сложное коммуникативное явление, включающее речевое произведение (совокупность речевых актов) в его социальной и прагматической дистрибуции, а именно: знания о мире, накопленный опыт, установки, цели адресата и адресанта, эффект воздействия и степень его достижения.*

Диалогический дискурс состоит из коммуникативных ходов-минимальных диалогических единиц, связанных с предыдущим коммуникативным шагом и ее нельзя рассматривать вне реакции партнера [3: 169]. Организация и координация совместных действий, совершаемых собеседниками, является важной психологической и структурной составляющей общения и взаимодействия коммуникантов. Передавая ходы друг другу, коммуниканты достигают желаемого эффекта в общении, что составляет интерактивный аспект коммуникации.

Диалог является результатом совместной деятельности участников дискурса. Структура общения подтверждает, что говорящие сменяют-

ся, то есть выступают то в роли говорящего, то в роли слушающего, и таким образом осуществляют передачу речевой инициативы друг другу. Как достигается согласование реплик участников общения? Каким образом регулируется переход ролей говорящий — слушающий? Подобные вопросы подробно изучались социологами, которые отмечают, что в основе смены говорящих лежит простой принцип: каждый переход — это заданное правилами закономерное завершение речевого фрагмента [4: 696]. Например, если первая реплика — вопрос, а вторая — ответ; приветствие сопровождается приветствием, а просьба — ее принятием или отклонением. Этот организующий принцип — так называемый “принцип последовательности” — задает простейшую схему построения разговора, на основе которой описываются более сложные варианты. В коммуникативно-прагматической модели важным является то, что на начальном этапе необходимо развивать умения пользоваться простейшей схемой построения дискурса, на основе которой обучающиеся могут воспроизводить его усложненные инварианты.

Интерактивное знание представляет собой информацию о правилах и нормах ведения дискурса, его организации, о выборе наиболее эффективных способов достижения целей коммуникации, то есть перлокутивного эффекта. Эффективность общения предполагает совместную деятельность партнеров в равной степени, которая осуществляется благодаря одинаковому и равноценному вкладу ее участников в процессе коммуникации. Течение разговора, как и любой тип культурного поведения, соотносится и определяется некоторыми универсальными приемами, правилами и стереотипами, определяющими и составляющими линию поведения партнеров по общению, тактику и структуру общения.

Интерактивные стереотипы и стратегии предусматривают характерные способы включения в разговор, перехвата и передачи речевой инициативы и т. д. Они задают и определяют траекторию ведения разговора. Незнание и игнорирование правил и конвенций принципа интерактивности ведет к неудачам в общении и неправильной интерпретации намерений говорящего и слушающего. Чтобы избежать подобных сбоев, следует придерживаться принципов речевого общения, что также входит в комплекс вопросов, изучаемых прагмалингвистикой. Знание правил и конвенций, регулирующих поведение говорящего и слушающего, образует знание о межличностных речевых взаимодействиях и умение их использовать в условиях реальной

коммуникации и входит составной частью в коммуникацию любого участника общения.

Таким образом, коммуниканты реализуют свои намерения в дискурсе при помощи интерактивных стратегий. Интерактивные стратегии служат для установления контакта в разных социальных контекстах, обмена информацией, построения отношений между партнерами по общению, связанными единством предмета речевой деятельности.

Интерактивные стратегии коммуникантов построены на принципе взаимодействия и являются “способом манипулирования поведением партнера, тактиками, апеллирующими к эмоциональному состоянию, поведению, его смене и т. д.” [5:11], а также ведут к изменению своих представлений об окружающем мире либо к осуществлению нужных нам изменений.

Правила и принципы при построении диалогического дискурса сформулированы в теории Г. Грайса, который исходит из предположения, что каждый участник коммуникации, который стремится к достижению конечных целей общения, должен строить свое высказывание так, чтобы способствовать движению диалога в нужном направлении. “Твой коммуникативный вклад на данном шаге диалога должен быть таким, какого требует совместно принятая цель этого диалога” [6:222]. Теория Г. Грайса представляется нам приемлемой с той точки зрения, что в ней находит отражение характер межличностного взаимодействия. Поэтому, обучая интерактивным стратегиям общения, следует обратить внимание на выдвинутый в ней принцип общения, который реализуется в четырех максимах:

а) максима количества: “твое высказывание должно содержать не меньше и не больше информации, чем требуется (для выполнения текущих целей диалога)”; б) максима качества: “не говори того, что ты считаешь ложным или для чего у тебя нет достаточных оснований”; в) максима отношения: “не отклоняйся от темы”; г) максима способа: “выражайся ясно”, “избегай непонятных выражений, неоднозначности”, “будь краток, организован” [6].

Этот понятийный аппарат описывает условия для оптимальных межличностных установок в дискурсе, необходимых для совершения успешного речевого акта, то есть максимально точной реализации интенций говорящего. Выполнение всех этих максим ведет к воплощению “идеального дискурса”. Интересы и устремления партнеров отражают не только знание правил и конвенций интерактивного

принципа общения, но и отношения коммуникантов. Их устанавливаемые отношения принято характеризовать как симметричные или комплиментарные, в зависимости от того, насколько сближено или, напротив, различно поведение сторон. Если возможно подчинение своих действий собеседнику, тогда возникают комплиментарные отношения, в другом случае отношения равноправны и имеют симметричную природу [7].

Исходя из вышеизложенного, следует, что в процессе обучения диалогическому дискурсу следует обращать внимание обучающихся на правила и принципы ведения общения, способствовать формированию действий в роли как говорящего, так и слушающего, то есть соблюдать интерактивный принцип. В этой связи ученые выделяют общие стратегии коммуникантов в роли говорящего и в роли слушающего, к которым относятся:

- анализ ситуации общения (место, время, собеседник, цель контакта);
- принятие решения о программе своего речевого и неречевого поведения, направленного на осуществление своей коммуникативной цели с учетом ситуации общения и статуса партнера, то есть разработка стратегии общения;
- осознание коммуникативной цели партнера путем анализа ситуации общения речевого и неречевого поведения партнера и определение линии воздействия на него в собственных интересах;
- определение общей тактики общения, то есть серии конкретных речевых и неречевых действий, направленных на осуществление комплекса коммуникативных намерений, в том числе и таких, которые способствуют созданию благоприятной атмосферы общения;
- изменение/перестройка общей линии своего речевого и неречевого поведения с учетом поведения партнера или сохранение своей линии поведения;
- выработка совместной коммуникативной деятельности, удовлетворяющей обоих партнеров, или отказ от учета интересов партнера, сохранение первоначальной коммуникативной цели, попытка воздействовать на партнера и принудить его принять ее [8: 95].

Как было указано выше, дискурс репрезентирует процесс общения и проявляется в нем. Следовательно, независимо от того, в диалогическом дискурсе следует учитывать две стороны, обязательно присутствующие в акте общения — стороны говорящего и слушающего, которые могут неоднократно меняться ролями в ходе комму-

никиации. Поэтому вся система обучения, начиная с презентации акта общения и заканчивая этапом свободного общения обучаемых в конкретной ситуации, должна принимать во внимание деятельность как говорящего, так и слушающего и быть направлена на формирование у обучающихся следующих интерактивных стратегий:

- Определение коммуникативного портрета партнера по общению.
- Определение социокультурного фона ситуации.
- Последовательная смена перспективы ролей участников дискурса (говорящий — слушающий).
- Структурно-семантическая антиципация и выстраивание речевой стратегии дискурса.
- Речевая мобильность при смене коммуникативных условий дискурса или его типа.
- Учет характера межличностных отношений коммуникантов и выбор языковых средств, соответствующих ситуации общения.
- Соблюдение необходимой дистанции в общении.

Для формирования интерактивных стратегий обучения диалогическому дискурсу необходима система адекватных методических приемов и действий. Например, для формирования стратегий по определению характера отношений и социальных ролей коммуникантов на рецептивном уровне при восприятии дискурса на слух студентам дается установка прослушать диалог и определить тип ситуации, в которой протекает дискурс, определить социальные роли партнеров по общению, дистанцию/близость в их отношениях: Hören Sie sich Dialoge zum Thema “Gratulieren, Geschenke überreichen” an. Wie drückt man bei Ihnen Nähe und Distanz/ Ferne zwischen Personen aus? Bestimmen Sie die Situation, soziale Rollen und Distanz/ Nähe in den Verhältnissen von Sprechpartnern, z.B. a) Gratulieren zum Jubiläum; b) Kollege-Kollege; c) formell.

Для определения социокультурного портрета участников дискурса студентам демонстрируется отрывок видеофильма и дается установка: определить возраст/ статус/ ранг/ степень знакомства коммуникантов: Sehen Sie sich die Videosequenz an und versuchen Sie zu bestimmen: Alter/ Status/Rang/ Bekanntheitsrang von den Sprechpartnern.

Таким образом, целью интерактивных стратегий в обучении диалогическому дискурсу является установление контакта коммуникантов, умение выступать в роли адресанта и адресата, соблюдение правил и норм построения дискурса в условиях устно-речевого ино-

язычного общения. Овладение интерактивным аспектом дискурса способствует повышению лингвистической и дискурсивной компетенции обучающегося в процессе овладения немецким языком в условиях языкового вуза.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Кубрякова Е. С., Александрова О. В. Виды пространств текста и дискурса // Материалы научной конференции “Категоризация мира: пространство и время”. — М.: Диалог — МГУ, 1997. — С. 15–25.
2. Baldegger M., Müller M., Schneider G. Kontaktswelle Deutsch als Fremdsprache. — Berlin; München: Langenscheidt, 1989. — 152 S.
3. Давер М. В. Учет коммуникативных стратегий при обучении грамматическому оформлению диалогической речи на начальном этапе: Дисс... канд. пед. наук. — М., 1992. — 169 с.
4. Sacks H., Schegloff E. A., Jefferson G. A simplest Systematics for the organization of turn-taking in conversation // Language. — 1974. — 50. — P. 696–735.
5. Павлова Н. Д. Коммуникативная функция речи: интенциональная и интерактивная составляющие: Дисс. ...докт. психол. наук. — М., 2000. — 295 с.
6. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1985. — Вып. 16. — С.217–230.
7. Bateson G., Ruesch J. Communication: The Social Matrix of Psychiatry. — N.-Y., 1951. — 253 p.
8. Тихомирова Е. В. Контроль владения диаогической формой устного официального общения (франц. яз, неяз. вуз): Дисс... канд. пед. наук. — М., 1999. — 258 с.

УРОВНЕВЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОДОБРИТЕЛЬНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена классификации и анализу иллокутивных целей одобрительных речевых актов. Рассмотрены уровневые способы выражения похвалы в английском художественном дискурсе.

Ключевые слова: речевой акт, оценка, одобрение, похвала, комплимент, лесть.

Статтю присвячено класифікації та аналізу ілокутивних цілей схвальних мовленнєвих актів. Розглянуті рівневі засоби висловлення схвалення в англійському художньому дискурсі.

Ключові слова: мовленнєвий акт, оцінка, схвалення, похвала, комплімент, лестощі.

The article deals with classification and analysis of the illocutionary aims of the approving speech acts. It also reports on the level devices expressing approval in English artistic discourse.

Key words: speech act, evaluation, approval, praise, compliment, flattery.

В последнюю четверть прошлого столетия и в начале нынешнего в центре внимания лингвистов оказались речевые акты оценки. Функциональная семантика оценки отражена в комплексных трудах Н. Д. Арутюновой, А. А. Ивина, Е. М. Вольф, Т. В. Булыгиной, А. Д. Шмелева, А. А. Романова. Исследуются отдельные акты положительной оценки: похвалы (И. А. Конова, И. Г. Дьячкова, Л. И. Ключко), комплимента (Е. Г. Зверева, Р. В. Серебрякова, Л. Э. Безменова, А. В. Бобенко, Э. В. Мурашкина), лести (В. В. Леонтьев, Е. С. Петелина). Однако комплексное сопоставительное изучение речевых актов положительной оценки до сих пор не проводилось, что обеспечивает актуальность настоящей работы.

Объектом данного исследования являются речевые акты положительной оценки — одобрительные речевые акты. Н. И. Формановская [1] относит к ним комплимент и похвалу, а мы считаем возможным расширить данный список и добавить к нему лесть.

Предметом исследования служат лексические, грамматические и стилистические особенности речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести, реализуемых в художественном диалогическом дискурсе современного английского языка.

Целью работы является исследование уровневых характеристик речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести.

Из поставленной цели вытекают следующие *задачи*:

- классифицировать одобрительные речевые акты;
- установить иллоктивные цели одобрительных речевых актов;
- определить грамматические средства выражения одобрения в художественном диалогическом дискурсе современного английского языка;
- определить лексические средства выражения одобрения в художественном диалогическом дискурсе современного английского языка;
- определить стилистические средства выражения одобрения в художественном диалогическом дискурсе современного английского языка.

Материалом исследования послужили тексты современных англоязычных художественных произведений, из которых были отобраны высказывания одобрения, похвалы, комплимента и лести.

В данном исследовании мы рассматриваем одобрение как установку, как положительную оценку адресата, а похвалу, комплимент и лесть как речевые акты, которые совершаются, прежде всего, с целью выражения одобрения. Кроме того, мы выделяем также речевой акт *собственно одобрения*, в котором выражается положительная оценка природе, неодушевленным предметам, зреющим, еде, абстрактным понятиям (например, идеям, предложениям, новостям).

Общим для речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести является положительная оценка собеседника, одобрительное отношение адресанта к качествам или поступкам адресатов или третьих лиц или к предметам, а различаются они тем, что комплимент и лесть, в отличие от собственно одобрения и похвалы, всегда направлены только на собеседника, а не на третье лицо или предмет, как это возможно в собственно одобрении и похвале; и тем, что комплимент,

в отличие от одобрения и похвалы, всегда характеризуется небольшим ожидаемым преувеличением достоинств собеседника, а лесть характеризуется как преувеличением, так и присутствием в мотивации говорящего расчета и корысти.

Речевые акты одобрения выполняют оценочно-характеризующую, экспрессивную и (в некоторых случаях) фатическую функции: они выражают положительную оценку качеств объекта одобрения, обеспечивают нормальное протекание процесса общения и формируют положительную эмоциональную реакцию собеседника. Помимо этих основных целей, одобрение, похвала, комплимент и лесть могут высказываться также как проявление вежливости, любезности; выражение восхищения, зависти; ухаживание; как коммуникативная маска или средство привлечения внимания — то есть выполнять фатическую функцию.

Адресант похвалы констатирует правильность, ценность, своевременность сделанной работы, полученных результатов. Адресант комплимента главным образом стремится настроить партнера по коммуникации на гармоничное общение и адресат воспринимает комплимент как положительную оценку, которая, наряду с искренностью, допускает возможную неискренность. Преувеличение в содержании комплимента — важная составляющая его природы.

В художественном дискурсе выражение одобрения маркируется авторскими ремарками либо внутренней персонажной речью. Для этого в языке имеются перфомативные глаголы и их производные, способные обозначить одобрительное отношение:

1) “*That’s a pretty pair of shoes. Are they new?” “Er, actually, they are. Thanks!” I can’t help gaping at her in astonishment. I’ve never known Elinor to compliment me before. Not once* [2: 157] (комплимент);

2) “*Would you like me to recommend something?” “Thanks.” “The duck. The lamb. Both excellent. Unless you are a veggie, of course.” He looks at me approvingly. “You look more like a carnivore to me*” [3: 44] (одобрение).

Следует заметить, что маркировка одобрительного отношения с использованием слова *compliment* весьма неоднозначна, так как глагол *compliment* означает не только говорить комплименты, но и хвалить. Например, в следующем контексте, где девушка хвалит родителей молодого человека, несмотря на использование производного прилагательного *complimentary*, высказывается похвала:

“*They seemed nice enough to me. I just noticed they kept to themselves. They’re all very attractive,” I added, trying to be more complimentary* [4: 32].

Мы относим данное высказывание к речевому акту похвалы, так как комплимент, в отличие от похвалы, высказывается только собеседнику, а в данном случае речь идет о третьих лицах.

Вид одобрительного высказывания может эксплицироваться самим адресантом, исключение составляет только речевой акт лести. Лесть не перфомативна, поэтому слово “flatter” и его производные невозможны в речи адресанта лести — ведь это было бы “иллютивным самоубийством” (термин З. Вендлера [5]).

Приведем примеры одобрительных высказываний, в которых употребляются перфомативные глаголы и их производные:

1) *I must be protected from the sight of the telephone. I have spoken to Lettie, and she approves my decision. Mrs. Pettigrew thinks, too, it will be the best course — don't you, Mabel? Everyone is agreed* [6: 169] (одобрение);

2) *The main course was a curry which went down very well with the artists.*

“*My compliments to the chef,*” a stout man in a wine-coloured jacket told me, “*I'm an old India hand, and I can safely say this is as good as anything I tasted in Bombay*” [7: 68] (комpliment).

Перфомативные глаголы и их производные используются также при пересказе одобрительного общения автором, когда существенно не то, что именно было сказано, а с какой целью. Типичны для таких контекстов глаголы *approve, praise, compliment, flatter*, а также их производные:

1) *He was still staring at Eamon with profound approval for the light saber technique* [8: 175];

2) *Mr. Todd raised his own glass and gave a drunken grin. “Cheers, Steven!” Steven? They drank. “You've done not bad, son. Still got a lot to learn, of course.” Real praise, Scottish-style* [9: 203];

3) *He settled then in the local forests and became one of the best woodsmen in the Cotswolds. His employers flattered, cherished, and underpaid him; but he was content among his trees* [10: 171].

Одобрительные речевые акты характеризуются сходными типовыми языковыми средствами. Л. И. Клочко, сравнивая РА похвалы и комплимента, приходит к выводу о том, что языковое наполнение высказываний похвалы отличается более значительным лексико-синтаксическим разнообразием и отсутствием шаблонности, что, по мнению автора, объясняется использованием индивидуальной, “авторской” речевой стратегии, направленной на поощрение и поддержку адресата, в отличие от “этикетного, стереотипного, клишированного” комплимента [11: 71]. Мы не совсем согласны с данным

мнением. Наши собственные наблюдения показывают, что лексическое разнообразие похвалы обеспечивается главным образом прилагательными положительной оценки, которые номинируют все возможные положительные человеческие качества. Однако синтаксическая организация высказываний похвалы не отличается разнообразием: самыми распространенными способами выражения похвалы являются фразы типа *Well done, Good work, It was great!*

Кроме того, многие исследователи комплимента выделяют типы или стили комплиментов в зависимости от их шаблонности. Помимо шаблонных, банальных комплиментов, имеют место и оригинальные, которые воспринимаются адресатом с наибольшим удовольствием. Как лексический состав, так и синтаксическая структура оригинальных комплиментов отличаются большим разнообразием.

Лексическое наполнение всех выделенных нами одобрительных актов характеризуется преимущественным использованием прилагательных положительной оценки, а также аффективных прилагательных (в семантике которых оценка сочетается с интенсификацией).

Самыми распространенными прилагательным положительной оценки во всех исследованных речевых актах являются *good* (а также его формы сравнительной и превосходной степени сравнения *better, best*). Кроме того, активно используются прилагательные *nice* и *right*. Во всех контекстах также используются аффективные прилагательные *great, beautiful, brilliant, wonderful, fantastic, fabulous, perfect, smashing, incredible, priceless, splendid, marvelous, sensational, admirable, exquisite, excellent, spectacular*. К наиболее распространенным интенсификаторам, усиливающим положительную оценку прилагательных, относятся интенсификаторы *very, quite, pretty, perfectly, totally, absolutely heartbreakingly*.

Среди других частей речи используются глаголы положительной оценки *like, love, adore*.

В речевом акте одобрения выбор прилагательного положительной оценки зависит от одобряемого признака: если одобрение вызвано окружающей средой (природой, зрелищем, интерьером) используются прилагательные *impressive, comfortable, cosy, comfortable, favourite*; если одобрение вызвано абстрактными понятиями (например, идеями, предложениями, новостями) используются прилагательные *imaginative, sensible*; если одобряется еда — *nourishing, delicious*.

Речевой акт похвалы отличается многообразием одобряемых признаков: личностные качества, привычки, поведение, поступки. Поэтому массив прилагательных положительной оценки отличает-

ется многообразием: *interesting, sensible, sensitive, devoted, delightful, amusing, thrilling, faithful, ingenious, well behaved, polite, generous, talented, creative, brave, clever, kind, proper, romantic, hilarious, appealing, sociable, supportive, educated, organized, entertaining, charming, attractive, lovely* и др. Среди других частей речи положительной оценки используются существительные *asset, goodness*, наречия *well, beautifully, brilliantly, perfectly*, глагол *respect*.

В речевом акте комплимента, который чаще всего касается внешности адресата, преобладают оценочные прилагательные *good-looking, gorgeous, fabuous (fab), beautiful, amazing, charming, pretty, glamorous, lovely, glorious, blooming, handsome, cool, stunning, ravishing, cute, sexy*; существительные положительной оценки *sparkle, admiration*; оценочные глаголы *admire, fascinate, suit*; наречие *nicely*.

Поскольку лесть может быть направлена на самые разные признаки адресанта (внешность, личностные качества, поступки, поведение, достижения), ее лексическое наполнение может быть представлено теми же единицами, что характеризуют другие одобрительные акты. По форме лесть ничем не отличается от одобрения, похвалы и лести: как уже говорилось, только контекст помогает отличить ее от смежных актов положительной оценки.

Оценочные прилагательные зачастую используются в сравнительной и превосходной степени сравнения:

- “*Mr. Harlency, this is the best tea I've ever had and this is the most beautiful room in the whole world*” [7: 15] (комплимент).

Для выражения одобрительного значения широко используются модальные глаголы, которые усиливают положительную оценку:

- “*I couldn't imagine two better people.*” [4: 92] (похвала);
- “*Then we should go riding together,*” says Tarquin. “*I know a very good livery near Hyde Park.*” “*What a wonderful idea!*” I say. “***That would be such fun!***” There's no way anyone's getting me on a horse. Not even in Hyde Park [12: 200] (лесть).

Характерно также использование идиом:

- ***Got the magazine industry by the balls, eh?***” [3: 34] (комплимент);
- “*I should never have said that. It was a ... a defensive, angry remark on a day when, frankly, you had us all on the top*” [12: 308] (похвала).
- “*You clearly have a very good eye.*” He smiles at me, and writes something on a ticket [2: 16] (лесть).

На уровне синтаксиса в одобрительных РА самыми распространенными моделями являются следующие:

- 1) *Prn/NP + BE + (intens.) + Adj:*
- “*That’s a fine piece,*” I say knowledgeably, nodding towards a big gift-framed mirror [2: 17] (одобрение);
 - “*You were brilliant,*” I say firmly [2: 337] (похвала);
 - “*You know, Godfrey,*” she said, “*you’re wonderful for your age*” [6: 4] (комpliment).

- 2) *Prn/NP + BE + (intens.) + Adj + Noun:*
- *Mum smiles. “He’s a nice boy”* [3: 335] (похвала);
 - “*That’s a lovely scarf, Rebecca. Is it Denny and George?*” [12: 90] (комплимент);
- *My sisters began by soothing and flattering: they said, “You’re a grown big man”* [10: 27] (лесть).

Во многих контекстах данные модели предстают в эллиптической форме:

- “*Very sensible,*” he approved [4: 249] (одобрение);
- “*That must be Mike Newton. Nice kid — nice family*” [4: 31] (похвала);
- “*Lovely cardigan,*” she adds sotto voce. “*Look at that embroidery!*” [12: 47] (комплимент).

Модель *Prn/NP + HAVE + (Adj) + Noun* подчеркивает с помощью глагола *HAVE* факт обладания объектом одобрения определенными положительными качествами, предметами, способностями и т. п.:

- “*You have great courage, Mabel,*” Charmian observed, “*if only you would employ it to the proper ends*” [6: 162] (похвала);
- “*You have a wonderful figure!*” I say, realizing a bit late that she’s waiting for a compliment. “*Thank you! I do my best*” [2: 283] (комплимент).

Модель *Prn/NP + LOOK + Adj* является наиболее типичной для РА комплимента, реже используется для выражения одобрения и лести и практически не характерна для РА похвалы:

- “*You look nice in your red dress, Annie,*” she says approvingly. “*Colour really suits you.*” “*Thanks, Belle!*” I’m liking me in a dress right now [3: 88] (комплимент);
- “*Good afternoon, Mrs. Harlency. A lovely one, and you are looking blooming if I may be permitted to say so.*” “*Thank you, kind sir,*” said Betty, blushing [7: 53] (лесть).

Только РА одобрения свойственна модель *Prn/NP + SOUND + Adj + (Noun): “That sounds great,” I say politely* [12: 115] (одобрение).

К общим синтаксическим средствам выражения одобрения, похвалы, комплимента и лести относятся восклицательные предложения

ния, среди которых выделяются модели *What + Noun* и (менее распространенная) *How + Adj.*:

- “*What a delightful garden,*” said Charmian [6: 153] (одобрение);
- “*What a romantic soul,*” said Betty. “*You can tell he’s missing his wife, bless him*” [7: 144] (похвала).

Одобрение также выражается отрицательно-вопросительными предложениями:

- “*Doesn’t she look stunning?*” asks the designer [3: 95] (похвала);
- “*Isn’t this nice?*” Mum continues as she sits down. “*Very grand!*” She looks around, her eyes bright [2: 75] (одобрение);
- “*I wanted to see it all. Isn’t it amazing?*” [2: 359] (одобрение).

В одобрительных высказываниях активно используются сравнительные обороты *like* и *as ... as*:

- *I spot a sofa that speaks to me and throw myself at its squishy caramel cushions, legs kicking up in the air. “Whee! I like this. It’s like jumping into a doughnut”* [3: 54] (одобрение);
- “*I’m an old India hand, and I can safely say this is as good as anything I tasted in Bombay*” [7: 68] (комpliment).

Далее рассмотрим стилистические средства выражения одобрения. Иллокуция одобрительного высказывания усиливается с помощью повтора. Имеют место простой, анафорический, кольцевой, синонимический повтор и повтор с нарастанием:

- “*It all looks so lovely. It all looks so romantic*” [2: 374] (одобрение) (простой повтор);
- “*I thought we’d just have a nice quiet supper,*” says Tarquin, looking over at me. “*Lovely,*” I say. “*Nice quiet supper. Perfect*” [12: 196] (одобрение) (синонимический повтор);
- *I looked at my watch. It was time to move on. “He’s a beautiful boy, Gina. He places great stock in kindness. Get beyond the surly surface, all the mood swings and the Marlboro Lights, and smoking Mexican weed in the Wendy House and all the stuff that he is already growing out of, and he is just a beautiful boy who is growing into a good man”* [8: 253] (похвала) (кольцевой повтор);
- “*It’ll look lovely on you,*” says Tarquin and suddenly I realize he’s expecting me to put it on. Aaargh! It’ll ruin my lovely Whistles dress! “*I must put it on,*” I say... How stupid do I look now? “*It looks wonderful,*” says Tarquin, meeting my gaze. “*But then... you always look wonderful*” [12: 203] (комплимент) (усиленный повтор).

Одобрительным высказываниям также свойственен параллелизм, усиливающий экспрессивность и эмотивную плотность высказывания.

ния. Параллельными оказываются предложения с оценочными синонимами и интенсификаторами:

“I’ve been very impressed by you, Becky,” says Michael seriously. “You’re smart. You’re intuitive. You get things done” [12: 314] (похвала).

Выражение одобрения возможно путем использования литоты:

• *“You don’t see yourself very clearly, you know. Trust me just this once — you are the opposite of ordinary”* [4: 184] (комpliment).

Ярким стилистическим средством выражения нешаблонного, оригинального комплимента является парадокс, например:

“He called you pretty,” he finally continued, his frown deepening. “That’s practically an insult, the way you look right now. You’re much more than beautiful” [4: 430].

Одобрительные высказывания — это неисчерпаемый источник для лингвистического изучения, многоаспектный и полифункциональный, связанный с областью межличностных, субъективно эмоциональных отношений. Одобрительное отношение реализуется на всех уровнях языка — в морфологии, синтаксисе, лексике, интонации. Последняя чрезвычайно важна для выражения оценки. Однако, в отличие от других языковых уровней, интонация одобрительных речевых актов до сих пор не привлекала внимание лингвистов и именно в этом аспекте мы видим перспективу исследования речевых актов одобрения.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. — М.: ИКАР, 1988. — 230 с.
2. Kinsella Sophie. Shopaholic ties the knot. — London: Black Swan, 2002. — 394 p.
3. Williams Polly. A good girl comes undone. — London: Sphere, 2008. — 355 p.
4. Meyer Stephenie. Twilight. — London: Atom, 2009. — 434 p.
5. Вендлер З. Факты в языке // Философия, логика, язык / Общ. ред.: Д. П. Горского, В. В. Петрова. — М.: Прогресс. — 1987. — 336 с.
6. Spark Muriel. Memento mori. — London: Virago, 2010. — 226 p.
7. Mackay Shena. The orchard on fire. — London: Minerva, 1995. — 215 p.
8. Parsons Tony. Man and boy. — London: Harper Collins Publishers, 1999. — 343 p.
9. Butlin Ron. No more angels. — Surrey; Croydon: Bookmarque Ltd, 2007. — 207 p.
10. Lee Laurie. Cider with Rosie. — London: Penguin Books, 1993. — 231 p.
11. Клочко Л. И. Похвала в ряду родственных речевых актов в английском языке. — Харьков: Константа, 2001. — 90 с.
12. Kinsella Sophie. The secret dreamworld of a shopaholic. — London: Black Swan, 2000. — 320 p.

ДІЄСЛІВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЙ ЛОГІЧНОСТІ У НАУКОВІЙ МОВІ ІВАНА ФРАНКА

Розкрите поняття логічності наукової мови, розглянуто її функціонування в науковому стилі, проаналізовано категорію логічності у понятійно-логічному (дискретному), психолого-комунікативному (дифузному), когнітивно-естетичному (дискретно-континуальному) аспектах, а також у понятійно-логічному відношенні. На прикладі науково-економічних праць Івана Франка проаналізовані способи дієслівної вербалізації вказаних значень у науковому тексті.

Ключові слова: логічність наукової мови, понятійно-логічні відношення, психолого-комунікативні відношення, комунікативні відношення, онтологічний, аксіологічний та методологічний аспекти класифікації понять.

Раскрыто понятие логичности научной речи, рассмотрено ее функционирование в научном стиле, проанализировано категорию логичности в понятийно-логическом (дискретном), психолого-коммуникативном (диффузном), когнитивно-эпистемическом (дискретно-континуальном) аспектах, а также в понятийно-логическом отношении. На примере научно-экономических трудов Ивана Франко проиллюстрированы способы глагольной вербализации указанных значений в научном тексте.

Ключевые слова: логичность научной речи, понятійно-логические отношения, психолого-коммуникативные отношения, когнитивно-эпистемические отношения, онтологический, аксиологический и методологический аспекты классификации понятий.

The concept of logical scientific language is uncovered in the article, its functioning within the scientific style is considered, the category of logicality is analyzed in different relations: conceptual and logical (discrete), psychological and communicative (diffuse), cognitive and epistemic (discrete-continuous); the logicality of speech is examined in detail in conceptual and logical terms, and it is analyzed how these senses are transmitted in scientific text by using verbs on the example of scientific and economic analysis of works of Ivan Franko.

Key words: logicality of scientific language, conceptual and logical relations, psychological and communicative relations, cognitive and epistemic relations, ontological, methodological and axiological aspects of concepts' classification.

Логічність — категорійна ознака наукової мови, яка визначає і структурно-логічну схему організації тексту (“логічний конденсат цілого тексту” [1: 39–43]), і властивості й механізми розгортання цієї схеми, що відбивають розвиток думки у тексті. Логічність наукової мови корелює з логічним компонентом наукового пізнання: мовні за соби, “максимально відповідаючи вимогам логічного мислення, виражують виключно понятійне мислення” [2: 35]. У свою чергу, тип викладу специфічної наукової інформації змісту співвідноситься з комунікативною вимогою необхідної і достатньої повноти представленості форм мислення та відношень між ними (поняттями, судженнями, умовиводами, логемами). Для характеристики типу викладу в стилістиці наукової мови актуалізовано поняття *підкреслена логічність* (М. М. Кожина) та *відкрита логічність* (А. Н. Васильєва).

Аналіз фрагментів тексту з “прозорою”, логічно стрункою організацією виявляє певну суперечність: з одного боку, чітка структура змісту, з іншого — порушення послідовності й логічності викладу навіть у “строго” науковому тексті. Ця суперечність детермінована взаємодією логічного та ієрархічного принципів організації змісту, які лежать в основі і змістової сторони тексту, і мовного оформлення цього змісту. Будь-якому рівню ієрархічної системи притаманна дискретність одиниць (понять, суджень, умовиводів, логем; слів, слово-всполучень, речень та ін.), які у процесі функціонування системи актуалізуються вибірково, утворюючи смислові “свердловини” (термін М. І. Жинкіна). Ці дискретні одиниці об’єднуються за правилами формальної та діалектичної логік і утворюють цілісність у контексті доведення гіпотези. Отже, у системі дискретних одиниць вищого рівня (для понять це рівень суджень, для суджень — рівень умовиводів тощо) виявляються не тільки строго логічні відношення (як підстава для умотивування строгої логічності змісту наукового тексту), а й відношення, встановлювані тільки щодо ширшого контексту (як підставка для констатації нестрогої логічності наукового тексту).

З-поміж усіх функціональних стилів літературної мови логічність є диференційною ознакою саме наукової мови, одним із найважливіших її параметрів. Логічність наукової мови стала об’єктом дослідження М. Кожиної, М. Котюрової, Г. Золотової, Т. Матвєєвої, Л. Мазуріна, Н. Романової, А. Васильєвої та інших.

Метою дослідження є розглянути логічність в кількох аспектах: *понятійно-логічному* (дискретному), *психолого-комунікативному* (дифузному) і *когнітивно-епістемічному* (дискретно-континуальному).

Логічність мови з понятійно-логічного погляду — це сукупність мовних одиниць зі значенням певних логіко-семантичних відношень між поняттями у межах висловлювань різного ступеня складності — від окремого речення до цілого тексту. У реченні логіко-семантичні відношення понять відображають: а) *модально-логічні відношення* (відношення з об'єктивною дійсністю), які мають значення буття, існування, наявності, а також поширення (у просторі та часі); б) *предметно-логічні відношення*, що реалізуються при вираженні властивостей предмета, його умовній кваліфікації, при зіставленні з іншими предметами (відношення кваліфікації предмета), а також через відношення залежності (причини — наслідку, підстави — висновку / наслідку, мети). У тексті ці значення вербалізуються передусім за допомогою дієслів.

У мові наукових творів Івана Франка вербалізатором модально-логічних відношень часто слугує дієслово-присудок. Зокрема, один із частотних засобів вираження логіко-семантичних відношень буття, існування, наявності — екзистенційні дієслова *бути, бувати, існувати, лежати, стояти, знаходитися, перебувати, мати* (у сполучі *ми маємо*), а також словосполучення *мати місце, знаходити місце* та ін. Це один із найбільш семантично й експресивно нейтральних лексичних засобів, функція якого — “сприяти вираженню значення наявності, існування предметів, явищ, не вносячи додаткової інформації” [3: 45]. Пор.: “...листи заставні банку могли **бути** получені з преміями лотерейними...” [4: 174]; “Щоб **бути** ремісником, треба після нинішньої устави вибути термін у майстра, визволитися, **бути** прийнятим до цеху і платити аркушик, т.е. податок зарібковий” [5: 162]; “Це **не було** можливим, доки існували рабство і підданство...” [4: 71]; “На чолі її **стоять** нині польські кавалери фінансові...” [4: 298]; “...в усьому цьому граді спростувань **ми маємо** справу з демонстрацією без огляду на те...” [5: 202].

До цієї ж групи вербалізаторів модально-логічних відношень належать дієслова *відбуватися, здійснюватися, робитися, реалізуватися, виявлятися* тощо, які виражають узагальнену дію: “Проте падіння цієї ціни не може **відбуватися** безкінечно...” [4: 73]; “Такі сцени, як у Шавлях, **відбулися** в місті Ліді Віленської губернії” [5: 272]; “Сповнювання тих різномірних обов'язків мусило **робити** чимраз більший розділ між підданими й панами...” [4: 91]; “Лихва, що душить селянина, це також не що інше, як лише форма, в якій **виявляється** опанування праці з боку капіталу” [4: 71]; “Надто ліквідатори зреалізують 498 000 з[л.]

р[инських] за векселі від бувших членів завідуючої ради і дирекції банку..." [4: 323].

Констатація існування, наявності реалії, явища, предмета нерідко супроводжується просторово-часовим уточненням, вказівкою на сферу його поширення. Таке уточнення, обмеження у часі передають фазові діеслові *розпочатися, стати, ставати, тривати*, а також контекстуально синонімічні з ними дієслівні одиниці *залишатися* (яким?), *проявлятися*, *зникати, досягати тощо*. Наприклад: "Лосування виданих облігацій має *розпочатися* в Львівськім окрузі адміністраційнім 30 цвітня 1858..." [4: 105]; "Гроши, як бачимо, тоді тільки *стають* капіталом, коли за них купується на торзі робоча сила" [4: 32]; "Доки би *тривала* спілка, всі члени, що в ній працюють, мали би мати однакове удержання..." [5: 180]; "Шляхтич може бути собі власним економом... та *залишиться* шляхтичем, *залишиться* суспільним проводиром" [5: 84]; "Розуміється, їй тут по них небагато можна надіятися, особливо при загальній апатії та малій дбалості про добро краю, яка *проявляється* в теперішній сесії сеймовій..." [4: 88]; "У пізніші часи... рабство почало *зникати*..." [4: 69]; "Правда, їй тут автор залишає нас у невідомості, яких власне вигод *досягла* в Європі Австрія..." [5: 151].

Відношення кваліфікації предмета (предметно-логічні відношення) у науковому тексті реалізуються при умовному визначенні цього предмета, характеристиці його властивостей та зіставленні з іншими предметами. Пор.: "Звичайно під назвою капіталу у нас *розуміються* беззглядно гроши" [4: 32]; "Другий приклад таких економічних ненормальностей, що *вважаються* за очевидну аксіому, це загально розповсюджена думка, начебто в нас по відношенню до землі бракує населення" [5: 44]; "Закон *вважає* їх промисловими підприємцями..." [5: 253].

Релевантна характеристика предмета пов'язана також із вказівкою на його сутність, фізичні та інші властивості, входження до складу інших предметів, також через функцію, зіставлення з іншими предметами тощо. При цьому кожен такий параметр кваліфікації має свої мовні засоби вираження. Так, сутність предмета у мові економічних творів І. Франка передає діеслово *полягати*: "Значить, уся капіталістична продукція *полягає* на творенні надвішки..." [4: 32]; "Цілий розвиток економічний капіталістичної продукції *полягає* на тім, що капіталісти всіми силами старалися до крайньої можності збільшити туту надвішку" [4: 33].

Відношення предмета і його властивостей вербалізують діеслові *характеризуватися, відрізнятися* (чим?), *мати, володіти, знаходити,*

бути (яким?), *мати / носити* (який?) *характер*, що підкреслюють актуальність характеристики насамперед “від предмета до його властивості”: “З лівого боку *знаходитьться* кілька поганеньких, але просторих будівель...” [4: 54]; “...земельна власність, що *знаходитьться* в приватних руках, у наш час так швидко пливе з рук до рук...” [5: 76]; “Клас капіталістів, який давно вже *володів* засобами виробництва...” [4: 71]; “Пригадаймо собі ще, що селянський банк *не міг* навіть *всюди мати* докладні інформації о вартості реальностей довжників...” [4: 300].

Характерна ознака текстового функціонування дієслова *бути* при введенні характеристики властивості предмета — уживання цього дієслова у формі минулого часу: “*Крик* той се *не був* пустий газетний крик, але був справді відголосом переконань і виводів значної часті послів ради державної...” [4: 86]; “Доход з податку заробкового *був* у 1882 р. майже у всіх краях більший...” [4: 152]; “Для підписання викликано, крім того, повітового лікаря, котрому, звичайно, також бажано, щоб стан здоров’я населення в його повіті *був* якнайкращий” [5: 207].

Для опису структури, архітектоніки явища, реалії т. ін., їх вхождення до складу інших явищ у науковій економічній мові І. Франка передають дієслова *складатися* (з чого?), *включати*, *охоплювати*, *поділятися*, *членуватися*, *складати*, *мати у складі*, *входити до складу*, *належати* (до чого?), а також дієприкметники, утворені від цих дієслів. Пор.: “*Засоби і знаряддя виробництва складають* те, що називається *капіталом*” [4: 40]; “*Автор... включає* в коло своїх досліджень також сімейні відносини, власність, помешкання, харчування, звичаї, характер, освіту і моральність галицьких шевців...” [5: 262].

Функціональність того чи того описуваного явища, предмета описують дієслова *служити*, *використовуватися*, які мають характерну граматичну сполучуваність. Наприклад, дієслово *служити* систематично керує іменниками — конкретними та абстрактними назвами в орудному відмінку. Пор.: “*Вона служить* основою, на котрій базуються *многі* дуже важливі закони розвою економічного, але заразом *служить* средством для контролі дійства тих законів” [4: 253]; “...стайні, возівня, помешкання робітників і клуня, що *служить* складом матеріалів...” [4: 54].

Дієслова у наукових текстах І. Франка — це також засоби вираження ступеня актуальності зіставних відношень. Показовими з цього погляду є дієслова та вислови *співвідноситися*, *належати*, *перебувати* у *відношенні*, *стосуватися*, *відноситися* до як синонімічні засоби опису зниження актуальності зіставних відношень. Наприклад: “*Наш* обра-

хунок **відноситься**, отже, до першої групи, що стосунково працює ще під найліпшими вимінками” [4: 12]; “Оплата коштів лічення убогих хорих з фонду краївого **належиться** тільки тим шпиталям, котрі сейм узnav на публічні і загальні” [4: 240]; “А до розумного господарювання, на думку автора, **належить** в першу чергу розуміння, що “підтримка окремих осіб іще мало робить для загального добра” [5: 239]; “інакше виглядають ці стосунки в інших провінціях монархій або за кордоном, де значно більша фабрична промисловість і де ремісник ... **не належить** до найбіднішого класу населення, як у Галичині!” [5: 259]; “Час від часу “Praca” публікуватиме короткі звіти про нові відкриття і винаходи, зокрема такі, які більше **стосуються** трудящих класів” [4:17].

Отже, здійснений розгляд свідчать про те, що у науковій економічній мові І. Франка дієслова слугують важливим засобом вербалізації логіко-семантичних відношень *кваліфікації предмета, явища*.

Відношення залежності (предметно-логічні відношення) в аналізованих науково-економічних текстах охоплюють значення зумовленості, причини — наслідку, підстави — висновку, мети. Значення зумовленості передають дієслова *визначатися*, *залежати*, *бути залежним*, *зумовлювати*, а також їх дієприкметникові похідні, пор.: “Пан Щепановський забуває... навіть про внесення до проекту бюджету *статті* про доход від *маєтності*, неправильно обкладеної податками, котрі *визначаються* втраченими внаслідок невнесення рекурсу” [5: 153]; “...се буде *залежати* в часті від случаю, в часті від доброго і справного ведення діл банку” [4: 176]; “Шевці, зайняті домашнім промислом, так само *залежать* від кон’юнктури, як ремісники і фабриканти, або ще більше” [5: 264].

Дієслова *приводити* (до чого?), *викликати*, *створювати*, *спричиняти*, *визначати*, *залежати*, *впливати* в аналізованих текстах виражают причиново-наслідкові відношення: “До пришивидшення нашого економічного занепаду *приводило* і *приводить* так багато фатальних причин... що вияснення їх вимагало б широкого статистично-економічного трактату” [4: 19]; “Фінансове виснаження краю, стихійні лиха... тяжкі податки і додатки — усе це *приводить* до депресії курсу навіть таких паперів, як боргові інденізаційні розписки” [5: 236]; “Одяг робітників, зокрема немісцевих, надзвичайно злиденний і брудний, що, власне, *викликане* необхідністю, бо вони увесь час мають справу з нафтою...” [4: 62]; “Влітку... нестача хоч би 100 000 гектолітрів або вилучення їх із магазинів може *викликати* підвищення ціни за 10 з. р. за гектолітр” [5: 81]; “...незаможний термінатор мусить вчитися у майстра доти, доки той

не захоче заплатити визначену статутом таксу” [5: 252]; “Очевидна річ, що вся вартість статистичних виводів залежить в першій лінії од правдивості первісних даних статистичних...” [4: 251]; “...тисячі найрізніших відносин переплетені з собою і впливають на себе так, що, як говорять русини, “верхнього б’ють, а спіднього болить” [5: 231].

Із вербалізацією відношень підстави — висновку пов’язана функціональна навантаженість дієслів *випливати, показувати, свідчити, говорити* (про що?), означати, указувати: “З того вже **випливає**, що й маніфестація правительства не могла бути також без примішок політичних...” [4: 96]; “З того конечним способом **виплило** розмноження численної і чимраз численнішої бюрократії...” [4: 223]; “Наука дуже точно **показала**, як виникла власність...” [4: 40]; “Львівські польські часописи подали про питання індемнізаційне короткі уваги, що дуже непідхлібно **свідчать** про їх економічне знання” [4: 119]; “**говорити** обширно про розвиток одного нинішнього ладу ...се значило б вважати сей лад чимось важнішим від прочих...” [4: 31]; “Це **означає**, що за фразами про піднесення краю, про інвестиції і т. п. люди криють власні інтереси” [5: 235].

У науковій мові відношення причини — наслідку і підстави — наслідку/висновку часто взаємонакладаються. Типовий засіб вираження цільових відношень у розглядуваних економічних працях І. Франка — дієслово *служити*: “...пересічна всіх тих різниць може нам **служити** підставою до обрахунку” [4: 50]; “...невеличка частина державних видатків, яка плине на школи в Галичині, дуже маленько **служить** на хосен нашої народності...” [4: 150].

При характеристиці логічності мовлення у психолого-комунікативному плані важливо враховувати об’єктивну значущість дієслів. Так, виконуючи особливу синтаксичну функцію, дієслова набувають значно більшої “питомої ваги” серед інших мовних одиниць, які виражають такі самі відношення між поняттями. Це пов’язано з тим, що дієслова несуть найбільше комунікативне навантаження, оскільки передають актуальні у певному контексті логіко-семантичні відношення понять, тоді як дієприкметники та інші мовні одиниці характеризуються меншою комунікативною значимістю: виступаючи у ролі означенень, вони є факультативними компонентами синтаксичної структури речення. Тому природно, що дієприкметники виражают такі ж логічні відношення понять, але не акцентовано.

Засоби вираження логіко-семантичних відношень між поняттями диференціюємо відповідно до ступеня їх актуальності/неактуальності:

ті в індивідуальній системі автора, з урахуванням його психолого-комунікативних намірів. З цього погляду проведене дослідження свідчить про актуальність психолого-комунікативного плану логічності наукового тексту, що пов'язано передусім з індивідуальним стилем мови вченого.

Специфічність змісту наукового тексту зобов'язує автора враховувати різноманітні компоненти знання — факти, які узагальнюють або класифікують положення, вихідні та гіпотетичні твердження, експериментальні дані, розрахунки та ін. У змістовій структурі наукового твору така різноманітна інформація знаходить своє місце відповідно до динаміки розвитку наукового знання як цілісної епістемічної системи, з урахуванням логічних настанов і обмежень.

Один із найбільш актуальних моментів розумової аналітико-синтезувальної діяльності, закріпленої у тексті, — класифікація. Формальна логіка висуває ряд вимог до побудови класифікації як до “виду послідовного розподілу”, внаслідок якого “класифікація створює розгорнуту систему, де кожен її член (вид) ділиться на підвиди тощо” [6: 56]. У реальному процесі розвитку наукового знання типовим є положення, про те, що достатньо лише встановлення (і вираження в тексті) класифікаційного відношення, тобто відношення поділу загального поняття на два або більше окремих.

Ураховуючи когнітивно-епістемічний характер класифікації, акцентуємо увагу на тому, що вона є логіко-семантичною єдністю, відображає епістемічну ситуацію поділу поняття, має особливу мовну організацію, спрямовану на досягнення однієї чітко вираженої мети — опис класифікаційного відношення загального і окремого понять. Ця одиниця тексту визначається як епістемічна ситуація класифікації. М. П. Котюрова пропонує таку структуру епістемічної ситуації класифікації: 1) підстава поділу поняття, 2) загальне (подільне) поняття, 3) класифікаційні відношення (ядро сегмента/блоку), 4) класифікатор, 5) окремі поняття (результат поділу). Компоненти цієї структури — повністю або частково — експліковані в тексті лексичними засобами.

Проаналізовані наукові тексти Івана Франка свідчать, що ядро блоку становлять дієслова *поділити*, *поділятися*, *виділятися*, *розділити*, *роздінити*, а також словосполучення на зразок *можна розділити*, *можна виділити* й ін. Наприклад: “*Там робота поділена до крайньої крайності...*” [4: 7]; “*Між ними щодо ліпшого або гіршого зарібку треба розрізнати дві групи...*” [4: 11].

В описах класифікацій ті чи ті компоненти зазвичай опускаються, проте легко відновлюються з контексту, водночас зберігаючи логіко-семантичну структуру класифікації. У контекст епістемічної ситуації класифікації, що сприймається в єдності таких її аспектів, як онтологічний, методологічний і аксіологічний, включаються не просто відношення між поняттями (співвідносні з об'єктом), а відношення, ускладнені присутністю суб'єкта пізнавальної діяльності. Онтологічний аспект класифікації понять співвідноситься з вираженням відношень поділу загального поняття, які позначаються діесловами *ділитися*, *поділятися*, *підрозділятися* тощо, а також відношень включення у клас за допомогою діеслів зі значенням модально-логічного відношення до реальної дійсності — буття / існування / наявності, а також локативного відношення й відношення належності, встановлюваних між конкретними реаліями. Абстрактне класифікаційне ставлення будується за допомогою аналогії з цими відношеннями, при цьому “*клас може осмислюватися як той простір, у якому перебувають його реалії, підкласи або який включає окремі реалії, підкласи*” [7: 60]. Тому значення класифікаційного відношення (відношення до класу) у діеслів *бути*, *бувати*, *існувати*, *мати*, *володіти*, *належати* тощо розвивається у результаті метафоричного перенесення з конкретних реалій на поняття класу, категорії, виду, роду, які мають високий ступінь абстрагування. Пор.: “*Так, наприклад, у львівських броварнях і на промислових підприємствах Коломийського повіту, а також у гарбарнях існує нелад*” [5: 248].

Онтологічний аспект класифікації співвідноситься з її тематичною основою як “застиглим” продуктом пізнавальної операції поділу поняття ніби абстрагованим від суб'єкта його отримання.

Із пізнавальною діяльністю пов'язане також підкреслено суб'єктивне членування абстрактного пізнавального простору, в умовах якого на перший план висувається сама пізнавальна ситуація як процес, здійснюваний суб'єктом діяльності. У цьому контексті актуалізуються методологічний і аксіологічний аспекти класифікації, які свідчать про продукт пізнавальної операції саме як наукового знання, оскільки підкреслюють інформацію про спосіб отримання суб'єктом нового знання, ступеня достовірності цього знання тощо.

Отже, інформація, яку можна кваліфікувати як логічну, вводиться у текст певними мовними одиницями, які в контексті отримують понятійно-логічне навантаження. У статті детально розглянуто логічність мовлення в понятійно-логічному відношенні. На прикладі

науково-економічних праць Івана Франка проілюстровано типи дієслівної вербалізації у науковому тексті. Подальшого дослідження та аналізу потребує категорія логічності у психолого-комунікативному (дифузному) і когнітивно-епістемічному (дискретно-континуальному) аспектах.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Матвеева Т. В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк / Т. В. Матвеева. — Свердловск, 1990. — 312 с.
2. Сенкевич М. П. Научные стили / М. П. Сенкевич. — М.: Высшая школа, 1984. — 320 с.
3. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. — М.: ЛИБРОКОМ, 2009. — 352 с.
4. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 44, кн. 1: Економічні праці (1878–1887). — К.: Наукова думка, 1984. — 767 с.
5. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 44, кн. 2: Економічні праці (1878–1887), — К.: Наукова думка, 1984. — 694 с.
6. Гетьманова А. Г. Логика / А. Г. Гетьманова. — М.: Высшая школа, 1986. — 288 с.
7. Естественноязыковое обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка) / А. И. Варшавская, Ф. И. Карташкова, Т. Е. Кузьмина, Т. Н. Сафонова. — Л., 1991. — 260 с.
8. Швырев В. С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании/ В. С. Швырев. — М.: Наука, 1978. — 214 с.

ТИПОЛОГІЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

У статті проаналізовано багатокомпонентні складні речення із сурядним зв'язком на зовнішньому рівні членування. Розглянуто типологію багатокомпонентних складних речень. Виявлено поліпредикативні складні речення із різними видами членування. З'ясовано особливості реалізації структурних схем і способи їх комбінації у поліпредикативних складносу́рядних реченнях.

Ключові слова: складне речення, поліпредикативне речення, складно-сурядне речення, багатокомпонентне складне речення, синтаксис.

В статье проанализированы многокомпонентные сложные предложения с сочинительной связью на внешнем уровне членения. Рассмотрена типология многокомпонентных сложных предложений. Выявлены полипредикативные сложные предложения с разными видами членения. Выяснены особенности реализации структурных схем и способы их комбинации в полипредикативных сложносочиненных предложениях.

Ключевые слова: сложное предложение, полипредикативное предложение, сложносочиненное предложение, многокомпонентное сложное предложение, синтаксис.

In article it is analysed multicompontent compound sentences with coordinating communication at external level of partitioning. The typology of multicompontent compound sentences is considered. It is revealed polypredicative compound sentences with different kinds of partitioning. Features of realization of block diagrams and ways of their combination in polypredicative compound sentences are found out.

Key words: a compound sentence, the polypredicative offer, a compound sentence, a multicompontent compound sentence, syntax.

Тривалий час питання про статус багатокомпонентних складних речень (БКСР) (ускладнених, багатоелементних, багаточленних, багатоскладних, складних синтаксичних конструкцій, поліпредикативних) залишається дискусійним. Залежно від неоднозначного розуміння структурної організації БКСР спостерігається й диферен-

ційний підхід до їхньої класифікації. Одні синтаксисти не вважають такі речення окремим типом, висуваючи положення про те, що в БКСР тільки повторюються структурні схеми, спільні з мінімальними простими й елементарними складними реченнями, і тому вони “становлять об’єкт синтаксичного опису лише з боку репрезентованих у них комбінацій” [3: 654]. Цей підхід обстоює В. А. Белошапкова, яка вважає, що в багатокомпонентних складних реченнях у результаті комбінацій структурних схем можуть виникати тільки специфічні закономірності порядку частин, а не специфічні структурні утворення [1: 58–61]. Інші дослідники вважають, що багатокомпонентні складні речення — не механічні комбінації мінімальних структур, а особливі конструкції на рівні складних речень. Як справедливо відзначає Г. П. Уханов, поліпредикативне складнопідрядне речення — це не сума головного й підрядних речень, а “особлива синтаксична побудова, що має своєрідну, багатомірну структуру” [11: 181]. Такий підхід характерний для багатьох дослідників багатокомпонентних структур (Гавrilova, Ганцовська, Іофік, Казмін, Калашникова, Лапотько, Марченко, Скоробогатова, Шульжук та інші).

Дослідження конструкцій, поєднаних різними типами синтаксичних зв’язку, тривалий час здійснювалась на матеріалі трикомпонентних речень [2]. Слід зазначити, що складність об’єкта дослідження не дозволяла синтаксистам відразу напрацювати критерії розмежування комбінованих конструкцій. Тому ті самі структурні типи речень кваліфікуються по-різному. Так, А. М. Руднєв уважає, що поліпредикативне складне речення (ПСР) із різними видами зв’язку залежно від змісту можна умовно поділити на дві групи: “... в одних випадках у реченнях змішаної конструкції переважає сурядність речень, а в інших підрядність” [9: 305], проте безсполучникові речення в окремий різновид дослідник не виділяє. Безперечно, такий підхід не може слугувати в певному сенсі підставою для виявлення типів ПСР, оскільки визначити типову приналежність конструкцій, що складається, наприклад, із семи й більше предикативних частин, досить важко.

У 60-ті роки набув поширення принципово новий підхід у визначенні типової приналежності речень із комбінованими видами зв’язку, що заснований на визнанні наявності в кожному типі ПСР власних структурних схем. Під структурною схемою складного речення в лінгвістиці розуміють абстрактний зразок, за яким будують-

ся мінімальні конструкції складних речень того або іншого типу [1]. Як справедливо зауважує Г. П. Уханов, “будова поліпредикативних складних речень визначається не тільки кількістю і складом синтаксичних зв’язків, але й тими відношеннями, які встановлюються між синтаксичними зв’язками й утворюваними ними структурними схемами” [11: 11].

Грунтовне вивчення різних типів багатокомпонентних складних речень підтвердило, що БКСР – це не випадкова комбінація простих і складних частин, а структурно перероблена єдність, створювана для передачі ємного комунікативного завдання. Їхні специфічні ознаки дозволяють кваліфікувати БКСР як конструкції більш високого рівня, ніж елементарне складне речення. Зокрема Г. Ф. Калашникова зауважує, що багатокомпонентні конструкції мають свої закономірності побудови, що суттєво відрізняють їх від простих і складних речень, що й дозволяють кваліфікувати їх як одиницю вищого стосовно простих і бінарних складних речень рівня. Основними властивостями структурно-семантичної організації БКСР автор справедливо вважає “компактність” і “блокування” [5: 57].

Специфіка БКСР полягає, насамперед, у тому, що в кожному з видів БКСР існують власні структурні схеми; між окремими предикативними частинами, складовими багатокомпонентної конструкції, з’являються комплексні структурні зв’язки, відсутні в елементарному складному реченні; поліпредикативність обмежує конструктивні властивості й сполучуваність предикативних частин у багатоярусній ієрархічно організованій структурі.

Різноаспектне вивчення БКСР дозволило виявити окремий їхній тип — поліпредикативні складносурядні речення. У синтаксичній науці термін “поліпредикативні речення” розуміється неоднозначно. Залежно від того, який принцип організації речення — інформаційний або граматичний — ураховується дослідниками, виділяють і відповідні типи поліпредикативних речень. Одні лінгвісти, визнаючи семантичну самостійність окремих дієслівних словоформ або напівпредикативних конструкцій (відокремлених зворотів), кваліфікують структурно прості речення типу “*Студент сидить і конспектує*”, чи “*Сівши за парту, учень почав читати*” як поліпредикативні [4: 218]. Інші вчені відмежовують прості речення від поліпредикативних, уважаючи поліпредикативним будь-яке речення, що складається з двох і більше предикативних частин [7: 34; 8: 31]. Отже, речення типу *Спинивсь Василь коло хати, а хати немає* (О. Довжен-

ко) (традиційно йменовані елементарними складними реченнями) у цьому розумінні — поліпредикативне. Під поліпредикативними також розуміють ускладнені конструкції, що містять більше двох предикативних одиниць (Алексеєнко, Альникова, Андрусенко, Калашникова).

Щодо поліпредикативного складносурядного речення, то тривалий час це поняття залишається розмитим, нечітким. Дещо конкретизоване поняття ПССР в роботах Є. П. Марченка, який правомірно вважає, що обов'язковими ознаками ПССР має бути наявність у них трьох або більше предикативних одиниць, неоднакових типів семантико-сintаксичних зв'язків, двох і більше рівнів членування (основного й другорядного або другорядних), без чого ПССР не можна кваліфікувати як окремий тип багатокомпонентних структур з неоднаковим сintаксичним зв'язком [6]. Спочатку в дослідженні ПССР брався до уваги тільки кількісний склад цих речень, при чому структурні зв'язки між частинами й рівні членування сintаксистами не враховувалися, тому терміни “багатокомпонентне складносурядне речення” і “поліпредикативне складносурядне речення з одним рівнем членування” в окремих дослідженнях уживалися як синонімічні. На основі поняття “рівні членування” (Г. П. Уханов та ін.) поліпредикативні конструкції (складносурядні, складнопідрядні та безсполучникові) виділяються із багатокомпонентних структур і відмежовуються від елементарних складних речень. Порівнямо речення:

1. *Сідало сонце, людей на пляжі поменшало, від кущів шелюги склалися довгі тіні* (І. Сенченко)

[¹], [²], [³].

2. *На лівій руці прибульця мінився смарагдовим світлом зелений плащ, з лівого боку на поясі теліпався обсипаний самоцвітами кіндіжал, з правої — висів з крокодилової шкіри гаманець із двома золотими застібками* (В. Кожелянко)

[¹], [²], [³].

3. *Я бачив пекло на землі, і раю хочу я також земного, і вірую я в земний домашній рай* (О. Довженко)

[¹], і [²], і [³].

4. *Вона побачила, що в неї гарна ніжна шия й плечі, що в її великих темних очах спалахують іскорки нерозтрощеної ніжності й юного нахнення, що вся вона легка й струнка* (О. Довженко)

[¹], (² що), (³ що), (⁴ що).

5. Прошу не гніватись, товариши, і розглядати темноту мою лише як тло, що дуже вигідно підкреслює районний розум ваш (О. Довженко)

[¹], і [²], (³ що).

6. Поступово пульс у нього почав відновлюватись, порожевіли щоки, і Орлюк розплющив очі (О. Довженко)

[¹], [²], і [³].

Незважаючи на те, що всі ці речення складаються з трьох частин, статус їх різний. Наявність одного й того ж засобу зв'язку між предикативними частинами 1–4 речень (у першому та другому реченнях — безсполучникового, у третьому — сурядного, в четвертому — підрядного) дає нам підстави кваліфікувати їх (1–4 речення) як багатокомпонентне складне речення з однотипним зв'язком. Тоді як 5 і 6 — це поліпредикативні речення, виділені з-поміж багатокомпонентних складних речень із різnotипним зв'язком, що характеризуються наявністю трьох предикативних частин і різних рівнів членування. У п'ятому реченні між першою та другою частинами — основний рівень членування, а між другою та третьою — другорядний. У шостому реченні між другою та третьою частинами — основний, а між першою та другою — другорядний.

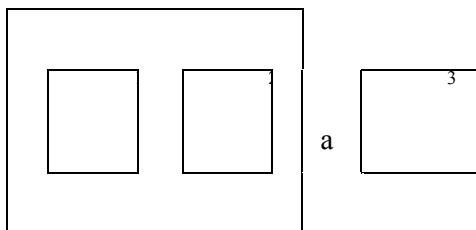
Саме різноаспектне вивчення багатокомпонентних структур і дозволило виділити поліпредикативні складносурядні речення як окремий їх різновид. Доведено, що це особлива синтаксична побудова в системі складного речення, яка включає до свого складу не менш трьох предикативних одиниць, об'єднаних особливими комбінаціями різnotипних зв'язків, і має два і більше рівнів членування. Сучасні наукові дослідження дозволили доповнити це визначення ПСР. Ми підтримуємо той погляд, згідно з яким під поліпредикативними складносурядними реченнями розуміють такі, які виділяються з-поміж багатокомпонентних з різnotипним зв'язком, складаються із трьох і більш предикативних частин (невидозмінених і видозмінених), перебувають у неоднакових семантико-синтаксичних зв'язках і відношеннях; мають два і більше рівнів членування (один з них основний, а інший (або інші) — другорядний), і в яких специфічні структурно-семантичні ознаки виникають у певних комунікативних умовах, конкретних ситуаціях, на основі власного аспекту мовного спілкування. Зазначені ознаки дають нам достатні підстави для виділення ПССР в окремий різновид багатокомпонентних складних речень із різnotипним зв'язком.

Специфічною ознакою ПССР є наявність зовнішнього та внутрішнього рівнів членування, оскільки сурядний, підрядний та недиференційний засоби зв'язку не можуть бути рівноправними на рівні складного речення. Один з них є провідним, а інший (чи інші) — супровідним. У цьому розділі предметом нашого аналізу будуть саме ті складні речення, де на зовнішньому рівні членування провідним буде саме сурядний тип зв'язку. Диференційними ознаками таких речень є наявність сполучника сурядності й належність до відкритої чи закритої структури. Речення цього типу можуть ускладнюватись як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях членування. Крім того, аналізовані структури характеризуються і допоміжними ознаками, а саме: мінімальна кількість компонентів, що дорівнює трьом, наявність, як мінімум, двох засобів зв'язку, ієархічний характер синтаксичного зв'язку між частинами, багатомірність структури.

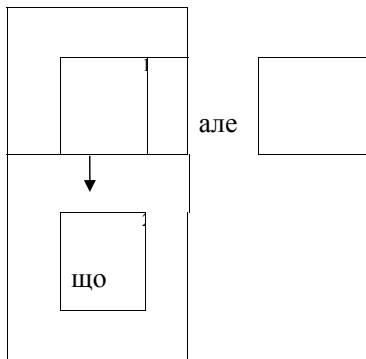
Неоднаковою значимістю структурних схем в організації поліпредикативної структури формуються рівні членування (основний і ряд внутрішніх, другорядних). Тип ПСР з різними рівнями членування визначається синтаксичним зв'язком, що виявляється на основному (зовнішньому) рівні граматичного членування конкретного речення (Казмин, Марченко, Уханов). Основний, або зовнішній рівень (ці поняття вживаються нами як синонімічні), — це найбільш значимий структурний рівень речення в комбінації з основними семантичними відношеннями між його частинами, блоками, компонентами.

Отже, ПСР із сурядним зв'язком на основному (зовнішньому) рівні членування кваліфікуються нами як поліпредикативні складносу рядні речення (ПССР):

Там розпалювали довкола вогнища, світили в осаді скіпки й свічі, а дорога однаково була для неї темною (П. Загребельний).

Орлюку здалось, що він крикнув “ура”, але він тільки прошепотів це слово (О. Довженко);

Деякі дослідники як ПССР кваліфікують також речення, частини яких поєднані різними сполучниками сурядності без врахування рівнів членування і семантико-сintаксичних відношень, наприклад:

- 1) *У мене була червона сорочка, а хлопці були вредні і дуже бились, і собаки теж були дуже вредні* (В. Сосюра).

[¹], а [²], і [³].

- 2) *Рука Кирила лежала в чужій руці, і дружнє тепло пестило збоку, але він чув якусь нехіть* (М. Коцюбинський).

[¹], і [²], але [³].

Ураховуючи запропоноване вище визначення ПССР, подібні конструкції (1) і (2) зі складу БКСР виключаємо.

Специфіка поліпредикативних складносурядних речень із різними рівнями членування виявляється в урахуванні певних закономірностей їх структури й семантики. Проаналізувавши особливості реалізації структурних схем і способів їх комбінації, усі ПССР можна репрезентувати у вигляді таких груп.

1. ПССР із провідним зв’язком між частиною і компонентом, де частина — це сегмент складного речення, побудований за зразком простого речення. Під компонентом маємо на увазі структурно-формальний блок, аналогічний схемі складнопідрядного речення, наприклад:

Без сумніву, знайшла б і тут її чиясь любов, але ж Надька не з тих, що кидаються будь-кому в обійми... (О. Гончар);

Він ніколи ще так не говорив, але відчував, що генерал мав рацію, що саме ці слова потрібні були солдатам зараз (О. Довженко).

2. ПССР із сурядним зв’язком між компонентами:

Ще султан поспітив пана Яна, чи правда, що п’ятсот літ тому імператор германський Оттон подарував першому польському королев-

ві Болеславові Хороброму золотий трон Карла Великого з його гробу в Аквізграні, але посол не вмів відповісти, де той трон нині зберігається і чи він ще цілий, чи вже пропав десь у безконечних війнах і королівських чвалах (П. Загребельний).

3. ПССР із провідним зв'язком між частиною й блоком, де блок — це структурно-смислова єдність частин, що перебувають у безсполучників і / чи сурядних відношеннях, напр.:

Шлях зав'юнився вгору й угору, знову почалась Діброва, але просіка була широка (І. Білик);

Уже тільки руках, уже потріскався приклад, проте замок не піддавався (О. Гончар).

4. ПССР із сурядним зв'язком між блоком і компонентом:

Правда, колись він бачив далекі краї, де сонце і море навперейми намагались розгорнути перед ним всі свої дива, але то було давно, і буденне життя ущерть занесло попелом згадки (М. Коцюбинський).

5. ПССР із сурядним зв'язком між блоками:

Лікарів на станції однаке не виявилось, медсанбат їхній розташувався десь у Петропавлівці, але ж туди неблизький світ — ще кілометрів та кілометрів... (О. Гончар).

Отже, багатокомпонентні складні речення — конструкції більш високого рівня, ніж елементарні складні речення й зумовлені певними комунікативними намірами. З-поміж багатокомпонентних складних речень із різnotипним синтаксичним зв'язком виділяємо ПССР з кількома рівнями членування як окремий їх різновид. ПССР з різними рівнями членування — окремий тип БКСР, що характеризується наявністю трьох і більше предикативних частин, різнопідвидів семантико-синтаксичних зв'язків і відношень між частинами, блоками, компонентами, обов'язково має основний і другорядний (або другорядні) рівні членування.

Структура ПССР формується всіма видами синтаксичного зв'язку, але в різних комбінаціях: сурядної, підрядної і безсполучникової, тому що однією з основних ознак ПССР є наявність неоднакових зв'язків і відношень між окремими предикативними частинами в межах однієї структури.

Тип БКСР визначається різновидом семантико-синтаксичного зв'язку, що виявляється на основному рівні граматичного членування речення. А тому конструкції із сурядним зв'язком на основному рівні членування доцільно кваліфікувати як поліпредикативні складносу рядні речення (ПССР).

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошапкова. — М. : Высш. шк., 1977. — 248 с.
2. Василенко Л. И. Структурно-семантическая роль модальных слов в тексте : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. “Русский язык” / Л. И. Василенко. — Минск, 1985. — 16 с.
3. Грамматика современного русского литературного языка / [ред. Н. Ю. Шведовой]. — М. : Наука, 1970. — 768 с.
4. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 368 с.
5. Калашникова Г. Ф. Многокомпонентные сложные предложения в современном русском языке / Г. Ф. Калашникова. — Харьков : Вища шк., 1979. — 160 с.
6. Марченко Е. П. Особенности функционирования предикативной единицы в полипредикативных отрицательно-противительных предложениях / Е. П. Марченко // Сложные элементарные и полипредикативные предложения. — Калинин, 1983. — С. 74–79.
7. Масалова М. Ю. О некоторых особенностях омонимии в системе простого и сложного предложения, обусловленной особенностями его семантики и структуры // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания. — Ростов-на-Дону, 2001. — С. 34–39.
8. Мишланов В. А. Русское сложное предложение в свете динамического синтаксиса : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Перм. гос. ун-т. — Пермь, 1996. — 39 с.
9. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. — М. : Высш. шк., 1963. — 364 с.
10. Семина С. И. Синонимический повтор как конституент полипредикативного сложносочиненного предложения / С. И. Семина // Единицы языка в функционально-прагматическом аспекте. — Ростов-на-Дону, 2000. — С. 34–39.
11. Уханов Г. П. Сложные полипредикативные (многокомпонентные) предложения / Г. П. Уханов. — Калинин : Калинин. гос. ун-тет., 1981. — 187 с.

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглядаються структурно-граматичні особливості фразеологізмів української, російської, німецької та англійської мов. Вивчаються та порівнюються граматичні категорії фразеологізмів мов, що досліджуються. З'ясовано, що з урахуванням граматичних категорій, які притаманні фразеологізмам, розрізнюють субстантивні, дієслівні, ад'ективні та адвербальні фразеологізми.

Ключові слова: фразеологизмы, стійкі словосполучення, граматичні категорії, німецька та українська мови, структурно-граматичні особливості фразеологізмів.

В статье рассматриваются структурно-грамматические особенности фразеологизмов украинского, русского, немецкого и английского языков. Исследуются и сравниваются грамматические категории фразеологизмов исследуемых языков. Установлено, что с учетом грамматических категорий, свойственных фразеологизмам, различают субстантивные, глагольные, адъективные и адвербальные фразеологизмы.

Ключевые слова: фразеологизмы, устойчивые словосочетания, грамматические категории, немецкий и украинский языки, структурно-грамматические особенности фразеологизмов.

The structural and grammatical features of phraseological units of the Ukrainian, Russian, German and English languages are analysed in the article. The grammatical categories of phraseological units of the investigated languages are analysed and compared. The fact that the substantival, verbal, adverbial and adjectival phraseological units are functioning in the languages under analysis has been established when grammatical categories peculiar to phraseological units are taken into account.

Key words: phraseological units, set expressions, grammatical categories, German and Ukrainian languages, structural and grammatical features of phraseological.

Фразеологія сформувалася в самостійну лінгвістичну дисципліну, тобто відокремилася від синтаксису, лексикології і стилістики [1].

Зацікавлення цією дисципліною філологами справді велике, і воно останнім часом зростає. В ХХ столітті біля витоків фразеології стояв визначний український філолог О. О. Потебня [2]. Він першим поставив питання про знаковий характер стійких зворотів, про закономірність їхніх утворень, висловив низку думок про їхнє значення.

Певний інтерес до фразеології виявили також І. І. Срезневський [3] та Ф. Ф. Фортунов [4], який досліджував значення та словозміну компонентів стійких сполучок слів. Цінні спостереження в напрямку фразеології містять праці О. Шахматова, Л. Щерби та Є. Поліванова.

Свого часу деякі зарубіжні вчені (Ф. де Соссюр, Ш. Баллі, О. Есперсон) також вважали стійкі сполучки слів одиницями мови. Ф. де Соссюр звернув увагу на існування стійких сполучок слів. Він пише: “Перш за все, ми зустрічаємося з величезною кількістю виразів, що належать, безумовно, до мови: це ті цілком готові вислови, в яких звичай забороняє що-небудь змінювати навіть тоді, коли за допомогою зрілого мислення в них можна розрізнати значимі частини” [5: 78].

Процес становлення фразеології — самостійної лінгвістичної дисципліни — ще більше загострив розбіжності між фразеологами щодо трактування багатьох питань. І досі лунають дискусійні голоси навколо самого об’єкта вивчення, визначення обсягу фразеології, розуміння її в широкому і вузькому сенсі.

Актуальність цієї статті зумовлена розбіжностями між думками дослідників щодо виділення структурно-граматичних типів фразеологізмів.

Метою роботи є дослідження структурно-граматичних особливостей фразеологізмів в українській, російській, німецькій та англійській мовах.

Об’єктом даного дослідження є фразеологізми в українській, російській, німецькій та англійській мовах.

Мета роботи зумовила розв’язання наступних завдань:

1. Виявити категоріальні ознаки субстантивних, дієслівних, ад’ективних та адвербіальних фразеологізмів в досліджуваних мовах.
2. Виявити фразеологізми з граматичною структурою речення в мовах, які досліджуються.

Матеріалом дослідження було обрано 100 фразеологізмів в кожній мові, що розглядається, відібраних методом суцільної вибірки із фразеологічних словників [11; 12; 13; 14; 15].

Стійкі сполучки слів характеризуються різноманітністю граматичної структури, ступенем внутрішніх зв’язків між компонентами,

цілісністю значення, семантичними змінами, образністю, експресивністю і т. д. Які з названих сполучок слів становлять предмет фразеології, залежить від методу дослідження та критеріїв визначення фразеологізмів. Звідси — загальні риси: фразеологія як факт мовної системи; внутрішні механізми з'єднання компонентів, система обмеження сполучуваності і відбору одиниць; характеристика складу зворотів; необхідність фіксації конкретного матеріалу дослідження.

Підхід до фразеологізмів як до знаків системи мови неминуче передбачає єдність форми і змісту. Ця єдність не суперечить можливості щодо розмежованого аналізу семантики і формальної синтаксичної структури фразеологічних одиниць. З боку семантики фразеологізмам властиве цілісне глобальне значення. Вони можуть мати аналітичний, розчленований характер, однак функціонально, в акті комунікації, такі значення сприймаються як щось цілісне, понятійно єдине.

З боку форми граматичної структури фразеологізми виявляють чітке розмежування. Серед них наявні одиниці, співвідносні зі словосполученням, а також утворення, співвідносні з реченням. Деяко більша диференціація серед фразеологізмів спостерігається щодо їхнього лексично-граматичного розряду. Це виявляється у відношеннях фразеологізму і слова — самостійних одиниць мови. Вступаючи у взаємозв'язки у мовленні, вони підпорядковуються загальним законам словосполучення одиниць, що мають чітке категоріальне визначення.

Фразеологізми, співвідносні зі словосполученням, організуються за моделями вільних сполучень слів, властивих тій чи іншій мові. Такі фразеологізми створюються з різними частинами мови.

Здебільшого у мовах чітко виділяється лише кілька лексико-граматичних розрядів. Характерно, що в багатьох мовах (порівняймо в українській, російській, білоруській, німецькій, англійській, французькій, іспанській та угорській) вони майже однакові. Звісна річ, тут ідеться не про зумисне підтасування фактів, проти чого застерігав Л. Щерба, а про природну класифікацію, яка “настійно нав’язується самою мовою системою”, про загальні категорії, що розрізняються у даній мовній системі” [6: 25].

Отже, з урахуванням граматичних категорій, властивих фразеологізмам, розрізняють субстантивні, дієслівні, ад'ективні й адвербіальні фразеологізми. У реченні вони виконують різні синтаксичні функції; основні з них — підмет, присудок, означення та обставини.

Розглянемо детально субстантивні, дієслівні, ад'єктивні та адвербальні фразеологізми.

Субстантивні фразеологізми

Характерною особливістю субстантивних фразеологізмів є їхні категоріальні ознаки. Вони мають граматичні категорії роду, числа, відмінка і об'єднані загальним значенням предметності чи особи. Наприклад: *укр.* бог і цар, злий геній, валаамова ослиця, плоть і кров, заяче серце, фіговий листок, бабине літо, лебедина пісня; *рос.* гусь лапчатый, отставной козы барабанщик, стреляный воробей, соловенна вдова, дойная корова, карманная чахотка, филькина грамота, шарашкина контора; *нім.* ein freches Aas — *груб.* “нахаба”, das A und O — “альфа і омега”, “початок і кінець”, die Bande der Ehe — *висок.* “шлюбний зв'язок”; der rote Faden — “червона нитка”, “провідна ідея”, “основна думка”, ein flacher / leerer / hohler / Kopf *розм.* “дурна людина” — eine faule Trine — *розм. фам.* “ледарка”, Schimpf und Schande — “ганьба і сором”, der letzte Trumpf — “останній козир”; *англ.* the last straw — “остання крапля”, a stab in the back — “удар у спину”, old salt — “старий моряк”, blue funk — “панічний страх”, Dutch courage — “хоробрість, викликана оп'янінням”, dog's life — “важке життя”, grass widow — “солом'яна вдова”.

Дієслівні фразеологізми

Дієслівним фразеологізмам властиві граматичні категорії часу, виду, особи, числа, способу і стану. Вони виражаютъ загальне значення дії. Наприклад: *укр.* ходити на задніх лапках, сидіти на шиї, сісти на шию, гррати першу скрипку, дихати на ладан, сміятися на кутні, лізти на стіну, вішатися на шию, байдики бити, псувати кров, зйтти в могилу, давати відсіч, глек розбили, чорний кіт пробіг між *ким*; *рос.* терять голову, сходить с ума, сыграть в ящик, заговоривать зубы, сбиваться (сбитися) с панталыку, ни в какие ворота не лезет, калачом не заманишь, ума не приложу, держи карман шире, смотри в оба, разделанный под орех; *нім.* j-m ins Auge (in die Augen) fallen — “кидатися (кинутися) в очі (у вічі)”, kalte Beine bekommen — *розм. фам.* “злякатися”, j-m blauen Dunst vormachen — *розм.* “морочити голову”, “запилювати очі”, sich ins Fett setzen — *розм.* “добре влаштуватися”, die letzte Karte ausspielen — *розм.* “використати останню можливість”; *англ.* be (або have) one's heand in the clouds — “витати в небесах”, cut one's throat, to — “перерізати горло комусь”, drink under the table, to — “перепити когось”, help one to one's

feet, to — “допомогти комусь стати на ноги”, pay the piper, to — “розплачуватися”, return good for evil, to — “відплатити добром за зло”, save one’s bacon, to — “врятуватися”.

Ад’єктивні фразеологізми

Властивістю ад’єктивних фразеологізмів є вираження якісної характеристики предмета. Щодо граматичних категорій, то їм властива категорія роду і числа. Наприклад: *укр.* не ликом шитий, голий (бідний), як церковна миша (як бубон), ні живий ні мертвий, шкіра та кості, кров з молоком, зірок з неба не хапає, злий аж кипить, не в тім’я битий, ребра й кості, гострий на язик, тугий на вухо, як з голки; *рос.* без царя в голове, мухи не обидит, задним умом крепок, боек на язык, одним миром мазаны, из молодых да ранний, пальчики оближешь, на рибьем меху, белыми нитками шито; *нім.* nur Haut und Knochen — разм. “шкіра та кості”, voll wie eine Haubitze — разм. *фам.* “п’янний, як чіп”, dick wie ein Fass — “товстий, як бочка”, durchnässt bis auf die Haut — “мокрий, як хлющ”, arm wie eine Kirchenmaus — разм. “бідний, як церковна миша”, stur wie ein Panzer — “впертий, як осел”, wie Milch und Blut — разм. “кров з молоком”; *англ.* long in the tooth — “старий”, “пісок сипеться”, (as) old as Adam — “старий”, “древній”, high and mighty — “зарозумілий”, “пихатий”, dead drank — разм. “смертельно нетверезий”, dead and gone — “давно минулий”, “що давно вмер, загинув”, (as) hard as a bone — “твердий, як камінь”, like as two beans — “схожий, як дві каплі води”, pale and wan — “виснажений”.

Адвербіальні фразеологізми

Адвербіальним фразеологізмам загалом властиво виражати означення ознаки. З погляду семантичних особливостей вони поділяються на два класи: на якісні і обставинні. Кожен із них характеризується властивими їм особливостями, як, наприклад, адвербіальні фразеологізми способу дії, міри, ступеня і т. д. Наприклад: *укр.* з усіх сил, дешево і сердито, неждано-негадано, раз і назавжди, від зорі до зорі, через пень-колоду, коли рак свисне, хоч гать (греблю) гати, хоч гвалт (караул) кричи, не під силу, не по літах, у поті чола; *рос.* очертя голову, стиснув зубы, в мгновенье ока, курам на смех, невзирая на лица, на широкую ногу, всеми фибрами души, с гулькин нос, без оглядки, как сивый мерин, до мозга костей, у черта на куличках, на все четыре стороны; *нім.* über die Massen — “над усяку міру”, “занадто”, bis ins Mark — “до смерті”, “до глибини душі”, schwarz auf weiss — “чорним

по білому”; *hin und her* — “туди і сюди”, *in erster Linie* — “насамперед”, *mit Müh und Not* — “ледве-ледве”, “насильу”, *bis spät in die Nacht hinein* — “до пізньої ночі”, *nie und nimmer* — “ні за що в світі”; *англ.* by hook or by crook — “всіма правдами і неправдами”, tooth and nail — “з усіх сил”, *out of a blue sky* — “раптом”, “зненацька”, rain or shine — “не дивлячись ні на що”, by word of moth — “усно”, “на словах”, *in the year dot* — *розм. жарг.* “давно”, “за царя Гороха”, *as the crow flies* — “найкоротшим шляхом”, *by fits and starts* — “нерегулярно”, *for once in a way* — “як випадок”.

Фразеологізми з граматичною структурою речення

До фразеологізмів з граматичною структурою речення (найчастіше їх називають комунікативні фразеологізми або стійкі фрази) належать прислів’я, приказки, афоризми, крилаті фрази, вигукові і деякі модальні фразеологізми, а також частина власне номінативних фразеологізмів.

Найпоширеніші серед них — прислів’я і приказки. Прислів’я кваліфікуються, звісно, як речення прості чи складні дидактичного змісту, що містять мораль чи якусь життеву мудрість. Їм притаманна національна своєрідність, хоч багато однакових чи дещо змінених прислів’їв та приказок є у багатьох мовах світу. Це, як правило, прямі чи опосередковані запозичення з інших мов, переважно з грецької чи латинської. Наприклад: *укр.*: Брехнею світ пройдеш, а назад не вернешся; Хто тягне, того й б’уть; Коня кують, а жаба ногу підставляє; На городі бузина, а в Києві дядько; Осла пізнати по вухах, вола по рогах, а дурня — по словах; Одна ластівка весни не робить; У ліс дрова не возять; Не такий чорт страшний, як його малюють; *рос.*: Любиш кататься, люби и саночки возить; Осел останется ослом, хоть ты осыпь его звездами; Правда глаза колет; Не так страшен черт, как его малюют; Вот тебе, бабушка, и Юрьев день!; Ворон ворону глаз не выколет; Куй железо, пока горячо; На воре шапка горит; *нім.*: Eine blinde Henne findet wohl auch ein Korn — “І сліпа курка зерно знайде”; Eine Schwalbe macht keinen Frühling — “Одна ластівка весни не робить”; Das passt wie die Faust aufs Auge — *досл.* “Так підходить, як кулак до ока” — *порівн.* “Іде, як корові сідло”; Stille Wasser sind tief — *порівн.* “Тиха вода берег ламає”; Der Teufel ist nicht so schwarz wie man ihn malt — “Не такий чорт страшний, як його малюють”; Wasser in den Brunnen tragen — “Носити воду решетом”; *англ.* A gteat ship ask deep water — “Великому кораблю велике плавання”; Speech is silvern, but

silence is golden — “Слово — срібло, мовчання — золото”; You cannot fray the same ox twice — “З одного вола дві шкури деруть”; Who keeps company with the wolf, will learn howl “З вовками жити — по-вовчому вити”; If you run after two hares, you will catch neither — “За двома зайцями поженешся, жодного не впіймаєш”.

В контексті прислів'я і приказки займають, як правило, окреме місце; вони можуть вживатися як самостійні речення, так і у вигляді вставних стійких зворотів, хоч вони завжди є частиною складного семантичного цілого. Наприклад: “Sie werden die Richter bestechen — wo das Geld ist, ist das Recht — höre Stefan, fort von hier, aber sei schlau!” (B. Kellermann. Die Stadt Anatol).

Прислів'я і, в першу чергу, приказки дуже легко розширяються за рахунок звертань, вставних чи модальних слів, як, наприклад: “брехнею, як-то кажутъ, світ пройдеш, та назад не вернешся”, “ти поглянь, яйця курку вчать”.

Аналогічний (щодо знаковості) характер мають афоризми, крилаті фрази і максими. Як і прислів'я, їх називають замкненими фразами. В контексті вони займають, як правило, окреме місце як самостійні речення і не здатні до словесного поширення. Наприклад: “Apres nous le deluge!” antwortete Mohn, der einzige, der ein annehmbares Französisch sprach (B. Kellermann. Totentanz).

В цьому реченні Б. Келлерман використав відомий крилатий вираз Apres nous le deluge — “Після нас хоч потоп”, який найчастіше приписують французькому королю Людовику XV. Багато афоризмів і крилатих фраз мають своє авторство. Так, вислови *Veni, vidi, vici* — “Прийшов, побачив, переміг”, *Et tu autem, Brute!* — “І ти, Брут!” належать Юлію Цезарю (другий вислів, правда, ставлять під сумнів); *Das also war des Pudels Kern!* — “Так ось у чому суть!” — “Так вот где собака зарыта!” Це — слова Фауста із одноіменного твору Гете.

Близько до вищехарактеризованих фразеологізмів-речень стоять вигукові і модальні фразеологізми. Наприклад: *O tempora, o mores!* — “О часи, о звичаї!”; *Um Gottes willen!* — “Ради бога!”; *Donner, Blitz und Hagel!* (*Donner und Teufel!* *Donner und Doria!*) — *розм. фам.* “Сто чортів!”; *Der kann mich gern haben!* *розм. ірон.* “Хай забирається геть!”; *Das habe ich gern* *розм. ірон.* “Нічого сказати!, як тобі це подобається!”; *Lass es dir gut bekommen!* — “Усього найкращого!” *By the Lord Harry!* *розм.* — “Чорти б його побрали!”; *My eye!* (*Oh, my eyes!*) — “О це так!”. Вони завжди займають окреме місце в контексті. У реченні вони можуть вживатися і без окличного знака, відокремлюватися від решти

тексту комою. Наприклад: Alle Wetter, dieser Leo Michael nahm kein Blatt vor den (B. Kellermann. Die Stadt Anatol).

Дещо інші властивості притаманні фразеологізмам, що своєю граматичною структурою належать до речень, сказати б, до комунікативних одиниць, а змістом — до номінативних. Такі фразеологізми називають певні явища дійсності. Наприклад: полура спала з очей, гедзь укусив, порохня сиплеться, ведмідь на вухо наступив; вожжа под хвост попала, еле ноги несут, душа в пятки ушла; die Haare stehen j-m zu Berge — “волосся стає дубом”; die Blinde fiel j-m von den Augen — “полуда спала з очей” і т. п. Вони легко поширюються словами, другорядними членами речення, що не належать до їхньої стійкої структури.

В окрему групу деякі дослідники виділяють власне модальні фразеологізми, що виражають стверджування, заперечення, відношення до висловлювання з погляду його достовірності, прагнення і т. д. (as) sure as a gun — “без сумніву, неминуче”; at any price — “за всяку ціну”, “що б то не було”; well and good — “ну що ж”.

Виділення структурно-граматичних типів фразеологізмів залежить від позиції того чи іншого словесника, від його позиції щодо фразеології.

Аналіз структурно-граматичних особливостей фразеологізмів показав, що специфіка фразеологізму полягає в тому, що функцію поозначення виконує все сполучення в цілому, а кожен його компонент окремо позбавлений предметної співвіднесеності. І зовнішні зв'язки фразеологізмів, основані на валентних зв'язках усього його комплексу як цілого, і компоненти не можуть самостійно вступати в семантичні і граматичні відношення з іншими членами речення.

Прислів'я, приказки, крилаті фрази, вигукові фразеологізми використовуються у мовленні як будівельний матеріал, як знаки мови. Поруч з іншими одиницями мови вони служать засобом створення різних видів контексту, в тім числі і речень. А це означає, що їм притаманна валентність, здатність до сполучуваності.

Стаття написана з проекцією на конкретну навчальну програму для студентів-філологів, які вивчають іноземні мови. Звісна річ, фразеологія посидає чільне місце не тільки як наукова, але й передусім як навчальна дисципліна, тому матеріал статті пов'язаний з фразеологічною проблематикою не лише як науки, але й навчальної дисципліни.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Кунин А. В. Английская фразеология. — М., 1970; Фразеология современного английского языка. — М., 1972.
2. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. — Харьков, 1930.
3. Срезневский М. И. Замечания об образовании слов из выражений // Сб. ОРПС. — СПб., 1873. — Т. 10.
4. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительное языкознание. Общий курс // Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды. — М., 1956. — Т.1.
5. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. — М., 1977.
6. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л., 1974.
7. Тагиев М. Т. Глагольная фразеология современного русского языка. — Баку, 1966.
8. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М., 1970.
9. Баран Я. А., Зимомря М. И. Теоретичні основи фразеології. — Ужгород, 1999.
10. Муніца С. Н. Алькетивные компаративные фразеологические единицы в немецком и украинском языках: Автореф. дис. ... канд.филол. наук. — К., 1975.
11. Мізін К. Німецько-український фразеологічний словник. — Вінниця: Нова книга, 2005.
12. Словник української мови. Т. I—II. — К., 1970–1980.
13. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. — М., 1975.
14. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. — К., 1971.
15. Kupper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. — Hamburg: Classen-Verlag, 1963. — Bd. I.

СЕМАНТИКА ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Дослідження присвячене вивченню функціонально-семантических особливостей звертань на матеріалі художніх творів українських та французьких письменників. Автор дійшов висновку, що аналізовану синтаксичну одиницю слід розглядати як автономну складову у складі складного цілого, а співвідношення звертання та елементів речення розцінювати як ситуативно-змістовний зв’язок, який виникає між граматично незалежними один від одного компонентами складного синтаксичного цілого. Слід також відзначити, що звертання завжди вказує на адресата мови та, на відміну від називних конструкцій, марковане інтонацією.

Ключові слова: синтаксична структура, функціонально-семантичні особливості, інтонаційне оформлення звертань, українська та французька мови.

Настоящее исследование посвящено изучению функционально-семантических особенностей обращений на материале художественных произведений украинских и французских писателей. Автор пришел к выводу, что анализируемую семантическую единицу следует рассматривать как автономное слагаемое в составе сложного целого, а соотношение обращения и элементов предложения расценивать как ситуативно-смысловую связь, устанавливющуюся между грамматически независимыми друг от друга компонентами сложного синтаксического целого. Необходимо также отметить, что обращение всегда указывает на адресата речи и, в отличие от назывных конструкций, маркировано интонацией.

Ключевые слова: синтаксическая структура, функционально-семантические особенности, интонационное оформление обращений, украинский и французский языки.

The article is devoted to semantic and functional characteristics of vocatives analyzed in the novels of Ukrainian and French writers. The author has come to the conclusion that the semantic unit under analysis should be treated as an autonomous component of a complex unity. The links between a vocative and the utterance's elements are to be regarded as the situative phenomenon that takes place between the independent elements of a syntactical complex. A vocative always indicates the addressee and is pronounced with a definite intonation.

Key words: syntactic structure, functional and semantic characteristics, intonation of vocatives, Ukrainian and French.

Звертання може займати будь-яку позицію в реченні (ініціальну, медіальну, фінальну). При цьому, якщо мовлення звернене до декількох адресатів, то в реченні може міститися кілька звертань. Однак інтонаційне оформлення даної мовної одиниці завжди чітко відрізняє її від інших елементів комунікації.

Звертання, як важлива одиниця комунікації, постійно привертає увагу вчених і є одним з важливих феноменів мовленнєвого спілкування. Аналіз існуючих поглядів філологів на проблему трактування функціонально-семантичних особливостей звертання вказує на відсутність єдності думки лінгвістів у сучасній науковій літературі. Частина лінгвістів вважає, що звертання — це речення, або граматично незалежний та інтонаційно відокремлений компонент речення [1; 2; 3]. Існує думка, що звертання є частиною більш складного синтаксичного цілого, що позначає особу або предмет, якому адресована мова [4: 340–341], або частиною висловлювання, яка не входить у речення. Звертання може також трактуватися як самостійний комунікативний акт або незалежне висловлювання [5; 6; 7; 8]. Деякі дослідники пропонують вважати звертання членом речення третього порядку, яке пов'язане з реченням особливим співвідносним зв'язком [9: 177].

Відповідно до існуючих сучасних поглядів мовознавців на роль звертання у складі простого речення цілком правомірно розглядати звертання як особливу синтаксичну конструкцію, яка ускладнює структуру простого речення та володіє предикативністю. Такий підхід до трактування функціонального навантаження звертання передбачає досить гнучку його співвіднесеність із структурою речення й підвищує ступінь упізнання цієї синтаксичної конструкції в лінійному потоці мовлення.

Слід зазначити, що провідні функції звертання — номінативна (назвати адресата мовлення), дейктична (вказати на адресата), вокативна (привернути увагу адресата), фактична та ін. часто поєднуються з оцінно-характеризуючою функцією експресивної оцінки адресата (що ставить за мету схарактеризувати й висловити ставлення мовця до співрозмовника). Способи реалізації даної функції різноманітні: інтонаційні засоби, стилістичні засоби — повторення звертання, підсилювальні лексичні засоби — вигуки або частки [10]. Саме поєднання вищезазначених функцій реалізації звертання в процесі комунікації і є об'єктом вивчення в даній роботі.

Особливу увагу автор даного дослідження звертає (крім синтаксичних) на різнопримітивні способи оформлення звертання (інтонацій-

ні, стилістичні). Відомо, що слово як одиниця номінативного рівня інтонацією не оформлюється, а звертання виділено в мовленні інтонаційно, отже, воно є незалежним елементом речення. Крім того, до сих пір у лінгвістичній літературі немає пояснення такої властивості звертання, як його “небажання” вступати в синтаксичні зв’язки з іншими словами в реченні. Неважаючи на наявність вищевказаних особливостей в оформленні звернень при комунікації, ряд вчених тлумачать даний феномен як слово чи групу слів, “які називають адресата мовлення...” [11: 142].

В якості заперечення до такого трактування звертання можна сказати наступне: відповідно до правил словозміни в слов’янських мовах, зв’язок одних лексичних одиниць з іншими в реченні здійснюється за допомогою морфологічних закінчень, однак, яким чином реалізується зв’язок лексем зі словами, які можуть стати звертаннями, — невідомо [12: 24–25]. Таким чином, спроба віднести звертання до рівня слова залишає нерозкритими такі його властивості, як інтонаційна оформленість і відсутність видимих зв’язків з іншими елементами речення.

На наш погляд, логічно прийняти точку зору, згідно з якою слід розглядати аналізовану синтаксичну одиницю як автономну складову в складі складного цілого, а співвідношення звертання та елементів речення розрінювати як ситуативно-смисловий зв’язок, що встановлюються між граматично незалежними один від одного компонентами складного синтаксичного цілого. Слід зазначити, що існують противники такого підходу. Так, деякі дослідники розглядають звертання як граматичну незалежність від об’єднуваних компонентів, не вважають висловлювання зі звертаннями складними реченнями. “Для виникнення складного речення потрібно, — на думку Г. В. Валімової, — щоб співвіднесені зміsti входили у взаємодію один з одним, породжуючи узагальнені синтаксичні значення й відносини. Тому дану форму висловлювання можна вважати поєднанням речень, а не складним реченням” [13: 35–36].

Дане зауваження не суперечить висновку про граматичну автономію невільного звертання. Наявність у звертанні всіх необхідних ознак самостійної синтаксичної організації, тобто таких категорій, як односкладність, предикативність, модальності, час, особу та число, дозволяє розглядати цю синтаксичну одиницю в ряді називних односкладних речень.

Слід зауважити, що вільні звертання в українській та французькій мовах мають багато спільних рис з називними односкладними

реченнями. Як і односкладні номінативні речення, звертання поширюються тільки за рахунок використання означенень. При цьому означення можуть бути однорідними та неоднорідними: “*Mais dites-moi, petite malheureuse*” ...; “*Бідна душечко неупокоєна, невідспівана, тяжко скривіджена...*”.

Необхідно також сказати, що називні речення вказують на існування предмета, називний відмінок викликає уявлення про предмет або особу (ці конструкції можуть також розглядатися як різновид називних речень), звертання ж вказує на адресата мови і на відміну від названих конструкцій вимовляється з кличною інтонацією.

Певний інтерес для дослідників представляють звертання, побудовані на основі сурядного зв’язку, на відміну від інших груп звертань, де представлені словосполучення, побудовані на основі підрядних відносин. На дослідженому матеріалі (сучасних художніх творах українською та французькою мовами) зафіксовано всього 0,8 % двокомпонентних звернень такого типу у французькій мові і 0,6 % таких структур в українській мові. Наприклад, “*Gobergez-vous, amis et voyageurs!*”; “*Montez! Montez! Messieurs-Dames!*”; “*Але й ми, вовчики-братчики, не пальцем роблені, і в бувальнях бували*”; “*I в цьому, мої дами й панове, полягає завдання завдань*”.

Певний інтерес представляють дані, отримані при вивченні стилістичних особливостей вживання звернень у комунікації. Зупинимося на деяких теоретичних положеннях, що обумовлюють варіативність звертань у комунікативному процесі. Одним з основних факторів є регистр спілкування, який використовується мовцем: піднесений (максимально-офіційний), високий (офіційний), нейтральний (побутово-розмовний), фамільярно-побутовий, низький (вульгарно-брутальний) [14: 8–10]. Стилістична варіативність звертань тісно пов’язана із семантичною складовою даної смислової одиниці і не може розглядатися незалежно від останньої. Автор цього дослідження приєднується до точки зору Н. Ф. Міхеєвої, яка вважає, що ці компоненти настільки тісно переплетені, що, нашаровуючись один на одного, вони утворюють єдине ціле [15: 10].

Дані аналізу типів звернень у художніх творах на матеріалі двох мов показали, що в стилістично нейтральному тексті в ролі звертання виступають власні імена людей, назви осіб за спорідненістю, за громадським статусом, за професією і т. п., а в текстах з емоційним та експресивним забарвленням функція звертання полягає не стільки в називанні адресата мовлення, скільки в його характеристиці, вира-

женні ставлення до нього, загальному підвищенні виразності мовлення. У результаті способи стилістичної варіативності звертань значно розширяються. Найбільш часто використовуються наступні прийоми:

1) звертання-метафори: “*Qu'est-ce que maman t'a dit d'autre, mon petit juge?*”; “*Bacon, j'ai l'impression que les médecins ne m'aiment plus, je les déprime.*”; “*Що ти там бубониш, людино-невидимко?*”; “*Одна ти в мене залишилася, Русалонько, на всьому білому світі!*”. Слід зазначити, що в творах як французьких, так і українських письменників розповсюджені метафори-алюзії щодо біблійних та історичних діячів: “*Arrête ton char, Ben Hur!*”; “*Клятий Демосфене! Набери повен рот каміння і балакай, поки всі ясна не обдереш!*”; “*Заткнись, Македонський!*”

2) звертання-метонімії: “*Tu parles, Crâne d'Oeuf!*”; “*Дякую, серце!*”

3) звертання-перифрази: “*Jean, amour de ma vie !*”; “*Jule, mon ange, plie ma robe de chambre, veux-tu ?*”; “*О, Станіславе, любий мій Станіславе, муже мій, ще не пізно...*”; “*Ох, Лоро, сестро моєї самотності, не повіриш, але те, що нині твориться в державі, розсікли мене навпіл.*”

4) звертання-іронії: “*Arrêtez votre cirque, Majesté, comment voulez-vous que je sache ?*”; “*Edmond chéri, mon petit garçon, croyez-vous vraiment que j'allais rapporter à votre femme ?*”; “*Так от, суперзірко наша дорогенька, завтра ж твого дідуся коханого заметемо!*”; “*Я вам, шановні титани мислі, не причинна вранішня зіронька Лора!*”

5) звертання-повторення: “*Ma pauvre cocotte, fit-il d'un air pensif en lui tapotant les genoux, ma pauvre cocotte*”; “*Solange! Solange! Vous avez l'air si drôle*”; “*Мама, мама! Там дядя з ЖЕКу каже, що якусь шахту завалило!*”; “*Ой, Катю-Катю, кого ти слухаєш?*”

6) звертання риторичні: “*Від кого ти, Жінко, — від Бога чи сатани??*”; “*До кого ти, Жінко, до Бога чи до диявола так поспішала, так поспішаєш, забувши, згадавши себе??*”

7) звертання фольклорні: “*Aх ти ж мій вовчику-братчику, обізвався!*”; “*Моя ти кицюнно-хитрунню: неваже впізнала?*” (Слід зазначити, що в текстах французьких авторів в даному матеріалі дослідження фольклорні та риторичні звертання не зустрічаються.)

Як показали дані дослідження, в різних мовних стилях використовуються звертання, що розрізняються як за лексичним складом, так і за граматичним оформленням. Так, для розмовної мови, для просторіччя характерні звертання з наступними структурними особливостями:

звертання, виражені займенником 2-ї особи: “*Gobergez-vous, amis et voyageurs, et toi, nièce chérie, et vous, tendres fiancés*”; “*Et toi, Serge, dis-*

parais discrètement"; "*Hy, ти, юний натуралістте, ще пікни — і я витягну з коричневої валізи гаманець із баксами, який поклала туди вранці*"; "*І ти, Лоро, даремно, голубонько, затіяла цей... фінал власної комедії*".

• звертання в усіченій формі. Для французької мови це усічення імені або прізвища: "*Et tu trouves ça sérieux, Ménesse?*"; "*D'après toi, Ben, qu'est-ce que c'est qu'un orphelin?*" Для української мови це форми без закінчення -а (-я): "*Мам, не треба, я йому потім скажу, коли тверезий буде*"; "*Люд! Зайди! Я зараз!*"

• звертання, утворені повторенням назв власних чи загальних: "*Loussa, Loussa, pourquoit faut-il que les pires coups nous soient portés par les amis les plus chers*"; "*Ah! La sale bête! la sale bête !*"; "*O, Олександро, Олександро, ти невіправна!*"; "*Дочко, дочко...навіщо прийшла ?*"

Таким чином, аналіз матеріалу дослідження дозволив зробити висновок про те, що при аналізі лінгвістичних засобів оформлення звертань важливий облік реєстру спілкування. В залежності від реєстру спілкування можна не тільки судити про тональність спілкування, а й визначити функціональне навантаження звертання, яке використовується в мовленні.

Подальший напрямок аналізу слід направити на вивчення звертань з точки зору їх лексичного наповнення; об'єктом уваги повинні бути іменники — загальні назви, прікметники та присвійні займенники, що входять до складу звертань.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

- Сайфуллаев Р. Р. Обращение в современном узбекском языке: дис. ... канд. филол. наук / Р. Р. Сайфуллаев. — Самарканд, 1959. — 149 с.
- Абдурахманов Г. А. Исследование по старотюркскому синтаксису (XI век). — М.: Наука, 1967. — 210 с.
- Боргояков М. И. Обращение / М. И. Боргояков. — М.: Наука, 1975. — 552 с.
- Кручинина И. Н. Обращение / И. Н. Кручинина // ЛЭС / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
- Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. — 2-е изд. / А. А. Шахматов. — Л.: Учпедгиз, 1941. — 620 с.
- Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — М.: Учпедгиз, 1956. — 512 с.
- Корбангалиев М. Синтаксис: Ж“идееллық Ҙэм урта мектәпнәң 6–7 класслары очен дәреслек. 10-чы басма / М. Корбангалиев. — Казан: Татгосиздат, 1951. — 192 с.
- Хангилдин В. Н. Татар теле грамматикасы / В. Н. Хангилдин. — Казан: Тат. кит. нэшр., 1959. — 644 с.
- Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. — М.: Высшая школа, 1968. — 320 с.

10. Аитова Х. Р. Речевые этикетные формулы обращения к собеседнику: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец.10.02.01 “Русский язык”. — Тюмень, 2003. — 19 с.
11. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка: Учебник для вузов. — 3-е изд., испр. — М.: Высш. шк., 1991. — 432 с.
12. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. 2002. — 216 с.
13. Валимова Г. В. Функциональные типы предложений в современном русском языке. — Ростов н/Д: Изд-во Ростовского унта, 1996. — 331 с.
14. Фирсова Н. М., Чеснокова О. С. Обращение в современном испанском языке. — М., 1987. — 92 с.
15. Михеева Н. Ф. Местоимённые формы обращения в аргентинском и кубинском национальных вариантах испанского языка. Автореф. дис. ...канд. дисс. — Минск, 1989. — 19 с.

МОВЛЕННЄВА ІНТЕРАКЦІЯ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі Інтернет-повідомлень англійською та українською мовою)

Проблематика роботи полягає в аналізі механізмів взаємодії лексико-грамматичних, стилістичних та просодичних лінгвістичних засобів з метою досягнення максимального ефекту впливу на аудиторію в процесі Інтернет-комунікації. За результатами експериментально-фонетичного дослідження зроблені висновки відносно загальної тенденції до колоквіалізації мови ЗМІ, а також; використання виразного потенціалу засобів для реалізації певних комунікативних стратегій.

Ключові слова: механізми взаємодії лексико-грамматичних, стилістичних та просодичних лінгвістичних засобів, Інтернет-комунікація, експериментально-фонетичне дослідження, колоквіалізація мови ЗМІ, виразний потенціал, комунікативні стратегії.

Проблематика работы состоит в анализе механизмов взаимодействия лексико-грамматических, стилистических и просодических лингвистических средств с целью достижения максимального эффекта воздействия на аудиторию в процессе Интернет-коммуникации. По результатам экспериментально-фонетического исследования были сделаны выводы об общей тенденции к коллоквиялизации языка СМИ, а также об использовании выразительного потенциала языковых средств для реализации определенных коммуникативных стратегий.

Ключевые слова: механизмы взаимодействия лексико-грамматических, стилистических и просодических лингвистических средств, Интернет-коммуникация, экспериментально-фонетическое исследование, коллоквиялизация языка СМИ, выразительный потенциал, коммуникативные стратегии.

The research is focused on the interaction of the lexico-grammatical, stylistic and prosodic linguistic means aimed at influencing the audience in the process of the Internet-communication. In the course of the phonetic experiment it has been concluded that colloquial style features are manifest in the mass media language

of today thus increasing its expressive potential in definite communicative strategies' realization.

Key words: *the interaction of the lexico-grammatical, stylistic and prosodic linguistic means, the Internet-communication, the phonetic experiment, colloquial style features in the mass media language, expressive potential, communicative strategies.*

Останнім часом спостерігається підвищення інтересу вітчизняних та іноземних науковців до прикладних досліджень у галузі масової комунікації (Т. ван Дейк, Кашкін В. Б., Помірко Р. С., Бачевич Ф. С., Паславська А., Шмелева Т. В., Петрова Н. О., Рацібурська Л. В., Орлов Г. А.) [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Об'єктом таких розвідок щонайчастіше стає мовленнєва інтеракція. Актуальність запропонованої статті полягає у тому, що у ній порушено проблему оптимізації взаємодії засобів масової інформації з цільовою аудиторією в умовах формування політично та соціально активного громадського суспільства.

Складність досліджуваного комунікативного процесу значною мірою обумовлена специфікою його організації та технічного забезпечення. Важливою передумовою успішності масової комунікації є урахування таких чинників, як: гетерогеність цільової аудиторії внаслідок її масовості, незалежність реципієнтів інформації від уподобань та передбачень комунікаторів (автора — адресанта та медіатора — диктора(актора)). В умовах Інтернет-комунікації комунікатори та медіатори керуються не лише власною інтуїцією і професійним досвідом — наявність зворотного зв’язку (технологія Scype, e-mail, ICQ) дозволяє не тільки заощадити час на ефір, а й оперативно відреагувати на зміну настрою реципієнта, використати іншу комунікативну стратегію. Важливими складовими процесу Інтернет-комунікації є такі:

- зміст, форма і обсяг інформації як сукупність знань, уявлень, упереджень, сподівань авторів Інтернет-повідомлень;
- канали трансляції (всесвітня мережа);
- специфіка якісних і кількісних характеристик, що зумовлена як технічними засобами передачі відомостей, так і орієнтацією на реципієнта;
- аудиторія як особлива одиниця комунікативного процесу, що диференціюється за соціально-культурним розшаруванням, гендерними та психофізіологічними особливостями сприйняття та перероблення інформації;

- чинники ефективності повідомлення, що визначаються через соціальну поведінку, діяльність чи бездіяльність суспільства як реакцію на одержану інформацію.

Дуже важливу роль у оптимізації комунікативного процесу відіграють і сухо мовленнєві характеристики ЗМІ. Потенціал виразності викладення інформаційного матеріалу складається з таких вагомих характеристик, як:

- передбачуваність і надлишковість інформації, що полегшують її сприйняття;
- розбірливість повідомлення, що сприяє його розпізнаванню, інтеграції та розумінню його складових (слів, фраз, візуальних образів тощо);
- доступність мови й мовлення, що визначається співвідношенням простих і складних елементів, обумовлює пізнавання та розуміння їх змісту.

Мова засобів масової інформації є тим чинником, що має великий вплив на духовний розвиток суспільства. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. ця тенденція маніфестувалася внаслідок принципової зміни вектора впливу. Саме з цього моменту мовлення ЗМІ втратило свою “нормативність”, перестало бути “замкненою інформаційною системою” [5: 2].

Суцільна демократизація публіцистичного стилю призвела до його “проникності” для раніше заборонених мовних засобів. Такий стан речей є передбачуваним, оскільки морально-етичний та освітній рівень активного прошарку суспільства суттєво погіршився — еліта диктує широким масам моду на розбещеність у поведінці, стилі одягу, самовираженні. Останнім часом прагнення до відкритого самовияву приймає форму безпосереднього тиску на адресата, нав’язування власної точки зору під час освітлення певних подій [5].

Головним завданням статті є опис механізмів взаємодії різновінтових лінгвістичних засобів, що діють як стимулятори очікуваних реакцій, своєрідні інструменти моделювання мислення мас.

У попередніх розвідках за цією тематикою було аргументовано доведено факт впливу окремих лексичних і фразеологічних одиниць у складі інформаційних повідомлень на мовну картину світу суспільства з її подальшим моделюванням у заданому напрямку [2; 3; 4; 5].

У дискурсі ЗМІ відбулася, так би мовити, зміна емоційного регістру — “інтонація високого пафосу” радянських часів була замінена на полемічну, самоironічну, стилістично забарвлenu “приятельську”

задушевну інтонацію. Це обумовило насиченість мови ЗМІ розмовою лексикою, діалектизмами, просторіччям, словами-табу, переважання слів із емоційно-модальними конотаціями (“зацікавленість”, “залучуваність”, “підтримка”, “співчуття”).

Тональність висловлювання трактується у статті як “об’єктивно існуюче явище, що піддається ідентифікації та структурному аналізу як на інтуїтивному рівні, так й інструментально” [6]. Аналіз просодичного оформлення мовлення медіатора (диктора, ведучого) здійснювався з урахуванням потенційного впливу таких вагомих складових комунікативного процесу — ситуації комунікації, комунікативного наміру, персоналії медіатора, позиції адресанта відносно реципієнта, просторової та часової близькості адресанта до описуваних подій, компетентності медіатора, його особистісної зацікавленості в успішності процесу, очікування адресантом певних реакцій від аудиторії.

Одним із висновків дослідження було експериментальне підтвердження того факту, що реалізація розмовної тональності у мовленні медіатора здійснюється за рахунок кумулятивного ефекту одночасного використання різнорівневих мовних одиниць, що є характерними для неофіційної ситуації спілкування [6:155]. Так, аналіз лексико-граматичних засобів дозволив визначити такі класифікаційні групи: 1) розмовні дублети-сионіми стилістично та емоційно нейтральних лексичних одиниць; 2) лексичні одиниці емоційної та модальної забарвленості; 3) мовні неологізми; 4) слова широкої семантики; 5) допоміжні слова-індикатори невпевненості (напр.: *sort of; kind; maybe*); 6) допоміжні слова-індикатори відособлення (напр.: *I hope; I think; as far as I know; I believe; they say; supposed to be; сподіваюсь; говорять; гадаю*); 7) допоміжні слова-індикатори паузії/хезитації (напр.: *well; ну*).

У межах категорії слів широкої семантики було диференційовано такі групи слів: 1) лексичні одиниці, семантика яких визначається контекстом ситуації комунікації (напр.: *thing; the like; something; stuff; i подібне; щось на зразок*); 2) слова і словосполучення, семантика яких виявляється у позначенні переліку (напр.: *and so on; and things like this; тощо; i так далі*); 3) лексеми, семантикою яких є позначення множинності, кількісного значення ознаки (напр.: *heaps of; a touch of; lots of; багато; сила-силенна*); 4) службові слова (прийменники) на позначення приблизної кількості (напр.: *about; around; декілька; децо*); 5) прислівники та частки із значенням посилення ознаки, перебільшення, виключності, так звані “інтенсифікатори” (термін Р. Кверка

[6]) (напр.: *absolutely; awfully; абсолютно; повністю*); 6) слова, семантика яких визначається як “пом’якшення тональності висловлення у цілому”, так звані “down-toners” (термін Р. Кверка [6] (напр.: *quite; actually; just; right; rather; досить*); 7) лексичні одиниці, семантика яких класифікується як послаблення чи нейтралізація змісту попереднього висловлення (напр.: *at least; at any rate; actually; насправді; дійсно*); 8) слова-кліше, стійкі словосполучення (напр.: *as a matter of fact; to be more precise; in other words; that is; as I say; так би мовити; інакше кажучи*); 9) дейктичні слова (особові й вказівні займенники, прислівники *there; here; тут; там*).

У подальшому мета дослідження полягала у визначенні сукупності відносин, що виникають міжрізновіневими (лексико-граматичними, стилістичними та просодичними) лінгвістичними засобами під час їхньої взаємодії у мовленні медіатора Інтернет-повідомлень.

Дослідження історії проблеми взаємодії різних мовних засобів реалізації категорії модальності (праці В. В. Виноградова, О. М. Пешковського, Т. М. Корольової) дозволило висунути припущення про наявність тенденції щодо забезпечення модальної кваліфікації висловлення як шляхом автономної реалізації будь-якого одного мовного засобу, так і за рахунок комплексного впливу різновіневих мовних засобів [7; 8; 9; 10].

Ситуація автономної реалізації будь-якого з лінгвістичних засобів є найменш типовою для мовлення, що ззвучить. Слід зазначити, що граматичні засоби (частки, форми умовного та наказового способу дієслів, заперечні і питальні форми, модальні частки та дієслова тощо) поза сполученням з іншими компонентами використовуються переважно для передачі об’єктивно-модальних значень та комунікативно-модальних установок; лексичні засоби є більш універсальними модифікаторами модальності, що значно ширше вживаються для вираження суб’єктивної оцінки.

При нейтральному характері лексико-граматичних і паралінгвістичних засобів просодичні характеристики автономно виступають у функції засобів компенсації стосовно актуалізаторів інших рівнів, які відсутні в досліджуваному мовленневому відрізку.

Безумовно, більш розповсюдженими є комунікативні ситуації, в яких модальна інформація актуалізується за рахунок активної взаємодії у мовленні компонентів лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови. При цьому не тільки забезпечується адекватність плану вираження змістовному плану в масштабах тексту, але й обу-

мовлюється за рахунок компенсаційних та дифузних процесів трансформація структури компонентів кожної з підсистем, що взаємодіють.

Принципи цієї взаємодії суттєво відрізняються залежно від ступеня узгодженості семантичних аспектів, що співвідносяться з кожним із засобів плану вираження. У мовленнєвих актах чітко диференціюється три ситуації: однакова семантична спрямованість, протилежна семантична спрямованість та семантична незалежність засобів вираження.

При однаковій спрямованості дії декількох мовних та немовних засобів усі вони виконують одну й ту саму функцію на семантичному рівні. Це — найбільш розповсюджена у мовленні ситуація умисного використання декількох лінгвістичних засобів вираження смислових відносин. Принципово відмінною від попередньої є ситуація протилежно спрямованої дії лексико-граматичних засобів та інтонації у передачі модального значення, що є відносно мало розповсюдженою. У цих умовах, як свідчать дані здійсненого експерименту, провідну роль, як правило, відіграють просодичні засоби мови, що визначають справжній смисл.

Нарешті, третя ситуація — семантична незалежність декількох мовних маркерів смислових відносин, що одночасно уживаються в мовленнєвому відрізку, повинна розглядатись не стільки як вияв взаємодії різних засобів вираження, а як своєрідний засіб організації функціонально-семантичної структури фрази. Ступінь щільноті зв'язку та взаємопливу різних засобів плану вираження при цьому є мінімальним з причини їхньої співвіднесеності з різними аспектами змістового плану.

Як вже зазначалося, найбільш розповсюдженою є однакова спрямованість дії виразових засобів передачі модальних відносин. При цьому взаємодія усіх мовних та немовних засобів відбувається за одним із трьох типів: взаємне доповнення, домінування чи уточнення, згідно з термінологією, що використовується в роботах Т. М. Корольової [9; 10].

Перший тип взаємодії — взаємне доповнення, що є характерним для більшості мовленнєвих реалізацій, полягає у тому, що усі засоби, які забезпечують передачу модальних значень, мають однакову спрямованість дії, при чому як лексико-граматичні, так і просодичні засоби окремо забезпечують практично повну й однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця.

При відносно невеликому ступені невизначеності лексико-граматичних засобів у плані передачі емоційно-модальних відносин усі припустимі значення, що вносяться інтонацією з метою конкретизації, поєднуються в одному контексті з провідним значенням, що виражається іншими лінгвістичними засобами. Таким чином, функція інтонації обмежується уточненням, підкресленням тієї чи іншої модальної оцінки.

Дещо іншим є такий характер функціонування механізму взаємодії інтонації з лексико-граматичними засобами, при якому всі мовні засоби діють в одному напрямку, однак лексико-граматична структура мовлення не забезпечує однозначної актуалізації модальних відносин. При посиленні ступеня невизначеності характеру модальних значень, що є потенційно припустимими у межах цього лексичного складу, синтаксичної побудови та консистативних умов реалізації мовленнєвого відрізка, роль інтонації стає вирішальною, домінуючою. При домінуванні провідний компонент (у цьому випадку це інтонація) забезпечує практично повністю передачу значення фрази, у той час як усі мовні засоби інших рівнів виконують другорядну функцію, дублюючи чи відтіняючи головне значення.

Зазначена вище мета визначила загальну спрямованість дослідження текстів англо- й українськомовних Інтернет-повідомлень щодо аналізу механізму кореляції лексико-граматичних, стилістичних і просодичних засобів як компонентів складного цілого, об'єднаних загальною функцією підвищення виразності тексту за допомогою посилення логічної емоційної складових семантики дискурсу.

Відповідно до цього були сформульовані такі завдання:

- здійснення класифікації типів взаємодії різnorівневих лінгвістичних засобів у мовленні ведучого англо- й українськомовних Інтернет-повідомлень;
- характеристика типів взаємодії різnorівневих лінгвістичних засобів за частотністю використання при вираженні модальних значень.

Залежність характеру механізму взаємодії просодичних засобів від позиції у синтагмі обумовила необхідність класифікації типів взаємодії. Перший тип взаємодії характеризується медіальною позицією модально забарвленої лексеми, другий — кінцевою позицією зазначененої лексеми або її виокремленням у самостійну синтагму, третій тип визначається локалізацією модально забарвленої лексеми на початку фрази (табл. 1).

Таблиця 1

**Типи взаємодії просодичних засобів і модально забарвлених лексем
у Інтернет-повідомленнях (англійська та українська мова), %**

Тип взаємодії	Позиція у синтагмі	Вид модально забарвленої лексеми		
		Власне оцінна лексика	Лексичні інтенсифікатори	Модальні вставлені слова
Англійська мова				
Тип 1	Середина	30 %	38 %	–
Тип 2	Кінець	43 %	12 %	70 %
Тип 3	Початок	27 %	50 %	30 %
Українська мова				
Тип 1	Середина	28 %	36 %	–
Тип 2	Кінець	42 %	14 %	65 %
Тип 3	Початок	30 %	50 %	35 %

Нижче наведено приклади, що ілюструють різні типи взаємодії.

Тип 1. *Really,| it's great to meet you. Basically,| twenty eight percent in the UK. [“Business View Midday Update”, Тара Мерфі]; Українська компанія “Гештальт Консалтинг Груп”,| дійсно,| належить до кращих вітчизняних консалтингових підприємств, | забезпечує якісний конференц-сервіс, | може, |як переконливо свідчить її понад десятирічна практична діяльність, | на рівні світових стандартів організовувати й проводити важливі міжнародні заходи, | із наданням широкого спектру корисних послуг [“Гештальт Консалтинг Груп”, Укрінформ].*

Тип 2. *We get some very strong earnings after the bell last night. [“Business View Midday Update”, Т. Мерфі]. Much more interesting proved to be profit margins today [“Business Headlines” from MSNBC.com, Д. Браун]. Інтерес до новітніх технологій значною мірою обумовлений прагненням підприємств забезпечити зростання виробництва [“Інтернет-дайджест”, Укрінформ]; Набагато цікавішою є діяльність концерн-сервісу “Гештальт Консалтинг Груп” [“Гештальт Консалтинг Груп”, Укрінформ].*

Тип 3. *Communication like this always raised the question of security.; Well, the enterprise market is booming for these types of services; Surprisingly big costs are spent on the revival of the oil and coal mining industry in the US [“Building America: Eye on Business”, К. Райен]; Несподівано швидке зростання прибутків забезпечується головним чином максимальним зменшенням витрат. Економічні зміни майже завжди є важливим чинником розвитку країни. Сьогодні вітчизняний ринок виробництва розвивається вражаюче швидко [“Інтернет-дайджест”, Укрінформ].*

Надалі провадилось експериментально-фонетичне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей взаємодії стилістичних та просодичних засобів у мовленні ведучих англомовних й українсько-мовних Інтернет-повідомлень. За результатами аналізу було зроблено висновок про таке:

- лексичні стилістичні прийоми, засновані на образному перенесенні (метафора, епітет), корелюють переважно з мелодичними й темпоральними характеристиками;
- при просодичному оформленні лексичного повтору істотну роль відіграють такі характеристики, як:
 - а) специфічне синтагматичне членування;
 - б) наявність логічного й емфатичного наголосу у фразі;
 - найбільш виразовим є виокремлення засобами просодії лексико-сintаксичного стилістичного прийому антитези (наявність логічного й емфатичного наголосу, підвищення рівня ЧОТ в ядрі й шкалі, широкий діапазон ЧОТ у фразі, коливання темпу).

Яскравим виявом експресивності мовлення ведучого Інтернет-повідомлень є явище конвергенції декількох стилістичних прийомів. Найбільш розповсюдженими типами конвергенції стилістичних прийомів є такі:

1) уживання модально забарвлених лексем (наприклад: *probably*; *actually*; *obviously*; *evidently*; *переконливо*; *безумовно*; *ефективно*) у комплексі із синтаксичними прийомами парцеляції й паралелізму, що визначається їх інтонаційним виокремленням в окрему синтагму, в якій вони виконують функцію семантичного центру (наприклад: *'Basica lly, | twenty eight percent in the UK, | twenty percent in France, | and the rest all sort of drift off to Ireland* [“Business Central”, CNN, P. Квест]. Безумовно, Гештальт Консалтинг Груп є перспективною бізнесовою установою, економічно стабільним підприємством, самостійною вітчизняною компанією [“Гештальт Консалтинг Груп”, Укрінформ]);

2) використання лексико-сintаксичних стилістичних прийомів у комплексі з емоційно і модально забарвленими лексемами, що характеризується такими просодичними особливостями, як раптове підвищення мелодики та переривання монотонного спадного напрямку у шкалі (так званий *Accidental Rise*), уживання маркірованих термінальних тонів (*The Rise-Fall* та *The High Fall*) (наприклад: *But though Oxford Micro Devices is a small company that builds a small' product, | its impact on all of our "lives| could be 'huge* [“Building America: Eye on Business”, Д. Броуді]. Хоч впровадження нових технологій потребує чи-

*малих матеріальних затрат на початковому етапі, воно забезпечує чи-
малий прибуток наприкінці виробничого циклу [“Гештальт консалтинг
Груп”, Укрінформ].*

Узагальнення результатів дослідження дозволило дійти висновку про подібність у процесах мовленнєвої взаємодії лінгвістичних засобів у різносистемних мовах (англійській та українській), що свідчить про загальну тенденцію до змін у сучасній Інтернет-комунікації.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. Дейк ван. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.
2. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации: Краткий курс / В. Б. Кашкин. — М.: АСТ Восток — Запад, 2007. — 256 с.
3. Помірко Р., Бацевич Ф., Паславська А. Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації: монографія / Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська. — Львів: ПАІС, 2010. — 280 с.
4. Шмелева Т. В. Кодекс речевого поведения / Т. В. Шмелева // Русский язык за рубежом. — 1983. — № 1. — С. 10–13.
5. Петрова Н. Е., Рацибурская Л. В. Язык современных СМИ. Средства речевой агрессии / Н. Е. Петрова, Л. В. Рацибурская. — М.: Флинта, 2011. — 300 с.
6. Орлов Г. А. Современная английская речь / Г. А. Орлов. — М.: Высш.шк., 1991. — 240 с.
7. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды института русского языка. — М., 1975. — С. 53–87.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — М., 1956. — 224 с.
9. Королева Т. М. Механизм взаимодействия лингвистических средств при передаче модальных значений / Т. М. Королева // Мовознавство. — 1989. — № 2. — С. 55–58.
10. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.; Одесса: Вища шк. Головное изд-во, 1989. — 147 с.

РЕЛІГІЙНИЙ СИМВОЛІЗМ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПИСЬМЕННИКАМИ-“ЛОГОСІВЦЯМИ”

Стаття присвячена проблемі функціонування сакрального в художньому творі, зокрема рецепції релігійних символів в поетичному доробку католицьких письменників групи “Логос”. В дослідженні окреслені світоглядні основи “логосівців”, осмислено специфіку створення художнього образу на основі християнських символічних констант.

Ключові слова: Біблія, символ, sacram, художній образ, “Логос”.

Статья посвящена проблеме функционирования сакрального в художественном произведении, в частности рецепции религиозных символов в поэтическом наследии католических писателей группы “Логос”. В исследовании очерчиваются мировоззренческие основы “логосевцев”, осмысливается специфика создания художественного образа на основе христианских символических констант.

Ключевые слова: Библия, символ, sacram, художественный образ, “Логос”.

The article is devoted to the problem of the sacred and its functioning in the literary work. The reception of the religious symbols in the poetic heritage of Catholic writers who belonged to the group “Logos” has been as well depicted. The article outlines the ideological basis of “logosivtsiv”. The peculiarity of the formation of the literary image on the basis of Christian symbolic constants has been deeply analysed.

Key words: Bible, symbol, sacram, literary image, “Logos”.

У поезії ХХ століття, яка характеризується ускладненістю філософських, естетичних та стильових пошуків, особливого значення набуває образ-символ. У художньому творі символ оформляється в культурний код минулого, часто набуває ознак сакральності. Чи не найбагатшим джерелом символів є Святе Письмо. Відомий італійський біблейст о. Валеріо Мануччі так представляє Біблію у символічному плані: “Біблійна історія є величезною скарбницею символів,

завдяки якій Писання володіє двома прекрасними рисами — безко- нечності і невичерпності. Завдяки цим особливостям Біблія здатна наповнювати життя та історію практично всіх часів і народів” [1: 3]. Саме така невичерпна символічна наповненість зумовила особливий інтерес творців модерної літератури, у тому числі й української, до образів Біблії та християнської традиції, що виявляють свою надзвичайну продуктивність у художній творчості.

Аналіз більшості літературознавчих досліджень, присвячених впливам Біблії на літературу, показує, що власне аспект символічної інтерпретації біблійних виявів є найбільш перспективним і методологічно правильним, ці роздуми постійно повертають нас до тверджень і перших Отців Церкви, і практично усіх християнських філософів про те, що Святе Письмо — це світ символів, які набувають нових граней і значень, коли вводяться в художній текст.

Символічний світ Біблії став фундаментом світобачення українських “католицьких” письменників групи “Логос”, до якої належали Григор Лужницький, Олександр-Микола Мох, Степан Семчук, Петро Сосенко (молодший), о. Василь Мельник (Лімничченко) та Роман Сказинський [2:172]. Ідейними зasadами їхньої творчості була християнська мораль, популяризація релігійної тематики та християнської етики, яка, на думку католицьких письменників, єдина могла протидіяти наступові комуністичної, атеїстичної ідеології. Різні грані творчості “логосівців” досліджували Теофіл Коструба [3], Леонід Рудницький [4], Ярослав Розумний [5], Яр Славутич [6], Ярослав Грицков’ян [2], Микола Ільницький [7; 8], Тарас Салига [9], Степан Хороб [10], Олег Купчинський [11], Лілія Гром’як [12; 13], Наталія Вівчарик [14] та інші. Однак потрібно зважати на те, що через ідеологічну позицію творчість “логосівців” понад п’ятдесят років була поза увагою українського літературознавства, хоча їхня діяльність є багатоаспектною і поліфонічною в художньому плані. Тому **актуальність** запропонованої теми полягає у цілісному й системному осмисленні творчої спадщини представників групи “Логос” у контексті християнської, а беручи ширше, й релігійної символічної традиції.

Метою дослідження є окреслення категорії релігійного символу та представлення символічних констант, християнських тем, образів, мотивів у поетичній творчості “логосівців”.

Для реалізації мети ставляться такі **завдання**: охарактеризувати категорію *sacrum*, дати дефініцію символізму релігійного,

з'ясувавши при цьому специфіку символу християнського, простежити особливості функціонування символів у поетичній спадщині “логосівців”.

Мірча Еліаде у дослідженні “Примітки щодо релігійного символізму” пише, що світ “говорить” символами, “проявляється” [15: 448]. Однак символ — це не калька об’єктивної реальності. Він розкриває щось глибше і фундаментальніше.

Символізація — це один із найважливіших засобів осмислення дійності художником-мислителем. У процесі роботи над твором автор намагається виразити сутність тих глибин, які заздалегідь недоступні безпосередньому чуттєвому сприйманню і можуть бути охоплені суб’єктом сприйняття тільки упорядковано, через смислову аналогію й через відповідні емоційні переживання [16: 20].

Інтерпретація біблійної символіки — це тлумачення взаємин, які склалися в історії культури між текстами двох творів: текстом Біблії і конкретним текстом художнього твору [17: 87]. У цьому контексті однією з найважливіших проблем, пов’язаних із вивченням біблійних елементів у художньому творі, є проблема *sacrum*, оскільки біблійний символ у художньому тексті відображає “сакральний” досвід автора, стаючи результатом діалогу автора з Біблією. У художньому творі поняття “сакральне” вживається здебільшого в таких атрибутивних відношеннях, як сакральний простір, сакральний час, сакральне ім’я. Символи розкривають дивовижний, непояснений бік життя та священний вимір людського існування.

Основна характеристика релігійного символізму — це його багатозначність. Символізм релігійний — це об’єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять у собі вказівку на зміст цих уявлень у вигляді нерозгорнутих знаків, символів. Такими знаками є предмети культу, ритуальні дії, релігійна лексика (Бог, дух, благодать тощо), священні тексти.

Необхідно розрізняти у художньому творі символ “біблійний” і символ “християнський”. Попри те, що “християнська” символіка має біблійні корені, вона є поняттям ширшим, оскільки має ще літургічні, агіографічні джерела і конотації. Святоотцівська література розглядає земний світ як символ світу небесного. Християнин дивиться на світ не як на саму дійсність, а лише як на іконічне, образне, символічне зображення вищої духовної дійсності. Візантійське богослов’я взагалі свідчить про Бога як про “*Deus symbolicus*”. У богословських дослідженнях найчастіше розглядається символізм у сфері літургіки і

церковного мистецтва, а найважливіше — у річищі екзегези Святого Письма. Символізм у християнському богослов'ї — це особливість світобачення і світовідчуття, а також джерело богословського пізнання. Через символ людина зустрічається з Богом, через символ вібувається богопізнання.

Богослов'я символу знаходить своє межове завершення у христології. Христос постає як символічна повнота, остання межа символізму, яка поєднує у собі непоєднуване. Серед великого розмаїття християнських символів особливе місце посідають символи Христового імені. Слово символічне у трьох вимірах: 1) символізм слова зумовлений символічністю імені: “Священне ім'я Боже — це найсвятіший словесний символ”; 2) символічним є Святе Письмо як Ім'я Боже, яке “розгорнулося”: “Слово Боже, як окремі книги, так і ціла Біблія, є богонатхненим символом, має символічну природу та безмежну глибину”; 3) слово людське (у міру свого зв'язку зі Словом Божим) — це також онтологічний символ, що поєднує дві сфери буття (видиму і невидиму), два пласти (вищий і нижчий), при цьому “нижче містить у собі і вище”, “просякнуте ним” [18: 135].

Релігійна, а точніше біблійно-християнська символіка була активно осмислюваною в українській поезії ХХ століття. “Заглиблення у товщу християнської символіки, а власне філософування у ній виникає як ознака інтелектуальної зрілості української поезії, її спроможності задовольнити запити віри, Бога, самоствердження тогочасної людини” [19: 2].

Ярослав Поліщук виділяє такі головні функції біблійних символів цього періоду:

По-перше, світ Біблії символізує для новочасного поета усталені, традиційні критерії найзагальнішого, філософського порядку. Вони можуть служити своєрідним опертям у пошуку сутнісного, у втіленні найзагальніших зasad буття й свідомості людини.

По-друге, йдеться про засади віри, про пошуки в цій царині — на противагу суспільному та особистісно-духовному самоствердженню.

По-третє, залучення біблійної символіки означає, власне, входження у вимір “наскрізного” часу замість тривіального, профанного часу щоденного буття.

По-четверте, Біблія уособлює тисячолітню традицію, зокрема її літературну. Використання її символіки прилучає письменника до загальноєвропейського культурного середовища, що виросло із двох глобального значення традицій — християнської та античної [19: 2].

Загалом поезія міжвоєнних років ХХ століття характеризується сміливим переосмисленням християнських символів, що пов'язане зі специфікою світосприймання людини того часу.

Творчість кожного письменника-“логосівця” характеризується тяжінням до біблійних сюжетів та образів, навіть більше, бо майже усі проблеми особистого, суспільного буття чи національного характеру вирішуються з християнських позицій. Домінантним є образ-символ Бога-Творця; головною темою — оспінювання Божої величі, пошуки шляхів до Бога, мотиви сумніву, туги за досконалім, величним.

У творах “Логосу” найбільш гармонійно прозвучала новозавітня символіка, сконструйована в особі Христа, в якому є повнота людського і божественного буття. У поезії “логосівців” яскраво представлена символіка Божого імені. У Степана Семчука Бог названий Красою, Любов’ю, Царем, Життедайним Рухом, Борцем, Паном і Господом, Творцем [20; 21]. Орест Петрійчук теж використовує символіку Божого імені, називаючи Христа Світлом, Правдою, Огнивом Віри [22]. Поет Василь Мельник традиційно називає Христа Сонцем, Словом, Правдою [23].

Образ-символ “страждущого” Христа найповніше представлений у творах “логосівців”. Так, о. Василь Мельник (Лімниченко) ототожнює свою життеву дорогу з тернистим шляхом Христа, звідси — ідея “наслідування” Христа, тобто “обоження”. Прикметно, що об’єктом творчої уваги “логосівців” стало не лише розп’яття, а весь хресний шлях аж до воскресіння.

У творчості поетів групи “Логос” символи Христа і хреста вза-модоповнюються і мають такі основні значення: символ віри, надії, Божої любові, символ особистого і національного страждання, провісники воскресіння. Вагоме місце у творах “логосівців” займає ідея Христоподібності, тобто наслідування Христа, яке є запорукою освячення людини.

“Логосівці” вдаються також до рецензії Богородичної символіки, оскільки літературне угруповання “Логос” об’єднувалося довкола часопису “Поступ”, який був друкованим органом Марійського Товариства Молоді. Марійські Товариства, або як їх ще називали Марійські Дружини, мали особливу пошану до Богородиці та за її прикладом плекали і культивували християнські чесноти. У контексті поступатів Марійського Товариства стає зрозумілим часте звертання “логосівців” до образу Богородиці, який, з’явившись у їхніх ранніх поезіях, усе з більшою символічною наповненістю супроводжує усю

творчість, увиразнюються, кристалізується в міру духовного вдосконалення та зростання художньої майстерності авторів.

Образ Богоматері у поетичній спадщині “логосівців” творився у рамках догматичного католицького богослов’я. Це простежується на рівні ідей та стилю, про це свідчить розлога Богородична символіка. Богородиця — одвічний символ безмежної материнської любові, самопожертви, непорочності, відданості у служенні Богові і людям, тому і символи, пов’язані з її особою, витончені, довершені, сповнені краси, кожен з них по-своєму відкриває постать Богоматері, свідчить про її божественне призначення, повідомляє про духовні чесноти.

Найповніше Богородична символіка представлена у творчості о. В. Мельника-Лімниченка, якого називають “Бояном Білої Пані”. У поезії цього автора домінують дві основні ознаки особи Богородиці — материнство і заступництво. Майже вся Богородична поезія о. В. Мельника-Лімниченка носить молитовний характер, а часте використання фрагментів з традиційних богослужебних текстів стало прикметною рисою поетики усіх “логосівців”.

Богородична поезія “логосівців” сповнена класичною християнською символікою, колористика теж традиційно Богородична: домінують білий, голубий, золотистий кольори. Крім того, присутні тут ще інші багатовимірні символи: чаші, сонця, неба, розбитої щогли. Майже вся символіка бере свій початок у Святому Письмі та Святому Переданні і, як це притаманно символові релігійному, характеризується відкритістю та невичерпністю інтерпретацій.

Особливе місце у поетичній спадщині Василя Мельника-Лімниченка, Степана Семчука, Ореста Петрійчука та Григора Лужницького посідають символічні образи ангелів, які є своєрідними орієнтирами для християн у пізнанні Бога. Як Божі посланці, ангели є посередниками між небом і землею, а їхня присутність викликає у християн певне благоговіння. У творах “логосівців” образи ангелів не стільки даються, скільки задаються на основі розлогих символічних значень. В окремих поезіях Василя Лімниченка (наприклад, “Хто кого поборе?”, “Пісня про лицаря”) є алюзія боротьби між ангелами, описаної у Одкровенні Івана Богослова. Прикметно, що ця боротьба має риси національно-визвольних змагань.

Образ ангела у поезії “логосівців” творить семантичну парадигму, яка складається з різних символічних компонентів, що набирають у художній цілісності твору таких значень: Ангел — посланець Божий, посередник між Богом і людьми; приклад найдосконалішого

служіння Богові; Господній воїн, борець зі злими силами; охоронець людини і покровитель народів; символ дитинної святості; символ Божественної присутності; символ високого, Божественного, світлого. Поетичному стилеві “логосівців” притаманні нетрадиційні епітети, пов’язані з образами ангелів. Вони частково позбавлені класичного богословського підходу, тому вимагають більш відкритої, вільної інтерпретації.

У поетичній спадщині “логосівців” мають місце художні образи так званих “темних” сил, тобто ангелів-бунтівників, які повстали проти Бога. Їхні образи здебільшого пов’язуються з суспільно-політичним контекстом того часу, з війнами, смертю, зрадою Бога і свого народу.

У творчості поетів групи “Логос” вагоме місце посідають образи-символи святих осіб. Святість для “логосівців” — це Божий дар, по-кликання, приклад для наслідування, але також і обов’язок. Найчастіше символами святості, освячення є світло і вогонь.

Одним з образів, який є носієм, вмістилищем святості, є образ ченця. В історичних обставинах, коли знецінювалося людське життя, коли відбувалася жахлива дезорієнтація та девальвація моральних вартостей, зумовлена воєнними лихоліттями, поети звертаються до образу ченця, який є своєрідною антитезою до типової, часто арелігійної людини міжвоєнного періоду ХХ століття.

У творчості “логосівців” присутня також літургійна символіка, яка тісно пов’язана з церковною обрядовістю. Так, о. Василь Мельник-Лімниченко переспівує молебні стихири до Богородиці у поезії “За всіх молишися, Благая...”, а у творчій спадщині Ореста Петрійчука (О. Моха) прочитуємо елементи сповіді, Літургії Жертви, у Степана Семчука знаходимо євхаристійну символіку, є вкраплення з Хресної дороги та Утрені Страстей Господніх. Релігійний символ функціонує у творах письменників групи “Логос” також завдяки символізації предметів культу (хрест, дзвін, каплиця), ритуальних дій (кадження, хрещення), релігійної лексики (Бог, Дух, благодать, ангел).

Рецепція Святого Письма у “логосівців” відзначається проекцією біблійних персонажів на український ґрунт, наділенням їх ментальними рисами українців, наданням національного колориту подіям, іменам, географічним назвам. Це свідчить про духовну зрілість нашої літератури 20–30-х рр. ХХ ст. та про глибину осмислення священних текстів, християнських таїнств і обрядів поетами-“логосівцями”.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Мануччи В. Библия — Слово Божие. Общее введение в Священное Писание. — М., 1996. — 428 с.
2. Грицков'ян Я. Українські католицькі письменники міжвоєнного двадцятиліття: Група “Логос” // Записки НТШ. Праці філологічної секції. — Львів, 1995. — Т. ССХІХ. — С. 170–178.
3. Коструба Т. Що таке “католицька література”. Огляд української літератури в 1918–1938 рр. // Життя і Слово. Квартальник для релігій та культури. — Ватерфорд, 1948. — Ч. 1–2. — С. 55–68; 115–126, Ч. 3/4. — С. 238–250.
4. Рудницький Л. Поезія Григора Меріяма-Лужницького // Записки НТШ. Праці філологічної секції. — Львів, 1995. — Т. ССХІХ. — С. 154–169.
5. Розумний Я. Від символізму до екзистенціалізму: християнські елементи в українській поезії двадцятого століття // Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України. — Мюнхен, 1988–1989. — С. 491–513.
6. Славутич Яр. Від землепоклонства до християнства? (Поезія Б.-І. Антонича) // Слово і час. — 1993. — № 8. — С. 15–19.
7. Ільницький М. “Між двома війнами...”: Західноукраїнська та еміграційна поезія 20–30 років ХХ століття // Дзвін. — 2005. — № 4. — С. 113–121.
8. Ільницький М. Між двох світових, літературний процес 20-х рр. у Західній Україні // Дзвін. — 2005. — № 2. — С. 123–137.
9. Салига Т. Григор Лужницький і літературна група “Логос” // Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері. — Львів: Світ, 1994. — С. 69–78.
10. Хороб С. Із когорти сподвижників (Ідейно-естетичні концепції творчості Григора Лужницького) // Лужницький Г. Вибране. — Івано-Франківськ, 1998. — С. 5–10.
11. Купчинський О. Наш Лужницький // Записки НТШ: Збірник праць і матеріалів на пошану Григорія Лужницького. — Львів-Нью-Йорк-Париз-Сідней-Торонто, 1996. — Т. ССХІІ. — С. 243–253.
12. Гром'як Л. Поезія С. Семчука в світлі концепції християнсько-католицької літератури // Наукові записи ТДПУ. Серія: Літературознавство. — Тернопіль, 1999. — Вип. 5. — С. 115–129.
13. Гром'як Л. Про історично-культурні виміри творчості письменників об'єднання “Логос” // Наукові записи ТДПУ. Серія: Літературознавство. — Тернопіль, 1998. — Вип. 2. — С. 48–54.
14. Вівчарик Н. Ідейно-філософська концепція літературного угруповання “Логос” // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: Збірник наукових праць. Випуск ХІІ. — Рівне: Перспектива, 2002. — Випуск XV. — С. 152–160.
15. Еладе М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитество та культурні уподобання. — К.: Основи, 2001. — 591 с.
16. Голобородько К. Теоретичні та лінгвопоетичні аспекти проблеми символу (на матеріалі творчості О. Олеся) // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. — Херсон: Вид-во ХДПУ, 2002. — Вип. XV.— С. 19–23.
17. Мних Р. Категории символа и библейская символика в поэзии XX века. — Lublin: UMCS, 2002. — 258 с.
18. Лєпахін В. Ікона та іконічність. — Львів: Свічадо, 2001. — 288 с.

19. Поліщук Я. Символи і метаморфози: своєрідність християнської символіки в модерній українській поезії перших десятиліть ХХ століття // Дивослово. — 1997. — № 12. — С. 2–5.
20. Семчук С. Метеори: Поезії. — Прага; Львів, 1924. — 38 с.
21. Семчук С. Воскресіння: Пісні зриву. — Жовква: Богонь, 1927. — 49 с.
22. Петрійчук О. Про це, що люблю я: Еротики. — Прага; Львів, 1924. — 35 с.
23. Мельник-Лімниченко В. Релігія і життя: (поезія, проза, драма, публіцистика, релігійні статті) / За заг. ред. проф. Р. Гром'яка; Упорядник і післямова Л. Гром'як. — Тернопіль: Збруч, 1999. — 830 с.

АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНОМОВНОГО ТА РОСІЙСЬКОМОВНОГО ЗООНІМІКОНІВ

Стаття присвячена співставленню результатів експериментів по встановленню мотиваційної структури зоонімів на матеріалі української та російської мов.

Ключові слова: зоонім, зоонімікон, мотивація.

Статья посвящена сопоставлению результатов экспериментов по установлению мотивационной структуры зоонимиков на материале украинского и русского языков.

Ключевые слова: зооним, зоонимикон, мотивация.

The article is dedicated to the comparison of the results of the experiments aimed at the motivational structure of the zoonymicons ascertainment, based on the Ukrainian and Russian languages.

Key words: зооним, зоонимикон, мотивация.

Характер мотивованості зоонімів здавна викликав увагу дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7 та ін.], але багато проблем цього аспекту функціонування пропріальної лексики залишилося невирішеними. Актуальність цього дослідження зумовлено появою й розвитком нової парадигми наукових знань — когнітивної ономастики, до якої воно й належить. Це дозволяє науковцям розширити свій кут зору на об'єкт вивчення, а також вдосконалити й свій науковий апарат, зокрема застосувати нові методи дослідження, як, наприклад, асоціативний експеримент.

Метою цього дослідження є встановлення основних зоономіційних тенденцій щодо вибору власної назви для тварини носіями української та російської мов. Об'єктом дослідження слугували українсько-та російськомовні зооніми, а предметом — мотиваційна структура зооніміконів досліджуваних мов. Для отримання джерельної бази

для цієї роботи було проведено вільний асоціативний експеримент, під час якого російськомовним інформантам запропонували назвати п'ять тварин, обрати для них імена, а також пояснити свій вибір. Зіставлення результатів цього експерименту з аналогічним попереднім, який було проведено на матеріалі української мови, дозволяє виокремити спільне та відмінне у мотиваційній структурі двох зооніміконів.

Під час опитування було отримано 50 анкет, в яких представлено результати асоціативного експерименту. Номенклатура обраних реципієнтами тварин обіймає 42 тварини, з яких 10 є свійськими (*собака, кішка, корова, кінь, свиня, коза/козел, баран, бик, кролик, курка*), 32 є дикими (*лисиця, ведмідь/панда, вовк, мавпа, жираф, слон, лев, тигр, пантера, гієна, лама, їжак, хом'як, пацюк, бурундук, морська свинка, тушканчик, летюча білка, шиншила, крокодил, черепаха, ящірка/варан/хамелеон, змія/пітон/удав, равлик, черв'як, жаба, тарган, павук, рибка/короп/карась/тигрова акула, папуга, ворона, павич*). Порівняно з експериментом, який було проведено на матеріалі української мови, загальна кількість номінованих тварин зросла з 34 до 42, причому розбіжність зумовлена включенням до списку більшої кількості диких тварин, риб та птахів. Загальна кількість отриманих реакцій складає 253, загальна кількість відмов, тобто поле залишилося пустим, складає 7. У кількох випадках інформанти пропонували більше однієї власної назви, наприклад, “*Жёлудь и Бобырь* (карпы кой) — как мои кузены”. Також у 5 відповідях було використано іншокодові графічні позначки, які є діакритичною рисою неформального письмового спілкування за допомогою Інтернету або смс-повідомлень: “*Муня* (пёс) — от слова “*moon*” ☺ это мило”, “*Буряк* (попугай) — потому чтоозвучно со словом дурак, которому часто учат попугаев ☺”, “*Кеша* (попугай) — он издавал странные звуки и был назван одним из произнесённых им безобразий ☺”, “*Макс* (кот) — кратко и ассоциируется с мирным довольным котом ☺”, “*Пушкин* (баран) — ☺ возле морды была густая кучерявая шерсть (очень напоминает бакенбарды поэта :))”.

Результати експерименту дозволяють простежити основні тенденції щодо зоономінаційної рушійної сили сучасних носіїв російської мови. Так, співвідношення **онімізації** та **трансонімізації** складається не на користь першої: 84 та 169 випадків. Зіставлення з результатами експерименту (113 та 137 випадки відповідно), який було проведено з носіями української мови, дозволяє зробити припущення щодо універсального характеру цієї тенденції, хоч процентне співвідношення показників російськомовного експерименту є більш драматичним.

Існує класифікація зоонімів, яка поділяє власні назви тварин на реально-мотивовані, умовно-мотивовані та немотивовані, причому мотивованість — це риса іменувань, які виникають природним шляхом, бо базуються на реальних особливостях тварини прямо або метафорично [8: 110–111]. У російськомовному експерименті онімізуються, так само, як в україномовному, лексичні одиниці на позначення ознак тварин. Так, прикладами реально-мотивованих зоонімів можуть бути такі, що стосуються екстер’єру: “*Мурзик* (кот) — серого (замурзаного цвета)”, “*Пушок* (хомяк) — так как пушистый”, “*Малый* (кот) — называли, когда был ещё маленький”, “*Гриня* (крокодил) — т. к. green — зелёный на англ.”; особливостей поведінки: “*Хихита* (гиена) — гиены смеются”, “*Тузик* (собака) — он любит всё ломать, рвать (как тузик грелку)”, “*Мууня* (корова) — потому что мычит “мууу”; інтелектуальних здібностей: “*Козёл* (козёл) — у него другой клички не может быть”, “*Друня* (попугай) — похоже на слово “дурень””; рис характеру: “*Язва* (змея) — она ядовитая и злая”, “*Буран* (собака) — чтобы у собаки был жесткий характер”, “*Ласка* (кошка) — может успокоить, приласкати и развеселить”.

Серед результатів експерименту було виокремлено зооніми, які називають реальні якості тварин метафорично, тобто є умовно-мотивованими, як, наприклад, наступні: “*Кастетик* (кот) — рижий кот бандит, очень грозный, с толстыми мощными лапами, на которых есть воображаемые кастеты. С франц. *Case tete* ломать голову”, “*Барсик* (кот) — похож на маленького тигрёнка”, “*Маркиза* (кошка) — порода перс очень пушистая, напоминает благородную даму нового времени в пышном платье”.

У нашому експерименті трансонімізації зазнали 87 **антропонімів** (88 в україномовному), серед яких превалують імена, які мають реального чи віртуального денотата, наприклад: “*Гарик* (собака) — потому что выглядит смешно, имя Гарик ассоциируется с Гариком Мартirosяном, а он юморист”, “*Одри* (кошка) — потому что чёрно-белая и красивая, как Одри Хэpbерн”, “*Заза* (коза) —озвучно, а ещё ассоциация с Зазой Наполи”, “*Зигмунд* (хомяк) — недавно прочитанный Фрейд, который Зигмунд, повлиял”, “*Арагорн* (собака) — смелый”. Також було виокремлено трансонімізовані особисті імена людей, які не мають конкретного денотата-донора: “*Анфиса* (кошка) — красивое редкое женское имя”, “*Лора* (попугай) — очень нравится имя”.

Результати експерименту продемонстрували використання прізвищ людей у зоономінації 2 рази окремо: “*Тайсон* (хомяк) — очень забавно называть именем боксёра карликового хомячка”, “*Меладзе* (рибка) — у

нечесні, як у певца”; а один раз у сполученні з ім’ям: “*Винс Нуар* (паук-птицеед (мой) — герой серіала, англ.происх., очень любит свои волосы. Паук очень волосатый, решила так назвать”. Асоціат по батькові респонденти обрали 2 рази: “*Михалыч* (питон) — насмотрелась “Наша раша””, “*Михалыч* (лягушка) — отчество директора моей школы”.

Друге місце серед трансонімізованих розрядів посідають **зооніми** (54 одиниці, пор. 31 у попередньому експерименті). Перевагу інформанти віддали віртуальним донорам — героям літературних творів, кіно- та мультфільмів, наприклад: “*Дефор* (собака) — герой из книги”, “*Дамбо* (слон) — как в мультике”, “*Тимон* (пёс) — ассоциация с Тимоном мультишным”, “*Алекс* (лев) — я люблю мультфильм “Мадагаскар””, “*Гена* (крокодил) — имя из мультика”.

На третьому місці знаходяться **теоніми, міфоперсоніми та хрононіми** (по 5 випадків, в україномовному експерименті 1, 7 та 5 відповідно). Теоніми, які за результатами експерименту перетворилися на зооніми, було запозичено з давньоєгипетської, давньогрецької, давньоримської та індуїстської релігій: “*Бастет* (кошка) — чёрная, гладкошерстная похожа на египетскую”, “*Осирис или Анубис* (собака (чёрная) пёс) — преданный, в меру злой”, “*Гера* (кот) — от “Геракл” — сильный большой”, “*Юпитер* (кот) — добрый, большой”, “*Говинда* (корова) — индийская богиня-корова”. Міфоперсоніми, які було трансонімізовано, це відомий домовик: “*Кузя* (попугай) — он как домовой”, “*Кузя* (кот) — потому что кличка ассоциируется с домовёнком Кузей”. Крім того, у цьому підрозділі знаходимо також наступні зооніми: “*Мальвина* (тигровая акула) — экзотика, которая помогает избавиться от врагов”, “*Феня* (морская свинка) — в честь Фиона из мульт.”Шрек””, “*Шрек* (обезьяна) — обезьяна часто делает смешные гримасы и ассоциируется у меня с таким персонажем”. Хрононіми, які було трансонімізовано, частково співпадають: “*Ночка* (корова) — чёрного цвета”, “*Ночка* (корова) — имеет чёрную окраску шкуры”, “*Марта* (кошка) — подарили в марте”, “*Марта* (коза) — потому что родилась в этом месяце”, “*Февраля* (корова) — не могу обяснить почему”.

Черверте місце посідають **ідеоніми** (3 випадки, в попередньому експерименті 2). Серед ідеонімів знаходяться “*Дюк* (собачка) — в честь памятника”, “*Петюня* (хомяк) — в честь сценки в программе “Comedy club”” та англомовний асоціат “*Wormy* (червь) — ассоциация с игрой”.

Цікавими виявляються також зоонімізовані **хрематоніми та етно-німи** (по 2 випадки, пор. 1 та 0 випадків у першому експерименті): “*Магги* (собака) — в честь бульона “магги”” та “*Барс* (собака) — в

день покупки этого щенка купили конфет “Барс” и это способствовало его кличке”; та “Цыганка (собака) — имела чёрного цвета шерсть” й “Француз (кот) — любит кушать лягушек”.

На шостому місці знаходяться **топоніми** та **космоніми** (по 1 випадку, пор. відсутність схожих реакцій в україномовних респондентів): “Альма (собака) — река в Крыму” та “Муня (пёс) — от слова “moon” ☺ это мило”.

Поза згадані реакції у результататах нашого експерименту знаходимо такі, що не можемо віднести до типових. Це стосується, перш за все, особливих зоонімів, які надаються за клубними правилами: “Ар-лина (собака) — потому что кличка породистой собаки должна начинаться на первую букву имени её матери и иметь в середине 1 букву имени отца”. До того ж маємо фонетичну асоціацію “Рони (ёжик) — т. к. при произнесении звука “о” губы имеют форму круга и интуитивно хочется назвать ежа таким именем”. Два останні випадки — це своєрідні відмови від реакції, причому у другій відповіді є відсутнім навіть власне асоціат: “Петуда (панда) — без смысла, просто слово” та “_____ (лама) — как кличка не важно, т. к. еда для пантеры”.

Тож порівняння результатів двох експериментів можемо уточнити у наступній таблиці:

Таблиця 1
Співвідношення мотиваційних тенденцій у зоономізації
(за матеріалами асоціативних експериментів)

	Україномовний експеримент	Російськомовний експеримент
Онімізація	113	84
Трансонімізація	137	169
• Антропоніми	88	87
• Зооніми	31	54
• Міфоперсоніми	7	5
• Хрононіми	5	5
• Ергоніми	2	0
• Ідеоніми	2	3
• Хрематоніми	1	2
• Теоніми	1	5
• Етноніми	0	2
• Топоніми	0	1
• Космоніми	0	1
Різне	0	4
Загальна кількість реакцій	250	253
Загальна кількість відмов	5	7

В цілому можна зробити висновок, що живі істоти значно частіше надихають номінаторів під час обрання власної назви тварини. Переважно це людина — відома, історична або медійна особа чи персонаж, особисті знайомі чи родичі. Імена інших тварин або поширені стереотипні клички посідають друге місце. Крім того, потужною донорською сферою для утворення зоонімів в обох мовах є нереальні персони, як наприклад, міфологічні, казкові істоти. Хрононіми, хрематоніми та ідеоніми складають поодинокі випадки трансонімізації з метою утворення зооніма. Ергоніми, етноніми, топоніми та космоніми виявилися обмеженими у використанні лише одним з експериментів. Тож загальні тенденції щодо мотиваційних процесів в українській та російській мовах багато у чому збігаються, незважаючи на поодинокі випадки розбіжностей. У подальших розвідках з цієї тематики планується проведення третього експерименту на матеріалі англійської мови, що дозволить розширити базу для спостережень та генералізувати розуміння тенденцій основних зоономінаційних процесів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ковтюх С. Л. Основні проблеми дослідження зоонімії української мови / С. Л. Ковтюх // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. — Вип. 6. — С. 100–106.
2. Поротников П. Т. Из уральской зоонимии / П. Т. Поротников // Восточнославянская ономастика. — М., 1972. — С. 210–251.
3. Рядченко Н. Г. Из наблюдений за русской зоонимией / Н. Г. Рядченко // Русская ономастика : сб. научн. трудов. — Одесса, 1984. — С. 57–63.
4. Сюсько М. І. Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апеллятиви) в українській мові / М. І. Сюсько. — Ужгород: УжДУ, 1985. — 63 с.
5. Сюсько М. И. Статус зоонима в онимической системе: ономасиологический аспект / М. И. Сюсько. — К., 1988. — 88 с.
6. Фонякова О. И. Способы названия в зоонимии / О. И. Фонякова // Ономастика Поволжья. — Саранск, 1976. — Вып. 4. — С. 317–322.
7. Чучка П. П. Слов'янське і неслов'янське в зоонімії Закарпаття / П. П. Чучка // VI Українська славістична конференція: Матеріали. — Чернівці, 1964. — С. 36–38.
8. Романова Т. П. Изменение тенденций номинации в зоонимии / Т. П. Романова // Новое в лексике русского языка. — Куйбышев, 1983. — С. 107–115.

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ В ОПОВІДАННІ Д. МІКЕША “HOW TO DIE”

В статті розглядається проблема комічного як естетичної категорії та іронії як його різновиду. Аналізуються мовні засоби, які реалізують комічний ефект в оповіданні Д. Мікеша “How to Die”.

Ключові слова: комічне, іронія, комічний ефект.

В статье рассматривается проблема комического как эстетической категории иронии как его разновидность. Анализируются языковые средства, реализующие комический эффект в рассказе Д. Микеша “How to Die”.

Ключевые слова: комическое, ирония, комический эффект.

The article looks at the problem of the comic as an aesthetic category irony being its component. The language means rendering the comic effect in the short story “How to Die” by D. Mikes are analysed.

Key words: the comic, irony, the comic effect.

Комічне — одна з найскладніших категорій естетики. Поняття “комічне” охоплює як природні події, об’єкти, зв’язки, що виникають між ними, так і певний вид творчості, суть якої зводиться до свідомого конструювання певної системи явищ або понять, а також системи слів з метою викликати ефект комічного. Крім того, комічне пов’язане зі специфічним колом переживань та з різноманітністю досвіду суспільної свідомості. Комічне вступає в протиріччя з законами логіки, правдоподібністю ситуації та образів, звичайних зв’язків та закономірностей, обігрує ці протиріччя, прагнучи залишатися на боці здорового глузду. Інакше кажучи, основною парадигмою, котра пронизує та об’єднує численні його форми, можна вважати парадигму парадоксального [4:12].

Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення естетичних катего-

рій та мовних засобів, що виражаютъ їх, у художній прозі та мистецтві.

Мета статті полягає у розробці видів комічного та дослідження мовних засобів реалізації комічного ефекту.

Мету роботи зумовила постановка конкретних **задач**:

- визначити, що таке комічне, чим воно відрізняється від інших категорій естетики;
- обґрунтувати механізм комічного як несподіваного смислового перепаду, визначити ступінь комічного у всіх його різновидах;

Об'єктом дослідження виступає сукупність різноманітних мовних засобів — лексичних, лексико-синтаксичних та синтаксичних, що призводять до виникнення комічного ефекту.

Предметом дослідження є механізм породження комічного в художньому творі.

Матеріалом дослідження слугує оповідання Д. Мікеша “Як вмирати” (“How To Die”).

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше були виокремленні відтінки емоційного значення комічного на мовному рівні, дозволяючи вивчити механізм його реалізації.

Проблема комічного досліджувалася такими вченими, як: І. Арнольд, І. Бергсон, Г. Виноградова, І. Гальперін, Т. Гобс, К. Горшкова, І. Грайс, Г. Колшанський, В. Кухаренко, Г. Ланчукуковська, Р. Леман, Т. Любимова, Т. Манякіна, О. Овсяннікова, О. Черновол-Ткаченко та ін.

Під комічним у цьому дослідженні розуміється естетична категорія (протилежна трагічному та високому), що охоплює як природні події її зв’язки, що виникають між ними, так і певний вид творчості, суть якої зводиться до конструювання певної системи явищ, понять, та системи слів з метою викликати ефект комічного [4: 7]. Крім того, комічне визначається як несподіваний смисловий перехід на рівні смислу почуття з очікуванням розвитком думки чи ситуації. Ця категорія може протиставлятися багато чому, чим пояснюється велика кількість теорій та тлумачень, з нею пов’язаних [1 : 237].

Проблеми комічного вивчають літературознавство, естетика, філософія, психологія та інші науки, що визначають найбільш поширеним сигналом і водночас очевидним його результатом сміх. Однак самого цього критерію ще не достатньо, щоб виділити явища й перевживання комічного з ряду інших. Тому необхідно відокремити сміх як явище фізіологічне від явища естетичного, так як очевидним є факт

існування двох видів сміху — справжнього, умовно кажучи “комічного”, та доісторичного (“прастміху”), причиною якого завжди були і є суто фізіологічні процеси.

Логіка започаткованого дослідження вимагає уточнення таких понять як “комічне” й “смішне”. Зважимо на відсутність єдності поглядів у спеціальній літературі щодо визначення категорій комічного та його складових. Найбільш типовими причинами є такі:

- по-перше, визначенню суті комічного істотно перешкоджає його надто значна рухливість ;
- по-друге, об’єктом комічного, тобто смішного, можуть бути дуже різні за своєю сутністю явища;
- по-третє, комічне — це родове поняття для позначення засобів, що застосовуються до різних за своєю смысловою та емоційною складністю ситуацій національної культури та соціального життя;
- по-четверте, парадоксальна, аномальна невідповідність між по-зитивними емоціями, викликаними сміхом, та мірою зла, що криється в речі, яка викликала сміх, є основною перешкодою для усвідомлення суті комічного [1: 218].

Найбільш поширеною формою комічного, яка як найточніше виявляє його суть, є іронія.

Вже досить тривалий час в літературі залишається найбільш поширеним визначенням іронії як форми висловлення думки, коли слово або вислів набувають в мовному контексті значення, протилежного буквальному смыслу, або такого, що заперечує його. Таке розуміння феномена іронії являється непевним, оскільки трапляються випадки, які реалізують іронію, але при цьому не породжують логічно “протилежного змісту” [5: 90].

Загальну ознаку, яка об’єднує різні види іронії, можна визначити як умисну “абсурдність” вислову, яка, однак, не перешкоджає адекватному розумінню відповідної ділянки тексту. При цьому даний засіб має своєрідний “ігровий”(сміховий) характер та орієнтацію на певний “негативний” в уявленні об’єкта, якщо навіть іронія “добра” [5: 92].

Т. Любимова відрізняє такі категорії комічного:

а) *иронія* — збереження двозначності, коли явний смысл протилежний смыслу прихованому; на відміну від обману, прихований справжній смысл доступний для сприймаючого;

б) *дотепність* — швидке й відвертє перевертання смыслу у мові, в жестах чи в ситуації, яка не призводить до негативного розчарування, а дарує сприймаючому задоволення від самої гри зі смыслом;

в) *гумор*, у якому елемент гри, розважальності переважає над функцією виявлення та знищення негативних явищ, з його відтінками за ступінню інтелектуалізації: від грубих та беззлобних жартів до витонченого жартівного тону [4: 60].

Таким чином, суть комічного в усіх його різновидах єдина — в основі комізу лежить відгук на певну негативну цінність, інакше кажучи — парадоксальна цілісна орієнтація. Це відчуте, усвідомлене сприймаючим зло, а тому прощене. Проте сам негативний ефект, який є об'єктом осміяння, величина не стала для різних культурних та історичних епох [4: 20].

О. Черновол-Ткаченко вважає, що комічне — це багатофункціональна, багатобічна естетична соціально значуща та національно маркірована категорія, в основі якої лежать знищення одного з членів дихотомії свідоме /підсвідоме, реальне/іреальне, форма/зміст, абстрактне/конкретне тощо задля з'ясування істинного смыслу комічної ситуації, завдяки чому реципієнт одержує позитивні емоції, які найчастіше виявляються сміхом чи посмішкою [5: 88].

Відбиття цих суперечливих зв'язків у писемній та усній мові має суто специфічний, національно обумовлений характер і продукт як суб'єктивного сприйняття автором художнього твору згадуваних суперечностей, так і об'єктивними особливостями мислення кожного члена тієї чи іншої етнічної групи.

Комічне може бути безтурботно-гумористичним чи гнівносатиричним.

Містить в собі жарт, анекдот, карикатуру. Комічне відбиває атмосферу свого часу, його особливості й деталі. Навіть традиційні комічні персонажі, маски, які залишаються незмінними впродовж століть, по-справжньому хвилюють і звеселяють переважно тоді, коли їх актуалізовано стосовно подій та реалій повсякдення.

Для теорії комічного велике значення мала концепція “гуморів”, сформульована англійським драматургом Б. Джонсоном. Для Джонсона термін *humor* мав дещо інший зміст, аніж той, що його ми вкладаємо в це поняття. Для нього гумор — це риса характеру, панівна пристрасть в людині, котра, за умови зведення до крайності, може спричинити всілякі дивацтва, химери, чудернацькі манери. Гумор, за Джонсоном, не обов'язково мусить увінчуватися сміхом, він має розкривати характер людини. Теорія “гуморів” була основною для Джонсона. Згодом вона дісталася відображення в англійському реалістичному романі XIX століття [3: 160].

Комічними можуть бути і роман, і поема, і повість, і казка, і фільм, і малюнок, і ілюстрація, і комікс. Однаке цими жанрами сфера комічного не вичерпується. Існують ще "малі форми". Епіграма належить до простих форм. Це короткий сатиричний вірш. До цієї ж групи належать жарт, гра слів, афоризм, "гостре" слівце, загадка, прислів'я та приказка. До комічного належать каламбури, помилки і навіть випадкові упущення, шаради, кумедні співставлення тощо [2: 22].

Ця різноманітність та розмаїття жанрів комічного свідчать про те, що комічне може охоплювати собою майже всі прояви нашої особистості та суспільної свідомості. Але не в усіх видах мистецтва комічне однаково легко набуває свого вияву. Найрідше воно зустрічається в архітектурі.

Найбільшим розмаїттям визначаються літературні види комічного. Саме література, мистецтво слова, надає максимальних можливостей для гри зі смислом, тому майже будь-який текст можна прочитати тоном, який зробить його смішним, обіграти його емоційно.

Так само, як немає чітких прозорих кордонів між видами комічного (вони часто зустрічаються разом і переходят один одного), так і жанри комічного у мистецтві мобільні і не визначені раз і назавжди. Іронія, наприклад, не може бути дотепною. Іронія виникає тоді, коли смисл висловлювання перевернуто, про об'єкт висловлюється думка, протилежна справжньому змістові (іронія буквально означає "удавання"), але мається на увазі, що справжній смисл відомий [2: 19].

Аналіз мовних засобів, які беруть участь в актуалізації комічного на лексичному рівні, дозволяє відокремити механізм його реалізації.

Лексичні засоби репрезентації комічного досить чітко підрозділяються на групи за структурними особливостями тих моделей, в межах яких відбувається актуалізація комічного. Деякі групи перебувають в рамках більш вузького розуміння слів у смислі, протилежному буквальному з метою глузування.

Але з ускладненням плану висловлювання (полісемантичні слова, сполучення-кліше) ускладнюється і обсяг понять, які передаються за допомогою прямих і переносних значень лексичних одиниць — переносне значення далеко не завжди є запереченням прямого; співвідношення між ними значно складніші і не зводяться до антифразису.

Найбільш простим випадком актуалізації є той, в якому комічне реалізується в семантиці окремого слова тексту (найчастіше в іменнику, дієслові або прікметнику). На лексичному рівні висловлення комічного можливе через одночасну реалізацію двох або декількох

лексично-семантичних варіантів полісемантичного слова. Одним з важливих засобів досягнення комічного ефекту є лексичний повтор.

Виражальним та продуктивним засобом висловлення комічного є використання риторичних запитань. В англійській мові для реалізації комічного можуть використовуватись три типи риторичних запитань: загальне, спеціальне та розділове. Посилення емоційно-експресивного значення комічного тексту можливе при допомозі відокремлених синтаксичних конструкцій [4: 68].

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що комічними вважаються ті явища життя та образи мистецтва, котрі викликають сміх. Комічне існує в житті об'єктивно, і його відображення є в літературі. Комічне — обов'язково смішне, проте не все, що смішне, можна назвати комічним. Комічне завжди осмислене, соціально забарвлене. В його основі лежить протилежність між новим і старим, тим, що з'являється, і тим, що припиняє своє існування. Сміх може слугувати засобом самокритики і критики недоліків нашого життя. Тому комічне може мати різне емоційне забарвлення.

Комічне в творчості Д. Мікеша зумовлено екстралінгвістичними факторами. Д. Мікеш — угорець за походженням, прожив усе своє свідоме життя в Англії. В його творах завжди присутній погляд неанглійця, самого автора, на англійців та їх психологію й світогляд.

В оповіданні “**Як вмирати**” (“How To Die”) реальні події тлумачаться іронічно. Реальні факти, які функціонують як уточнююча деталь, переплітаються з висновками автора, які представлені у вигляді суджень про те, що він описує. Причому вони завжди реалізують комічний ефект. В даному випадку межа між гумором та іронією дуже тонка.

Розглянемо, за допомогою яких засобів досягається комічний ефект.

В першому реченні *The English are the only race in the world who enjoy dying* ефект комічного досягається за рахунок парадоксу: *who enjoy dying*, так як дієслово “*enjoy*” припускає позитивні емоції та позитивну конотацію. Парадокс представлений за допомогою оксюморона та є засобом вираження ставлення автора до англійців. В словосполученні *the only race* слово *only* є посилюючим прислівником, яке припускає чекання дуже значного і важливого, сказаного про націю, що приводить до комічного ефекту.

В наступному реченні *Most other people contemplate death with fear; the English look forward to it with gusto* комічний ефект досягається за раху-

нок положення стилістично несумісних лексичних одиниць. Словосполучення *to contemplate death with fear* описує ставлення англійців до смерті. Дієслово *to contemplate*, яке відноситься до пласти літературної лексики та робить загальний тон речення серйозним, протиставляється в реченні словосполученню *look forward to it with gusto*, яке має в собі лексику, що відноситься до розмовного стилю. Міцний комічний ефект твориться за рахунок використання іменника *gusto*, який означає “захват”. В перших двох реченнях автор використовує антитезу (англійці — *the English* — протиставляється іншим людям — *most other people*) та протистояння стилістичних регістрів, високого та низького стилів.

Наступне твердження *They speak of death as if it were something natural* набуває гумористичного забарвлення за рахунок введення умовного способу *as if it were*. Саме твердження без цього словосполучення — істинне, правдиве, але за рахунок заперечення істини спостерігається парадокс та насмішка над рисами характеру англійців — чопорністю та замкненістю. Прикметник *natural* в цьому випадку енантиосемічний, тобто реалізує значення, протилежне узуальному, зафікованому словником.

В наступному реченні *Foreign insurance agents speak of “certain possibilities” and the “eventuality” that “something might happen to you”* зіставляється реакція англійця та неанглійця на страхування життя. Страховий агент за межами Англії, говорячи з клієнтами, використовує евфемізми: *certain possibilities* та *“the eventuality” that “something might happen to you”*. Англієць із захватом думає про те, що страхована компанія повинна буде виплатити страховку перед його смертю: *The English make careful calculations and the thought that the insurance company will have to pay up always sweetens their last hours*. Словосполучення *careful calculations* містить актуалізований прикметник *careful*, який притягує увагу читача, називаючи одну із основних, на думку автора, рис характеру англійців — педантичність. Комічний ефект досягається за допомогою опису причини, якою можна прикрасити останні хвилини вмираючого, — обов’язку страхової компанії, яка має виплатити страховку. Автор використовує модальне дієслово *to have to*, в якому присутня іmplікація диктату, та дієслово *to sweet* з іmplікацією задоволення від цього диктату. Перебільшення без наявної причини призводить до комічного ефекту; його створенню також сприяє антитеза (зіставлення відношення до страхування в Англії та за кордоном), евфемістичне словосполучення *certain possibilities, the eventuality that*

something might happen to you та гіперболізоване словосполучення *will have to pay up always sweetens their last hours*.

Речення *Nowhere in the world do people make so cruel jokes about the aged and the weak as here* емфатичне за рахунок гіперболи, з якої воно починається (*Nowhere in the world...*). Поява комічного ефекту зумовлена оксюмороном — словосполученням *cruel jokes*, в якому прікметник *cruel* має негативну конотацію, а його поєднання зі словом *jokes* призводить до комічного ефекту.

Складнопідрядне речення *And when the moment comes, the English make no fuss* починається з підрядного речення часу, в якому використовується загальнозважана лексика та набуває урочистогозвучання. Контекстуальним змістом іменника *the moment* є момент виходу з життя. Тобто слово набуває високого змісту. В головному реченні ...*the English make no fuss* словосполучення *make no fuss* різко контрастує з лексикою підрядного речення. Іменник *fuss* співвідноситься з людською суетою, клопотами, повсякденними справами. В цьому реченні автор співвідносить високу та низьку лексику — використовує антitezу, що призводить до комічного ефекту.

В реченні *They are not a great people for famous last words* автор використовує іменник *people* в генералізованому значенні. В словосполученні *they are not a great people* неозначений артикль *a* являє собою актуалізовану лексичну одиницю, що призводить до комічного ефекту. *A great people* в цьому реченні означає “велика нація”, характерною рисою якої є відсутність високих слів в останні моменти життя. Комічний ефект досягається за рахунок ефекту обманутого очікування, так як *famous last words* — це не те, що повинно характеризувати велику націю.

В наступному реченні *Dead or alive, they hate, being conspicuous or saying anything unconventional* відокремлені узуальні аноніми *dead* та *alive* створюють антitezу, яка набуває комічного звучання за рахунок продовження у вигляді головного речення. В головному реченні ...*they hate being conspicuous or saying anything unconventional* надається загально відома істина: англійці не полюбляють виділятися, намагаються тримати себе в загальноприйнятих рамках. Але поєднання цієї фрази із прікметником *dead*, яке присутнє в відокремленні, створює комічний ефект: *dead* — мертві — не можуть *hate being conspicuous...* В цьому випадку висміюється чопорність, надмірна стриманість англійців. Для цього автор використовує антitezу (*dead or alive*) та парадокс (*Dead...hate being conspicuous...*).

Уесь наступний абзац *I shall never forget the poor old gentlemen who once travelled with me on the Channel boat. Only the two of us were on deck as a violent storm was raging. Suddenly a fearful gust blew him overboard. His head emerged just once from the water below me. He looked at me calmly and remarked somewhat casually: "Rather windy, isn't it?"* представляє собою уточнюючу деталь. Описується досить реальна ситуація, що надає достовірності усьому, що описує автор. Комічний ефект твориться за рахунок неспівпадання між трагічністю ситуації та формою її опису: *His head emerged just once...* В цьому речені прислівник *just* — основний засіб, що призводить до комічного ефекту. Словосполучення *just once* відноситься до пласти розмовної лексики, тому в описі подібної ситуації є недоречним.

Описування поведінки людини, що тоне, також дисонує з реальністю: *He looked at me calmly and remarked somewhat casually...* Прислівники *calmly* та *casually* створюють атмосферу спокою і байдужості, що неможливо в такій ситуації. Неозначений займенник *somewhat* є інтенсифікатором, який разом з дієсловом *to remark* робить опис ситуації ще більш комічним. Найбільш значущими лексичними одиницями, які створюють комічний ефект, є дейктичні слова *just* та *somewhat*, які в наданому речені є синесматичними та набувають комічного ефекту. Заключна фраза оповідання представляє собою репліку тонучої людини, англійця, який і в такій критичній ситуації говорить про погоду: *Rather windy, isn't it?* Фраза представлена у вигляді розділового запитання, яке передбачає продовження діалогу. Це речення ставить заключну крапку у відношенні автора до англійців.

Окрім цього, в середину оповідання вводиться опис реальної ситуації, що відбувається із самим автором:

— *Daddy, which of us will get your camera when you die?*

“*I'll let you know* “, *I replied* “ *By the way, I am sorry to be still alive. It's not my fault. I can't help it*“.

Отже, можна стверджувати, що зміст оповідання, що досліджувалося, полягає в кепкуванні з англійців та з характерних їх рис: чопорності, педантичності, снобізму. Д. Мікеш виражає погляд не-англійця на англійські реалії, що виглядають комічними, але є абсолютно нормальними для самих жителів Англії. В оповіданні автор іронізує над байдужістю та внутрішньою стриманістю англійців. Для втілення цих цілей автор вживає низку лінгвістичних засобів, а саме:

- лексичні, найбільш уживаним з яких є оксюморон, що лежить в основі парадоксу;
- лексико-синтаксичні, серед яких найбільшу кількість становить стилістично несумісна лексика, що призводить до ефекту обманутого очікування, антитеза та перифраз;
- синтаксичні, найбільш рекурентним з яких є відокремлення, що лексично дисонує з реченням, від якого відокремлене, та розділове запитання.

Аналіз досліджених засобів творення комічного ефекту дозволяє дійти висновку, що Д. Мікеш використовує такі види комічного, як іронія, збереження подвійного змісту, коли видимий зміст твердження протилежний до прихованого, та гумор, в якому переважає елемент гри, розважальності та знищення негативних явищ.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

- Грайс Г. П. Логіка та мовне спілкування / Г. П. Грайс // НЗЛ. — М.: Прогрес, 1985. — Вип. 16. — С. 217–237.
- Гризова І. А. Чувство юмора как критерий интеллекта / И. А. Гризова // Докса: Збірник накових праць з філософії та філології. — Одеса : ОOO Студія “Негоціант”, 2003. — Вип. 3: Гносеологічні й антропологічні виміри сміху. — С. 19–24.
- Кухаренко В. А., Горшкова К. О., Ємельянова Л. Л. Індивідуально-художній стиль та його дослідження. — К.; Одеса: Вища школа, 1980. — 168 с.
- Любимова Т. Б. Комічне, його види та жанри / Т. Б. Любимова. — М.: Знання, 1990. — 84 с.
- Черновол-Ткаченко О. А. Про проблему означення категорії комічного / О. А. Черновол-Ткаченко // Актуальні проблеми вивчення мови. — Х., 1996. — 36.6. — С. 87–95.
- Mikes G. How To Die. Гумористичні оповідання англійських та американських письменників / G. Mikes — Л.: Просвітництво, 1978.

ЩОДО КАТЕГОРІЇ ПИТАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПРОСОДИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті на основі аналізу літературних джерел робиться спроба розкрити суть категорії питальності та розглянути просодичні засоби її реалізації.

Ключові слова: категорія питальності, питальні висловлювання, просодична реалізація.

В статье на основании анализа литературных источников делается попытка раскрыть суть категории вопросительности и рассмотреть просодические средства ее реализации.

Ключевые слова: категория вопросительности, вопросительные высказывания, просодическая реализация.

The article is a version of analysis of the category of interrogation and its prosodic realization.

Key words: category of interrogation, interrogative utterances, prosodic realization.

Категорія питальності вже довгий час знаходиться в центрі уваги дослідників як одна з найскладніших і недостатньо вивчених. Вивчення цієї категорії проводилося в рамках різних дисциплін — логіки, філософії, лінгвістики. Так, з точки зору філософії, питальність — це один із засобів пізнання [1: 162], в психології категорія питальності позначає внутрішнє бажання індивіда задоволити потребу у знанні [2: 35]. Загальна лінгвістика розглядає питальність як функціонально-семантичне поле, сформоване граматичними, лексичними, лексико-граматичними та іншими елементами мови для вираження запиту про невідоме [3: 7]. Прагмалінгвістика висвітлює питальність як факт відсутності деякої інформації у адресата і створення психологічної напруги в спілкуванні, яка знімається наданням адресантом відповіді [4: 6]. Серед широкого кола питань, пов’язаних з питальністю, є такі як: про взаємозв’язок питань і стверджень, про співвідношен-

ня елементів знання та незнання, про принципи постановки та класифікації питань тощо. Але, незважаючи на велику кількість праць, присвячених розгляду категорії питальності, в сучасній науці її досі відсутній єдиний погляд на сутність поняття питання, що зумовлює актуальність проведення досліджень в цій галузі.

Об'єктом нашого дослідження була категорія питальності. Предметом дослідження стала просодична реалізація цієї категорії.

Метою роботи було виявлення на основі літературних джерел осо-бливостей просодичної реалізації категорії питальності в англійській мові.

Питальне висловлення, що представляє собою реалізацію універсальної категорії питальності, довгий час вивчалося в основному в порівнянні з розповідним, адже обидва види речення представляють собою форму судження або ствердження. Так, деякі вчені (Ф. І. Буслаєв, А. І. Введенський, Дж. Сьюрль) прирівнювали логічну природу питання до судження, чим заперечували право вважати його окремим об'єктом дослідження. Інші (В. В. Виноградов, Г. В. Колшанський) вважали, що питання хоч і не є видом судження, проте думку, виражену формою питального речення, в певному відношенні можна розглядати як судження. Представники прагмалінгвістики довгий час розглядали питання в рамках директив (Дж.Сьюрль), посилаючись на його природу судження, або перформативів (Лакофф), беручи до уваги його спонукальний характер. Ще одна група вчених (П. С. Попов, І. В. Борисюк, Г. П. Олійник), чию точку зору ми розділяємо, аналізуючи природу питання і судження, зазначають, що вони обидва виражають повідомлення, мають предметний характер та співвідносні з реальною дійсністю, тільки судження стверджує або заперечує якесь явище чи факт дійсності, а питання лише запитує про них [5: 7]. Так, у різних видах питань невизначенім може бути предикат (спеціальне питання) або зв'язок між суб'єктом і предикатом (загальне питання). При цьому, надаючи значення цьому невизначеному елементу, ми перетворюємо питальне речення в ствердження [6: 6]. Таким чином, питання і ствердження є пов'язаними поняттями, але в той же час питання представляє собою особливу форму думки, відмінну від ствердження.

Питальне висловлення є структурою, для утворення якої необхідні наступні умови: відсутність певних знань, бажання отримати ці знання та очікування відповіді з боку співбесідника. Тобто питальне висловлення ставить своєю метою заповнення інформаційної лакуни у знаннях мовця і, як доречно зазначає О. І. Біляєва, питальний мов-

леннєвий акт є в будь-якій культурі за своєю суттю неввічливим, адже передбачає посягання на свободу особи того, кого запитують [7: 44]. Відповідно до цього мовні засоби всіх рівнів — граматичного, лексичного та фонетичного — спрямовані на послаблення такого ефекту “неввічливості”.

Категорія питальності реалізується в конкретному акті мовлення її діяльності, і кожний акт носить ситуативний характер. Традиційно співвідносять тональний контур із типом питального речення; так, наприклад, вважається, що для спеціальних питань характерним є низхідний ядерний тон, а для загального питання — висхідний. Проте, як зазначає Д. Кристал [8: 254], таке твердження є не завжди правомірним, тому що тип ядерного тону слід співвідносити не з типом питання у відповідності до його граматичної структури, а з інтенціональним наміром, що закладений у нього. Таке питальне речення як

Where are you 'going?

дуже схоже за своєю просодичною організацією до загального питання; адже обидва виголошуються з високим низхідним тоном, cf:

Are you going 'out tonight?

Але в цьому ж загальному питанні може використовуватися низький висхідний тон:

Are you going out tonight?

Тобто, незважаючи на інші однакові вербалльні та невербалльні показники (наголос, темп, вираз обличчя), тип ядерного тону в цих питаннях можна визначити лише за допомогою контексту, який комунікативна лінгвістика вважає однією із складових комунікативного акту [9]. В більш широкому значенні під контекстом розуміється вербалльне оточення, екстралінгвістична мовленнєва ситуація, невербалльні засоби спілкування та імпліцитні значення (тобто фонові знання, попередній досвід співбесідників) [10: 283].

Найбільш чітко роль контексту помітна саме в питальних висловленнях. По-перше, зазначимо, що питання як семантичний клас, основною метою якого є пошук інформації, прийнято поділяти на такі типи, як:

1. Питання, на які очікується відповідь в формі підтвердження чи спростування інформації, наприклад: *Have you passed your exam?* Це так звані Yes/No питання або загальні питання;

2. Питання, що передбачають широкий спектр відповідей, наприклад: *Where are you from?*, тобто спеціальні питання;

3. Питання, на які очікується відповідь, яка є одним з варіантів, запропонованих у питанні, наприклад: *Would you like to travel by bus, car or train?* — альтернативні питання;

4. Питання, які закликають до підтвердження попередньо викладеної інформації, як то *You like it, don't you?* — розділові питання.

Але насправді функціональне навантаження цих питальних висловлень набагато ширше, ніж вищезгадане. Використання певного ядерного тону дозволяє більш глибоко зрозуміти комунікативний потенціал питальних висловлень.

Так, якщо ми розглядаємо комунікативну функцію загальних питань, слід мати на увазі той факт, що не всі питання даного типу передбачають відповідь Так чи Ні, та навіть одна й та сама відповідь може мати різне функціональне навантаження. Якщо порівняти відповіді Так на такі питання, як *Have you watched this picture?* та *Has the dean already left?*, можна помітити, що однакова позитивна відповідь виконує різні функції. Перше Yes є еліптичною формою від Yes, *I have watched this picture*, в той час як друге Yes є еліптичною формою від Yes, *your assumption is correct*. Таким чином, різниця між цими двома питальними висловленнями полягає в тому, що перше орієнтоване на пошук інформації, тоді як в другому очікується лише підтвердження. Тобто перше загальне питання є ідентичним спеціальному питанню та виголошується, відповідно, з висхідним тоном; а для другого, що представляє лише заклик до підтвердження, характерним є висхідний тон.

Це ж саме стосується розділових питань. У відповідності до того, очікується відповідь на питання чи ні, в таких висловленнях можливе використання як висхідного, так і низхідного тонів. Незважаючи на те, що відповідю на будь-яке розділове питання буде Так чи Ні, функції цих відповідей будуть різними. Якщо розділове питання виголошується із висхідним тоном, то відповідь Так/Ні сприймається як підтвердження інформації, що запитується. Аналогічна відповідь на питання, в якому був використаний низхідний тон, розуміється як згода з попередньою реплікою. Наприклад:

I think you did it this year, didn't you? — Oh, yeah.

It's a lovely day, isn't it? — Yes.

Крім того, необхідно зауважити, що питальні висловлення також можуть використовуватися з метою виграшу часу перед відповіддю. В запиті-повторі попередньої репліки співбесідника часто відмічається використання високого висхідного тону, як то

Will you come with me? — Will I come with you?

Для вираження модальних значень здивування, скептицизму питальні висловлення можуть виголошуватися із високим низхідним ядерним тоном. Наприклад:

She's getting married next month. — Does she know him well enough?

Виражаючи зацікавленість та особисту участь в ситуації спілкування, питальні висловлення часто виголошуються із низхідно-висхідними тонами, наприклад:

I don't want to go on with him any more. — What's up? [11]

Як було зазначено вище, довгий час питальні висловлення розглядалися в рамках мовленнєвого акту директиви і навіть після виділення питальних мовленнєвих актів в окремий вид багато з них зберігають риси директивів, які також можуть варіюватися залежно від контексту. Наприклад, такі загальні питання як

Can I borrow a stamp from you?

Do you have a stamp?

можуть бути інтерпретовані відповідно до дискурсивного контексту як спонукання до дій (з імплікацією Будь-ласка, позич мені, марки), так і спонукання до відповіді Так, яка, в свою чергу, дасть змогу задати питання з експлікацією Чи можеш позичити мені марки? Відповідно, для першого питання більш характерним буде низхідний ядерний тон, тоді як для другого — висхідний (12: 112).

Так, у відповідності до інтенціональної спрямованості, питальні речення можуть окрім своєї первинної функції запиту інформації виражати додаткові значення. Як було вже вище зазначено, традиційно вважається, що найбільше сфокусованими на власне запиті інформації є спеціальні питання, де у відповіді очікується надання інформації на запит, виражений питальним словом. Відповідно, такі речення вимовляються, як правило, з низхідним ядерним тоном. Проте, якщо уважно розглянути наступні приклади, можна побачити різницю в інтенціях двох спеціальних питань:

'What did you do yesterday?' та 'What do you mean?'

Очевидним є те, що перше речення виражає запит інформації в чистому вигляді, в той час як друге питання, крім власне запиту, містить спонукання до повтору та пояснення попередньо викладеної інформації. Coulthard називає такі питальні висловлення discourse backwards питаннями [13: 21]. Відповідно змінюється й напрямок руху ядерного тону — в першому реченні типовим є використання низхідного тону, тоді як для другого більш характерним є висхідний тон.

Крім спонукання до повтору, спеціальні питальні можуть виражати й інші значення. Розглянемо наступні питальні речення:

What's the time? — Seven.

What time? — Let's say about seven.

Обидва питання передбачають заповнення інформаційної лакуни, вираженої питальною конструкцією *What time?* Але метою першого питального висловлення є лише отримання конкретної інформації, що позначається і на конкретному характері відповіді — *Seven*. Друге ж речення є не лише запитом інформації, а й спонуканням до обговорення, адже відповідь носить дискусійний характер — *Let's say about seven*. Такі імплікації відображаються й на просодії висловлення — питання-запит виголошується з низхідним тоном, а питання з імплікацією спонукання до обговорення — з висхідним ядерним тоном.

Особливу роль при розумінні інтенції мовця в таких типах питань відіграє позиція наголосу у фразі. Так, якщо питання *What did you say?* виголошується із ядерним наголосом на питальному слові *what?*, таке питання є виразником спонукання до повтору попередньої інформації і характерним для нього є висхідний ядерний тон. Тоді як із наголошеним *you* (з ядерним тоном на *say*) це питальне висловлення передбачає лише пошук інформації і виголошується із низхідним тоном.

Спеціальної уваги також заслуговують заперечно-питальні речення. Хоча загальноприйнятим є вважати завідома негативну орієнтацію таких речень, на них не завжди очікується негативна відповідь. Якщо порівняти такі питання як

Didn't Yeats write a poem about that? — Yes, that's right.

та

Don't you have lectures today? (мати, яка бачить, що вже 10 годин ранку, а її доњка все ще спить) можна відмітити, що очікуваною відповіддю на перше питання є позитивна відповідь, в той час як друге передбачає негативну відповідь. Для питання первого типу характерним є використання висхідних тонів, а для реалізації питань, орієнтованих на негативну відповідь, превалюють низхідні тони.

Таким чином, просодична реалізація категорії питальності відбувається в залежності від дискурсивного контексту та інтенції мовця, які є визначними факторами при виборі просодичних засобів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Чунаева А. А., Мысык И. Г., Философия в кратком изложении. — Одесса, 2004. — 255 с.
2. Андреева Г. М. Психология социального познания. — М., 1998. — 356 с.
3. Бащевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. — Л.: ПАІС, 2005. — 264 с.
4. Почепцов О. Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения (на материале английского языка): Автограф. дис. ... канд. филол. наук / Киев. гос. ун-т им. Т. Шевченко. — К., 1979. — 19 с.
5. Олійник Г. П. Інтонація питання вибору. — К., 1974. — 116 с.
6. Борисюк І. В. Інтонація українського питального речення. — К.: Наукова думка, 1975. — 128 с.
7. Беляева Е. И. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах/ Е. И. Беляева // Иностранные языки в школе. — М., 1990. — № 1. — С. 43–47.
8. Crystal D. The English Tone of Voice. — London: Edward Arnold, 1975.
9. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. — М., 1980. — 234 с.
10. Торсуева И. Г. Контекст//Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл.ред. В. Н. Ярцева. — М., 1990. — 457 с.
11. Дубовский Ю. А., Карневская Е. Б. Нормативные основы английской интонации. — Минск: МГПИИ, 1979. — 114 с.
12. Amy B. M. Tsui. English Conversation. — London: Oxford University Press, 1995. — 298 p.
13. Coulthard M. 'Developing the description' in: Coulthard and Mountgomery (eds.), 1981.

АКУСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АЛОФОНІВ АНГЛІЙСЬКИХ ГОЛОСНИХ МОНОФТОНГІВ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НІМЕЦЬКОМУ МОВЛЕННІ

Стаття присвячена експериментальному вивченням акустичних параметрів реалізації голосних монофтонгів англо-американських термінологічних запозичень у сфері інформаційних технологій в німецькому мовленні. Експериментально обґрунтовані акустичні характеристики діафонів та ксенофонів, відзначений інтерферентний вплив фонетичної системи мови-реципієнта на акустичні характеристики реалізованих ксенофонів.

Ключові слова: адаптація, реалізація, діафон, ксенофон, акустичні параметри.

Статья посвящена экспериментальному изучению акустических параметров реализаций гласных монофтонгов англо-американских терминологических заимствований в сфере информационных технологий в немецкой речи. Экспериментально обоснованы акустические характеристики диафонов и ксенофонов, отмечено интерферентное влияние фонетической системы языка-реципиента на акустические характеристики реализованных ксенофонов.

Ключевые слова: адаптация, реализация, диафон, ксенофон, акустические параметры.

The article is devoted to the experimental study of monophthong vowels realizations' acoustic parameters of English-American terminological borrowings within the field of informational technologies. Acoustic characteristics of diaphones and xenophones are experimentally ascertained, interferential influence of the recipient's phonetic system upon acoustic characteristics of realized xenophones is stated.

Key words: adaptation, realization, diaphone, xenophone, acoustic parameters.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом лінгвістів до різних аспектів звучного мовлення. Особливою уваги заслуговує вивчення чинників, які зумовлюють динаміку внутрішньої структури мови, а також пошук чинників звукових змін у системі мови й мовлення.

Чисельні лінгвістичні дослідження доводять наявність взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, що призводять до варіативності мовної системи [1; 2; 3; 4]. Зміни в мові відбуваються завдяки закладеним у ній потенціям внутрішнього характеру, які проявляються під впливом зовнішніх, соціальних феноменів [5]. При цьому дія зовнішніх факторів обмежена певним прискоренням або уповільненням дії внутрішніх [4].

Розвиток суспільства, загальні тенденції до інтеграції та глобалізації в різноманітних сферах діяльності зумовлюють вплив зовнішніх чинників на вимовну варіативність: інтенсивне проникнення англо-американських запозичень у всі сфери мовного спілкування призводить до чисельних запозичень у багатьох контактиуючих з англійською мовах; науково-технічний прогрес вносить істотні зміни до лінгвістичної моделі світу, внаслідок чого значну частину сучасного лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика, зокрема термінологія [6].

Умовою функціонування запозичень у системі мови, що запозичує, є їх фонетична адаптація до фонологічної системи мови-реципієнта. Фонетична адаптація постає чинником вимовної варіативності та виникнення фонетичної інтерференції. Дія цих процесів зумовлена внутрішніми системними можливостями мови, що стимулюють її розвиток.

Проблема адаптації англо-американських запозичень у німецькій мові досить популярна, її вивчали багато вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: С. В. Мангушев [7], О. В. Слаба [8], М. Adler [9], С. Р. Scholz [10]. Проте слід зазначити, що в науковій літературі опубліковано незначну кількість фонетичних досліджень, присвячених питанням адаптації англо-американізмів у німецькому мовленні [11; 12].

За основу лінгвістичного трактування проблеми запозичення іншомовних фонем у пропонованому дослідженні взято концепцію фонетичних інновацій (ксенофонів) Р. Еклунда та А. Ліндштрюма [13].

Актуальність дослідження визначається відсутністю науково обґрунтованих даних щодо специфіки утворення й функціонування фонем англо-американських запозичень у німецькому мовленні.

Мета дослідження полягає у виявленні акустичних параметрів реалізацій голосних монофтонгів англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій у німецькому мовленні.

Матеріалом дослідження слугували звукозаписи інформаційних передач британської радіостанції BBC розділу “Digital Planet” та німецької радіостанції “Deutschlandfunk” розділу “Computer und Kommunikation (записи 2003–2010 років). Загальний обсяг звучання становить 9 годин. Текстовий обсяг складають 200 випусків радіоповідомлень, загальна кількість проаналізованих англо-американських запозичень сфері інформаційних технологій налічує понад 600 запозичень у досліджуваній мові-реципієнті, кількість досліджених сегментів дорівнює 2000 одиниць фонетичної реалізації алофонів англійських фонем англо-американських запозичень у німецькому мовленні.

Записи текстів випусків радіоповідомлень у реалізації німецьких дикторів-професіоналів було піддано комплексному перцептивному аналізу, що складається зі слухового аналізу, проведеного самим дослідником, і аудиторського, учасниками якого є аудитори-носії української мови, фахівці в галузі фонетики.

Аудиторам було запропоновано такі завдання при описі реалізації голосних англійських фонем у німецькому мовленні:

1. визначити в зазначеніх позиціях алофона його співвіднесеність із фонетичною системою англійської або німецької мови;
2. позначити вид алофона, використовуючи систему позначень, запропоновану дослідником;
3. у разі співвіднесеності досліджуваного алофона з фонетичною системою мови-реципієнта позначити алофон як “діафон”;
4. у разі неспіввіднесеності досліджуваного алофона з фонетичною системою німецької мови позначити алофон як “ксенофон” (термін, уведений шведськими вченими Р. Еклундом та А. Ліндштремом для позначення чужорідних звуків у мовленні [13: 85–86]).

Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення ступеня відмінності в реалізації досліджуваних алофонів англійських фонем у німецькому мовленні на рівні слухового сприйняття. Результатом аудиторського аналізу стали групи реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому мовленні, які було замінено субститутами у мові-реципієнті та класифіковано як діафони, а також реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому мовленні, які виявили свою чужорідність із фонетич-

ною системою німецької мови, та були класифіковані як ксенофони. Обидві групи реалізацій фонем зазнали наступного інструментального аналізу для виявлення їхніх акустичних параметрів і порівняння з характеристиками англійських фонем в англійському мовленні.

Зведені дані результатів аудиторського аналізу реалізацій голосних монофтонгів англо-американських запозичень у німецькому мовленні відбиті у табл. 1. Процентне співвідношення обчислювалося для кожного варіанта реалізації англійської фонеми в німецькому мовленні відносно загальної кількості зафіксованих реалізацій цієї фонеми у досліджуваній мові-реципієнти.

Таблиця 1

**Реалізація голосних монофтонгів англо—американських запозичень
у німецькому мовленні (у %)**

Англійська фонема	Реалізація фонеми у німецькому мовленні
[æ]	[ɛ] — 70 % [e] — 20 % [a] — 10 %
[ə] (кінцеві та ненаголошенні склади)	[ə] — 100 %
[ɜ:]	[œɪ̯] — 50 % [ɛɪ̯] — 25 % [ɔɪ̯] — 35 %
[ʌ]	[a] — 100 %
[ɑ:]	[a:] — 42,8 % [aɪ̯] — 50 % [ar] — 7,2 %
[i:] у ненаголошених складах	[e:] — 75 % [ə] — 25 %
[ɔ:]	[o:] — 72,8 % [ɔɪ̯] — 27,2 %

Проведений інструментальний аналіз дозволив визначити кількісні характеристики акустичних параметрів алофонів голосних монофтонгів англо-американських запозичень у німецькому мовленні для порівняння з характеристиками акустичних параметрів алофонів відповідних фонем, реалізованих в англійському мовленні.

Ураховуючи результати проведеного аудиторського аналізу, інструментальному аналізу були піддані реалізації алофонів англійських голосних фонем [x], [E:], [Q:], [O:], [i:] у ненаголошених складах.

Спектральні властивості наголошених голосних, виявлені О. І. Стеріополо на матеріалі трискладових слів [14: 154–155; 15: 108], слугували у цій роботі еталонними параметрами наголошених голосних у німецькому мовленні.

У якості еталонних параметрів наголошених голосних в англійському мовленні були обрані спектральні властивості наголошених голосних за даними Дж. Велса [16].

Реалізація фонеми [χ]

Згідно з даними аудиторського аналізу, англійська фонема [χ] подана в мовленні німецьких дикторів трьома діафонами: [F], [a], [e].

Діафон [F] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійської фонемі. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [χ] відповідною німецькою фонемою [F]. Середньодикторські показники формант становлять:

[χ]: F1 = 786 Гц, F2 = 1676 Гц

[F]: F1 = 400 Гц, F2 = 2100 Гц.

Заміна фонеми [χ] німецькою [a] свідчить про орієнтацію дикторів на орфографію при вимові запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [χ] відповідною німецькою фонемою [a]. Середньодикторські показники формант становлять:

[χ]: F1 = 780 Гц, F2 = 1650 Гц

[a]: F1 = 650 Гц, F2 = 1400 Гц

На особливу увагу заслуговує заміна англійської фонеми [χ] ксенонфоном [e] у німецькому мовленні. Англійська фонема [e] утворюється за підняттям нижче німецької [F], але вище англійської [χ]. Щодо ряду, англійська фонема [e] найбільшою мірою просунута вперед у порівнянні з німецької [F], що займає центральну позицію, й англійської [χ], що має максимально віддалену позицію.

Аналіз значень частот F1 та F2 аналізованого діафона в німецькому мовленні демонструє значно вищі показники значень перших двох формант у порівнянні із еталонними значеннями F1, F2. Вищі значення F1 свідчать про зниження голосного за підняттям й ослаблення його напруженості, а підвищення значень F2 — про його просування вперед.

Можна припустити, що німецьким дикторам не вдається реалізувати занадто низько розташовану англійську фонему [χ], відбувається зрушення місця артикуляції до центру, у такий спосіб відбувається

реалізація ксенофона [e] у німецькому мовленні, що займає проміжну позицію між німецьким звуком і оригінальним англійським звуком, тобто реалізований ксенофон має інтерферентний характер.

Середньодикторські показники формант становлять:

[x]: F1 = 780 Гц, F2 = 1650 Гц

[e]: F1 = 600 Гц, F2 = 1900 Гц

Реалізація фонеми [E:]

Згідно з даними аудиторського аналізу, англійська фонема [E:] подана у мовленні німецьких дикторів трьома комбінаціями діафонів [œə], [Fə] і [Oə].

Діафон [œ] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійської фонеми [E:]. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [E:] комбінацією німецьких фонем [œ] і [ə]: зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, а підвищення значень F2 — про його просування вперед.

Середньодикторські показники формант становлять:

[E:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

[œ]: F1 = 400 Гц, F2 = 1539 Гц

[ə]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Заміна фонеми [E:] сполученням німецьких діафонів [F] та [ə] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [E:] сполученням німецьких фонем [F] та [ə].

Середньодикторські показники формант становлять:

[E:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

[F]: F1 = 450 Гц, F2 = 1800 Гц

[ə]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Заміна фонеми [E:] сполученням німецьких діафонів [O] та [ə] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [E:] сполученням німецьких фонем [O] та [ə].

Середньодикторські показники формант становлять:

[E:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

[O]: F1 = 490 Гц, F2 = 1200 Гц

[ə]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Заслуговує на увагу абсолютна вокалізація [r] у німецькому мовленні після коротких голосних, що призводить до подовження попередніх коротких голосних та їх дифтонгідної вимови.

Реалізація фонеми [Q:]

Фонема [Q:] подана в німецькому мовленні діафоном [R] (D) та двома діафонічними сполученнями: [aε], [ar].

Діафон [R] (D) у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі [Q:]. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [Q:] німецькою фонемою [R] (D): незначне зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, зниження значень F2 — про його просування назад.

Середньодикторські показники формант становлять:

[Q:]: F1 = 775 Гц, F2 = 1316 Гц

[R] (D): F1 = 700 Гц, F2 = 1150 Гц

Реалізація англійської фонеми [Q:] як діафонічного сполучення [a] та [r] сприяє збереженню нормативної реалізації попереднього голосного. Середньодикторські показники формант становлять:

[Q:]: F1 = 770 Гц, F2 = 1316 Гц

[a]: F1 = 650 Гц, F2 = 1363 Гц

Діафон [r] (в основному поданий увулярним апроксимантом) ідентифікується на спектrogramі у помітних світлих пропусках, що сигналізує про утворення зімкнення.

Реалізація англійської фонеми [Q:] діафонічним сполученням [a] та [e] викликає зміни темпоральних характеристик (подовження) короткої [a] у німецькому мовленні.

Середньодикторські показники формант становлять:

[Q:]: F1 = 775 Гц, F2 = 1316 Гц

[a]: F1 = 700 Гц, F2 = 1363 Гц

[e]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Реалізація фонеми [q:] у ненаголошених складах

У німецькому мовленні фонема [i:] у ненаголошений позиції подана діафонами [q] та [e:].

Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [i:] німецькими діафонами: підвищення значень F1 свідчить про пониження голосного за підняттям, а пониження значень F2 — про його просування назад.

Середньодикторські показники формант алофонів фонем, реалізованих в англійському та німецькому мовленні становлять:

[i:]: F1 = 308 Гц, F2 = 2141 Гц

[e:]: F1 = 400 Гц, F2 = 2000 Гц

[ø]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Реалізація фонеми [ø:]

Фонема [ø:] подана в німецькому мовленні двома діафонами: [o:] та [ø]. Діафон [o:] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі [ø:]. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонеми [ø:] німецькою фонемою [ø:]: зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, а підвищення значень F2 — про його просування вперед.

Середньодикторські показники формант алофонів фонем, реалізованих в англійському та німецькому мовленні, становлять:

[ø:]: F1 = 460 Гц, F2 = 799 Гц

[o:]: F1 = 380 Гц, F2 = 850 Гц

Заміна фонеми [ø:] німецькою комбінацією діафонів [øe] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень при їх вимові та була розглянута при вивчені реалізації англійської фонеми [E:] у німецькому мовленні.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження свідчать про те, що практично всі голосні фонеми англо-американських запозичень у німецькому мовленні піддаються субституції відповідними діафонами мов-реципієнтів. Запозичені мовні одиниці зазнають нівелюючого впливу з боку фонетико-фонологічних систем мови-реципієнта, наслідком чого є субституція їхнього звукового складу фонемами мови, що запозичує, тобто відбувається повне пристосування запозичень до фонетичної системи мови-реципієнта. Це пояснюється обмеженістю інвентарю одиниць фонологічного рівня, їх чіткою структурованістю, що зумовлює високий ступінь опірності фонологічної системи стосовно елементів, що виявляють інші принципи структурної організації [17: 12–13], що призводить до збільшення частоти використання моделей та їх елементів, властивих мовам-реципієнтам.

Експериментальні дані проведеного дослідження виявили інтерферентний вплив фонетичної системи мови-реципієнта на акустичні характеристики реалізованого ксенофона [e], що дозволяє характери-

зувати цей звуковий сегмент як власне утворення мови-реципієнта, створене за іншомовним зразком.

Стосовно перспектив подальшого вивчення акустичних характеристик реалізації голосних фонем англо-американських запозичень в німецькому мовленні можна відзначити, що на експериментальні вивчення заслуговують реалізації дифтонгів, твердого приступу, кількісні характеристики фонологічно коротких голосних [ɔ], [ø], [a], [F], [I], які, згідно з результатами аудиторського аналізу, подовжуються внаслідок вокалізації наступного приголосного [r].

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Бондаренко Е. С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Бондаренко Ельвіра Сидорівна. — К., 2005. — 219 с.
2. Курченко Л. М. Сучасні тенденції фонетичної асиміляції англо-американських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л. М. Курченко. — К., 1994. — 20 с.
3. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии: Монография / Петренко А. Д. — К.: Рідна мова, 1998. — 253 с.
4. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. И. Стериополо. — СПб., 1995. — 30 с.
5. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке [Електронный ресурс] / Валгина Н. С. — Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/index.html?part=006.htm>
6. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. — К.: Вид. дім “KM Academia”, 2000. — 218 с.
7. Мангушев С. В. Закономерности ассимиляции англо-американизмов в немецком языке: (на материале прессы и толковых словарей): автореф. дисс... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. В. Мангушев. — Самара, 2002. — 15 с.
8. Слаба О. В. Англоамериканізми в лексико-семантичній системі сучасної німецької мови (на матеріалі галузевої лексики з економіки): Автореф. дис. ... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Слаба. — К., 2003. — 21 с.
9. Adler M. Form und Haeufigkeit der Verwendung von Anglizismen in deutschen und schwedischen Massenmedien: Diss. FSU Jena : Philosophische Fakultät (Zweite, neu bearbeitete Fassung) [Електронний ресурс] / Manuela Adler. — Jena, 2004. — 165 S. — Режим доступу: <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-3386/Adler.pdf>.
10. Scholz C. P. Lexikalische Entlehnungen aus dem Englischen. Ihre Integration ins Deutsche unter phonologischem Aspekt: Inauguraldissertation zur Erlangung

- des Grades eines Doktors der Philosophie [Електронний ресурс] / Christoph Peter Scholz. — Berlin, 2004. — 262 S. — Режим доступу: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_00000001349/00_scholz.pdf?hosts=
11. Курченко Л. М. Сучасні тенденції фонетичної асиміляції англо-американських запозичень у студентському соціолекті німецької мови: (соціолінгвістичний аспект): Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л. М. Курченко. — К., 1994. — 20 с.
 12. Abresch J. Englisches in gesprochenem Deutsch. Eine empirische Analyse der Aussprache und Beurteilung englischer Laute im Deutschen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwuerde [Електронний ресурс] / Julia Abresch. — Bonn, 2007. — 271 S. — Режим доступу: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=984482989&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=984482989.pdf
 13. Eklund R. Xenophones: an investigation of phone set expansion in Swedish and Implications for speech recognition and speech synthesis / R. Eklund. and A. Lindstrom // Speech Communication. — Vol. 35, N 1/2, 2001. — P. 81–102.
 14. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Стериополо Елена Ивановна. — СПб., 1995. — 422 с.
 15. Стериополо О. И. Теоретичні засади фонетики німецької мови: Підручник / Стериополо О. И. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 320 с.
 16. Wells J. A study of the formants of the pure vowels of British English [Електронний ресурс] / John Wells. — Режим доступу: <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/wells/formants/frequency.htm>
 17. Никифоров Н. Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке: (экспериментальное исследование): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. Д. Никифоров. — Одесса, 1987. — 16 с.

ОБ ОДНОМ ТИПЕ СЛОВАРЯ ДЛЯ ПЕРЕВОДЧИКА

Стаття представляє собою попытку автора уточнити границы общего пространства, в котором взаимодействуют переводчики и составители словарей, найти точки соприкосновения между двумя сложившимися сферами практического свойства — переводческой и лексикографической, и проанализировать возможности расширения границ этого пространства.

Ключевые слова: перевод, лексикография, словарь, типы словарей, профессиональная коммуникация.

Стаття є спробою автора уточнити межі загального простору, в якому взаємодіють перекладачі та укладачі словників, знайти точки взаємодії між двома утвореними сферами практичної властивості — перекладацької та лексикографичної, та проаналізувати можливості розширення меж цього простору.

Ключові слова: переклад, лексикографія, словник, типи словників, професійна комунікація.

The article represents an attempt of the author to refine the limits of common space, where translators and dictionary editors interact, to find points of contacts between lexicography and translation to be treated as two closely connected spheres of linguistic activity and to judge possibilities of widening the limits of this space.

Key words: translation, lexicography, dictionary, types of dictionaries, professional communication.

Обнаружение точек пересечения интересов лексикографии и перевода как вида языковой деятельности на первый взгляд представляется тривиальной задачей, имеющей сомнительную теоретическую значимость, поскольку никто не станет отрицать очевидный факт связи между словарями как носителями информации о языке и переводческой деятельностью, которая в принципе не может быть успешно реализована без словарей. Вопрос в другом: в какой мере

существующие словари способны соответствовать реальным нуждам переводчика и насколько эффективны они в аспекте решения стоящих перед ним практических задач. Несомненно, уточнение границ общего пространства, в котором взаимодействуют переводчики и лексикографы, и анализ возможностей их расширения привели бы, с одной стороны, к оптимизации переводческого труда, улучшению его качественных и количественных показателей, а с другой, — послужили бы стимулом для лексикографов и терминографов к созданию принципиально нового, востребованного лексикографического продукта, коренным образом отличающегося от тех традиционных лексикографических и терминографических источников, которыми сегодня располагает переводчик.

Основными рабочими инструментами переводчика, как известно, являются словари, эффективность применения которых в повседневной работе во многом определяется лингвистической компетенцией переводчика, знанием основной проблематики, в русле которой написан тот или иной переводимый им текст, и повседневным практическим опытом работы, который у переводчиков с разной степенью подготовленности и ангажированности будет различным [1]. Оставляя за рамками дискуссии степень “погруженности” переводчика в проблему, наличие у него фоновых знаний, а также уровень опытности и лингвистической компетентности, мы не можем обойти проблемы, связанные с качественной и количественной оценкой константной величины упомянутой выше триады, а именно — словарей.

Современная лексикографическая практика представляется нам на сегодняшний день в известном смысле оторванной от насущных переводческих нужд. Основными типами словарей (в их книжной, не электронной версии), которыми пользуется переводчик, являются двуязычные переводные словари и словари отраслевой или общей терминологической лексики. Элементарный анализ их целей и задач, декларируемых обыкновенно в предисловии к упомянутым выше типам словарей, очевидным образом свидетельствует, прежде всего, об их общелингвистической направленности (от чего, конечно, нам, лингвистам, отрекаться не имеет смысла), хотя и с обязательными реверансами в сторону тех, для кого перевод является хлебом насущным (см., к примеру, расхожую формулировку: “Словарь предназначен для переводчиков [2], преподавателей и студентов вузов, научных работников, иностранцев и др.”).

Переводчик научной или технической литературы имеет в своем распоряжении, как минимум, (1) соответствующий двуязычный переводной словарь общей лексики, (2) общий или отраслевой терминологический словарь, (3) терминологические словари смежных научных отраслей, (4) толковый словарь общей или специальной лексики.

Целесообразно рассмотреть подробнее все перечисленные группы словарей и степень их полезности с позиций как теории, так и практики перевода.

1. *Двуязычные переводные словари общей лексики*. Основная задача двуязычного словаря — дать адекватный (в т. ч. тематический и стилистический) перевод на родной язык той или иной иноязычной лексемы или наоборот, в случае, если языком перевода является какой-либо иностранный язык. Характерным в связи с этим является пассаж из предисловия к первому изданию русско-английского словаря А. И. Смирницкого (1948), в котором составитель четко определяет тип словаря и формулирует его задачу: “Настоящий Русско-английский словарь в основном является двуязычным переводным словарем обычного типа... Таким образом, тот, кто желает лишь найти в словаре английские эквиваленты тех или иных русских слов и выражений, может пользоваться данным словарем, как и всяким другим подобным...” [3].

Упомянутое А. И. Смирницким “подобие” является характерной чертой практически всех современных двуязычных словарей, поскольку основная их задача — предложить пользователю адекватный вариант перевода нужного слова. Сделанное замечание отнюдь не следует рассматривать как упрек в адрес составителей словарей данного типа, поскольку концепция, принципы составления переводного словаря, способы презентации и приемы описания лексики в нем давно разработаны, стандартизированы и в полной мере подчинены целям создания такого словаря. Различия между словарями переводного типа обусловлены исключительно объемом словарника, оговоренным в правилах пользования словарем количеством информации о слове, которая содержится в словарной статье (описание фонетического, грамматического, стилистического аспектов слова, его употребление в составе устойчивых словосочетаний, фразеологизмов и т. п.). Объем информации о слове в переводных словарях может варьировать, однако пассивность как признак этого типа словарей выявляется вполне отчетливо при сравнении его с другими

типами вне зависимости от количества параметров (зон) словарной статьи.

Проблема, возникающая у пользователя переводного словаря, если этот пользователь — переводчик, состоит даже не в том, что последний не всегда может найти адекватный перевод искомого слова (в конце концов, лексикографическая продукция такого рода на книжном рынке представлена весьма разнообразно и в большом количестве, поэтому подходящий вариант перевода может быть обнаружен в издании, подготовленном другим автором или составителем), а в том, что словарные статьи далеко не всегда полностью раскрывают особенности употребления конкретной лексемы в различных значениях в связном письменном или устном тексте, или репрезентируют весь спектр возможностей контекстного словоупотребления.

Справедливости ради следует отметить, что эту задачу, пусть и не всегда последовательно, лексикографы пытались и пытаются решать, откликаясь на потребности пользователей, совершая методики, применяемые при создании современных словарей и справочных изданий. Примером этому может служить появившийся в последние годы ряд двуязычных переводных словарей так называемого “активного” типа. Словарь активного типа эксплицирует связь, существующую между языком и речью, поэтому составители таких словарей ставят перед собой задачу “показать пути перехода от системного значения слова и его перевода к типизированным контекстуальным значениям и их переводам, отмечая при этом те разнообразные средства, которыми располагает язык перевода для передачи различных значений слова исходного языка” [4]. Исходя из сказанного, микроструктура словаря активного типа включает не только общий, внеконтекстуальный, перевод слова, но и также и примеры, иллюстрирующие употребление заголовочного слова в том его значении, которое не заявлено в качестве общего, а также примеры ситуативно-обусловленного словоупотребления.

Двуязычные переводные словари активного типа представляют собой своего рода палиатив, призванный, с одной стороны, удовлетворить стандартные запросы пользователей, которые используют двуязычный словарь для поиска необходимого русско- или иноязычного эквивалента в общем значении, с другой, — расширить возможности таких запросов, вовлекая в круг пользователей словаря тех, кто заинтересован в поиске значений, определяемых ситуацией и контекстом. При этом следует учитывать также то обстоятельство, что

словари активного типа, как правило, ориентированы в первую очередь на тех, для кого переводимый (исходный) язык словаря является родным или, во всяком случае, более известным, чем язык перевода. В целом, коммуникативная составляющая активного словаря выражена в гораздо большей степени, чем это свойственно двуязычному переводному словарю пассивного типа.

Отдельная тема для дискуссии — количество включаемой в состав двуязычного словаря специальной лексики (терминология, номенклатура, профессионализмы, профессионально маркированные жаргонизмы и т. п.). В широком объеме узкоспециальная лексика в словарь не включается, исключение делается только для известных большому кругу лиц единиц специальной номинации, получивших широкое распространение в современном языке. Разумеется, речь не идет о том, чтобы охватить ту или иную терминосистему во всем многообразии представленных в ней языковых единиц, поскольку такая задача не соответствует целям и принципам составления двуязычного словаря. Отсюда — необходимость обращения к словарям специальной лексики.

2. *Общие или отраслевые терминологические словари*. Целью терминологического словаря является наиболее полная репрезентация современного состояния общетехнической, отраслевой или узкоотраслевой терминологии. Если речь идет об общем терминологическом словаре, к примеру, политехническом, то в состав включаемой в него лексики входит общенаучная, общетехническая и узкоспециальная терминология по целому ряду отраслей науки и техники. Первое место в микроструктуре такого рода словарей занимают общетехнические и общенаучные значения терминов, за ними обычно следуют значения единиц специальной номинации, применяемых в добывающих и перерабатывающих отраслях техники, в различных производственных процессах, строительстве, электронике, вычислительной технике, т. е. в научно-технических отраслях, считающихся приоритетными. Примером такого словаря может служить двухтомный “Большой англо-русский политехнический словарь”, имеющий в своем составе около 200 тысяч терминов. Несмотря на обширный языковой материал, представленный в этом словаре, авторы, тем не менее, замечают в предисловии: “...понимая, что ни один, тем более политехнический словарь даже при таком большом объеме не может служить единственным пособием для перевода, мы настоятельно рекомендуем при переводе специальной литературы иметь еще и отрас-

левой словарь, а в отдельных случаях еще и узкоотраслевой” [5]. Отдавая себе отчет в невозможности создать в традиционной его форме словарь, который удовлетворял бы запросам всех заинтересованных лиц, авторы такого объемного лексикографического труда нисколько не кокетничают с пользователями, предлагая им пользоваться дополнительной справочной литературой.

Коммуникативная направленность общетехнических или отраслевых терминологических словарей по сравнению с переводными словарями общей лексики выражена в намного меньшей степени, ограничиваясь лишь функционально-коммуникативными параметрамиmono- и полилексемной терминологии как совокупности единиц номинации, отражающих с той или иной мерой полноты набор основных понятий, свойственных какой-либо отрасли науки и техники.

В словари данного типа, как правило, не включаются ни номенклатурные знаки, ни профессионализмы, поскольку они не являются частью конвенциально признанных терминосистем. В этом отношении характерной является оговорка, сделанная авторами англо-русского словаря по вычислительной технике по вопросу о включении в состав словаря нетерминологической лексики: “Технический жаргон... включался в словарь лишь при условии обретения им статуса профессиональной узкоспециальной терминологии... но при этом, как правило, основному переводу жаргонного термина сопутствует его второй эквивалент, более понятный “неискушенному” пользователю словаря” [6]. В силу этого обстоятельства переводчик, пользуясь терминологическими словарями, вынужден будет вновь и вновь обращаться к дополнительным источникам словарного материала, являющегося частью интересующего его профессионального подъязыка.

3. *Терминологические словари смежных научных отраслей.* Использование в переводческой работе словарей этой группы обусловлено необходимостью уточнить перевод того или иного слова, отсутствующего в описанных выше лексикографических источниках, поэтому в дополнительной конкретизации или пояснениях их цели и задачи не нуждаются. Коммуникативная ценность словарей этой группы примерно равна аналогичному параметру общего терминологического словаря.

4. *Толковые словари общей или специальной лексики.* Словари этой группы предлагают пользователю толкования (в общем смысле) или

дефиниции (в специальном смысле) общих или специализированных лексических единиц, соответственно. Представляя собой разновидность лексикона, такой словарь не может быть использован как основной в процессе перевода, поскольку составляется он либо только на переводимом языке, либо только на языке перевода. Его цель — помочь переводчику уточнить объем и содержание понятия той или иной единицы общего или специального языка. Вспомогательный характер этого лексикографического продукта и отсутствие какой бы то ни было коммуникативной направленности (за исключением того ее аспекта, который реализуют лексические единицы языка как средства общения в целом) очевидны.

В свое время автор статьи в целях диверсификации лексикографической продукции и совершенствования номенклатуры типов словарей предпринял попытку создать терминологический словарь, сочетающий в себе как элементы обычного переводного словаря, так и лексикона, считая — и не без оснований — смешанный тип словаря более подходящим для решения задач переводческой практики [7]. Хотя эту попытку и нельзя отнести к числу безупречно удавшихся, однако, едва ли есть смысл отрицать, что в настоящее время назрела необходимость в создании словарей нового (прежде всего, коммуникативного) типа, отвечающих возросшим требованиям к качеству переводческой работы, учитывающих неуклонный рост информации, сопровождающей развитие практических всех сфер человеческой деятельности.

Новый лексикографический продукт, как представляется, должен быть ориентирован на переводчиков как основных носителей профессионального языкового знания. Именно эта группа пользователей, хотя она формально и является сегментом книжного потребительского рынка, активно пользующимся плодами работы лексикографов и терминографов, оказалась лишена специфического, “заточенного” именно под ее конкретные повседневные нужды инструмента — *словаря переводчика*.

В связи с этим уместно вспомнить, что попытки создать словарь подобного рода уже имели место в традиционной лексикографической практике. В частности, издательство “Мир” на материале научно-технической терминологии в 1966 г. опубликовало “Русско-английский научно-технический словарь полезных сочетаний и выражений” М. Г. Циммермана, имевший статус “пособия по переводу научных и технических текстов”. Автор в предисловии к этому изданию пози-

ционировал свой труд не как словарь в общепринятом смысле этого слова, но как представленное в алфавитном порядке собрание типизированных словосочетаний и выражений, встречающихся в научной и технической литературе на английском языке (“typical examples from scientific and technical sources” [8]). Слова, как по отдельности, так и входящие в состав отобранных автором выражений, обладают высокой степенью частотности и в подавляющем большинстве не относятся к разряду специальной терминологии.

В словаре широко применена система перекрестных ссылок, позволяющая переводчику одновременно работать с несколькими словарными статьями и находить синонимичные слова или выражения в случае, если основной вариант их перевода по каким-либо причинам его не устраивает. Это был первый значимый и широко растиражированный опыт в сфере оптимизации переводческого труда и обеспечения переводчиков необходимой справочной литературой в отсутствие электронных источников информации.

Через несколько лет последовал выпуск второго издания словаря М. Г. Циммермана, а начале 90-х годов прошлого века появилось третье и последнее его издание в соавторстве с К. З. Веденеевой, обогащенное по сравнению с предыдущими за счет большого количества нового языкового материала, почерпнутого из современных английских и американских научно-технических источников. Последний выпуск своего словаря М. Г. Циммерман квалифицировал как попытку хотя бы частично ликвидировать разрыв между ускоренным развитием науки и техники в компьютерную эпоху и возможностями классической лексикографии, реализуемыми в области издания словарей и справочников на бумажных носителях [9].

Из сказанного выше может сложиться впечатление, что “бумажные” словари постепенно теряют свои доминирующие позиции как основной источник языковой информации для переводчика на фоне бурного развития компьютерных технологий. Однако это не совсем так. Если, к примеру, для опытного переводчика научно-технической литературы упомянутый выше словарь М. Г. Циммермана и К. З. Веденеевой может оказаться полезным от случая к случаю, то для начинающего он будет неоценимым подспорьем в работе. То же можно сказать и о множестве других типов словарей, без которых переводчик не может обойтись в своей повседневной деятельности.

Значительная часть небумажных словарей представляет собой электронный аналог словарей традиционных (Multilex и т. п.). Рабо-

та с электронными версиями позволяет серьезно экономить рабочее время переводчика, оптимизирует переводческий труд. Такого рода источники языковой информации не нуждаются в “легитимации”, поскольку, как правило, выпускаются издательствами, специализирующимися на выпуске бумажных словарей.

Иная ситуация складывается в отношении широко распространенных в среде пользователей электронных переводческих программ и словарей типа Multitran или Lingvo. Практически любой пользователь имеет возможность дополнять существующую лингвистическую базу данных, сформированную в основном на базе опять-таки традиционных словарей, своими вариантами перевода единичных лексем и их сочетаний. Этот процесс никем не контролируется, и зачастую в базу данных попадают некорректные переводы, способные серьезно затруднить работу начинающего или малоопытного переводчика.

Завершая краткий анализ источников словарного материала, применяемых в переводческой деятельности, можно сделать следующие предварительные выводы:

1) в практике общей и специальной лексикографии уделяется недостаточное внимание созданию словарей с выраженной коммуникативной направленностью, максимально широко описывающих все стороны бытования и функционирования лексических единиц и их возможных сочетаний, предупреждающих и исключающих возможные ошибки в переводе, и ориентированных в первую очередь на тех, кто профессионально занимается переводческой деятельностью;

2) в сфере лексикографии и терминографии в недостаточной степени реализуются возможности, которые открываются в процессе *сотворчества* переводчиков и лексикографов, хотя именно оно и могло бы стать ключом к решению проблем, связанных с подготовкой и изданием словарей нового типа;

3) возникает очевидная необходимость в совершенствовании уже существующей в сфере общей и специальной лексикографии теоретической базы, которая могла бы быть применена в ходе создания *словарей профессиональной коммуникации*, понимаемой здесь в самом широком смысле слова, т. е. охватывающей лексемы и все возможные их комбинации, возникающие в процессе как письменного, так и устного общения.

Первые два вывода в дополнительных комментариях не нуждаются. Что же касается последнего, то на нем стоит остановиться подробнее, поскольку он прямо затрагивает круг вопросов, связанных

с разработкой и описанием структуры словаря профессиональной коммуникации на макро- и микроуровне.

Понятие профессиональной коммуникации, равно как и понятие языка профессиональной коммуникации, в лингвистике разработано сравнительно давно. С момента обретения своего конвенционального статуса оба эти понятия неизбежным образом связывались с необходимостью пользоваться словарями как источниками профессионально ориентированной и структурированной соответствующим образом языковой информации. Язык профессиональной коммуникации, как отмечает Е. И. Голованова, “это автономная, хотя и не искусственно обособленная система в рамках естественного (этнического) языка. Она демонстрирует потребность носителей данного языка в “языковлении” специальной информации, полученной в ходе целенаправленной деятельности человека и отражающей особенности его восприятия объектов, их связей и отношений и специфику сложившейся системы коммуникации” [10].

Каждая конкретная сфера деятельности в обществе, будь то юриспруденция, медицина, экономика, образование и т. д., обслуживается своим профессиональным языком. Сложность ее структуры во многом предопределяется номенклатурой специальностей, по которым готовят специалистов, работающих в данной сфере. При этом согласимся с мнением Е. И. Головановой о том, что не следует приравнивать профессиональный язык к языку отдельной специальности [11], основу которого формирует специальная лексика, обладающая терминологическим статусом. Различие между ними выявляется при сравнении этих двух языковых образований по трем параметрам: (1) структурному (качественному), (2) квантитативному (количественному) и (3) функциональному.

1. *Структурный (качественный) параметр.* Структура профессионального языка представляется гораздо более сложной по сравнению со структурой языка специальности, поскольку в ней фиксируются не только группы лексики, обслуживающие потребности языка специальности, но также и такие группы, которые в состав языка специальности обычно не входят (профессионализмы, технический жаргон, общезыковая лексика и т. д.).

2. *Квантитативный (количественный) параметр.* Количество лексических единиц, входящих в состав профессионального языка, намного превосходит количество единиц специальной номинации, формирующих состав языка специальности.

3. Функциональный параметр. Язык профессиональной коммуникации является, прежде всего, языком функциональным, в полной мере реализующим функцию общения, в то время как язык специальности статусом функционального языка не обладает и может быть соотнесен, скорее, с метаязыком [12], в состав которого входят общенаучная (или общетехническая) лексика, терминология и номенклатура. Коммуникативная ценность языка специальности с этих позиций представляется величиной относительной, поскольку определяется только способностью входящих в его состав языковых единиц реализовывать свойственную им коммуникативную функцию [13].

Лексический уровень языка профессиональной коммуникации может охватывать лексику, применяемую в языках нескольких специальностей, профессиональная направленность которых коррелирует с какой-либо сферой человеческого знания или деятельности. К примеру, подъязык экономики включает лексику, характерную для целого ряда экономических специальностей, среди которых управление и планирование в народном хозяйстве, бухгалтерский учет, аудит, финансы, банковское дело, статистика, экономика промышленности, экономика сельского хозяйства, строительство, транспорт, внешнеэкономические связи, торговля и др. Все это — дисциплины, так или иначе связанные с экономической наукой. Сложно поэтому представить себе, что одному, даже весьма высококвалифицированному специалисту-лексикографу оказалась бы по плечу задача создания словаря профессиональной коммуникации, ориентированного на переводчиков, специализирующихся на переводе экономических текстов различной тематики. Эту задачу способен решить только коллектив авторов-составителей, в состав которого должны войти не только лексикографы, но и переводчики-практики. И здесь мы вновь возвращаемся к идее сотворчества создателей словарного продукта и конечных его пользователей, образующих так называемую “целевую группу”.

Здесь хотелось бы, пусть даже в общих чертах, сформулировать некоторые рекомендации относительно макро- и микроструктурных особенностей словаря профессиональной коммуникации, адресованные тем, кто уже занимается или в недалеком будущем планирует заняться его составлением.

Задача создания словаря такого типа предполагает необходимость предварительной разработки его макро- и микроструктуры, однако в ходе непосредственной работы с языковым материалом принципы

структуризации и репрезентации последнего могут подвергаться корректировке.

Макроструктура словаря. Язык профессиональной коммуникации, как уже отмечалось выше, неоднороден и поддается структуризации путем вычленения в его составе языковых средств, формирующих так называемые страты. К ним относятся традиционно выделяемые и обладающие различной степенью информационной насыщенности и кодифицированности лексические слои: термины, устная профессиональная лексика (профессионализмы), профессиональные жаргонизмы, номенклатурные знаки. Лексика всех этих страт может и должна составить основу *словаря* профессиональной коммуникации. Отличие последнего от традиционного терминологического словаря будет состоять уже в том, что в состав его лексического корпуса войдут не полностью кодифицированные или вообще не кодифицированные лексические единицы, которые, тем не менее, являются неотъемлемой частью языка профессионального общения и должны быть известны специалисту-переводчику.

Словарь, включающий элементы перечисленных выше страт, не будет являться вполне исчерпывающим, если его состав не будет дополнен специфически ориентированной и отличающейся высокой степенью частотности (встречаемости) и употребительности (повторяемости) лексикой естественного языка, которая выполняет служебную и общезыковую коммуникативную функцию в теоретических и прикладных работах по той или иной тематике (в рамках какой-либо профессиональной сферы).

На первый взгляд задача отбора такой лексики представляется невыполнимой в силу ее кажущегося необозримым объема. Однако это не так. Наблюдения, сделанные автором этой статьи в ходе работы с источниками филологической (лингвистической и литературоведческой) направленности, показывают, что по мере обработки языкового материала выявляется ограниченный по объему общезыковой лексический массив, который выполняет важную связующую функцию в исследуемых текстах, делая возможным осуществление полноценной коммуникации между специалистами. В эту группу лексики входят как знаменательные, так и служебные части речи, функционирующие либо по отдельности, либо в комбинаторике [14].

Говоря о сочетаемостных возможностях (коллокативном потенциале) общезыковых единиц, участвующих в создании связного профессионального текста, мы из сферы лексической переходим в

сферу *синтаксиса*, особенности которого на элементарном уровне (свободные и устойчивые словосочетания, терминосочетания, сочетания терминов и общелексических единиц) также должны найти свое отражение в словаре профессиональной коммуникации. Принимая во внимание то, что участниками синтаксических отношений в профессиональном тексте выступают не только лексические единицы общего языка, но и стратифицированные элементы профессионально ориентированного языка, одной из задач составителя словаря профессиональной коммуникации является фиксация всего комплекса возможных синтаксических связей, формирующихся между элементами слова.

Микроструктура словаря. Отдельный интерес представляет, к примеру, решение вопроса о том, сколько лексических *входов* может иметь словарь профессиональной коммуникации. С учетом того, что этот словарь при всех своих специфических особенностях в целом сохраняет статус двуязычного переводного словаря, в нем в полной мере может быть реализована идея поиска нужной лексемы по обоим рабочим языкам. Поэтому такой словарь, вне всякого сомнения, помимо стандартного лексического входа, реализуемого в соответствующей зоне словарной статьи в отношении переводимого языка, должен содержать алфавитный (или иным образом структурированный) *перечень лексем* на языке перевода (индекс лексических единиц) с указанием точных данных о месте каждой лексемы в основном корпусе словаря.

Грамматическая информация, под которой обычно понимается частеречная принадлежность и способы образования основных форм словоизменения [15], представляется крайне желательной составляющей презентации элементов словарника. Если она сопровождает монолексемные словарные единицы, то словарь профессиональной коммуникации благодаря этому может реализовывать функцию, информирующую о грамматических характеристиках лексем, подобно традиционным двуязычным переводным словарям. Тем самым пользователь получает возможность получить о лексеме максимально полный объем формальной информации, не обращаясь к дополнительным источникам. Ее количество и форма предъявления определяются, как правило, типом словаря и типом пользователя (его принадлежностью к конкретной целевой группе) [16].

Система специальных помет. Вопрос о введении этого параметра в микроструктуру словаря профессиональной коммуникации может решаться различным образом, и решение это зависит от того, какие

тематические (специальные) сферы или профессиональные области обслуживаются включенными в него языковыми единицами. Разумеется, этот параметр актуален только для профильной терминологии, не затрагивая стилистически нейтральный общеязыковой лексический массив, и только в случае, если словарь содержит терминологический материал, обслуживающий две и более специальности, имеющие отношение к той или иной профессиональной сфере.

Неотъемлемой частью словаря профессиональной коммуникации, с нашей точки зрения, является *иллюстративный материал*, тщательно отбираемый из теоретических и прикладных работ. Этот материал является надежным источником информации о синтаксических, сочетаемостных, социолингвистических или иных особенностях единиц словарника, поэтому у пользователя словаря едва ли возникнет необходимости обращаться к текстовому корпусу в целях получения о них дополнительной информации [17].

В качестве иллюстративного материала могут выступать прямые цитаты из упомянутых источников, позволяющие наглядно отобразить особенности функционирования в тексте лексических единиц различной степени сложности. В целях достижения требуемой степени достоверности и верифицируемости приводимого в зоне примеров языкового материала цитаты могут быть снабжены указаниями на источник материала. Это несколько усложнит микроструктуру словаря, однако позволит составителю избежать возможных упреков со стороны критиков в недостаточной надежности его словаря как источника информации, и, кроме того, придаст бульшую академичность созданному им лексикографическому продукту.

Особенности презентации примеров в составе микроструктуры словаря, описанные выше, — не изобретение автора статьи. Подобным образом зона иллюстративных примеров представлена в известном толковом немецком словаре общей лексики Дудена [18]. В приводимом ниже примере эта зона для наглядности выделена разбивкой:

Ur|heber|recht, das (Rechtsspr.): **a)** *Recht, über die eigenen schöpferischen Leistungen, Kunstwerke o.Ä. allein zu verfügen:* der Autor sieht in dieser Bestimmung eine Verletzung seines Urheberrechts. **b)** *Gesamtheit der das Urheberrecht (a) betreffenden gesetzlichen Bestimmungen:* Bislang war das Urheberrecht auf analoge Verfahren zugeschnitten und vernachlässigte die immer wichtigeren digitalen Online- und Offlinedienste (FAZ 29. 3. 99, 36); die Verleger protestieren gegen eine Änderung des geltenden Urheberrechtes.

Важной составной частью словарной статьи является зона *перекрестных ссылок*. Учитывая, что в составе словарника представлены различные пласти лексики, можно с уверенностью предположить, что значительная часть лексических единиц будет снабжена отсылкой к синонимам или синонимичным конструкциям с применением соответствующего маркера типа *см.*, *см. тж.* и др. В “Русско-английском научно-техническом словаре переводчика” М. Г. Циммермана и К. З. Веденеевой эти маркеры используются весьма широко, сопровождая отсылки к синонимам, стоящим в квадратных скобках, например [19]:

В половину меньше [см. В два раза меньше, чем].

Впоследствии [см. тж. В дальнейшем, Затем, Как мы увидим дальше]

The Moon first formed outside of the Earth’s orbit and was **subsequently** captured by the Earth.

Такой способ предъявления синонимичного материала весьма эффективен и проверен временем, а опыт его применения может быть с успехом заимствован составителями словаря профессиональной коммуникации.

В заключение хотелось бы отметить, что описание состава словарника как элемента макроструктуры словаря профессиональной коммуникации, а также отдельных особенностей микроструктуры последнего не исчерпывает всех вопросов теоретического и практического свойства, возникающих перед составителями. Необходимы детальная разработка принципов составления такого словаря, определение круга задач, связанных с проектированием и практической реализацией элементов его структуры на макро- и микроуровне.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Некоторые исследователи дополняют перечень условий, необходимых для качественного осуществления переводческих функций, таким параметром, как “лексикографическая компетентность” [Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики: Монография / И. С. Кудашев // Helsinki University Translation Studies Monographs 3. — Helsinki: Helsinki University Print, 2007. — С. 1 (3)].
2. Категория переводчиков обычно определяется как состоящая из “переводчиков литературных, научных или технических произведений” [Крупнов В. Н. Лексикографические аспекты перевода / В. Н. Крупнов. — М.: Высшая школа, 1987. — С. 9].
3. Русско-английский словарь: Предисловие к первому изданию / Сост. О. С. Ахманова и др.; 16-е изд., испр., под ред. О. С. Ахмановой. — М.: Русский язык, 1991. — С. 9.

4. Гак В. Г., Триомф Ж. и др. Французско-русский словарь активного типа: Предисловие / В. Г. Гак, Ж. Триомф и др. — 2-е изд., испр. — М.: Русский язык, 1998. — С. 5.
5. Большой англо-русский политехнический словарь: В 2 т. Т. 1.: Предисловие / С. М. Баринов, А. Б. Борковский, В. А. Владимиров и др. — М.: Русский язык, 1991. — С. 5.
6. Зейденберг В. К. Англо-русский словарь по вычислительной технике / В. К. Зейденберг, А. Н. Зимарев, А. М. Степанов, Е. К. Масловский / Под ред. Е. К. Масловского. — М.: Русский язык, 1989. — С. 6.
7. Иванов А. В. Словарь фонетико-метрической терминологии (латинский, древнегреческий, русский, английский, немецкий, французский языки): Предисловие / А. В. Иванов. — М.: Academica, 2005. — С. 6.
8. Циммерман М. Г. Русско-английский научно-технический словарь полезных сочетаний и выражений: Предисловие к первому изданию / М. Г. Циммерман. — М.: Мир, 1966. — С. 5.
9. Циммерман М. Г., Веденеева К. З. Русско-английский научно-технический словарь переводчика: Предисловие к третьему изданию / М. Г. Циммерман, К. З. Веденеева. — М.: Наука, 1991. — С. 9.
10. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля: Формирование. развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. — Челябинск: Челябинский гос. ун-т, 2004. — С. 60.
11. Голованова Е. И. Указ. соч. — С. 61.
12. Речь идет о формализованном языке описания, т. е. языке “второго порядка”, средствами которого исследуются особенности объектов или явлений, непосредственно относящихся к какой-либо специализированной сфере.
13. Принято считать, что коммуникативная функция термина (она же иногда именуется информативной) состоит в передаче адресантом и приеме адресатом в процессе интеракции определенного объема специальной информации [Лейчик В. М. О языковом субстрате термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкоznания. — 1986. — № 5. — С. 91]. О функциях термина как конституирующего элемента терминосистемы см. также в [Иванов А. В. Метаязык фонетики и метрики: Монография / А. В. Иванов. — Архангельск: Поморский ун-т, 2004. — С. 134–136].
14. К разряду общеупотребительной лексики, входящей в состав языка профессиональной коммуникации, исследователи относят глаголы действия (напр., обозначать, демонстрировать, презентировать, трактовать, полагать и др.), отглагольные имена, обозначающие процессы различного рода (напр., заключение, толкование, трактовка и др.), имена существительные оценочного характера (напр., актуальность, истинность) [Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. — М.: Наука, 1977. — С. 18], а также образуемые от них прилагательные и наречия типа актуальный, важный, достоверный, верифицируемый и др., служебные слова, общеязыковые штампы и абстрактная лексика [Герд А. С. Неспециальная лексикография: Сб. статей. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. — С. 147–148], слова, выражающие модально-логические отношения между научными понятиями (напр., следовательно, таким образом, несомненно, в свою очередь, очевидно, по-видимому и др.) [Пумпянский А. Л. Функциональный стиль научной и технической литературы / А. Л. Пумпянский // Вопросы языкоznания. — 1977. — № 2. — С. 94–95].

15. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — С. 105.
16. Atkins B. T. Sue, Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography / B. T. Sue Atkins M. Rundell. — New-York: Oxford University Press Inc., 2008. — С. 399.
17. Atkins B. T. Sue, Rundell M. Указ. соч. — С. 486.
18. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. — Edition 3. — Mannheim — Leipzig — Wien — Zürich: Dudenverlag, 2000.
19. Циммерман М. Г., Веденеева К. З. Указ. соч. — С. 83.

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ РЕКЛАМНЫЙ ТЕКСТ В ТИПОЛОГИИ ТЕКСТОВ

Статья посвящена структуре и семантике одного из малоисследованных в современной лингвистической литературе типов текста — научно-техническому рекламному тексту. В работе дается определение рекламного текста, устанавливаются его функциональные особенности. Основу научно-технического рекламного текста составляет узкопрофессиональная терминология, и для данного типа текста характерными оказываются специфические морфологические и синтаксические особенности.

Ключевые слова: научно-технический рекламный текст, функции текста, узкопрофессиональная терминология, морфологические и синтаксические особенности.

Статтю присвячено структурі та семантиці одного з маловивчених в сучасній лінгвістичній літературі типів тексту — науково-техничному рекламному тексту. У роботі надається визначення рекламиного тексту, встановлюються його функціональні особливості. Основу науково-техничного рекламного тексту складає узкопрофесійна термінологія, для даного типу тексту характерними виявляються специфічні морфологічні та синтаксичні особливості.

Ключові слова: науково-технічний рекламний текст, функції тексту, узкопрофесійна термінологія, морфологічні та синтаксичні особливості.

The article touches upon the structure and semantics of one of the little-investigated in modern linguistic literature text types — a scientific-technical advertising text. The definition of the scientific-technical advertising text is given; its functional peculiarities and the distinctive grammar features of the language are considered. The lexical basis of such a text forms narrow professional terminology.

Key words: a scientific-technical advertising text, functions and distinctive grammar features of the scientific-technical advertising text, narrow professional terminology.

Эпоха научно-технической революции охватывает все стороны существования современного общества. Не может оставаться в стороне и такая сфера общественной практики как язык, социальная

природа которого в различных и многообразных аспектах ее проявления давно привлекает внимание филологов. Перед исследователями научно-технического языка встает все больше и больше проблем, обусловленных ускорением научно-технического прогресса, информатизацией общества и возрастанием обмена соответствующей информацией, закодированной на разных языках. Кроме того, исследователи научно-технического языка вынуждены все больше считаться также и с усложнением самого потока информации, циркулирующего в соответствующих текстах научно-технической литературы. Это объясняет появление такой проблемы исследования как особенности современного научно-технического языка.

В настоящее время центральное место в лингвистической науке занимает проблема изучения типологии текстов, особенностей текстопорождения и функционирования текстов различной направленности.

Типология — это та область лингвистики текста, в которой на сегодняшний день не существует однозначной общепринятой концепции природы классификации отдельных типов текста. Если первоначально текстуальность, то есть система признаков и факторов, обеспечивающих текстопорождение, определялась исходя из внутритекстовых критериев (текстограмматических и семантических), то в последующем значительную роль стал играть учёт экстралингвистических критериев. В отечественных исследованиях определяющее значение имеет функционально-стилистический метод.

Функциональные стили — научный, разговорный, деловой, поэтический, ораторский и публицистический — являются подсистемами языка, каждая из которых обладает своими специфическими особенностями в лексике и фразеологии, в синтаксических конструкциях, а иногда и в фонетике. Возникновение и существование функциональных стилей обусловлено спецификой условий общения в разных сферах человеческой деятельности [1: 296]. Синонимами к данному термину являются подъязык, или субъязык. Традиционная классификация текстов, в первую очередь, определяет деление всего корпуса текстов на художественные и нехудожественные. Художественные тексты имеют свою типологию, ориентированную на родожанровые признаки. Нехудожественные тексты имеют свою частную типологию: тексты массовой коммуникации, научные и официальные-деловые тексты [2: 91].

В научно-техническом языке основной единицей выступает научно-технический текст, основной стилистической чертой которого является точное и четкое изложение материала при почти полном отсутствии тех выразительных элементов, которые придают речи эмоциональную насыщенность, главный упор делается на логическую, а не на эмоционально-чувственную сторону излагаемого.

Тексты научно-технической литературы можно разделить на следующие типы: описание технических устройств, агрегатов; описание технологии и характера производственных процессов; описание приемов труда; патентная литература; реферативные издания; описание чертежей; рекламные материалы.

Научно-технический рекламный текст — это достаточно новое явление в современной лингвистике, поскольку такого рода тексты стали появляться сравнительно недавно — с возникновением в середине 90-х годов в России механизмов рыночной экономики. Именно рыночная экономика способствовала появлению нового типа текста — рекламы. Вопрос, к какому функциональному стилю речи относится реклама, остается в настоящее время также спорным. Это связано с многообразием рекламных жанров: бытовая реклама, коммерческая, политическая, техническая реклама и другие виды рекламных текстов. По мнению М. П. Сенкевич, тексты технической рекламы относятся к научному функциональному стилю на основании следующих общих признаков: сферы функционирования (научно-техническая среда), темы общения (новейшие технические достижения), аудитории (профессионально подготовленные люди), на уровне слова — использование общенаучной и узкоспециальной терминологии [3: 56].

Тем не менее, на данный момент имеющаяся в наличии научная литература не даёт определения такого типа текста, каковым является научно-технический рекламный текст. Представляется возможным дать следующее определение последнего:

Научно-технический рекламный текст — это научно-технический текст, содержащий информацию о потребительских свойствах научно-технических изделий с целью продвижения данного продукта на потребительском рынке.

Вопрос о лингвостилистических особенностях научно-технического рекламного текста (далее — текста) тесно связан со спецификой воздействия печатной рекламы и её восприятия потребителем. Любое рекламное объявление — это своеобразный акт коммуникации, где имеются участники, способ контакта, код/язык, сообщение ин-

формации и реакция на неё. Основная задача рекламодателя в этом процессе — вызвать определенные изменения в поведении потенциального партнера по коммуникации.

К базовым функциям данного типа текста относятся:

1. Информирующая функция, целью которой является информирование потенциального покупателя о технических характеристиках определенного продукта и продвижение товара на потребительском рынке.

2. Воздействующая функция, которую можно определить как совокупность эмотивной, эстетической и убеждающей функций.

В качестве образца научно-рекламного технического текста предлагается рассмотреть следующий научно-технический рекламный текст:

The BenQ E2000W LCD Monitor

The BenQ E Series LCD monitor not only makes an excellent display for photo browsing, personal productivity applications, and multimedia playback, but it also includes a wealth of extras that you wouldn't expect in such an affordable package.

Simply beautiful

The BenQ E Series offers a refined and distinctive design aesthetic. A clean, uncluttered look demonstrates an ethos of stylish simplicity that allows an E Series monitor to blend-in harmoniously in any environment. It's all accomplished with a touch of flair, highlighted by an intriguing blue glow that emanates from under the screen area when the monitor is in standby mode.

Made for multimedia

With the rich array of options for enjoying audio and video content both online and off, multimedia support is always a plus in a monitor. With BenQ's E Series you get elegantly integrated multimedia features in a remarkably affordable package. An E Series monitor is equipped with high-quality speakers that are artfully embedded inside, preserving the pristine appearance of the housing.

Outfitted for versatility

Despite their affordability, the E Series incorporates technology that you'd expect to find only in high-end models, making the E Series suited for a variety of demanding usage scenarios.

Senseye+Photo Technology

BenQ's exclusive Senseye® technology gives four preset modes — Standard, Dynamic, Movie, Photo—that provide instant optimized settings for

different usage scenarios. Senseye + Photo is an enhanced version that adds RGB mode to support industry-standard RGB color space, allowing you to obtain consistent results when you view and manipulate images on an E Series monitor and on other RGB-compliant devices.

Windows Vista® -ready

Windows Vista® compatibility ensures that an E Series monitor works flawlessly out of the box with Microsoft's new OS.

Energy Star-certified

E series monitors minimize environmental impact by drastically reducing power consumption, saving you on electricity costs at the same time [<http://benq.com/products/LCD/?product=113>].

Информирующая функция проявляется в перечислении технических характеристик данного продукта, а воздействующая функция в данном рекламном тексте реализуется посредством таких лексических единиц, как:

an excellent display; simply beautiful; a clean, uncluttered look demonstrates an ethos of stylish simplicity; you'd expect to find only in high-end models и ряд других единиц.

Данный научно-технический рекламный текст выявляет преимущества данного прибора по сравнению с другими.

С точки зрения словарного состава основная особенность такого текста заключается в предельной насыщенности специальной терминологией, характерной для данной отрасли знания. Особое положение термина в общем массиве лексики научно-технического текста объясняется характером его информационной функции как трансмиттера специальной научной информации [4: 6]. Поскольку характерной чертой термина является четкость семантических границ, он обладает значительно большей самостоятельностью по отношению к контексту, чем обычные слова. Зависимость значения термина от контекста возникает только при наличии в последнем полисемии, то есть, если в данной области знания за термином закреплено более одного значения.

Функционирование морфологических категорий в научно-технических текстах подчинено реализации функционального назначения этого стиля. Основную смысловую нагрузку несут существительные, что обусловлено номинативным характером научного изложения. Глаголы выступают по преимуществу структурным элементом, соединяющим понятия, обозначающим действие, состояние. Преобладание в тексте именных, а не глагольных конструкций дает воз-

можность большего обобщения, устранив необходимость указывать время действия. По этой же причине в рекламном тексте заметное предпочтение отдается пассиву, где необязательно указывается деятель, и неличным формам глагола. Частотное распределение частей речи в научном тексте отличается от того, которое наблюдается в нейтральном или разговорном стиле: увеличивается процентное содержание имен, уменьшается содержание глаголов в личной форме, практически отсутствуют междометия [5: 263–264].

С точки зрения синтаксической организации предложения научно-технический рекламный текст характеризуется точно определенной системой союзной связи, вытекающей из строгой логически последовательной системы изложения. Связи между элементами внутри предложения, между предложениями внутри абзацев и абзацами внутри глав выражены эксплицитно, что ведет к обилию и разнообразию союзов и союзных слов: *that, and that, than, if, as, or, nor* и другие, поскольку такая союзная связь выражает четкие логические взаимосвязи отдельных частей высказывания.

Особенностью текста является деление речи на отдельные части — абзацы. В этом смысле принципы логического построения абзацев находят свое максимально четкое осуществление. Каждый абзац в рассматриваемом тексте начинается с ключевого слова/предложения, излагающего основную мысль. В общем, для текста характерно выделение главного, основного из массы сообщаемых фактов. Это достигается рядом синтаксических приемов, в которых принцип сочинения и подчинения предложений совпадает с требованиями логики, то есть, главная мысль содержится в главном предложении, подчиненная мысль — в придаточном.

В заключение можно со всей очевидностью утверждать, что научно-технический рекламный текст представляет собой многоплановую и многоуровневую структуру, сохраняющую все типологические признаки текстовой организации, но при этом его основной стилистической характеристикой является эмоционально-чувственное воздействие средствами языка на потенциального потребителя рекламируемого товара. С точки зрения лексического наполнения такого рода текста главная особенность определяется как предельная насыщенность научно-технической терминологией.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. “Иностр. яз.” / И. В. Арнольд. — 3-е изд. — М.: Высшая школа, 1990.
2. Гвенцадзе М. А. Коммуникативная лингвистика и типология текста / М. А. Гвенцадзе — Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1986.
3. Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и редактирование научных произведений / М. П. Сенкевич. — 2-е изд., доп. — М.: Высшая школа, 1984.
4. Григоров В. Б. Как работать с научной статьей: Пособие по английскому языку / В. Б. Григоров. — М.: Высшая школа, 1991.
5. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ НАГРУЗКА ТЕКСТА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ РЕКЛАМЫ

Статья посвящена особенностям реализации двух ведущих функций языка — информирующей и воздействующей — в научно-техническом рекламном тексте с помощью лингвистических средств.

Ключевые слова: научно-техническая реклама, научно-технический рекламный текст, функциональный стиль, информирующая функция, воздействующая функция, структурные особенности текста, лексические единицы.

Статтю присвячено особливостям реалізації двох провідних функцій мови — інформуючій та функції впливу — у науково-технічному рекламному тексті за допомогою лінгвістичних засобів.

Ключові слова: науково-технічна реклама, науково-технічний рекламний текст, функциональний стиль, інформуюча функція, функція впливу, структурні особливості текста, лексичні одиниці.

The paper describes features of realization of the two main language functions (informative and persuasive) in texts of scientific and technical advertisements by using specific linguistic means.

Key words: scientific and technical advertising, scientific and technical advertising texts, functional style, informative function, persuasive function, structural features of the text, lexical units.

Лингвистические изыскания последних лет представляют язык не только как средство общения и передачи информации, но и как средство коммуникативного взаимодействия. Такого рода совместная деятельность вызывает к жизни различные жанры текстуальной организации. Как особое средство коммуникативного взаимодействия и совместной лингвистической профессионально-ориентированной деятельности людей, чаще всего представителей различных профессиональных интересов, функционирует рекламный текст.

Обзор трудов современной лингвистической науки в соответствующей области знания позволяет детально рассмотреть рекламный

текст в различных аспектах: структурно-семантическом, прагматическом, психолингвистическом, сопоставительном и др. Многогранность и разноплановость подходов к изучению текста рекламы объясняется, как представляется, существенной ролью, которую реклама играет в жизни современного человека. Следует заметить, что ряд ученых, таких, как Т. Б. Ерохина, А. Н. Лебедев, П. Н. Махнин и др., по степени воздействия на поступки человека сравнивают рекламу с религиозными и мифологическими культурами [1]. Представляется возможным утверждать, что собственно реклама, а также все, что так или иначе с ней связано (рекламный текст, рекламный дискурс, коммуникация, рекламная политика, рекламные технологии), еще долгое время будут оставаться в центре внимания ученых — представителей различных научных областей, поскольку рекламная практика во всем масштабе затрагивает жизнь людей, и каждый год арсенал создателей рекламы во всем ее многообразии пополняется новыми средствами и способами языкового воздействия.

Не меньшую распространенность, наряду с прочими видами рекламы, демонстрирует реклама научно-технического характера, которая обусловлена ускорением научно-технического прогресса, информатизацией общества и возрастанием обмена соответствующей информацией, закодированной на разных языках.

Научно-техническая реклама функционирует в сфере, ориентированной на потребление продукции науки и техники, и представляет собой особый вид социального общения, располагающий специфическим языковым инструментарием. В основе этого вида рекламы лежит научно-технический рекламный текст.

Научно-технический рекламный текст как лингвистическое явление сравнительно недавно стал объектом интереса современной лингвистики. Рост интереса к нему совпал с возникновением и развитием в середине 90-х годов в России механизмов рыночной экономики. Именно рыночная экономика способствовала появлению нового типа текста — рекламы.

Вопрос, к какому функциональному стилю речи относится реклама, представляется в настоящее время спорным. Неоднозначность оценки функционально-стилевой отнесенности рекламных текстов связана с многообразием рекламных жанров: бытовая реклама, коммерческая, политическая, техническая реклама и другие ее виды. По мнению М. П. Сенкевич, тексты технической рекламы относятся к научному функциональному стилю на основании

следующих общих признаков: сферы функционирования (научно-техническая среда), темы общения (новейшие технические достижения), аудитории (профессионально подготовленные люди), на уровне слова — использование общенациональной и узкоспециальной терминологии [2: 56].

Сегодня в лингвистике отсутствует определение научно-технического рекламного текста. Представляется возможным дать ему следующее определение: научно-технический рекламный текст — это научно-технический текст, содержащий информацию о потребительских свойствах научно-технических изделий с целью продвижения данного продукта на потребительском рынке.

Вопрос о лингвостилистических особенностях научно-технического рекламного текста тесно связан со спецификой воздействия печатной рекламы на потребительскую аудиторию и восприятия рекламы потребителем. Любое рекламное объявление — это своеобразный акт коммуникации, где имеются участники, способ контакта, код/язык, сообщение информации и реакция на неё.

Проблема эффективности речевого сообщения, представленного вариативными текстами коммуникативного воздействия, чрезвычайно актуальна на современном этапе развития коммуникативистики, поскольку основная задача рекламодателя в этом процессе — предопределить развитие ситуации общения таким образом, чтобы вызвать определенные изменения в поведении потенциального партнера по коммуникации.

Коммуникативный потенциал научно-технического текста реализуется посредством функций как коммуникативного, так и психологического характера, которые свидетельствуют о социальной значимости научно-технической рекламы как особого вида речевого сообщения. Ведущими функциями научно-технического рекламного текста, с одной стороны, призванными оказать определенное воздействие на формирование менталитета современного человека, а, с другой — способствующими созданию определенного алгоритма поведения потенциального покупателя, следует признать следующие:

1) информирующая функция, целью которой является информирование потенциального покупателя о технических характеристиках определенного продукта и продвижение товара на потребительском рынке;

2) воздействующая функция, которую можно определить как совокупность эмотивной, эстетической и убеждающей функций языка.

С целью лингвистического анализа рекламного научно-технического текста взято рекламное сообщение о товаре, который можно приобрести в Интернет-магазине:

The Nu PDP100 Slim DVD Player

Nu today announced CinePlayer PDP100, the smallest and slimmest DVD player on earth, is merely 18 mm height (163x150x18mm) with state-of-the-art design. This stylish CinePlayer is not only easily portable but also user friendly with slot-in loading type which provides the perfect stability and silence.

I. Features And Benefits:

1. Supports DivX, MPEG4 format.
2. Fashionable housing design.
3. The thinnest DVD Player in the world.
4. Anti-scrape mirror cover.
5. UK/US/AU/EU 4 Types adapter cords included (Optional).
6. Advanced Slot-In loading design.
7. Super Slim (18mm) design, weight 280g.
8. Stylish transparent stand Design.
9. Remote Control.
10. YPbPr and SPDIF (optical) supported.

II. Leading Edge Technology

The Nu CinePlayer supports the best disc compatibility ranging from DVD / DVD / RW / DVD / R / DVD/R / DL / VCD / CD / CD-R / CD-RW to MP3 / JPEG / MPEG4 / Div X. Besides normal audio and video I/O, the NU CinePlayer has built in advanced SPDIF/ YPbPr for better digital audio and video output [http://nu-global.com/product.aspx?cid=c-0000001-&ccid=c_0000007&pid=p_00000012].

В медиалингвистике такого рода рекламный текст следует рассматривать как совокупность вербальных и невербальных, или паралингвистических, компонентов. В печатной рекламе и рекламе в сети Интернет в качестве невербальной составляющей выступают такие паралингвистические средства, как размещение текста на странице (пространственное размещение текста), тип и размер шрифта и т. д. [3: 192].

Как видно из содержания представленного текста, тема, заданная заголовком “The Nu PDP100 Slim DVD Player”, постоянно повторяется в тексте, реализуя тем самым собственно информирующую функцию — авторы рекламного текста настойчиво повторяют название и вид товара с тем, чтобы потенциальный покупатель его запомнил.

Многократное упоминание наименования товара невольно формирует у адресата психологическую установку и мотивирует потенциального потребителя к приобретению данного продукта научно-технической деятельности.

Тема анализируемого рекламного текста имплицитно содержит определенную установку, побуждает потребителя к совершению определенного шага, закодированного в названии текста. Емкость, сжатость, краткие синтаксические конструкции обусловливают подачу информации в компрессионном виде, но в то же время именно такая схема коммуникативного сообщения в максимальной степени способствует раскрытию информирующей функции, заложенной в данном тексте.

Тематическая заданность рекламного текста определяется психологической установкой рекламиста. Информация о товаре, представленная в списочном виде, сообщает о достоинствах указанного товара. Структурная легкость рекламного сообщения (неосложненность текста синтаксическими конструкциями, например, причастными оборотами, придаточными предложениями) удерживает тему в центре внимания читателя, облегчает выявление внутритекстовых связей между отдельными этапами развертывания темы, требует меньше усилий, затрачиваемых на декодирование синтаксических конструкций, ускоряет процесс соотнесения сообщаемых по теме фактов с личным опытом читателя [4: 173].

Наряду с информирующей функцией одновременно реализуется и воздействующая функция, поскольку главная задача любого рекламодателя — привлечь внимание потребителя. Этую функцию в первую очередь выполняют заголовок, а также маркированные списки кратких характеристик товара, каждая из которых расположена на отдельной строке. В тексте содержится подробное описание технических характеристик данного устройства. Принято считать, что текстовую информацию под заголовком читает только один из пяти открывших рекламное объявление. Однако это наблюдение относится к печатной рекламе вообще, а она зачастую попадается потребителю случайно. Информацию в Интернете или в специализированных изданиях ищут более целенаправленно, так что можно предположить, что часть потенциальных потребителей все-таки дочитывает ее до конца, хотя многим бывает достаточно краткого описания. Абзацы набраны без красной строки, что является одной из характеристик жанра научно-технической рекламы. Но, в отличие от других видов научно-техни-

ческих текстов, например, статьи, расстояние между абзацами гораздо больше — это ещё один способ привлечь внимание, также дающий возможность обдумать полученную информацию.

Информирующая функция проявляется в перечислении технических характеристик данного продукта, а воздействующая функция в данном рекламном тексте реализуется посредством таких лексических единиц, как *today announced* (в значении 'the most recent'), *the smallest and slimmest, on earth, state-of-the-art design, is not only easily portable but also user friendly* и рядом других лексических единиц.

Анализируемый научно-технический текст демонстрирует преимущества рекламируемого товара по сравнению с другими аналогичными устройствами.

Анализируя лексическое наполнение текста, можно заметить, что он предельно насыщен специальной терминологией, характерной для соответствующей отрасли знания. Особое положение термина в общем массиве лексики научно-технического текста объясняется характером его информационной функции как трансмиттера специальной научной информации [5: 6]. Поскольку характерной чертой термина является четкость семантических границ, он обладает значительно большей самостоятельностью по отношению к контексту, чем обычные слова. Зависимость значения термина от контекста возникает только при наличии в последнем полисемии.

Воздействующую функцию реализуют, как правило, атрибутивные словосочетания. Нередко такого рода прилагательные и наречия носят название *trigger words* [6: 96], так как именно они вызывают заинтересованность, желание обладать данным товаром, будучи использованы при описании его внешнего вида (формы, размера и т. д.), высокого качества, сравнительно стоимости и положительных ощущений, источником которых этот товар выступает.

В тексте научно-технической рекламы товара эксплицируются различные атрибутивные характеристики, большей частью, в пре-восходной степени: *fashionable housing design, the smallest and slimmest*. Последняя призвана подчеркнуть превосходство данного продукта над другими подобными товарами, а другие характеристики направлены на создание тактильного эффекта — *the thinnest, super slim, weight 280g* (что очень мало для такого рода устройств). Данные лексические единицы формируют у потенциального покупателя благоприятное впечатление о товаре, язык "взывает" к чувствам и воле адресата.

Воздействующая функция, актуализирующая, по сути, экспрессивные, директивные и контекстуальные особенности языка научно-технической рекламы, отражает прагматически обусловленную ориентацию субъекта речи (рекламиста) как инициатора общения на регуляцию социального поведения адресата. Другими словами, рекламный текст создается как языковой знак под определенного получателя, то есть под адресата, который будучи активным началом в интерпретации текста научно-технической рекламы, является тем смыслом, ради которого собственно и создается рекламное сообщение. Суть такой стратегии сводится к тому, что в оппозиции “адресант — адресат” акцент делается на выгоде, которую получает адресат, если решит приобрести рекламируемый товар.

Эффект воздействия научно-технической рекламы на поведение потребителя усиливается благодаря создаваемой в сознании потребителя иллюзии того, что адресант “забывает” о себе, заботясь только о преимуществах приобретения покупки для адресата. Иначе говоря, прагматический потенциал научно-технического рекламного текста во многом направлен на то, чтобы скрыть от покупателя основного бенефициара — продавца (автора рекламного сообщения) как получателя прибыли от продажи рекламируемого товара.

Анализ научно-технического рекламного текста свидетельствует о том, что за кажущейся сухостью и “профессиональной ориентированностью” последнего скрыта явная тенденция к использованию всего набора средств семантического и эмоционального воздействия на потребителя. Информирующая функция реализуется в научно-технических рекламных текстах благодаря широкому использованию слов со специализированным значением, выступающих в роли лексического маркера профессионально ориентированного текста; воздействующая функция направлена на реализацию прагматического потенциала научно-технической рекламы.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ерохина Т. Б. Реклама: философско-аксиологический анализ: Дис. ... канд. философ. наук. — Ростов н/Д, 2001; Лебедев А. Н. Психология рекламной коммуникации в изменяющемся обществе: Дис. ... канд. соц. наук. — М., 2004; Махнин Н. П. Психолингвистические аспекты воздействия рекламных текстов: Дис. ... д-ра филол. наук. — М., 2005.
2. Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и редактирование научных произведений / М. П. Сенкевич. — 2-е изд., доп. — М.: Высшая школа, 1984.

3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ (Современная английская медиаречь). — М.: Флинта/Наука, 2008.
4. Шестакова И. Г. Прагматическая направленность как текстообразующий фактор: (на материале научно-технической рекламы) // Ползуновский альманах. — Барнаул, 1999. — № 1; Режим доступа: URL: <http://www.aomai.ab.ru/servlet/books7mode>
5. Григоров В. Б. Как работать с научной статьей: Пособие по английскому языку / В. Б. Григоров. — М.: Высшая школа, 1991.
6. Dyer G. Advertising in Communication. — L., 1995.

ДО ПИТАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ВИХІДНОЇ МОДЕЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТИВ ЄС У ПЕРЕКЛАДІ ОФІЦІЙНИМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ МОВАМИ ЄС

Стаття присвячена дослідженням специфіки перекладу законодавчих актів ЄС в контексті необхідності збереження моделі оригінала при перекладі різними цільовими мовами.

Ключові слова: переклад юридичних текстів, модель та структура законодавчих актів ЄС.

Статья посвящена исследованию специфики перевода законодательных актов ЕС в контексте необходимости сохранения модели оригинала при переводе разными целевыми языками.

Ключевые слова: перевод юридических текстов, модель и структура законодательных актов ЕС при переводе.

This article is aimed to explore the specific of legal translation by example on translation of EU legislative acts from the position of necessity to preserve the model of original by translation into different target languages.

Key words: translation of legal texts, model and structure by translation of EU legislative acts.

Переклад юридичних текстів не втрачає своєї актуальності на всіх етапах існування людської цивілізації і слугує сьогодні об'єктом досліджень таких відомих науковців та перекладознавців як П. Сандріні, Д. Мадсен, С. Шарчевич, А.-Л. К'яер, Д. Цао, В. І. Карабана, О. А. Шаблій та інших [1: 21]. Проте поза увагою сучасних перекладознавчих розвідок і досі залишається визначення зasad перекладу законодавчих актів ЄС (далі ЗА ЄС), зокрема, аналіз особливостей відтворення моделі оригіналу певного жанру ЗА ЄС під час перекладу офіційними та регіональними мовами ЄС.

Мета цієї роботи — з'ясувати характерні ознаки структури того чи іншого жанру юридичних текстів ЄС крізь призму перекладу юри-

дичної інформації різними цільовими мовами (далі ЦМ). Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань — дослідити особливості будови ЗА ЄС, укладених офіційними мовами ЄС; визначити специфіку відтворення складових моделей ЗА ЄС у перекладі як офіційними, так і неофіційними мовами.

Об'єктом дослідження виступають німецькомовні та англомовні версії ЗА ЄС [2–5], їхні офіційні [6] й авторські переклади українською мовою (вихідними текстами слугували ЗА ЄС, укладені англійською, французькою, німецькою та польською мовами). *Предмет дослідження* становлять композиційно-структурні особливості перекладу ЗА ЄС.

Актуальність даної розвідки зумовлена тим, що перекладач має добре орієнтуватись у структуруванні моделей та у формулюванні складових частин законодавчих текстів ЄС, переклад яких здійснює, оскільки такі знання сприяють адекватному відтворенню текстів своєрідної наднаціональної системи права, з власною правовою та мовою культурою. Крім цього, вивчення особливостей будови ЗА ЄС з позиції перекладознавства, лінгвістики, компаративістики та юридичної техніки сприяє стрункості, шаблонності, транспарентному викладу юридичного змісту автентичних текстів.

Під час перекладу юридичного тексту має бути максимально відтворено не тільки смисл та зміст оригіналу, а й структуру вихідної моделі законодавчого тексту і його стиль [7: 16]. ЗА ЄС повинен сприйматися перекладачем як система відносин ієрархічно залежних одиниць. Композиційна основа структури ЗА ЄС різних жанрів виглядає так:

1. **жанр акта** (Закон, договір, консолідована версія договору, протокол, регламент тощо);

2. **повна назва акта** — є офіційною частиною юридичного документа. Вона повинна бути лаконічною і визначати предмет правового регулювання;

3. **скорочена назва акта** слугує його інформаційним номером і містить дату прийняття та код (у дужках), наприклад: (2010 / С 84 / 01);

4. **вступна частина** — *преамбула* (посилання, декларативна частина) ЗА ЄС є його невід'ємною частиною, дає стислу інформацію про необхідність та мету прийняття акта, передує викладу норм акта і є вступом чи вступною частиною нормативного акта, яка підводить фахівця до розуміння подальшого викладу цього акта;

5. основна частина, яка, залежно від форми та обсягів акта, розбивається на *частини, розділи, підрозділи, секції, глави, статті, пункти, підпункти*. Зазначені структурні одиниці законодавчого акта містять завершені нормативні положення, мають порядковий номер та назву, яка відображає їхній зміст. Вони можуть складатися з кількох частин, які уточнюють і конкретизують у логічно завершенному вигляді викладені в них приписи.

6. Заключча частина — *прикінцеві положення* містять норми, які вказують на набуття законодавчим актом чинності: дату ухвалення законодавчого акта, посаду, прізвище та ім'я повноважних посадових осіб, які скріпили акт підписом.

7. Додатки (якщо вони є);

8. Протоколи;

9. Декларації.

Чіткість композиційної структури законодавчих актів ЄС на прикладі **Договору про заснування спільноти з атомної енергії**, укладеного німецькою [5], англійською [2] та українською мовами продемонстровано у таблиці 1.

Таблиця 1

Структура Договору про заснування спільноти з атомної енергії

Мова №	DE	EN	UA
1., 2.	KONSOLIDIERTE FASSUNG DES VERTRAGS ZUR GRÜNDUNG DER EUROPÄISCHEN ATOMGEMEINSCHAFT	CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY ESTABLISHING THE EUROPEAN ATOMIC ENERGY COMMUNITY	КОНСОЛІДОВАНА ВЕРСІЯ ДОГОВОРУ ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ
3.	(2010/C 84/01)	(2010/C 84/01)	(2010/C 84/01)
4.	PRÄAMBEL <i>Mitgliedstaaten der Europäischen Atomgemeinschaft ...</i>	Preamble members of the European Atomic Energy Community	ПРЕАМБУЛА держави-члени спільноти з атомної енергії
	IN DEM BEWUSST-SEIN, ...	RECOGNISING ...	усвідомлюючи, ...
	IN DER ÜBERZEUGUNG, ...	CONVINCED ...	переконані, ...
	ENTSCHLOSSEN, ...	RESOLVED ...	рішучі, ...

МОВА №	DE	EN	UA
	IN DEM BESTRE-BEN, ...	ANXIOUS ...	натхнені наміром, ...
	IN DEM WUNSCH, ...	DESIRING ...	бажаючи, ...
	HABEN BESCHLOS-SEN, ...	HAVE DECIDED ...	вирішили ...
5.	TITEL I ... <i>Artikel №</i> TITEL II KAPITEL 1 KAPITEL 2 Abschnitt 1 Abschnitt 2 KAPITEL 3–4 Abschnitt 1–6 KAPITEL 7–10 TITEL III–VI	TITLE I <i>Article №</i> TITLE II CHAPTER 1 CHAPTER 2 Section 1 Section 2 CHAPTER 3–4 Section 1–6 CHAPTER 7–10 TITLE III–VI	Частина I <i>Стаття №</i> ЧАСТИНА II РОЗДІЛ 1 РОЗДІЛ 2 Підрозділ 1 Підрозділ 2 РОЗДІЛ 3–4 Підрозділ 1–6 РОЗДІЛ 7–10 ЧАСТИНА III–VI
6.	TITEL VII SCHLUSSBESTIM-MUNGEN	TITLE VII FINAL PROVISIONS	ЧАСТИНА VII Прикінцеві положення
7.	<i>Artikel №</i> ANHÄNGE	<i>Article №</i> ANNEXES	<i>Стаття №</i> ДОДАТКИ
8.	ANHANG I–IV PROTOKOLLE PROTOKOLL	ANNEX I–IV PROTOCOLS PROTOCOL	ДОДАТОК I–IV ПРОТОКОЛИ ПРОТОКОЛ №

Наведений приклад уточнює, що для адекватного відтворення структури ЗА ЄС перекладач повинен послуговуватися стандартизованими відповідниками як для позначення композиційних одиниць, так і у перекладі канцеляризмів, усталених словосполучень, зокрема, у преамбулах та прикінцевих положеннях, що полегшить його роботу та покращить якість перекладу.

Як зазначалося вище, частини, розділи, підрозділи мають назви та складаються з пронумерованих статей, які можуть містити пункти та підпункти. Пункт позначається арабською цифрою. За необхідності перерахування всередині пункту він може мати підпункти, які починаються з абзацу з маленьких латинських літер у круглих дужках, наприклад:

Таблиця 2

Структура підпунктів установчих договорів ЄС

Варіанти	1	2	3
	Стаття 1	Стаття 12	Стаття 15 (а)
	1. ...	(a) ...	1. ...
	2. ...	(b) ...	(a) ...

Літерні позначення статей законодавчого акта відтворюються в перекладі ЦМ так само латиницею. Подібна структура притаманна всім договорам ЄС, багато з них містять *протоколи*, які розташовані після прикінцевих положень, наприклад:

Таблиця 3

Композиційна структура протоколів ЄС

Мова	DE	EN	UA
	PROTOKOLL № <i>Benennung</i>	PROTOCOL (№) <i>Name</i>	ПРОТОКОЛ (№) назва
	PRÄAMBEL <i>Die Vertreter der Regierungen der Mitgliedstaaten ...</i>	PREAMBLE <i>The representatives of the governments of the member states ...</i>	ПРЕАМБУЛА <i>Представники урядів держав-членів ...</i>
	GESTÜTZT AUF, ... EINGEDENK UND IN BESTÄTIGUNG, ...	HAVING REGARD TO ... RECALLING AND CONFIRMING ...	СПИРАЮЧИСЬ НА ... пам'ятаючи та підтвердюючи ...
	SIND ÜBER FOLGENDE Bestimmungen ÜBEREINGEKOMMEN	HAVE AGREED UPON the following provisions	ДОМОВИЛИСЬ ПРО такі положення
	<i>Einziger Artikel</i> (a) (b) або Artikel № (a) (b)	<i>Sole Article</i> (a) (b) або Article № (a) (b)	<i>Єдина стаття</i> (a) (b) або Стаття № (a) (b)
	або KAPITEL I <i>назва</i> Artikel № <i>назва</i> KAPITEL II Artikel 2 (a)	або CHAPTER I <i>назва</i> Article № <i>назва</i> CHAPTER II Article 2 (a)	або РОЗДІЛ I <i>назва</i> Стаття № <i>назва</i> РОЗДІЛ II Стаття 2 (a)

Схематично структуру законодавчого акта ЄС, на прикладі *регламенту Європейської Комісії*, проілюстровано рисунком 1.

Важливим елементом законодавчого акта ЄС є його *інформаційний номер* (скорочена назва), який стоїть під повною назвою правового акта у круглих дужках і представлений *цифровим кодом* та *скороченням літерного позначення* — номенклатурною одиницею. Інформаційний номер допомагає визначити принадлежність юридичних текстів ЄС до джерел європейського права та з'ясувати тип правового акта. Сферу застосування юридичних текстів визначають цифрові коди, закріплені за відповідними галузевими секторами. Вказані положення відображені у таблицях 4 та 5.

Таблиця 4
Кодове та літерне позначення статусу й типу юридичного тексту

Цифровий код → статус юридичного тексту ЄС (джерела права ЄС)	
Сектор 0	Консолідовани версії текстів
Сектор 1	Установчі договори Європейського Союзу, доповнення до них та договори щодо їх змін (первинне право)
Сектор 2	Акти, що регулюють міжнародні відносини ЄС та держав-членів
Сектор 3	Документи похідного права Євросоюзу

Таким чином, номенклатурне позначення “**jrc31993R2454-de.xml**” ми розшифруємо так: **JRC** (Офіційний вісник ЄС), **3** (сектор 3 — документи похідного права Євросоюзу), **1993** (рік укладання), **R** — регламент (тип юридичного тексту), **2454** (№ правового акта), **de.xml** — укладено / перекладено німецькою мовою.

В Офіційному віснику ЄС розрізняють три серії документів:

- Серія *L*: законодавчі акти та правові приписи (*Rechtsvorschriften*),
- Серія *C*: повідомлення та оголошення про (не/)опубліковані правові акти тощо (*Mitteilungen und Bekanntmachungen*),
- Серія *S*: доповнення до офіційного бюллетеню ЄС — договори, тендери, програми тощо, які представлені як додаток (*Supplement zum Amtsblatt der Europäischen Union*).

На практиці інформаційний номер може виглядати так: **(98/C 45/01)**, де перші цифри цього номера **98** — рік публікації; **C 45** — номер офіційного бюллетеня; двозначний номер **01** — місце розташування документа. Можливі також інші варіанти номенклатурних позначень із застосуванням скорочених назв відповідних європейських інстанцій.

Рис. 1. Структура регламенту Європейської Комісії

Таблиця 5

Типи юридичних текстів ЄС та їхні літерні скорочення

мова скороч.	DE	EN	UA
A	Abkommen	Agreement	Угоди
B	Haushalt	Budget	Бюджет
C	Beschlüsse	Declaration	Декларації
D J M	Entscheidungen	Decision	Рішення
E	Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik	Foreign affairs and Security policy	Спільна зовнішня та безпекова політика
F	Justiz und Inneres (JI)	Justice and home affairs (JHA)	Юстиція та внутрішні справи
G	Entschließungen	Resolution	Резолюції
H K	Empfehlungen	Recommendation	Рекомендації
L	Richtlinien	Directive	Директиви
P	Protokoll	Protocol	Протокол
O	Leitlinien	Guidelines	Настанови
Q	Interne Rechtsakte	Interlegal acts	Правові акти внутрішнього інституційного призначення
R	Verordnungen	Regulation	Регламенти
S	Erklärungen	Statement	Заява

Таким чином, ЗА ЄС формалізовані та набагато спрощені у порівнянні з національними юридичними текстами і відповідають єдиному спільному стандарту (так званому прототипу) незалежно від мови, якою перекладаються. Обізнаність у структурному членуванні ЗА ЄС та знання особливостей його моделей є однією з вимог у перекладі юридичних текстів і належать до компетенції перекладача.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти *висновків*, що кожен жанр ЗА ЄС відзначається певними специфічними ознаками, зокрема технікою укладання, своєрідною композицією, проте їх усіх об'єднує чітка структура, що характеризується наявністю *вступної*, *основної* та *заключної частини*, а також їхнім подальшим поділом на частини, розділи, підрозділи, секції, статті, абзаци, пункти, підпункти тощо.

Стрункість структури законодавчих актів ЄС забезпечують також мовні штампи та канцеляризми, характерні для мови законів, особливості відтворення яких визначають подальші вектори наукових досліджень зазначененої проблематики.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Касяnenko D. C. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України: Дис... канд. філол. наук : 10.02.16 / D. C. Касяnenko. — K., 2011. — 258 с.
2. Consolidated versions of the Treaty establishing the European Atomic Energy Community (2010/C 84/01) [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — 2010. — 112 p. — Режим доступу : http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm
3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2010/C 83/01) [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. — 2010. — 408 p. — Режим доступу : http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm
4. Konsolidierte Fassungen des Vertrags über die Europäische Union und des Vertrags über die Arbeitsweise der Europäischen Union (2010/C 83) [Електронний ресурс] / Amtsblatt der Europäischen Union. — 2010. — 408 S. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:DE:PDF>
5. Konsolidierte Fassung des Vertrags zur Gründung der Europäischen Atomgemeinschaft (2010 / C 84 / 01) [Електронний ресурс] / Amtsblatt der Europäischen Union. — 2010. — 116 S. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/JOHml.do?uri=OJ:C:2010:084:SOM:DE:HTML>
6. Консолідовани версії договорів про Європейський Союз і про функціонування Європейського Союзу(2010/C 83/01). — офіційний переклад [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України ; Державний департамент з питань адаптації законодавства. — 2010. — 403 с. — Режим доступу: <http://eurodocs.sdlia.gov.ua/DocumentViewLast/tabid/30/ctl/Edit/mid/31/ID/10007492/Lang/Default.aspx>
7. Латышев Л. К. Технология перевода : учеб. пособие по подготовке переводчиков (с нем. языком). / Л. К. Латышев. — М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. — 280 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОРІВНЯНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ (на матеріалі дитячої художньої прози)

Стаття присвячена дослідженняю способів перекладу порівнянь, які зустрічаються в англійській дитячій художній прозі, на українську мову. В ході дослідження встановлено, що порівняння є одним з найбільш поширеніших тропів, що зустрічаються в англомовній дитячій літературі. Цей феномен обумовлений особливостями дитячого сприйняття реальності, до якого апелює автор дитячої літератури і, в подальшому, перекладач. В статті розглянуті найпоширеніші способи передання англомовних порівнянь при перекладі на українську мову: повний переклад, заміна тропів та образів, додавання та вилучення образності.

Ключові слова: троп, порівняння, особливості дитячого сприйняття, художній переклад, дитяча література.

Статья посвящена исследованию способов перевода сравнений, встречающихся в английской детской художественной прозе, на украинский язык. В ходе исследования было установлено, что сравнение является одним из самых распространенных тропов, встречающихся в англоязычной детской литературе. Этот феномен обусловлен особенностями детского восприятия реальности, к которым апеллирует автор детской литературы и, в последствии, переводчик. В статье рассмотрены и проанализированы наиболее распространенные способы передачи англоязычных сравнений при переводе на украинский язык: полный перевод, замена тропа и сохранение образа, замена образа и сохранение тропа, замена тропа и образа, добавление и изъятие образности.

Ключевые слова: троп, сравнение, особенности детского восприятия, художественный перевод, детская литература.

The article highlights the means of English similes translation into Ukrainian. The research has revealed that the simile is one of the most common tropes that is used in English literature for children. This phenomenon is based on the peculiarities of childish's perception of reality: the latter is taken into consideration by both an author and a translator. The most common ways of translating the similes of English literature for children into Ukrainian, are examined and read in the article.

Key words: trope, simile, peculiarities of childish perception, Belles-Lettres translation, literature for children.

Переклад дитячої прози вважається одним з найскладніших видів художнього перекладу, і причина цієї думки ховається в самій специфіці дитячої літератури. Відомо, що дитяче мислення відрізняється від мислення дорослої людини та має свої психологічні особливості, знання яких допомагає автору дитячого твору та перекладачу досягнути виховної, навчальної та розважальної мети.

Дитячому письменникам та перекладачеві дитячої літератури мало знати естетичні уявлення дітей, їхню психологію, особливості дитячого світосприйняття світу на різних вікових етапах, мало володіти “пам’яттю дитинства”. Саме від цих фахівців вимагається висока художня майстерність і природна здатність у дорослому стані кожен раз бачити світ під кутом зору дитини, але при цьому не залишатися в полоні дитячого світосприйняття, а бути завжди попереду нього, щоб вести читача-дитину за собою.

Переклад дитячої літератури потребує від перекладача не тільки високого рівня володіння прийомами перекладу, але і особливого розуміння специфіки дитячої літератури, її мети та завдань. Переклад стилістичних прийомів художньої прози для дітей також викликає не аби-які утруднення, що полягають знову ж таки в знанні особливостей дитячого сприйняття реальності.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства в Україні спостерігається жвавий інтерес вчених до проблем перекладу англомовної дитячої літератури на українську мову. При цьому існує досить велика кількість теоретичних досліджень, присвячених даній тематиці. Відсутність багатьох всесвітньовідомих творів дитячих письменників в перекладі на українську мову та нестача робіт, присвячених визначеню оптимальних шляхів перекладу тропів, що зустрічаються в англомовній дитячій літературі, зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Результати дослідження продемонстрували, що порівняння виявляється одним з найпоширеніших тропів, що зустрічаються в дитячій літературі. Частотність вживання порівнянь складає 21 % від загальної кількості вживань тропів.

В даному дослідженні порівняння визначається як прийом пізнаття, що базується на зіставленні відомих людині предметів і відшуканні у них загальної ознаки. [1: 37], при цьому, відзначимо, що порівняння виконує, по суті, ту ж функцію, що і метафора, але має більш експліцитну форму [1: 49]. Це пояснює кількісне переважання порівнянь над метафорами в текстах художньої літератури для дітей: порівняння є більш легким для розуміння тропом, ніж метафора.

Порівняння було обране предметом дослідження саме тому, що механізм його дії яскраво відображає процес мислення дитини, тож утруднення при перекладі порівнянь зумовлені особливостями дитячого сприйняття дійсності.

Мета дослідження полягає у визначенні стилістичних особливостей передачі порівнянь, що зустрічаються в англомовній дитячій прозі, засобами української мови.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) виконати стилістичний аналіз перекладу порівнянь, що зустрічаються в англомовній дитячій прозі, на українську мову;
- 2) визначити оптимальні прийоми перекладу порівнянь з англійської на українську мову;
- 3) визначити найпоширеніші стилістичні прийоми перекладу порівнянь з англійської мови на українську.

Матеріалом дослідження виступають приклади використання порівнянь, що зустрічаються в класичних та сучасних книгах англомовної дитячої прози, таких як Kipling R. “The Jungle Book”, Wilde O. “The Star-Child”, Travers P. L. “Mary Poppins” та загальновідома серія Дж. Роулінг “Harry Potter” загальним об’ємом 1957 сторінок. В якості основних критеріїв відбору зібрання текстів казок були виділені загальновідомість та доступність книг масовому читачеві.

Для розв’язання поставлених завдань в роботі застосовано комплексну **методику дослідження**:

- 1) лінгвостилістичний аналіз порівнянь в англомовній дитячій художній літературі;
- 2) порівняльний аналіз порівнянь в оригіналі та в українському перекладі.

Порівнянням (лат. comparatio) називається словесний вираз, в якому уявлення про зображеній предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вигляді [2: 58].

Семантична структура порівняння представляє собою тричленну будову, до складових компонентів якої входить:

- 1) те, що порівнюється, або “предмет” порівняння;
- 2) те, з чим порівнюється, “образ”;
- 3) те, на основі чого порівнюється одне з іншим, ознака, за якою відбувається зіставлення [2: 61]

В системі засобів поетичного увиразнення мовлення порівняння виступає, чи, точніше, психологічно сприймається як форма ускладнення епітета, свого роду розгорнутий епітет. “Проста вказівка на ознаку, що вимагає підкреслення, – пише в цьому зв’язку Б. Томашевський, не завжди задовольняє вимоги виразності. Аби безпосередніше вплинути на почуття, потрібно більш конкретне уявлення про ознаку, про яку слід нагадати й до якої привертався увага. Тому інколи найменування ознаки супроводжується зіставленням означуваного з предметом або явищем, що має дану ознаку в повній мірі” [3: 169].

Механізм порівняння засідає всі стадії і ступені процесу пізнання і тому порівняння часто зустрічаються у мові дітей (порівняння є однією з найважливіших складових процесу пізнання). Часте використання порівнянь в мовленні дітей вказує на образність та їх асоціативність мислення, до якого і апелює автор дитячої художньої прози. Перекладач дитячої літератури в свою чергу користується такими самими засобами перебудови власної свідомості задля донесення інформації до дитини — носія іншої мови.

Для перекладу кожного виду тропу та для перекладу порівняння зокрема, не зважаючи на те, що існують деякі універсальні прийоми перекладу тропів, перекладач повинен застосовувати індивідуальний підхід.

До таких універсальних прийомів перекладу тропів належить: повний переклад; заміна тропа та збереження образу; заміна образу та збереження тропа; заміна тропа і образу; додавання; вилучення образності [4: 54].

Розглянемо декілька прикладів використання порівнянь в дитячій прозі англійських авторів та особливо переклад порівнянь на українську мову. В цих перекладах перекладачі вживають різноманітні засоби передачі змісту тексту-оригіналу на мову перекладу. Наведемо приклади: “Once they sank into a deep drift, and came out *as white as millers are, when the stones are grinding*” [5: 8] — “Раз вони були провалилися в глибоку заметену яму і вилізли звідти *білі, мов мірошники*, що стоять, коли сиплетися борошно” [6: 89]. В цьому прикладі перекладу порівняння проф. І. В. Корунець використав прийом додавання, а саме додав уточнення “*що стоять біля коша*”. Це пояснення допомагає читачеві яскравіше представити картину та глибше зрозуміти запропонований автором образ.

Розглянемо наступне речення: “Jane and Michael had gone off to a party and looking, as Ellen the housemaid said when she saw them, “just like a shop window” [7: 126] — “Джейн з Майклом пішли в гості, при-

бравшись у свій найкращий одяг, — такі виряджені, сказала покоївка Елін, “наче зійшли з вітрини крамниці” [8: 68]. В цьому прикладі перекладу порівняння також спостерігається використання прийому додавання, зокрема перекладач додав дієслово “зійшли” для уточнення, яке являється більш доречним в цьому виразі українською мовою.

В наступному випадку перекладу порівняння перекладач використовує прийом заміни образу та збереження тропа: “...he was white and delicate as sown ivory, and his curls were like the rings of the daffodil. His lips, also, were like petals of a red flower, and his eyes were like violets by a river of pure water, and his body like the narcissus of a field where the mower comes not” [5: 13] — “... він мав личко біле й ніжне, мов різьблене із слонової кістки, і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи — як пелюстки червоної троянди, і очі — як фіалки, що дивилися в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі, де не ступала нога косаря” [6: 93].

Також в цьому прикладі можна спостерігати застосування прийомів додавання та конкретизації зокрема “red flower” перекладено як “червона троянда”. Таким чином перекладач конкретизував образ квітки, зробив порівняння більш образним та яскравим для читача. Троянда традиційно вважається однією з найкрасивіших квіток. Тому, порівнюючи губи головного героя з пелюстками червоної троянди, перекладач ще більше підкреслює неземну красу хлопця.

Яскравим прикладом збереження тропу на заміні образу є наступний переклад порівняння: “... her eyes, like two green moons in the darkness” [9: 9] — “... очі в неї спалахнули, мов дві зелені зірки в пітьмі” [10: 11].

В наступному прикладі перекладу порівнянь перекладач використовує прийом часткового вилучення образності. Це виражається в тому, що він взагалі опустив дієприкметниковий зворот “dripping from a tree” задля того, щоб зробити фразу більш лаконічною та зберегти структуру речення: “...he was as cunning as Tabaqui, as bold as the wild buffalo, and as reckless as the wounded elephant. But he had a voice as soft as wild honey dripping from a tree, and a skin softer than down” [9: 12]. — “... вона була хитра, як Табакі, смілива, як дикий буйвол, і нестримна, як поранений слон. Але голос в неї був солодший за дикий мед, і шерсть — м'якіша за пух” [10: 14].

Дослівний переклад порівняння можна спостерігати в наступному прикладі: “Uncle Vernon sat down, breathing like a winded rhinoceros...” [1: 3] — “Дядько Вернон знову сів, сопучи, немов захеканий носоріг...” [12: 4]. Повний переклад порівняння обумовлений в цьому прикладі яскравістю та влучністю використаного образу. Перекладач вирішив

зберегти комічний ефект тропу та найкращим рішенням для досягнення цієї мети було збереження тропу і образності в цілому.

В ході дослідження були проаналізовані переклади 1220 речень з використанням порівнянь. Кількісна характеристика використання стилістичних прийомів перекладу порівнянь з англійської мови на українську (на матеріалі дитячої художньої прози) відображені у наступній таблиці:

Таблиця 1

Частотність використання стилістичних прийомів перекладу англомовних порівнянь на українську мову (%)

№	Стилістичні прийоми перекладу порівнянь	Кількісна характеристика
1	Повний переклад	27,0
2	Заміна тропу та збереження образу	—
3	Заміна образу та збереження тропу	50,1
4	Заміна тропа і образа	—
5	Додавання	22,9
6	Вилучення образності	—

Як свідчать дані таблиці, найуживанішим прийомом перекладу на українську мову англомовних порівнянь, що зустрічаються в дитячій літературі, виступає прийом заміни образу та збереження тропу (50,1 % від загальної кількості використаних прийомів перекладу). Це може бути обумовлене тим, що перекладачі намагаються якомога точніше передати особливості авторського стилю, використовуючи при цьому більш зрозумілі для української дитини образи.

Іншими поширеними прийомами перекладу порівнянь англомовної дитячої літератури на українську мову виступають прийоми повного перекладу (27,0 % від загальної кількості використаних прийомів перекладу) та прийом додавання (біля 23 % використань). Це пояснюється прагненням перекладача допомогти читачеві яскраво уявити образ та полегшити дитині сприйняття запропонованої автором картини світу. Випадки використання заміни тропу та збереження образу, заміни тропа і образу, а також вилучення образності в нашому дослідженні не зустрічаються зовсім.

Отже, урахування отриманих даних про найпоширеніші стилістичні прийоми перекладу порівнянь можуть бути корисними для українських перекладачів, які працюють над своїми навичками перекладу англомовної дитячої літератури. Результати дослідження також

можуть бути використані для розв'язання практичних проблем переведення художніх творів, зокрема дитячої прози, а також при розробці методичних посібників з проблем теорії перекладу та теорії художнього тексту. Проблема адекватного перекладу на українську мову тропів, що зустрічаються в англомовній дитячій літературі, залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Крюкова Н. Ф. Метафоризация и метафоричность как параметры рефлексивного действования при продукции и рецепции текста: Дис. ... д-ра филол. наук. — Тверь, 2000. — 291 с.
2. Знаменская Т. А. Стилистика английского языка. Основы курса: учеб. пособие/ Т. А. Знаменская. — [5-е изд.]. — М. : Изд-во ЛКИ, 2008. — 224 с.
3. Томашевский Б. В. Теория литературы : Поэтика. — М.; Л.: Госиздат, 1925. Но-вейшее переиздание : Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : Учеб. пособие. — М. : Аспект Пресс, 1996 (1999). — 334 с.
4. Казакова Т. А. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. — СПб. : Союз, 2002. — 317 с.
5. Wilde O. The Fairy Tales of Oskar Wilde. Vol. 1 : The Selfish Giant & The Star Child (v.1). — NYC. : Nantier Beall Minoustchine Publishing, 2003. — 48 p.
6. Уайлд О. Хлопчик-зірка : Казки для молодшого та середнього шкільного віку. — К. : Веселка, 1979. — 108 с.
7. Travers P. L. Mary Poppins. — М. : Юпитер — Интер, 1999—176 p.
8. Треверс П. Л. Мері Поппінс. — К. : Веселка, 1981. — 190 с.
9. Kipling R. The Jungle Book. — Lnd. : Puffin books, 2009. — 218 p.
10. Кіплінг Р. Мауглі. Для молодшого шкільного віку / Пер. з англ. В. Прокопчука // К. : Веселка, 1979. — 272 с.
11. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of secrets. — Lnd. : Bloomsbury, 1998. — 251 p.
12. Роулінг Дж. К. Гаррі Поттер і Таємна кімната. — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. — 352 с.

ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Розвиток літератури проходив під впливом суспільного розвитку середньовіччя. Становлення лицарського класу, а згодом бюргерського прوشарку населення знаходили своє відображення як у мові, так і в літературі середньоверхніонімецького періоду. У запропонованій статті розглядаються різні літературні напрямки того часу та їх вплив на середньоверхніонімецьку мову.

Ключові слова: лицарська культура, любовна лірика, бюргерська література, релігійні твори, притчова поезія, наддіалектний варіант мови, середньовіччя.

Развитие литературы происходило под влиянием общественного развития средневековья. Становление рыцарского класса, бюргерского слоя населения находили отражение как в языке, так и в литературе средневерхненемецкого периода. В предлагаемой статье рассматриваются разные литературные направления того времени и их влияние на средневерхненемецкий язык.

Ключевые слова: рыцарская культура, любовная лирика, бюргерская литература, религиозные произведения, притчевая поэзия, наддиалектный вариант языка, средневековье.

The development of literature was influenced by the social development of the Middle Ages. The formations of the knightly class and eventually burgher strata of society were reflected both in language and literature of the Middle High German period. The article discusses the various literary tendencies of that time and their impact on the Middle High German.

Key words: knight culture, love lyrics, burgher literature, religious works, parable poetry, superdialect version of the language, the Middle Ages.

Середньоверхніонімецький період в історії німецької мови збігається з бурхливим розвитком феодальних відносин у Німеччині, із хрестовими походами лицарів і виникненням лицарської культу-

ри, що перебувала під значним впливом французької літератури й мистецтва. У силу цих зовнішньолінгвістичних обставин в XII–XIII століттях широке поширення одержує світська література, представлена насамперед лицарською поезією. Лицарська поезія розпадається, у свою чергу, на два жанри — віршований лицарський роман і лицарську лірику — мінезант. До першого жанру відноситься епічна поема. Лицарська лірика представлена творами поетів *Генріха фон Фельдеке*, *Гартмана фон Ауе*, *Вольфрама фон Ешенбаха*, *Вальтера фон дер Фогельвейде*. Найвизначніше місце серед свн. пам'яток займають давньогерманські твори, записані й оброблені в пізніший час. До цих творів відносяться “Пісня про Нібелунгів” і “Кудрун” (приблизно 1200–1210 рр.). “Кудрун” з’являється в 1240 році у Баварсько-Австрійській області. Його автор залишається анонімним, як це і прийнято в героїчному епосі [1:80]. Анонімність вважалася фаховою мовою властивістю, яка служила підтримці функції представлення, так названий безафективний стиль у науці [2: 26]. Як зазначає Сахан, пісня про “Кудрун” є дивним віршем, можливо, через свій ідейний зміст [3: 6].

У середньовічний період широкого розповсюдження набуває та-жок церковна проза, до якої у свн. періоді належать проповіді *Давида Аугсбургського* й *Бертольда Регенсбургського* (XIII ст.). До філософсько-релігійної літератури — твори богословів *Еккарта* і його учнів. Збірник церковних проповідей, написаних на баварському діалекті (XII ст.), увійшов в історію за назвою ’Церковне дзеркало’.

У свн. період значно розширилося використання німецької мови у діловій сфері. Німецька мова стала вживатися в канцелярських документах, грамотах, торговельних й юридичних текстах на основі алеманського діалекту при імператорському дворі *Гогенштауфенів*. Крім того, свн. мовою засвідчені чисельні історичні хроніки.

Таким чином, всі пам'ятки свн. періоду можна розділити на наступні основні категорії: 1) поетичні твори (поетичні романі, любовна лірика, героїчний епос); 2) прозаїчні тексти (релігійна, юридична, ділова й історична література) [4: 126].

Але окремого розгляду вимагає питання про форми існування середньоверхньонімецької мови, тобто про співвідношення мови і діалектів.

Оскільки мандрівні середньовічні поети прагнули до того, щоб їхні твори, що виконувалися у вигляді пісень, були зрозумілі на всій території Німеччини, у лицарській літературі простежується помітна

тенденція до згладжування діалектних розходжень, до більшої літературної обробки мови. Найбільшого розквіту лицарська поезія досягла на півдні Німеччини, де південно-західний варіант (на основі алеманського діалекту) ставав особливо престижним, який намагалися наслідувати інші поети. Так, поступово у XII–XIII ст. виникає *наддіалектний* варіант німецької мови, що сприяв наступному утворенню німецької літературної мови. Проте, ще передчасно говорити про те, що у свн. період на території Німеччини панувала єдина літературна мова. Слід вважати, що на території Німеччини в XII–XIII ст., а також у XIV–XV століттях ще панували різні обласні варіанти літературної мови. Так, наприклад, *Генріх фон Фельдеке*, виходець із нижньофранкських земель, писав на нижньофранкському. Крім того, існував так званий рейнський літературний діалект, на якому були написані такі твори поета як “*Пісня про Олександра*”, “*Герцог Ернст*” та інші [5: 127].

Кожне представлення літературної епохи повинно відбуватися з урахуванням духовних, історичних і соціальних процесів у суспільнстві. Ще за часів класичного середньовіччя суспільні верстви населення намагалися знайти зрівноважування між церквою та імперією, зв'язок між Богом та світом у системі схоластичного мислення, між лицарсько-придворною світською службою і Богослужінням. Чіткі тенденції проникання у дійсність були дуже помітними у пізньому середньовіччі. Ідеї ідеальної єдності внутрішньої світової картини і зовнішньої організації світу визначали, мабуть, всю добу середньовіччя. Безумовно, те, що вважалося обов'язковим іdealом у високій придворній поезії, не сприймалось в епоху пізнього середньовіччя. Перехід від класично-придворної до пізньосередньовічної поезії відбувався поступово, протягом декількох століть, захопивши при цьому XIV та XV століття. Не принциповими були мовні та змістовно-емансиповані моменти переходу до пізнього середньовіччя. Велике значення мали історичні, соціальні, економічні та наукові сили, які змінили зміст та умови розвитку літератури. Історично і соціально час переходу до нового етапу стає помітним з 1230 року наприкінці імператорської центральної влади. Падіння Штауфенської імперії означало для придворно-лицарського суспільства кінець національної класової свідомості. Міжцарів'я приносить німецькій знаті втрату політичної ролі та економічної впевненості. Також за часі правління Рудольфа фон Габсбурга не віправдалися сподівання дворянства на новий культурний та політичний розквіт. Під час всебічного занепаду політичного порядку на перший план знову виступає церков-

не вчення та блаженство. Між 1270 та 1325 роками духовна тематика стає визначальною в поезії, церковна література і твори Орденів знаходять подальше поширення. Але боротьба між конфесіями за і проти Папи зі всіма наслідками для просвітництва та церкви не могла запропонувати віруючим захисту і підтримки. Наслідком цього став відхід до нової колективної віри та поява блаженних дилетантів у XII та XIII столітті, які сподівалися на містичне, індивідуальне єднання з Богом [6:13]. Духовна поезія раннього середньовічного періоду рухається між архайчним і сакральним уявленням святих подій та підкреслює зростаючу особливість повчально-рефлексуючої поведінки. У цьому зв'язку відмічається зростаюче значення *Marії* і рання марійська поезія виконує свою певну функцію. Догматичне представлення марійського вчення, а з ним і закладення основи літургічного шанування є за своєю суттю твором патристики. Для духу того часу були характерні картини божої матері, божої нареченої, безгріхової істоти. Втілення образу діви і небесної королеви — у цих якостях підсумовується картина довершеної чистоти, яка представляє собою красоту і тілесність людської істоти, душевне доповнення войовничого і раціонального чоловіка жіночою половиною душі в єдності дівчинки і матері, особиста довіра окремих людей, які є втіленням церкви у суспільстві [7: 170]. Значення найвищого набувають думки про справедливість та блаженство, любов все більше асоціювалася з блаженною людиною — черницею, неосвіченим дилетантам, які зважуються на виправдання внутрішньої віри. Нові чернечі ордени заохочували зі свого боку шанування діви Марії. Образ Марії займав безперечно центральний образ у поезії, особливо в “*Hohenlied*”. Такі пісні були характерні для XII століття, вони носили характер ліричного гімну, в яких народною мовою зображувались божественні персони у людському обличчі.

Легенди та процесійні пісні, які були задумані як релігійні та літургійні гімни, з'являються між 1130 і 1160 роками. Їхня кожна строфа описує трьома римами та рядом предикатів картини божої матері з каталогу класичних маріологічних символів, у послідовних назвах без рефлексії або вчення. Поряд з цими поетичними піснями з біблійською і теологічною основою з'являється одночасно інша, більш вільна форма: самостійна розповідь життя Марії. Життя Марії доповнюється біблійськими знаннями про традиції, перш за все історія батьків Йоахіма та Анни, а також юність Марії. Подальша форма не є народномовною, вона циклічно збирається і поширяється легенда-

ми і чудесами про Марію. До середньоверхніонімецького духу відноситься твір південнонімецького священника Вернера, який, за літературними даними, писав у 1172 році добре продуману велику епічну композицію про життя Марії в трьох піснях: Йоахім і Анна до народження Марії; юність та пошуки домівки до повернення з Єгипту та священна історія до страшного суду [8:174]. Основними темами таких пісень були народження, зачаття та різдво. Розповіді були обрамлені ліричними партіями з використанням маріанської символіки. Крім літургічного значення вони мали ще лікувальну функцію, коли жінка чекала дитину, то повинна була тримати цей твір у недоступному місці, щоб дитина народилася здорововою. Взагалі, поезія відрізнялася чітким збереженням людських рис, які наочно демонструвалися.

Тепер індивідуум сам шукав шлях до Бога без церковних розпоряджень, через відсторонення від всього земного, через страждання та аскетизм. Містичні твори є тому підтвердженням. До містичного руху мирян спонукала шкільна церковна філософія, а особливо пізня схоластика, яка намагалася синтезувати християнське вчення і науку, особливо античну філософію. Так, *Томас фон Аквін* надав теології у свій час раціональний масштаб, який проклав шлях новим знанням у природничих науках. Завдяки схоластиці та номіналізму розвивалися нові способи дослідження в університетах і вищих школах. Вони вважалися третьою духовною складовою середньовічної культури поряд з церквою та імператором. Університети виникли зі схоластичного духу, в них здобувала освіту духовна еліта того часу.

З приходом XIV століття, приблизно до 1350 року нове в літературі залишається доступним для огляду, розпізнаються сліди старих напрямків. Спроба адаптувати гуманістичні думки і писемність приводять з середини XIV століття до повного занепаду всіх літературних форм.

Представленій вибір та оцінювання пізньої середньовічної літератури і поезії повинні відбуватися з урахуванням історичного, соціального, економічного та наукового розвитку. “Втрата відчуття форми, змішення стилів, невпевненість у стилі, реальність зображення, які приходять на зміну ідеалам”, — саме так характеризував *Ян Дондт* стан літератури цього періоду [8: 13].

Література Штауфенських часів була обмежена невеликою кількістю імен, а література пізнього середньовіччя — це історія жанрів і літературних типажів. Великий поетичний успіх окремих авторів, був мало помітним в той час, зате повчальна, притчова поезія приєд-

нуються за змістом і формою до придворної літератури. Поети бургерського класу їздять по країні, збираючи матеріал для своїх творів. До актуальних тем належать політика, мода, помилки церкви і клеріків, занепадаюча мораль того часу. Автори рівняються на лицарсько-придворні ідеали. Інтересом для кочуючих поетів із соціально невизначенним місцем проживання було не надбання нового, а збереження старого. Хоча описані теми, хвилювання, уподобання та побоювання були сучасними, актуальними саме для їх часу. До творів тієї доби належать повчальна та притчова поезія, такі документи культури, як хроніки, правові книги, релігійна та фахова література. Вона демонструє зацікавленність у дійсності, як відображаються вчення, приповісті духовних і моральних страхів людей насправді. Але необхідно ще раз наголосити на тому, що через нестачу писемних свідотцтв з більшості фахових та ділових областей раннього середньовіччя наші знання про минуле фахових мов залишаються неповними [10:14].

Що стосується літератури з 1170 року, то вона відрізнялася з точки зору мови, жанрів, матеріалу та особистостей поетів. Спочатку на передній план вийшов прошарок благородних дилетантів у якості носіїв літератури та культури, при цьому автономно розвивалася ідеологія, яка знаходила у новій поетичній мові думки та зображення по відношенню до власного, святкового світу, в якому перебували поети.

Передумови для цього ми бачимо вже у творі “*Ruodlieb*”. XII століття приносить, разом з хрестовими походами, наднаціональну еліту, поряд з якою духовенство частково втрачає освітню монополію. Міське бургерство і селяни демонструють власне відчуття культури, яке не має значення у придворному світі.

Під лицарством розуміють феномен узагальнюючого, ідеального, спеціального та суспільно-естетичного аспекту. Це комплексні, соціальні, економічні та політичні процеси, які привели до нового, придворного суспільства. Напочатку було дуже мало великих дворів, світської публіки для плекання ідеологічно нової поезії.

Тут йде мова про інтеграцію нового або кількісно більшого прошарку людей, які перебувають в певних відносинах до феодального пана та наслідують власні інтереси. У ті часи багато велося розмов про службове дворянство. Службовці-початківці стали носіями придворної культури. Але відносини у часовому і регіональному плані складалися по-різному, тому що існували бідні та багаті службовці, багаті та бідні пани, високе та низьке дворянство, суспільна або юридична належність до певного соціального класу.

Саме слово *Ritter* — 'лицар', власне (Reiter) та *Rittertum* — 'лицарство' інтегрувало та ввійшло до вжитку як багатозначне. Причому, під цим поняттям частіше розуміють виховні та освітні заходи, а не соціальний прошарок, у цьому сенсі вирішальним стає поняття дворянства не з позиції походження, а від характеру. Поняття служби має на увазі не тільки правові відносини, але й нерозривний зв'язок між моральним та релігійним, що дозволяє середньовічним сферам аналогічного мислення переходити одна в одну. Самих поетів, відносно їх походження важко віднести до певного класу та напрямку. Тільки 10–15 % поетів-пісенників можна віднести до службовців (міністеріалів) [11: 238].

Мінезанг уявлявся спочатку самовивченням мистецтвом вищого класу. Для інших видів лірики і для оповідання слід брати до уваги переважно професійних поетів, причому їх належність до соціально-го класу не відіграє ніякої ролі. У першу чергу це пов'язано з тим, що соціально-історичні передумови для появи літератури, стилю, способу мислення стають незалежними від положення їх носіїв. Безумовно, одним із приоритетних напрямків розвитку літератури стала придворна лірика, тому що вона відповідає інтересам дворянсько-придворного суспільства. Світ поетів залишається при цьому автономним, який у своєму подальшому розвитку спирається на бла-городні поняття оцінювання, такі як дворянський, лицарський та придворний. Вже під час становлення зустрічаються клерикальні та лицарські придворні поети, що діють у своїх інтересах.

Цей вид мистецтва, що розвивався на світських дворах кайзера, князів, а також мілких панів, привів, у повному сенсі цього слова, до народномовної літератури. Вперше література представлялась як ці-лісний організм, поети спілкувались між собою, деякі знали особисто один одного, вже існувала рейнсько-середньонімецька прелюдія під верхньонімецьким керівництвом, яка певною мірою привела до становлення літературної мови над діалектами.

Отже, можна говорити про певний канон великих поетів, який буде існувати довгі століття. Придворна поезія зробила великий внесок у розвиток середньоверхньонімецької мови. Як говорив Йоган Якоб Боднер: "Від високого штауфенського дому пролився з темної ночі незвичний промінь", — саме так він охарактеризував становлення цього напрямку у літературі. Придворна література отримує паралельно також називу штауфенської (цит.за [12: 239]).

Про визначення хронологічних рамок аналізованого періоду існують також певні дані. Тільки в області лірики ведеться мова про

штауфенське придворне мистецтво і, навпаки, літературні інтереси вважаються консервативними. Хоча залежність німецької літератури від романської приводить до замовчування факту становлення цієї поезії. Одночасно не можна поезію назвати закритою в собі, тому що на заході і півдні Німеччини та прилеглих районах правлячої династії спостерігається більше прагнення до сучасного міжнародного мистецтва.

Слід також додати, що становлення придворної літератури відбувається у досить неспокійний період підйому теології і філософії ранньої схоластики з її новими діалектними методами. Відродження античності, філософське засвоєння творів Арістотеля відбувається завдяки посередництву єврейської та арабської філософії, що приводить до оновленого розуміння класичних авторів. На цьому фоні відбувається прорив заново відкритого “внутрішнього” досвіду пошуку, відчуття самовідповіданості та ризику невпененості і помилок.

За таких умов розвивається лицарсько-придворна поезія для дiletантів, у більшості випадків, дилетантами, яка обирає для своїх творів обмежені мотиви і форми, часто в їх фантастичному ідеалізуванні, без безпосереднього зв’язку з дійсністю, але все ж таки з певною репрезентативністю і силою випромінювання. Лицарство керується при цьому матеріалами з античних часів та одночасно створює символи з казкового матеріалу [13: 241].

Штауфенський період плекає, таким чином, ідеальний, гуманий та красивий світ придворної поезії як світську емансидацію та відокремлює її від темноти духовно-аскетичного середньовіччя. Тут можна говорити про пізньосередньовічний синтез урівноваження світського шанування та божої милості, але це не було компромісом протиленостей, а скоріше спробою проникнення нової сфери у стару віру для розуміння людського “я” як божого творіння та обґрунтувати його дії з точки зору християнського та позахристиянського людства. Така емансидація є місіонерським процесом, що зображує різноманітні спроби християнської інтерпретації лицарського життя та є передумовою для розвитку придворного роману. Це, звісно, було ризиком, дослідом, який міг уdatися або ні, тому саме невпевненість, ризик та пошук стали лицарськими передумовами віри. Мілість, на їх думку, не була відчутним підношенням, а скоріше трансцендентністю [14: 242].

Придворна поезія вважається ідеалістичною з точки зору середньовічного ідейного реалізму, в ній знаходиться дійсне та духовне. По-

езія пропонує, хоча і в сильному контрасті до повсякденної дійсності, мрійливу картину та взірець придворного буття. До її основних мотивів належать пробудження до душевної свободи, до спонтаного буття, сповненого милості внутрішнього світу. Але вона не шукає сучасну індивідуальність, а працює фігулярно, думає типовими співвідношеннями. При цьому йдеться не про щось одноразове й матеріальне в людині, а про форму та ідею, які можуть виражати красу та відблиск божого панування. Красота земного оточує лицарсько-придворний світ, вона існує згідно божого порядку у відображені божого світла.

Честолюбство поетів не було оригінальністю німецьких поетів, зразками для їх творів були романські взірці. При цьому слід враховувати, що атмосфера спонукала до спілкування та була святково веселою, у ній відбувалася гра, через яку поет приходить до усвідомлення самого себе. Великою поетичною метафорою при цьому було те, що людину звільняє, що її завершує, утворює єдине ціле та ощасливлює, але й при цьому руйнує — це кохання в його різноманітних, захоплюючих проявах. Воно сприймається як мало зрозуміла та приголомшлива подія, як відблиск або ризикована аналогія духовної любові, як аналогічно-виховна влада, як містична любовна смерть. Обидва великі утворення, в яких була обґрунтована світська поезія народної мови — це придворний роман як літературний жанр лицарського пошуку та шлях пригод у боротьбі за кохання та любовна лірика як шанування лицарем жінки, для якої войовничий чоловік, стає довершеною людиною. У названих вище видах поезії спостерігається нерозголошена зміна і продовження християнських структур [15: 243].

Особливо притчі переймають у свою форму суттєві елементи і функції лірики, хоча при цьому надається перевага алегоричній поезії, любовній алегорії, алегоричній повчальній поезії у фабулі та прикладах.

Взагалі лірика посткласичного і пізньосередньовічного часу та притчова поезія формально-змістовою орієнтуються на норми класової придворної поезії. Але при цьому їм не вистачає сил самостійного формування, пов'язаних з часом подій і переживань. Лірика залишається консервативною, навіть у бюргерських поетів, наприклад у Конрада фон Вюрибурга. Ліричні твори, створені дворянськими поетами пізнього середньовіччя, такими як Ульрих фон Ліхтенштайн або Освальд фон Вольнштайн, чітко демонстрували збереження форм і традицій, але при цьому виражали ідентичними поняттями нове, інше розуміння ідей та дійсності. Так, придворне *wor* вживається *Йогане-*

сом Гандлоубом для визначення бургерської дружини, під лексемою *minne* розуміють бездушне кохання, лексичні одиниці *zuht* — 'виховання, заняття' та *mâze* — 'мира, розмірність' скоріше сприймаються як книжкові поняття, а не як норми духовного твору. З одного боку, лірика придворної класики у XIV та XV століттях схилялася до великих рукописних збірок, з іншого боку, служила формальним прикладом стилізованої рими міським майстрам пісні. В кінці кінців народна пісня зберегла теми й елементи придворного мінезангу, змінюючи тільки первісний текст у результаті частого виконання [16: 13].

Романтиці була знайома поетична душа народу. Духовна лірика та духовна народна пісня того часу виступали контрафактурами — відомі вірші були покладені на відомі мелодії. У піснях об'єднувалися епігонська лірика та піньосередньовічна притчова поезія поетів-кочівників.

В епосі визначальними все ще залишались артус-теми, але вони занепали через повчальну і фабульну теми оповідання того часу. Відбувалося довершення придворних взірців. У почесному служінні великим майстрам відбувалось віршування в уточнюючому, прикрашеному стилі освічених епігонів, які втрачали відчуття міри як при оволідінні мовою, так і при подоланні проголошених ними перешкод. При цьому епос передає типові для того часу риси повчальності. Писемні пам'ятки, особливо проповіді містиків, в яких формується перша поетична мова прози, впливали на епос як зменшенні форми новели, шванку та легенди. Це були адекватні для свого часу форми, в яких переплітались реалізм і блаженство, бажання вигадування та розповідання непристойностей [17: 22].

Новела та шванк, завдяки *Штрікеру* та *Конраду фон Вюрцбургу* знайшли широке розповсюдження в суспільстві, навіть коли, не дивлячись на претензійні повчання або попередження, могли відпускати злі жарти та неприкриту еротику. Хроністика того часу привела поступово до розпаду прозових придворних епосів для дворянської публіки, у той час коли бургерський клас насолоджувався прозайчними народними книгами.

Що стосується драми, то починаючи з XII століття відомі духовні драми з самого початку фіксувались латинським шрифтом, в XIV та XV століттях передавались німецькою мовою. В них розширювались сюжетні лінії, збагачувались реальними сценами та фігурами, збільшувалася тривалість і використовувалася під час церковних свят, які продовжувались декілька днів. Церковні заходи залишались мабуть

вирішальними для великомандрівських, містичних і пристрасних ігор. При цьому слід зазначити, що розширення сцен відбувалося за рахунок уявлення загальної біблійської історії світу та його зцілення [18: 24].

Світогляд, розуміння та сприйняття світу і дійсності рішуче змінилися у пізньому середньовіччі у порівнянні з часом до 1230 року. Світ став дійсністю людини, він більше не був статичним, а навпаки змінним, облудним, при всій радості існування, вселяючим невпененість, тому що він не знімає заборону на прямий погляд у потойбічний світ. Для життя і суперечливості в світі людина потребує наставляння та управління. Все це вона отримувала у вигляді повчальної поезії, легенди, алегорії, зцілюючої драми, фабули та притчі. Вищеноуваний жанри набагато краще відчували та передавали сцени життя та життєві страхи і переживання пізнього середньовіччя, чим ідеалізуючи літературні твори великих придворних попередників [18: 22].

Але, не дивлячись на протиріччя, все ж таки були відсутні конкретні, ідеальні провідні картини, не було центру та загального знаменника.

Таким чином, підводячи підсумки, можна сказати, що дисонанси, протиріччя та контрасти визначали літературні напрямки того часу. Поруч зі світовою радістю знаходився світовий страх, поряд з простою чуттєвістю у поезії шванків — пристрасні пошуки Бога в наставницькій релігійній літературі, яка розповсюджувала паралельно релігійну культуру в багатогранних формах. Порядок і сприймання пізньосередньовічної споживчої літератури розглядалися з точки зору сфер буття та життєвих форм, так як межі між поезією та фаховою літературою не були чітко визначеніми. У той час виокремлювалась тільки наукова та ділова література.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Schirok B. Parzivalrezeption im Mittelalter. — Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1982. — 232 S.
2. Sahan F. Deutsche Heldengedichte des Mittelalters. — Verlag Peter Lang GmbH Frankfurt am Main, 1990. — 246 S.
3. Pretzel U. Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde, Carl Winter Heidelberg, 1982. — 296 S.
4. Левицький В. В. Історія німецької мови. — Вінниця: Нова книга, 2007. — 214 с.
5. Там само. — С. 127.
6. Bach A. Geschichte der dt. Sprache, Quelle&Meyer Heidelberg, 1956. — 360 S.
7. Dhondt J. Das frühe Mittelalter. B.10. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt/M., 1990. — 397 S.

8. Dhondt J. Das Hochmittelalter. B.11. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt / M.,1991. — 349 S.
9. Drozd L. Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache. — Oscar Brandstetter Verlag KG Wiesbaden, 1973. — 207 S.
10. Hausherr-Maelzer M. Die Sprache des Patriarchats. — Verlag Peter Lang GmbH Frankfurt am Main, 1990. — 246 S.
11. Ehrismann O. Einführung in das Werk Walters von der Vogelweide. — WBGI Darmstadt, 2008. — 144 S.
12. Eine neue Geschichte der dt.Literatur hrsg. — Berlin University Press, 2007. — 1219 S.
13. Roelcke T. Fachsprachen. — Erich Schmidt Verlag GmbH Co. KG Berlin, 2010. — 269 S.
14. Dhondt J. Das frühe Mittelalter. B.10. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt/M.,1990. — S. 242.
15. Hausherr-Maelzer M. Die Sprache des Patriarchats. — Verlag Peter Lang GmbH Frankfurt am Main, 1990. — S. 243.
16. Eine neue Geschichte der dt.Literatur hrsg. — Berlin University Press, 2007. — S. 13.
17. Dhondt J. Das Hochmittelalter. B.11. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt / M.,1991. — S. 24.
18. Pretzel U. Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde, Carl Winter Heidelberg, 1982. —S. 22.

КАТЕГОРИЯ АППОЗИЦИИ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Данная статья посвящена выявлению релевантных признаков категории аппозиции в современном немецком языке.

Ключевые слова: аппозиция, связанная аппозиция, свободная аппозиция, композитная аппозиция, рестриктивное определение, нерестриктивное определение, функция идентификации, аппозитив, аппозиционный сдвиг, "расширяющие" имена.

Статтю присвячено виявленню релевантних ознак категорії апозиції в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: апозиція, зв'язана апозиція, вільна апозиція, композитна апозиція, рестриктивне визначення, нерестриктивне визначення, функція ідентифікації, апозитив, апозиційне зрушенння, "розширяючі" імена.

This article is devoted revealing of relevant signs of a category of apposition in the modern German language.

Key words: apposition, coupled apposition, loosely apposition, appositional compounds, restrictive attribute, non-restrictive attribute, identification function, appositive, juxtaposition, expanding nouns.

Теме аппозиции уделялось достаточно внимания в лингвистической литературе. При этом многие исследователи отмечали неопределенность границ приложения, что в значительной мере объясняется отсутствием единых критерии, на основе которых происходит выделение данного феномена среди других языковых явлений.

В данной статье предпринимается попытка выделения релевантных признаков категории аппозиции в современном немецком языке, позволяющих отграничивать аппозиционные структуры от сходных с ними конструкций.

В научной литературе можно отметить наличие двух основных точек зрения на грамматическую природу приложений, а именно:

- 1) приложение — подвид определения,

2) приложение — второстепенный член предложения, отличный от определения.

Традиционно аппозиционными считаются бинарные структуры, морфологическая принадлежность составных частей которых ограничена именами существительными или их эквивалентами, являющимися названиями одного и того же предмета, явления действительности.

По степени спаянности компонентов аппозиционных структур принято различать между *свободной* (обособленной) и *несвободной* (необособленной) аппозицией. Так А. А. Шахматов вводит различие *собственно приложения*, которое “сливается с господствующим словом в одно представление” (связанное приложение), и *придаточного приложения*, которое “поддерживает наличие двух моментов в возникающем благодаря приложению сложном представлении” (свободное приложение) [1: 273]. Основными критериями деления аппозиционных конструкций на свободные и несвободные (*связанные*) служат:

1) способность/неспособность группы аппозитива к расширению за счет факультативных распространителей;

2) интонационное оформление: слитное интонирование в случае одной акцентной группы у связанного приложения и разделенное паузами при наличии двух акцентных групп у свободного приложения, что обусловливается семантическим взаимоотношением между элементами аппозиции.

При этом обращает на себя внимание функциональная разнородность структурных единиц, причисляемых к аппозиционным:

1) модели с так называемым необособленным приложением относятся к области словосочетания — Professor Müller, die Stadt Rom;

2) модели, содержащие обособленное приложение, представляют собой конструкции, выходящие за рамки словосочетания — “Berlin-gia, das Gebiet um die Beringstraße, blieb auch auf dem Höhepunkt der letzten Eiszeit gletscherfrei” [2: 152];

3) определенные типы сложных слов (Appositional Compounds) — fisherman (англ.), Königinmutter (нем.).

Термин “приложение” указывает и на особый характер связи между определяемым и определением на началах параллелизма (О. С. Ахманова, В. Г. Адмони, Л. Зюттерлин, Г. Пауль, Г. Штарке, Г. Дроздовский, В. Мотш).

Определительные отношения, характерные для приложений, близки к предикативным и, в известной степени, из них вытекают,

ведь в генеалогическом плане приложение предположительно развилось из копулятивного предложения, в котором оно выступало в роли предикатива, а определяемое существительное — подлежащего. А. А. Шахматов прямо связывал возможность для существительного выступать в определительной функции с его способностью употребляться в качестве сказуемого [3: 279–280], ср.:

• *Max ist Student im zehnten Semester.*

→ Max, Student im zehnten Semester, arbeitet bei einer Firma.

(приложение)

Л. Теньер отмечал, что приложение “...чётко отличается, с одной стороны, от атрибутного определения, с другой — от предикатива, которые связаны по вертикали с существительным — центром субстантивного узла; связь приложения с последним идёт не по вертикали, а, напротив, по горизонтали” [4: 179].

Как отличную от предикативной и атрибутивной А. А. Шахматов выделял связь аппозиционную, которая возникает в результате сопоставления господствующего представления о субстанции или явлении с другим представлением, по существу, однородным, но вызывающим представление о признаках, характерных для господствующего представления.

На эту особенность, когда при соположении двух имен одно из них приобретает признаковый характер, обращали внимание учёные еще со времен Древней Греции. Приобретение признакового характера одним из имён при их соположении ведёт, по мнению Е. С. Кубряковой, к возможности развития субстантивных значений в значениях атрибутивные в атрибутивной группе и в глагольные значения в группе предикативной [5: 39].

Особый статус приложения подтверждают и наблюдения А. А. Потебни, из которых следует, что оно имеет сходные признаки и с простым атрибутом и с предикативным атрибутом. С простым атрибутом приложение роднит то, что и простой атрибут, и приложение выражают готовые признаки предмета, данные до глагольного действия, и, следовательно, оба они могут быть противопоставлены предикативному атрибуту, как выражению признака, вновь возникающего в результате действия в главном предложении [6].

С другой стороны, приложение, так же как и предикативный атрибут является определением, ограниченным во времени, чего нельзя сказать о простом атрибуте. Таким образом, существенным признаком предикативного определения и приложения является их времен-

ная характеристика: *приложение выражает не постоянный признак, а ограниченный во времени.*

Неоднозначно решается вопрос относительно семантики, которой наделено приложение. Большинство грамматистов, рассматривая приложение как частный случай определения, считает, что оно, в отличие от других типов определения, не указывает на качество или свойство определяемого, а даёт ему другое название и часто уточняет его содержание. Это значит, что приложение может не только определять, характеризовать, но и пояснить, уточнить, а также *идентифицировать* главное слово.

В разных грамматиках предлагается в качестве релевантных для приложения список разных признаков. Как общие, повторяющиеся в большинстве случаев, можно назвать следующие:

1) бинарность конструкции: выделение ведущего (*нуклеуса*) и зависимого (*аттэлита*) компонентов;

2) субстантивность обоих компонентов — эти два пункта более-менее полно выполняются конструкциями обоих типов;

3) особый характер связи между компонентами аппозиционной пары на основе параллелизма, т. е. отличный от сочинения и подчинения, поскольку приложение генеалогически есть результат редукции копулятивного предложения с глаголом *sein/heßen*, поэтому отношения между компонентами в аппозиционной структуре должны напоминать отношения между подлежащим и сказуемым;

4) ведущим критерием аппозиции признаётся *кореферентность* её компонентов — нуклеуса и приложения, под которой понимается “отношение между компонентами высказывания (обычно именными группами), которые обозначают один и тот же внеязыковой объект или ситуацию, т. е. имеют один и тот же референт” [7: 243]. Однако условие идентичной референтной соотнесенности обоих компонентов выполняется не всеми структурами, относимыми традиционно к аппозиционным;

5) кореферентность обоих компонентов аппозиционной конструкции делает возможным их взаимозаменяемость без нарушения семантики несущего предложения, что на самом деле возможно не всегда, а только в случае выполнения группой аппозитива (приложения) функции *идентификации*, т. е. когда денотат, представляемый главным словом конструкции, называется приложением по-другому, ср.:

— Thomas Mann, (=) der Autor von “Buddenbrooks”, wurde zum Nobelpreisträger.

– Thomas Mann, (=) der große deutsche Schriftsteller, wurde zum Nobelpreisträger.

При строгом соблюдении этого условия количество структур, относимых традиционно к аппозитивным, заметно снизилось бы и возникла бы проблема, как трактовать обособленные конструкции с конкретизирующей или обобщающей семантикой, т. е. со значением уточнения, как усечённый вариант придаточных предложений или как-то ещё.

Некоторые лингвисты практикуют деление всех определений в зависимости от их pragматической задачи на *рестриктивные* и *нерестриктивные*. Задача *рестриктивных* определений состоит в *спецификации* (Spezifizierung) — ограничении и выделении объекта из числа сходных того же класса. К ним относятся и так называемые связанные приложения, где компоненты находятся друг с другом в родо-видовых отношениях. Информация в группе аппозитива является семантически необходимой — без нее смысл высказывания не всегда ясен вне контекста, ср.:

- Der *Schriftsteller* besucht uns heute. — (Что за писатель?).
- Der *Schriftsteller Heyer* besucht uns heute.

Нерестриктивными определениями (аппозициями) предлагается именовать свободные приложения, в которых группа аппозитива отделяется от основного предложения парентетической интонацией, а на письме — запятыми, тире, поскольку аппозитив представляет второй, дополнительный логический предикат. Это значит, что информация, даваемая в аппозитиве, является необязательной, а лишь дополнительной, не влияющей на смысл всего предложения. Такие аппозитивные группы имеют своей целью пояснить, *охарактеризовать* (Charakterisierung).

Именно приложения в нерестриктивном употреблении рассматриваются рядом лингвистов (Seiler, Zifonun) как “собственно приложения”, поскольку считается, что только эти структуры полностью отвечают всем традиционно выделяемым релевантным признакам приложения [8; 9].

В отличие от них определения в рестриктивном употреблении вообще не являются приложениями, так как не удовлетворяют всем необходимым условиям. Считается, что отношение между компонентами так называемых связанных приложений следует скорее рассматривать как определительные, чем как аппозиционные.

При порождении нерестриктивных определений, т. е. собственно приложений, должны в качестве основных соблюдаться следующие условия:

1) компоненты именной группы должны быть *кореферентны*, отсюда следует, что они не могут быть сочиненными, так как одно из условий сочинения — некореферентность сочетающихся компонентов;

2) оба компонента именной группы должны выполнять одну и ту же функцию по отношению к другим членам предложения, отсюда следует, отсутствие между ними отношения подчинения.

Согласно такой трактовке структуры типа “*der Schriftsteller Heyer*” не могут быть отнесены к аппозиционным, поскольку один из компонентов в них выполняет нереферентную функцию (*der Schriftsteller*) и таким образом нарушается условие (1), и один из компонентов именной группы оказывается подчинённым другому, тем самым не выполняется условие (2).

Этот момент вносит определенные сомнения в прежний статус так называемых связанных аппозиций, в которых отношения между конституентами (нуклеус—сателлит) никогда не будут укладываться в формулу “*идентификация*”, предполагающую равнозначность семантических объёмов обоих конституентов ($HC_1=HC_2$). В конструкциях связанных аппозиций один из компонентов (HC_2) способствуют максимальному сужению обобщённого значения другого компонента (HC_1) и наиболее точному выражению объекта реальности. Соотношение семантических объёмов компонентов в таких словосочетаниях выражается как при родо-видовых отношениях — целое—часть, то есть $HC_1 > HC_2$, и функция HC_2 будет больше тяготеть к определяющей, а не аппозитивной.

Далее, сравнивая две большие группы структур, относимых к приложениям: — а) обособленные и б) необособленные, выделяется ещё несколько существенных отличий, ср.:

- “*Nur, Mascha, der Tochter, schien die Mutter verändert*” [10: 66].
- “*Ach, Sie sind also doch gekommen, wie nett, sagte sie und stellte ihm ihren Freund Glenn Birdsell vor*” [11: 248].

Для обособленной аппозиции характерна интонация парентезы и графическая выделенность (запятыми, тире) в рисунке несущего предложения, возможность выявления дополнительной, но не основной информации, сообщаемой приложением, при помощи слова “*übrigens*” и элиминирования всей структуры приложения без ущерба для семантики несущего предложения. Это сближает аппозитив-

ные конструкции отчасти с парентезой. В структурном плане, однако, парентеза, как правило, предикативная конструкция, в отличие от невербальной аппозитивной вставки, которая представляет собой вторично-предикативную структуру. Кроме того, аппозитивная конструкция всегда сфокусирована на одном слове в главном предложении (a), в то время как парентеза может относиться к содержанию всего предложения в целом (b), ср.:

- Der Junge, (a) *Bernhard Gummer*, mit wulstigem Nacken und schräg ge-legtem Kopf — (b) *jeder bei uns kannte seinen sanften, freundlichen Schwachsinn* starrte auf den Karabiner (...)“ [12:37].

Для обособленного внесения постпозиционная контактность не является обязательным структурирующим моментом: при наличии у нуклеуса других постпозитивных определений обособленный вариант приложения займет в ряду постпозитивных суплементов и комплементов крайнее правое положение. Это значит, что обособленное приложение может быть и дистантным, ср.:

- “Die Reisenden in ihrem Abteil, *Landleute und Arbeiter*, boten Do-brica von ihrem Frühstück an, einen Becher Limonade, Brot und kaltes Fleisch“ [13:319].

Кроме того, для обособленного варианта приложения непреложным требованием является его падежное согласование с нуклеарным существительным. Обособленный вариант приложения способен расширять свой объём за счёт факультативных распространителей, ср.:

- “Und sie fand zwei Männer, *Vater und Sohn*, die mit zweihundzwanzig Tonnen Rohkaffee nach München unterwegs waren (...)“ [14: 329].

— Und sie fand zwei Männer, *den alten Vater und seinen zwanzigjährige-n Sohn*, (...).

Необособленное приложение, получившее название “связанного” (der Lehrer Schmidt), ведёт себя иначе нежели обособленное, свободное приложение. В плане позиционного оформления модель связанного приложения допускает только контактное положение её компонентов, другими словами, соположение компонентов, поэтому в современных грамматиках к этому типу приложения применяется термин “*Juxtaposition*“ (от латинского “*juxtapositio*“ — соположение, сдвиг) — “аппозиционный сдвиг“ [15; 16].

Синтаксический приём номинального соположения широко используется во многих языках. Так, в аморфных языках отсутствие морфологических форм компенсируется контактным положением зависимого члена. В немецком языке этот синтаксический приём

выделялся В. Г. Адмони в отличительный признак синтаксиса современного немецкого языка, когда в предложении в непосредственном соседстве друг с другом ставится то, что связано грамматически и семантически [17: 7].

На эту особенность указывал и Х. Бринкман, подчеркивая, что языковые элементы, расположенные во временной последовательности, образуют линейное единство, не требующее — кроме параллельного (последовательного) построения — применения дополнительных грамматических средств. Поэтому наиболее точно отражающим суть данного явления термином Х. Бринкман считал “сукцессию” (Sukzession — наследование, последовательность) [18: 625].

Наряду с обязательной постпозитивной контактностью с нуклеусом другим признаком связанного приложения является его неспособность к расширению своего объёма.

Связанное приложение интонируется с главным словом слитно, как правило, с главным ударением на крайнем правом компоненте (так же как и атрибутивные субстантивные группы с постпозитивным определением). Узлом включения всей группы в несущее предложение будет всегда только один компонент аппозиционной группы — нуклеус, и форма нуклеарного существительного абсолютно не влияет на падежное оформление зависимого аппозитивного компонента — он всегда будет употребляться в “монофлексиве”, формально совпадающем с именительным падежом, ср.:

— die Vorlesung des Professors Schmidt = (*именительный падеж при генитивной атрибутивной группе*).

Для группы связанного приложения, включающего антропонимы — имя нарицательное в качестве первого компонента, и имя собственное — в качестве второго компонента, присуща обратимость. Это значит, что синтаксические функции компонентов внутри таких синтаксических групп могут распределяться по-разному, в зависимости от их общего грамматического оформления. Так, при наличии у первого компонента — имени нарицательного — детерминатива именно ему будет отводиться роль грамматического ядра: der Lehrer Schmidt — *des Lehrers Schmidt*. В случае безартикльевого оформления всей группы роль ведущего берёт на себя второй компонент — имя собственное: Lehrer Schmidt — *Lehrer Schmidts Buch*.

Существующие различия между двумя моделями словосочетаний, традиционно трактовавшихся до недавнего времени как свободное и связанное приложения, совершенно справедливо рассматриваются

ся современными лингвистами как сходные, но не вполне идентичные явления, что, в свою очередь, повлекло за собой необходимость использования терминов, более точно передающих их сущность. За обособленным вариантом закрепляется термин “аппозиция” (Brinkmann, Weinrich, Engel, Zifonun, Брандес). Для необособленного приложения — наряду с “аппозиционным соположением, сдвигом” (Brinkmann, Weinrich, Drosdowski) предлагается термин “распространяющее, дополняющее, расширяющее имя” (Erweiterungsnomen) [19: 2043].

Обобщая все выше изложенное, под “аппозицией” в данной работе понимается выделенный интонацией и графически, согласующийся вариант приименной субстантивной группы, а также других частей речи, способный к расширению своего объёма за счёт факультативных уточнителей, выполняющих семантическую функцию идентификации.

Структуры, трактовавшиеся до недавнего времени как “связанные приложения” представляют собой отличные от собственно аппозиции образования и будут именоваться как “расширяющие имена”, под которыми понимаются нераспространенные другими атрибутами или детерминативами суплементы к имени. Они соотносятся с одним нераспространённым существительным, примыкают к нему постпозитивно, монофлективно (*nomen invarians*) и выполняют функцию “рестриктивных модификаторов”, т. е. определительную.

Результаты данного исследования могут быть использованы как материал для лекционных курсов по грамматике современного немецкого языка.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. — М.: Учпедгиз, 1941. — 620 с.
2. Spiegel. — 1977. — Heft 3.
3. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. — М.: Учпедгиз, 1941. — 620 с.
4. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса/ Пер. с фр. И. М. Богуславского и др.; Вступ. статья и общая редакция В. Г. Гака — М.: Прогресс, 1988. — 654 с.
5. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении. — М.: Наука, 1978. — 115 с.
6. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. — М.: Учпедгиз, 1958.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. редактор Ярцева В. Н. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
8. Seiler H. Relativsatz, Attribut und Apposition. — Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960. — 213 S.
9. Grammatik der deutschen Sprache/ Hrsg. von G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker. — Berlin; New-York: de Gruyter, 1997. — Bd. 3. — S. 1685–2569.

10. Heiduczek W. Reise nach Beirut. Verfehlung / Zwei Novellen. — Halle; Leipzig: Mit-
teldeutscher Verlag, 1986. — 162 S.
11. Walser M. Brandung. — Berlin; Leipzig: Aufbau-Verlag, 1986. — 300 S.
12. Lenz S. Motivsuche / Erzählungen. — Berlin; Leipzig: Aufbau-Verlag, 1988. — 335 S.
13. Там же.
14. Там же.
15. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache. — Mannheim; Leipzig; Wien;
Zürich: Duden-Verlag, 1993. — 1111 S.
16. Deutsches Universalwörterbuch / Unter der Leitung von G. Drosdowski. — Mann-
heim; Wien; Zürich, 1989. — 1816 S.
17. Адмони В. Г. Основные тенденции развития синтаксического строя в совре-
менном немецком языке// Иностранные языки в школе. — 1970. — № 5. —
С. 3–11.
18. Brinkmann H. Die deutsche Sprache: Gestalt und Leistung. — Düsseldorf: Schwann,
1971. — 939 S.
19. Grammatik der deutschen Sprache/ Hrsg. von G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Stre-
cker. — Berlin; New-York: de Gruyter, 1997. — Bd. 3. — S. 1685–2569.

СТАНОВЛЕНИЕ ПРОНОМИНАЛЬНОЙ ПОДСИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье проанализировано становление современной прonominalной подсистемы английского языка. Предложена новая классификация разрядов местоимений, установления их общих особенностей, а также выявления грамматических признаков и семантических референций каждого разряда.

Ключевые слова: местоимения, современная прonominalная подсистема английского языка, стилистические функции, отличающиеся грамматические признаки, семантические референции.

У статті проаналізовано становлення сучасної прonominalної підсистеми англійської мови. Запропонована нова класифікація розрядів займенників, встановлені їх загальні особливості, а також виявлені відмінні граматичні ознаки та семантичні референції кожного розряду.

Ключові слова: займенники, сучасна прonominalна підсистема англійської мови, стилістичні функції, відмінні граматичні ознаки, семантичні референції.

The formation of pronominal subsystem in present-day English has been examined in the given article. The new classification of pronoun classes has been proposed, their common peculiarities have been determined and the distinctive grammatical features and semantic references of every class have been revealed.

Key words: pronouns, pronominal subsystem in present-day English, stylistic functions, distinctive grammatical features, semantic references.

Задача данной статьи — показать становление современной прonominalной подсистемы английского языка.

Морфологические, синтаксические и семантические особенности местоимений рассматривались многими учеными, в том числе такими, как А. Барулин [1]; Э. Бенвенист [2]; Е. Вольф [3]; О. Есперсен [4]; К. Майтинская [5]; О. Селиверстова [6]; Е. Bach [7]; K. Wales [8] и другими.

Специфика местоимений, как известно, обусловлена тем, что у них, наряду с постоянным общим выражением известного отношения, имеется изменчивое конкретное значение, раскрываемое в определенной референциальной ситуации, в определенном контексте. Таким образом, местоимение “обозначает предметы, качества, количества на основе тех или иных отношений; причем эти отношения осуществляются в беспрестанно меняющихся проявлениях, в разнообразных жизненных ситуациях” [9: 278].

С этим связана другая характерная черта местоимений — особенность в обозначении местоимениями конкретных предметов, качеств, количеств. Действительно, местоимение *such* может обозначать самые различные качества, в том числе и противоположные. Конкретизировать общее значение позволяют “разнообразные вспомогательные условия” [9: 278], т. е. контекст, ситуация, взаимоотношения между участниками коммуникативного акта. Без этих обстоятельств, без этих факторов конкретное значение местоимения остается нераскрытым: вырванные из контекста, многие местоимения лишаются конкретного значения.

Такая изменчивость конкретного значения местоимения обусловлена тем, что оно, в отличие от существительных, прилагательных, числительных, не называет предметы, качества, количества, а указывает на них.

Вместе с тем следует отметить, что местоимения не всегда могут заместить другие “имена”, другие части речи. Например, никакими существительными нельзя выразить значение личных местоимений *I* и *You*, которые указывают на лиц на основе их отношений к участию в речевой коммуникации [см. подробнее: 2].

Общим значением, как уже говорилось, является выражение тех или иных отношений. Так, в конкретной ситуации, выражаемой фразой “*I brought this book*”, под *I* подразумевается конкретное лицо, например некий *Mr.Brown* или *Mr.Smith*, но в любом случае местоимение *I* обозначает говорящего, и это общее значение остается неизменным во всех ситуациях, предусматривающих его применение.

Итак, местоимения — это “слова, характеризуемые по значению совмещением обозначения предельно общих отношений с изменчивым конкретным значением, причем это конкретное значение в них раскрывается на основе контекста, ситуаций, отношения говорящего к другим участникам речи и ряда других условий” [9: 280].

Значение контекстуальной ситуации для определения значения, стоящего за конкретным местоимением, подчеркивает О. С. Ахманова: местоимение это “часть речи, категориальным значением которой является указание на предмет (признак), исходя из данной ситуации, из обстановки данной речи” [10: 227].

Местоимения представляют собой численно небольшую группу слов, но в речи они выполняют исключительно важную функцию и в связи с этим используются необыкновенно часто: по частотности своего употребления местоимения занимают первое место среди слов, принадлежащих отдельным частям речи [9: 282].

Это подтверждается и наблюдениями В. А. Кухаренко, которая отмечает, что в английском языке “помимо артикля в первую сотню наиболее частотных слов входят почти все местоимения” [11: 40].

Существуют различные классификации местоимений. Ж. Марузо, например, предлагает выделить местоимения личные, возвратные, притяжательные, указательные, относительные, неопределенные, вопросительные, распределительные, собирательные, усугубительные, взаимные [12: 153].

Как видим, в этой классификации не представлены отрицательные местоимения, не используется термин “определительные местоимения”. Ученый помещает местоимения, которые обычно обозначаются этим термином, в другие разряды: распределительные и собирательные. Функции усугубительных местоимений, которые можно действительно выделить во французском или русском языке (*lui-même*; сам), в английском языке выполняют возвратные местоимения. Поэтому здесь нет смысла выделять их в отдельный разряд.

Слишком широко, на наш взгляд, понимаются местоимения у О. С. Ахмановой. Так, к этому разряду слов она относит, например, такие лексемы, как “иначе”, “по-другому”, называя их выделительными местоимениями [10: 227]. Мы считаем, что их следует называть местоименными наречиями, а не собственно местоимениями. Не являются собственно местоимениями, по нашему мнению, и выделяемые ею адъективные местоимения, которые точнее было бы назвать местоименными прилагательными.

Очевидно, избыточным является выделение особой группы вопросительно-относительных местоимений [10: 227] наряду с устоявшимися в научном обиходе группами вопросительных местоимений и местоимений соотносительных. Дискретное их рассмотрение поз-

воляет уточнить конкретную функциональную нагрузку таких бифункциональных лексем, как *who*, *which*, *why*, *whose* и т. д.

Вместе с тем, нет, очевидно, смысла выделять, как это делает О. С. Ахманова, и особую группу предметных местоимений (*что*, *что-нибудь*, *что-то*), которые фактически являются семантически неоднородными: местоимение “*что*” может выполнять функции либо вопросительного, либо относительного местоимения, а такие лексемы, как “*что-нибудь*, *что-то*” относятся к группе неопределенных, так же, как и названные О. С. Ахмановой “*некий*, *какой-то*”.

Обобщив и упорядочив различные классификации, а также учтывая традиционные подходы, сложившиеся в отечественной лингвистике, мы предлагаем выделить следующие 10 групп местоимений, функционирующих в английском языке:

- 1) личные местоимения (*I*, *you*, *he*);
- 2) возвратные (рефлексивные) местоимения (*myself*, *himself*);
- 3) притяжательные (посессивные) местоимения (*my*, *your*);
- 4) указательные (остенсивные) местоимения (*this*, *that*);
- 5) вопросительные местоимения (*who*, *what*);
- 6) относительные местоимения (*which*, *that*);
- 7) определительные местоимения (*all*, *everybody*);
- 8) отрицательные местоимения (*nobody*, *nothing*);
- 9) неопределенные местоимения (*somebody*, *anyone*);
- 10) взаимные местоимения (*each other*, *one another*).

Личные местоимения выражают отношения лиц к говорящему. Так, например, в единственном числе они выделяют трех участников коммуникативного акта: адресанта (*I*), адресата (*you*), объект локутивного акта (*she*, *he*, *it*).

Возвратные (рефлексивные) местоимения выражают отношение тождества между объектом и субъектом (*Tom → himself*).

Притяжательные (посессивные) местоимения обозначают принадлежность одному из трех лиц (напр. *my*, *our* — 1 лицо; *your*, *thine* — 2 лицо; *his*, *her* — 3 лицо).

Указательные (остенсивные) местоимения обозначают предметы и качества на основе указаний на конкретный предмет или качество (*this table*; *that beauty*). В устной коммуникации условием, обеспечивающим определенность их значения, служит референциальная ситуация. В письменных формах коммуникации определенность их конкретного значения достигается на основе контекста.

Вопросительные местоимения выражают стремление говорящего уяснить при посредстве участников речи что-либо неизвестное. Вопросительные местоимения обобщенно обозначают основные категории мышления: предметы (*who, what*), качества (*what, which*), принадлежность (*whose*).

Относительные местоимения указывают на отнесенность придаточного предложения к тому или иному слову главного предложения. Это слово главного предложения и наполняет конкретным содержанием относительное местоимение (*the man, who*). Относительные местоимения внешне совпадают с вопросительными и исторически восходят к ним.

Определительные местоимения выражают отношение к полноте охвата, завершенности, исчерпанности. *All* подытоживает полноту в количественном отношении. *Every, everybody, everything* дополнитель но указывают на охват отдельных лиц или предметов.

Отрицательные местоимения представляют собой антонимы определительных и констатируют полноту отрицательного порядка.

Ср.: *everybody ↔ nobody; everything ↔ nothing*. Они употребляются в отрицательных предложениях и обозначают распространение отрицания на все предметы (*nobody, nothing*), а также на все качества (*neither*).

Неопределенные местоимения, подобно определительным и отрицательным, выражают отношение к полноте, но в отличие от этих разрядов указывают на отсутствие определенности, выясненности, анередко и на неполноту, частичность (*something, somebody, some, any, anybody, anything* и др.), а также подчеркивают выделение из множества.

Взаимные местоимения в английском языке это практически двусловные фразеологические единицы, указывающие на взаимодействие и соотношение объектов, которые ими обозначаются (*each other*).

Общими особенностями местоимений является наличие значительного числа архаических и единичных форм, прочно удерживающихся в языке вследствие исключительной частоты их использования в речи.

К таким архаическим особенностям, в частности, относится наличие супплетивных форм, которое заключается в том, что формы одного по значению местоимения образованы от разных основ, как это проходит, например, в парадигме местоимения *I: I, me, myself* и др.

Среди грамматических категорий, которые актуализируются местоимениями сегодня, можно отметить категорию числа, характерную

для личных, указательных, возвратных и притяжательных местоимений; категорию рода, проявляющуюся в парадигматической цепочке 3 лица ед. числа личных, возвратных и притяжательных местоимений (*he – she; his – her; himself – herself*); категории персональности (одушевленности) — имперсональности (неодушевленности) у вопросительных, относительных, личных и возвратных местоимений (*who – what; he, she – it; himself, herself – itself*).

Категория лица актуализируется личными, возвратными и притяжательными местоимениями (*I – you – he; myself – yourself – himself; my – your – his* и другие).

Многие местоимения не актуализируют категорию лица. Они имеют унифицированные формы, которые соотносятся с 3 лицом ед. и мн. числа, что проявляется в их сочетании с глаголами 3 лица ед. и мн. числа (например, *who → is / are*).

Таким образом, каждый разряд отличается своим набором грамматических признаков и семантических референций (см. таблицу 1). Наиболее подвижными, гибкими в этом смысле являются личные, притяжательные и возвратные местоимения, наиболее устойчивыми — взаимные местоимения.

Таблица 1
Дистрибуция грамматических признаков местоимения

№	Разряд	Категории			
		лица	числа	персональности — имперсональности	рода
1.	личные местоимения	+	+	+	+
2.	возвратные местоимения	+	+	+	+
3.	притяжательные	+	+	+	+
4.	указательные	+	+	—	—
5.	вопросительные	—	—	+	—
6.	относительные	—	—	+	—
7.	определительные	—	—	+	—
8.	отрицательные	—	—	+	—
9.	неопределенные	—	—	+	—
10.	взаимные	—	—	—	—

Естественно, что в рамках отдельных разрядов не все элементы образуют одинаковые категориальные цепочки. Например, определительное местоимение *all* не реализует категорию одушевленности — неодушевленности в парадигматическом плане в отличие от

местоимений *everybody-everything*, где эта категория актуализируется в полной мере.

То же самое наблюдается и в рамках неопределенных местоимений. В этом смысле *some* может относиться как к одушевленным, так и к неодушевленным субъектам или объектам, в то время как *somebody* и *something* имеют четкую соотнесенность с категорией одушевленности и неодушевленности соответственно.

Вместе с тем некоторые местоимения, хотя и не образуют парадигматических категориальных цепочек, соотносятся с каким-либо категориальным признаком, например, местоимение *nobody* подчиняется правилам коллокации и комбинаторики, характерной для структурно-семантических компонентов 3 лица единственного числа.

Суммируя вышеизложенное, следует подчеркнуть, что местоимения являются довольно устойчивой частью речи, которая весьма медленно трансформируется в исторической перспективе. Исследование прономинальной подсистемы английского языка показывает, что местоимения также проявляют свою активность, проникая в не свойственные им сферы употребления, когда их применяют с целью выполнения определенных стилистических функций.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Барулин А. Н. Категория числа в местоимениях //Исследования в области грамматики и типологии языков. — М.: МГУ, 1980. — С. 145–164.
2. Бенвенист Э. Природа местоимений // Бенвенист Э. Общая лингвистика. — М.: Прогресс, 1974. — С. 285–291.
3. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений. — М.: Наука, 1974. — 224 с.
4. Есперсен О. Философия грамматики. — Изд. 2-е, стереотип. — М.: Эдиториал УРСС, 2002. — 404 с.
5. Майтinskaya K. E. Местоимения в языках разных систем. — М.: Наука, 1969. — 308 с.
6. Селиверстова О. Н. Местоимение в языке и речи. — М.: Наука, 1988. — 151 с.
7. Bach E. Pronominalization // Lingust. — 1970. — Vol. 1. — P. 121–123.
8. Wales K. Personal Pronouns in Present-day English. — Cambridge: Cambridge University Press, 1996. — 234 p.
9. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. — Ч.1. Фонетика и морфология. — М.: Просвещение, 1973. — 432 с.
10. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — Изд. 3-е, стереотипное. — М.: КомКнига, 2005. — 576 с.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. — 3-е изд., испр. — Одесса: Латстар, 2002. — 292 с.
12. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. — М.: Издательство иностранной литературы, 1960. — 436 с.

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ РЕПОРТАЖУ

У статті розглянуто парцеляцію, як прийом експресивного синтаксису. З'ясовано погляди дослідників на явище парцеляції у сучасній лінгвістиці. Проаналізовано функційно-семантичні вияви у репортажних текстах. Виявлено парцелювання складносурядних та складнопідрядних речень у текстах сучасної публіцистики.

Ключові слова: парцеляція, експресивний синтаксис, лінгвістика, репортажний текст, складносурядне та складнопідрядне речення.

В статье рассмотрена парцеляция, как прием экспрессивного синтаксиса. Выяснены взгляды исследователей на явление парцеляции в современной лингвистике. Проанализировано функционально-семантические проявления в репортажных текстах. Выявлено парцелирование сложносочиненных и сложноподчиненных предложений в текстах современной публицистики.

Ключевые слова: парцеляция, экспрессивный синтаксис, лингвистика, репортажный текст, сложносочиненное и сложноподчиненное предложения.

In article it is considered parceller, as reception of expressional syntax. Sights of researchers at the phenomenon parceller in modern linguistics are found out. It is analysed is functional-semantic displays in reporting texts. It is revealed parceller compound and compound sentences in texts of modern publicism.

Key words: parceller, expressional syntax, linguistics, reporting text, compound and compound offers.

Видом редукції синтаксичної структури виступають так звані ізольовані речення, тобто конструкції, у яких окремим членам речення надано статус самостійного висловлювання. Такий прийом експресивного синтаксису називається парцеляцією. Ізольовані від загального висловлювання і пунктуаційно оформлені частини речення зустрічаються в письмових текстах для вираження емоційної експресії. Парцельованими можуть бути як головні, так і другорядні члени

речення. Крім того, синтаксичне розчленування поширене в усіх функційних стилях сучасної української мови, але найчастотніше презентується в публіцистичному. Тому фактичним матеріалом для нашого дослідження стали конструкції експресивного синтаксису з періодичних видань України.

Метою дослідження є виявлення парцеляції, як прийому експресивного синтаксису, в репортажних текстах.

Мета роботи обумовила такі завдання дослідження: проаналізувати історію вивчення парцеляції в лінгвістиці; розглянути питання функційно-семантичних виявів у межах репортажного тексту; прослідкувати прийоми парцеляції складносурядних та складнопідрядних речень у репортажі.

Актуальністю роботи є вивчення синтаксису української публіцистики, що уможливлює встановлення динаміки розвитку публіцистичного стилю.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики немає чіткого й аргументованого визначення парцеляції. Комунікативна недостатність парцелятів різної структури лягла в основу тлумачення парцеляції, поданого в енциклопедії “Українська мова”: “Парцеляцію (від франц. *parceller* — поділяти на дрібні частини) розглядають як спосіб мовленевого оформлення єдиної синтаксичної одиниці-речення кількома комунікативними одиницями-фразами” [1: 461] або синонімного по-трактування її. В українському синтаксисі відсутня класифікація парцельованих конструкцій за їхніми структурними, семантичними та прагматичними парадигмами. Одні вчені зараховують парцеляцію до синтаксичного явища тексту, розглядаючи процес як комунікативно-експресивну категорію, що створює окремі синтаксичні засоби втілення, наприклад, інтонаційне відмежування предмета від основного речення [2: 526]. Інші лінгвісти вивчають явище парцеляції як процес, що залежить від об’єктивних чинників (мовця, певної комунікативної мети) і реалізується в межах речення [3: 57]. Існує думка, згідно з якою парцельовані конструкції утворюють або групи самостійних речень, що приєднуються до основного й пов’язуються з ним за змістом (*структурно полегшена парцеляція*), або групи парцелятів, факультативних синтаксичних форм, що залежать від основного речення (*структурно ускладнена парцеляція*).

Парцеляція — це засіб експресивного синтаксису, завданням якого є розчленувати синтаксично зв’язаний текст на інтонаційно відокремлені відрізки [5: 279]. Вона завжди спрямована на членування

ємного смислового тла й надання синтаксично залежній частині функційно-комунікативної самостійності [5: 284],

Отже, парцеляція — це явище експресивного синтаксису, що передбачає структурно-семантичне та інтонаційне вичленування однієї або декількох одиниць-фраз за межі речення, що постають комунікативно достатніми лише в сукупності з базовою частиною.

Парцеляцію відрізняємо від явищ приєднання. Якщо приєднання органічно не зв'язане з основним реченням, слугує його доповненням, уточненням, то парцеляти є сегментами того ж висловлювання. Видлення в синтаксичній структурі речення конструктивного (статичного) і функційного (динамічного) аспектів уможливлює розгляд парцеляції як явища комунікативно-функційного плану речення, а приєднання — як явища статичного аспекту для реалізації певних логіко-граматичних смислових відношень, зокрема додавання, уточнення, характеризації попереднього компонента тощо.

Публіцистичний текст характеризується високою частотністю парцелятів, що вичленувалися зі структури простого речення. Парцельований компонент простого речення виконує функцію видлення і наголошення, доповнення і уточнення, емоційного акцентування вміщеної в ньому інформації. Проведений нами аналіз структурних виявів парцельованої частини простого речення засвідчує, що парцелятами виступають однорідні члени речення, причому головні й другорядні члени оформлюються у висловленні як окремі фрази та постають змістовими актуалізаторами цілого висловлення, головних і другорядних членів, відокремлених членів речення, наприклад: *БЮТ наразі залишисть Стельмаха. На совісті Ющенка* (Експрес. — 2009. — 16 грудня); *У Румунії перекинувся автобус з українцями. 21 постраждалий* (Експрес. — 2009. — 16 квітня); *Пинзеник подав у відставку. В обхід Тимошенко* (Експрес. — 2009. — 12 лютого); *Міліціянти пріїхали виселяти людей з їхнього помешкання. Не за борги* (Голос України. — 2008. — 14 лютого); Якщо внаслідок перевірки підтверджиться, що оцінка, виставлена комп'ютером або вчителем (творче завдання з української мови перевіряється вручну, до того ж роботи возять перевіряти з одного міста до іншого), несправедлива, переписати можна. Також у *ліпні* (Голос України. — 2008. — 31 січня).

Наведені приклади вияскрівлюють, що в репортажних текстах парцелят розширює інформаційну насиченість речення, інтенсифікує смислове значення неядерних компонентів, надаючи їм виразності. Переважають парцельовані члени речення з опорним словом

у базовій структурі, парцелят виступає його однорідним або уточнювальним компонентом.

Парцеляція на рівні складного речення є активним процесом, за якого підрядна (декілька підрядних) чи сурядна частина виокремлюється в самостійне речення, структурно повне, але неповне за змістом, що зумовлює з'ясування структурних, семантичних і функційних особливостей парцелятів у межах відповідного контексту. Використання парцелії на рівні складного речення в сучасних газетах і часописах зумовлене специфікою публіцистичного стилю, його документально-фактологічною точністю та інформаційною місткістю. Парцеляція складного речення виступає в публіцистичному мовленні засобом членування інформації: для актуалізації уваги читача на основних фактах повідомлюваного певній частині речення надається особливого інформаційно-експресивного характеру.

У парцеляції складного речення із сурядним зв'язком між базовою частиною і парцелятом зберігаються внутрішньореченнєві смислові відношення.

Розглянемо функційно-семантичні вияви детальніше у межах репортажного тексту:

а) єднальні смислові відношення із часовою симетрією чи послідовністю: *Нас з Васильком доглядала бабуся, близько року. А тоді прїхав тато забрати нас* (Голос України. — 2008. — 4 січня);

б) протиставні чи зіставні смислові відношення: *На мітингу представники рівненської спілки водіїв заявили, що страйк поки що не зашкодив наданню транспортних послуг. Однак може зашкодити, якщо не відмінятъ згаданої постанови* (Голос України. — 2008. — 4 січня); *Правоохоронці й досі не змогли довести ні вину лікарів, ні правоту батьків. Проте держава винесла урок з “харківської справи” і порядок документування смерті новонароджених та видачі їхніх тіл батькам для поховання було змінено* (Голос України. — 2008. — 24 січня); *Фігуруне печиво, солом'яні та паперові прикраси, червоні яблучка — це з минулих віків. Ale саме така ялинка найбільше приваблює відвідувачів. Бо, за визначенням малюків, “справжня”!* (Голос України. — 2008. — 4 січня);

в) розділові відношення між парцельованими сурядними частинами, що репрезентують чергування подій у часі й просторі, уможливлюючи відкритість ряду парцелятів або взаємовиключення описуваних фактів дійсності: *Глава українського парламенту висловив думку, що залишається повна можливість для формування нової коаліції. Або ж*

Президент скористається своїм правом досрокового розпуску Верховної Ради (Голос України. — 2008. — 1 жовтня);

г) приєднувальні смислові відношення: *Віктор завжди хотів бачити в людях найкраще. І траплялося, що люди справді стали кращими, ніж вони є* (Україна молода. — 2004. — 23 грудня); *Кожна людина має право на волевиявлення. І коли ми бачимо, що вибори сфальсифіковані, тобто законно не забезпечене волевиявлення народу, то народ сам починає захищати свій голос. І має право це робити* (Україна молода. — 2004. — 1 грудня);

г) пояснювальні смислові відношення: *Крім того, не таємниця, що більшість із них працювали в так званому човниковому бізнесі. Тобто вони перевозили до сусідньої країни цигарки, паливо та алкоголь, а звідти — дешеві м'ясо, продукти та одяг* (Голос України. — 2008. — 17 січня).

Складносурядні речення розривається інтонаційно. Розрив по-значається розділовим знаком (крапкою), надаючи парцельованій конструкції експресивності й відповідного функційного навантаження. Розмежування складносурядних структур із самостійними простими реченнями ускладнює послаблений граматичний зв'язок базового компонента й парцелята.

За парцеляції підрядної частини складного речення її граматична залежність від базової виражається тими ж формальними засобами (сполучниками, сполучними словами), що й у непарцельованих структурах з підрядним зв'язком. Між парцелятом і базовим реченням зберігаються семантичні відношення та синтаксичні зв'язки, що визначаються якістю поєднаних елементів.

Основним засобом зв'язку підрядної частини з головною є сполучники підрядності, що часто виступають носіями семантики, та сполучні слова, що виконують певну синтаксичну функцію і тим самим кваліфікуються як синтаксичні засоби зв'язку. За допомогою зазначених засобів зв'язку парцелята з базовою частиною можна визначити належність парцельованого речення до того чи іншого логіко-граматичного типу.

Структурно зумовлений компонент — підрядна частина — ви-ченовується від основної завдяки своїй інформаційно-смисловій значущості, структурній нетотожності та прагненню виділити й актуалізувати смислові сегменти. Парцельовані конструкції передають авторську інтенцію, модальність, оцінку, не допускаючи ніякої варіативності, суворо спрямовуючи читацьку реакцію, емоції.

У мові публіцистики найчастіше парцлюються складнопідрядні речення членованої структури, що характеризуються віднесеністю змісту підрядної частини до всього змісту головної.

У репортажних текстах нами виявлено певне співвідношення випадків парцеляції складнопідрядних речень, зумовлене семантикою парцельованої частини, її функційно-експресивним навантаженням, сполучниками, що входять до складу парцельованої структури тощо. Серед проаналізованих джерел фактичного матеріалу найпоширенішими прикладами розчленування складнопідрядного речення є парцельовані структури з підрядною частиною причини, в якій причинову семантику водночас несе як сполучник *бо*, так і зміст детермінантної підрядної парцельованої частини: *Наш блок налаштований на продуктивну роботу. Бо є нагальні питання, приміром, про державні закупівлі* (Голос України. — 2008. — 31 січня); *Їх читають. Перечищують. Бо те, що він писав у книгах, було живим, немеркнучим* (Голос України. — 2008. — 24 липня); *ЦВК “забракувала” 15 претендентів на крісло Ющенка. Бо вони — не мільйонери* (Експрес. — 2009. — 11 листопада); *Дуже довго парламент не працював, а у депутатів накопичився великий борг перед країною. Бо багато проблем регулюються не законами, а, скажімо, постановами Кабінету Міністрів* (Голос України. — 2008. — 31 січня); *Ледь втримуюся, щоб не почути. Бо ж на всіх інших столах санаторійної ідалні — традиційні каши* (Голос України. — 2008. — 29 лютого).

Меншою частотністю характеризуються парцельовані конструкції з підрядною частиною мети, у яких сполучник *щоб* (значно рідше *аби*) указує на цілеспрямованість дії або стану, відображеного в базовій частині, причому парцелят набуває сильного емоційно-експресивного навантаження, акцентуючи назрілу, важливу, для описуваного моменту інформацію: *Кажуть, Семен Дем'янович зумисне “заховав” її на своєму обійсті. Щоб і сусіди могли брати воду* (Голос України. — 2008. — 4 січня); *Тігіпко радить чимшивидше позбутись Стельмаха. Аби той не зірвав вибори* (Експрес. — 2009. — 16 грудня).

Також не поширені випадки розчленування складнопідрядного речення із парцельованою підрядною допусту: *Діти розповіли, що отримали на Новий рік по пакетику цукерок і рушничку. Хоча замовляли у Діда Мороза карооке для Ані, DVD-плеер для Жені та ляльку, що говорить, для наймолодшої Танечки* (Голос України. — 2008. — 24 січня).

Зустрічаються поодинокі приклади парцеляції підрядної означальної частини: *Він приїжджає до моого товариша письменника Кон-*

стягтина Дамарова. Сибірка. Який написав хорошу книгу про свій рід (Голос України. — 2008. — 24 липня).

На основі аналізу мовного матеріалу виявлено випадки парцеляції безсполучникового складного речення: *Ми завжди розмовляємо довго. Тепер — тим більше* (Голос України. — 2008. — 24 липня) [4: 150].

Отже, у розчленуванні складнопідрядного речення синтаксично підпорядкованачастинанабуває відносної функційно-комунікативної самостійності, залежні елементи висловлювання автономні. Проте парцельована конструкція не може існувати окремо від базового речення, спроможна тільки деталізувати повідомлення, посилити його пафос чи іронію, надати емоційно-експресивного увиразнення тощо.

У парцеляції складного речення із сурядним зв'язком між базовою частиною і парцелятом зберігаються смыслові відношення складно-сурядного речення, зокрема розділові, єднальні, протиставні тощо, які зв'язуються з головною частиною відповідними сполучниками.

Парцельовані речення в структурі складнопідрядного виокремлюються в самостійну комунікативну одиницю, структурно повну, але не повну за змістом і синтаксичними зв'язками, що дає підстави для продовження подальших досліджень у цьому напрямку.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Жайворонок В. В. Парцеляція / В. В. Жайворонок // Українська мова : Енциклопедія. — 2-ге вид., випр. і допов. — К. : “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004.
2. Загінсько А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис : монографія / А. П. Загінсько. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
3. Іванчикова Е. А. Парцеляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / Е. А. Іванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. — М. : Наука, 1968. — С. 48–61.
4. Назар Р. М. Репортажний текст : структура, семантика : Дис. ... канд. фіол. наук : 10.02.01 / Р. М. Назар. — Донецьк, 2011. — 211 с.
5. Попов А. С. Парцеляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / А. С. Попов // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. — М. : Наука, 1968. — С. 277–301.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Голос України (газета Верховної Ради України), м. Київ.
2. Експрес (тижневик), м. Київ, м. Львів.
3. Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ.

ПРИМЕНЕНИЕ НОВЫХ МЕТОДИК КОМПЬЮТЕРНОГО АНАЛИЗА ДЕЛОВОГО АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА (на материале звучащей женской речи)

В статье рассматриваются современные принципы и актуальные методики проведения экспериментально-фонетических исследований на материале звучащей речи женщин-начальников в англоязычном деловом дискурсе. Особое внимание авторы уделяют важности применения методов математической статистики в лингвистике, которые позволяют провести проверку достоверности результатов, полученных в ходе фонетического эксперимента. В статье также анализируются просодические характеристики деловой англоязычной звучащей речи женщин, участвующие в создании обобщенного интонационного контура.

Ключевые слова: просодические характеристики, деловой дискурс, обобщенный интонационный контур.

У статті розглядаються сучасні принципи та актуальні методики проведення експериментально-фонетичних досліджень на матеріалі усного мовлення жінок-начальників в англомовному діловому дискурсі. Особливу увагу автори приділяють важливості застосування методів математичної статистики в лінгвістиці, які дозволяють провести перевірку достовірності результатів, отриманих в ході фонетичного експерименту. У статті також аналізуються просодичні характеристики ділової англомовної усної мови жінок, які беруть участь у створенні узагальненого інтонаційного контура.

Ключові слова: просодичні характеристики, діловий дискурс, узагальнений інтонаційний контур.

The article addresses the principles and current methods of experimental phonetic research based on speech of female bosses in English business discourse. The authors pay particular attention to importance of mathematical statistics in linguistics, which allow verifying the results obtained in the course of a phonetic experiment. The article also analyses the prosodic features of English female business speech involved in the creation of a generalized intonation contour.

Key words: prosodic features, business discourse, generalized intonation contour.

В наше время женщины активно участвуют в сфере бизнеса, зачастую занимая при этом руководящие посты. Принимая во внимание то, что бизнес сегодня выходит далеко за рамки Украины, приобретая международные масштабы, проблема создания интонационного портрета женщины-начальника с использованием новейших компьютерных технологий, рассматриваемая в данной статье, является, безусловно, **актуальной**.

Объектом исследования являются англоязычные деловые диалоги с участием женщин, занимающих социальный статус начальника в служебной иерархии. В качестве **предмета** исследования рассматривались просодические характеристики диалогической речи женщин-начальников (ЖН).

Материалом исследования послужили тексты (саундтреки) к трем англоязычным фильмам (“The Devil Wears Prada”, “What Women Want”, “The Proposal”), а также озвученный материал из двух обучающих бизнес-курсов (Business Vision, BBC Business English).

Целью исследования является апробация новых методик компьютерного анализа звучащей речи, разработанных в ЛЭФ ОНУ имени И. И. Мечникова.

Речевое поведение человека — один из наиболее сложных видов его поведенческой деятельности, включающий в себя целый ряд процессов, природа которых стала понятна сравнительно недавно в результате проведения комплексных научных исследований. Изучением такого сложного явления как речь занимаются различные науки и дисциплины: лингвистика, психология, физиология, социология, физика, кибернетика, логопедия и т. д. Но следует отметить, что результаты исследований разрознены и не сфокусированы на общей модели коммуникации. На настоящем этапе развития лингвистики изменяется подход к изучению коммуникативного акта: от узкого лингвистически сориентированного он трансформируется в глобальный, включающий в себя нейролингвистический, психолингвистический и культурологический аспекты речевого поведения.

В связи с вышеизложенным, традиционные фонологические модели речи, ориентированные на классификационные задачи описательного языкоznания, в настоящее время оказываются недостаточными. В тоже время, моделирование реальных процессов производства и восприятия звуковой речи приобретают особую актуальность.

В экспериментально-фонетических исследованиях при изучении просодических характеристик речи, помимо метода наблюдения,

традиционно проводится лингвистический, аудиторский и электроакустический анализ экспериментального материала. Однако даже при анализе достаточно большого объема данных остаются открытыми вопросы о надежности полученных результатов, а также о значимости наблюдаемых различий. Все вышеуказанные задачи можно разрешить при помощи методов математической статистики [1]. Проникновение математических методов в лингвистику обусловлено двумя основными причинами. В первую очередь, развитие языковедческой теории и практики нуждается в применении точных и объективных методов описания анализа языка и текста, которые позволяют систематизировать и качественно интерпретировать полученные результаты исследований. Кроме того, постоянно расширяющиеся контакты языкоznания с другими науками (акустикой, физиологией, кибернетикой и т. д.) могут быть осуществлены только посредством математического языка, являющегося универсальным для различных отраслей знаний.

Методология языковедческих исследований требует создания надежной экспериментальной методики для изучения непосредственно не наблюдаемых лингвистических объектов и связей. В случае отсутствия оперативных средств проверки языковой действительности многие лингвисты вынуждены использовать одновременно несколько взаимоисключающих друг друга гипотез. Основным средством оперативной проверки теоретических гипотез является спланированный и теоретически обоснованный эксперимент. Именно такой комплексный метод подготовки и проведения экспериментально-фонетического эксперимента предлагается в лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ имени И. И. Мечникова. Метод предусматривает следующие этапы исследования:

- постановка задачи, выбор объекта исследования и обоснование гипотезы;
- лингвистический анализ литературных источников, отбор речевого и текстового материала по проблеме исследования;
- высококачественная запись речевых фрагментов в естественных и студийных условиях;
- многоэтапный аудиторский анализ: слуховой, аудиторский с носителями языка, аудиторский со специалистами-фонетистами;
- функциональный анализ (интонографический и спектральный) и обработка полученных количественных значений методами многомерной математической статистики;

- обобщение, описание и установление взаимосвязей между количественными и качественными показателями результатов эксперимента с проверкой их статистической надежности;
- лингвистическая интерпретация результатов аудиторского и электроакустического анализа с установлением общих и различительных признаков описания лингвистического объекта исследования;
- построение модели на основании полученных данных и проверка выдвинутой гипотезы методами анализ — синтез — анализ;
- выводы и описание теоретических положений новой гипотезы [2].

Именно проведение эксперимента является наиболее эффективным способом получения данных и проверки выдвигаемой гипотезы. Основная цель лингвистических экспериментов заключается в установлении того, что существенно или несущественно отличает одну статистическую выборку от другой или от идеализированной генеральной совокупности. Одним из главных требований в экспериментальном исследовании является повторяемость, воспроизводимость результатов эксперимента. Задачей лингвиста является не только получение количественных характеристик изучаемого объекта, но и установка их достоверности при помощи методов математической статистики, а также их соответствия воспринимаемым качественным признакам речи.

Поскольку любые полученные в результате проведения эксперимента данные необходимо проверить на достоверность, статистика является неотъемлемой частью лингвистического процесса. Тесная связь двух данных дисциплин привела к созданию нового научного направления — лингвостатистики.

Полученные статистические данные для наглядности и компактности представляют в виде таблиц и графиков. Они могут использоваться для отображения динамики явления; сравнения показателей, относящихся к разным объектам; выявления зависимости одних показателей от других; определения степени распространения показателя и вида связи между явлениями

Так как в фокусе интересов данной статьи находится именно фонетический эксперимент, а фонетика — это наука о живом человеческом голосе, о многообразии его возможностей выразить мысли и чувства человека, то умение наблюдать физические процессы и изменять различные физические величины приобретает особое значение.

Основными параметрами речевого сигнала, характеризующими как сегментные, так и суперсегментные речевые единицы, являются физические единицы частоты основного тона, частотные составляющие спектра, интенсивность и длительность речевых фрагментов речи.

При измерении любой физической величины всегда присутствуют отклонения, вызванные рядом субъективных и объективных причин [3]. Эти ошибки необходимо нивелировать или учитывать в виде погрешностей. Все ошибки обычно делятся на две группы: систематические и случайные. Систематические ошибки проявляются в виде постоянной погрешности измерений на протяжении одной серии измерений и могут систематически повторяться в следующих сериях измерений. Основным способом устранения систематических ошибок является строгий подбор и однородность материала исследования. Случайные ошибки непостоянны, изменяются от одного измерения к другому. Избежать случайных ошибок можно путем увеличения числа измерений — чем больше измерений, тем точнее и надежнее выводы.

Существует два вида количественного описания речевого сигнала — в абсолютных и относительных единицах измерения. Абсолютными величинами являются данные, непосредственно измеренные тем или иным прибором (герцы, милливольты, миллисекунды, децибелы и т. п.). Относительные величины могут выражаться в форме коэффициента или в процентах. В научном анализе абсолютные и относительные величины равноправны, так как основные закономерности явления описываются адекватно, и выбор тех или иных единиц зависит от задачи исследования.

Количественные оценки характеристик звучащей речи во времени случайны по своим значениям, и только на некотором большом промежутке времени можно при определенных закономерностях речевого сигнала установить повторяющиеся стабильные признаки. В особой мере это относится к интонационной структуре речи, которая может быть представлена траекториями просодических характеристик, носящих устойчивый характер и адекватно описывающих лингвистические особенности явления.

В фонетических исследованиях изучаемые просодические единицы речи — синтагма, фраза, различные типы сверхфразовых единств — представлены в виде интонограмм и содержат основные физические характеристики в виде набора элементов признаков врем-

менного ряда. Количество элементов определяется количеством временных точек отсчета, нормированных во времени. Интервал временных точек снятия характеристик может быть фиксированным (от 10 до 100 мс) или переменным (в этом случае отсчеты производятся через различные временные промежутки).

Следует отметить, что при исследовании интонации, когда особое значение придается описанию динамики интонационной структуры высказывания, методы точечного описания оказываются недостаточными. Основная причина этого заключается в том, что интонационная структура речи, оформленная в виде временного ряда, дает возможность изучать характеристики, зависящие от времени. Показать изучаемое явление в динамике, а также раскрыть связи и взаимодействия его отдельных элементов, можно только благодаря функциональному подходу [4].

Характер распределения частоты и интенсивности в пределах структурных элементов фразы являются основными просодическими параметрами, передающими коммуникативную направленность высказывания, его модальную и эмоциональную окраску. Определение типа интонационного контура и его вариантов является важной задачей при исследовании просодики речи. Получение таких контуров и их анализ можно осуществить только методами случайных функций [5]. Под функцией понимается процесс, который описывается изменениями признаков во времени, а ряд последовательностей значений этой случайной переменной, представленный во времени, называется временной ряд или ряд динамики частоты основного тона и интенсивности речевого сигнала. Изменяющийся признак временного ряда называется аргументом, а временной интервал между наблюдениями случайной переменной — интервалом данных.

Известны три типа представления случайных функций:

1) Случайная непрерывная функция, в случае которой время и аргумент могут принимать любые значения на заданном временном отрезке.

2) Дискретная случайная функция, при которой время непрерывно, а аргумент принимает дискретные выборочные значения.

3) Случайная дискретная последовательность, когда время и аргумент носят дискретный выборочный характер.

Поведение любого ансамбля описывается обобщающей кривой, которая представляет собой среднеарифметическое этого ансамбля. Ансамбль огибающих показателей частоты основного тона или

интенсивности определенного вида высказываний можно также представить обобщающей кривой, которая будет описывать общие закономерности поведения частотных и энергетических характеристик речевых реализаций всех совокупностей. Такое обобщающее представление тональных характеристик называется обобщенным тональным контуром (ОТК), энергетических — обобщенным энергетическим контуром (ОЭК), а их совокупность — обобщенным интонационным контуром (ОИК).

ОИК получаем на основе вычислений среднеарифметического значения случайных функций. С геометрической точки зрения среднеарифметическое случайной функции представляет собой некоторое среднее, около которого группируются и колеблются все возможные реализации случайной функции в дискретных точках. Среднеарифметическое отклонение с геометрической точки зрения характеризует разброс реализаций случайной функции относительно среднеарифметического.

Необходимо заметить, что достаточно точные оценки среднеарифметического отклонения функции могут быть получены только в том случае, когда взято достаточно большое количество реализаций, не менее десяти. Полученный обобщенный интонационный контур можно рассматривать как одну частную реализацию процесса, который описывает механизм скрытого вероятностного поведения всех реализаций. Вариативность изучаемого явления проявляется в ансамбле.

Процедуру вычисления ОИК можно показать на конкретном примере. В процессе проведения экспериментально-фонетического исследования нами было получено 4 англоязычных высказывания в произнесении женщин-начальников из двух обучающих бизнес-курсов (BBC Business English: на рис. BBC) и трех англоязычных художественных фильмов (The Proposal: на рис. PRO, What Women Want: на рис. WWW, The Devil Wears Prada: на рис. PRA). На интонограммах нами были выбраны данные о частоте основного тона в произвольных интервалах времени. Были взяты 16 точек сечения: 3 точки в начальном безударном слоге, 7 точек в корпусе, 4 точки в ядерном слоге и 2 точки в заядерном слоге [6].

По каждому сечению вычисляются среднеарифметическое значение по 4 речевым реализациям. Кривые, построенные по данным этих реализаций в указанных сечениях, дали нам набор кривых (ансамбль случайных реализаций тонального контура) кульминационной части делового диалогического единства в произнесении жен-

щины-начальника. Кривая, построенная по среднеарифметическим каждой точки сечения, дает нам общую характеристику ансамбля — обобщенный тональный контур (рис. 1). Информация может быть заключена не обязательно во всей кривой, а только на относительно небольших участках.

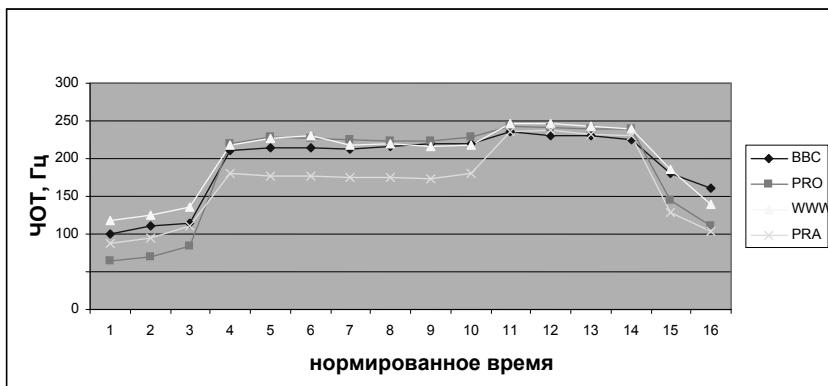

Рис. 1. Ансамбль кривых основного тона в речи женщин-начальников в англоязычных деловых диалогических единствах

Так, например, на обобщенном тональном контуре (ОТК) на рис. 1 мы видим, что мелодическая структура речи женщин-начальников характеризуется резким восхождением тона на корпусе при высоком уровне частоты основного тона на первом ударном слоге и достаточно резким понижением тона на заядерной части. Ансамбль кривых свидетельствует об однородности подобранныго материала, достоверности, стабильности характеристик интонограмм, что видно по малому разбросу значений конкретных реализаций.

Следующим этапом эксперимента является обобщение полученных данных с целью получения усредненных показателей ЧОТ в речи женщин-начальников (рис. 2).

Для построения интонационного контура необходимо также учитывать следующие *динамические* характеристики:

- Диапазон интенсивности в диалогическом единстве (ДЕ);
- Пиковое (максимальное) значение интенсивности в ДЕ;
- Локализация пикового значения интенсивности в синтагме.

Результаты сравнительного анализа диапазона интенсивности во всех ДЕ с участием женщин-начальников представлены на рис. 3.

Рис. 2. Обобщенные показатели ЧОТ у ЖН

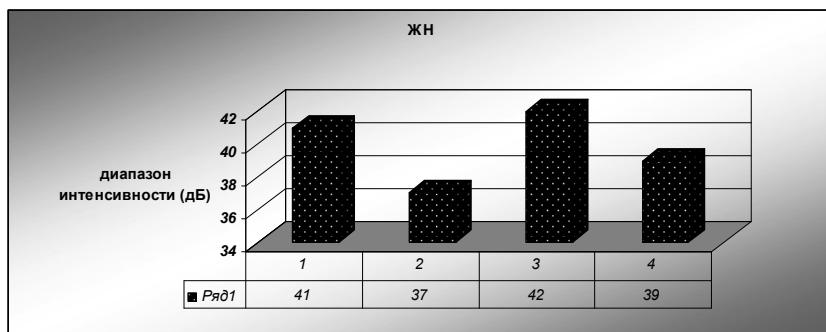

Рис. 3. Диапазон интенсивности ЖН

В результате обобщения тональных и энергетических характеристик был создан обобщенный интонационный контур женщины-начальника в процессе делового диалогического взаимодействия в официально-деловой обстановке (рис. 4).

Полученный интонационный контур используется для описания портретов интонем, служащих основанием для задания просодических свойств деловых диалогических высказываний с участием женщины-начальника при формантном синтезе речи.

Преимуществами анализа интонационной структуры речевого высказывания, как случайной функции в виде ОИК, дает возможность рассмотреть взаимодействие элементов контура в форме корреляционной связи между элементами высказывания.

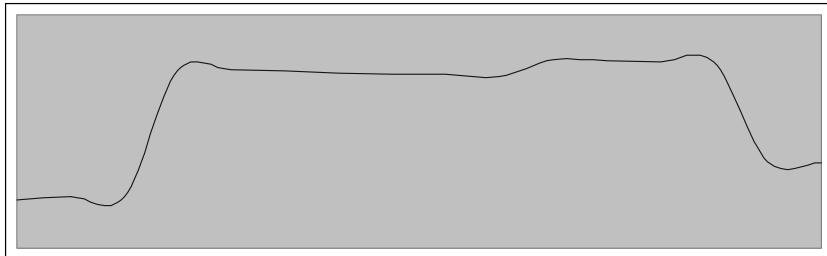

Рис. 4. ОИК жінки-начальника

Ітак, рассмотренные статистические подходы с позиций функционального анализа открывают возможности определения набора фонетических признаков, формирующих то или иное поле лингвистических явлений. Правомерность использования статистических методов обосновывается массовостью проявления физических свойств речи, а также наличием устойчивых закономерностей в пределах одной совокупности лингвистических явлений.

В дальнейшем планируется активное внедрение новых компьютерных технологий в процессе проведения экспериментально-фонетических исследований деловой англоязычной звучащей речи.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Бровченко Т. А., Волошин В. Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента. — Одесса: ОГУ, 1986. — 48 с.
2. Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Музя Е. М., Олінчук В. В. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. — Одесса: ВМВ, 2011. — 202 с.
3. Златоустова Л. В., Потапова Р. К., Потапов В. В., Трунин-Донской В. Н. Общая и прикладная фонетика. — М.: Изд-во МГУ, 1997. — 416 с.
4. Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. Общая фонетика: Учебник. — М.: Издательский центр РГГУ, 2001. — 592 с.
5. Олінчук В. В. Просодичні особливості фонаційних невербальних компонентів комунікації, що виражают емоції жінок та чоловіків.// Філологія і освітній процес: ХХІ століття: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Одеса, 2010. — С.151–153.
6. Шкворченко Н. М. Сприйняття акустичних ознак реплік ділового спілкування // Матеріали 62-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників. — Одеса: Астропрінт, 2007.

РОЛЬ ПРОСОДИИ В АКТУАЛИЗАЦИИ ВЕЖЛИВОСТИ/НЕВЕЖЛИВОСТИ В АНГЛИЙСКОМ КОНФЛИКТНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена выявлению роли просодии в актуализации вежливости/невежливости в англоязычном формальном и неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: вежливость, невежливость, формальный конфликтный диалогический дискурс, неформальный конфликтный диалогический дискурс.

Статтю присвячено виявленню ролі просодії в актуалізації ввічливості/неввічливості в англомовному формальному і неформальному конфліктному діалогічному дискурсі.

Ключові слова: ввічливість, неввічливість, формальний конфліктний діалогічний дискурс, неформальний конфліктний діалогічний дискурс.

The immediate aim of the article is to define the prosody role in politeness/impoliteness realization in English-language formal and informal conflict dialogical discourse.

Key words: politeness, impoliteness, formal conflict dialogical discourse, informal conflict dialogical discourse.

В данной статье представлены результаты экспериментально-фонетического исследования, посвященного изучению роли просодии в актуализации вежливости/невежливости в английском формальном и неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Объектом данного исследования выступает устный англоязычный конфликтный диалогический дискурс.

Предметом исследования являются просодические средства (частотный и динамический параметр интонации) актуализации вежли-

вости/невежливости в англоязычном конфликтном диалогическом дискурсе.

Целью исследования является выявление роли просодии (частотного и динамического параметров интонации) в актуализации коммуникативной вежливости/невежливости в англоязычном формальном и неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Поставленная цель обусловила необходимость решения следующих **задач**:

- обобщить существующие дефиниции понятия “вежливость”, “невежливость”, “конфликтный дискурс”, “конфликтный диалог”;
- классифицировать исследуемые конфликтные диалогические единства;
- охарактеризовать интонационные особенности каждой из анализируемых групп конфликтных диалогических единств на основе слухового анализа;
- выявить просодические параметры, участвующие в реализации вежливости/невежливости в исследуемых конфликтных диалогических единствах на основе анализа мелодических и динамических характеристик.

Прежде чем перейти к описанию результатов исследования, представляется целесообразным остановиться на понимании вежливости в трудах отечественных и зарубежных лингвистов.

Одной из центральных проблем современной лингвистики является межличностная коммуникация, облигаторным элементом которой является вежливость. На настоящем этапе развития гуманитарных наук ученые единодушно сходятся во мнении о том, что вежливость относится к разряду социальных феноменов, регулирующих межличностное взаимодействие людей с тем, чтобы оно про текало ровно, гладко, успешно и бесконфликтно. В связи с этим в последние годы вежливость стала объектом внимания многих ученых в разных отраслях знаний (социологии, социальной психологии, антропологии) и прежде всего — в парадигме лингвистических наук. Труды отечественных и зарубежных специалистов охватывают широкий спектр проблем, посвященных феномену вежливости, в частности различным подходам к его исследованию: вежливость рассматривается в рамках поведения в социуме и соблюдения определённых правил общения, считающихся хорошими манерами [1; 2]; с точки зрения разговорных максим [3]; в свете теории “сохранения лица” [4]; как поведение, направленное на избежание конфликта и

обеспечение успешной коммуникации [3; 5; 6]; как фон общения, в который коммуниканты привносят свои условия и изменения в зависимости от ситуации [7]; как внимание к чувствам других [8; 9]; как оценка адресатом поведения говорящего как вежливого [10; 11]. В нашей работе вежливость понимается как социо-прагматический феномен, способствующий регулированию межличностного взаимодействия людей с тем, чтобы оно протекало ровно, гладко, успешно и бесконфликтно. Невежливость — это антипод вежливости, реактивность участников коммуникации, неспособность держать себя в рамках вежливости; это противоположный ей (вежливости) феномен, результатом которого является дисгармонизация общения.

Несмотря на значительное количество работ, посвященных исследованию вежливости, как в Украине, России, так и в Западной Европе, Америке и Японии, проблема функционирования вежливости в *конфликтном* диалогическом дискурсе изучена недостаточно. Это объясняется, прежде всего, особенностями конфликтного взаимодействия, которое в течение длительного времени оставалось вне научных интересов лингвистов по причине своей ненормативности, непредсказуемости и, зачастую, неэтичности, поскольку конфликтный диалог не является эталоном речевого поведения, он рассматривается не как особенный вид интеракции, а как результат нарушения коммуникантами установленных норм, постулатов эффективного общения.

Анализ существующих дефиниций конфликтного дискурса дает нам возможность вывести собственное определение данного феномена. Таким образом, на наш взгляд, конфликтный дискурс — это разновидность диалогического дискурса, которому свойственна реализация антиэтикетных целей, противоречащих позитивной направленности общения и ведущих к дестабилизации отношений участников коммуникации. Под конфликтным диалогом мы понимаем вербально выраженное столкновение участников коммуникации, вызванное психологическими и/или коммуникативными причинами, в результате которого одна из сторон действует в ущерб другой.

Изучение конфликтного диалога возможно лишь при условии получения базовых знаний о диалоге вообще. Конфликтный диалог как вид конфликтной коммуникации рассматривается в лингвопрагматике с позиций прагматических принципов — Принципа Вежливости и Принципа Сотрудничества, отклонение/ несоблюдение которых является основным регулятором конфликтного взаимодействия.

Структура конфликтного диалога включает конфликтопорождающую и конфликторазвивающую реплики, а конфликтующие стороны детерминируются как субъект-инициатор конфликта и субъект, вовлекаемый в конфликт. Конфликтному диалогу свойственно отсутствие стадии завершения диалога, что связано с психологическими факторами при развитии конфликта, когда один из коммуникантов зачастую прекращает общение.

Материалом настоящего исследования послужили саундтреки к четырем англоязычным фильмам. Общий объем материала составил 120 страниц стандартного текста А-4 (254 диалога, 228 минут звучащего текста), из которого был отобран экспериментальный материал для аудиторского и электроакустического анализа (34 минуты звучащего текста, 52 конфликтных диалога).

Основными критериями классификации практического материала настоящего исследования являются: 1) степень формальности отношений между коммуникантами и 2) вежливость/невежливость.

По первому критерию исследуемые конфликтные диалогические единства подразделялись на формальные и неформальные, а по второму — на вежливые и невежливые. Таким образом, в данной работе мы исследуем 4 типа конфликтных диалогических единств: вежливые формальные, невежливые формальные, вежливые неформальные и невежливые неформальные.

Для достижения поставленной цели был проведен аудиторский анализ материала исследования, в задачи которого входило выявление просодических параметров, служащих для реализации вежливости в англоязычном конфликтном диалогическом дискурсе.

В аудиторском анализе приняли участие преподаватели, аспиранты и студенты старших курсов РГФ ОНУ имени И. И. Мечникова, специализирующиеся в области фонетики (всего 20 человек).

В ходе эксперимента аудиторам было предложено определить, какие просодические средства (мелодия, фразовое ударение, темп, тембр, громкость, высотный уровень, ритм) служат для выражения вежливости в англоязычном формальном и неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Результаты аудиторского анализа показали, что главным просодическим средством реализации вежливости в конфликтных диалогах как при формальном, так и при неформальном общении, является темп (33,4 % и 30 % соответственно). Следующими по частотности просодическими средствами выражения вежливости вы-

ступают в формальных диалогах мелодия (23,8 %) и тембр (19,1 %), а в неформальных — мелодия (25 %), фразовое ударение и тембр (по 20 %).

С учетом того, что темп, по мнению аудиторов, является ведущим просодическим параметром выражения вежливости/невежливости, представляется целесообразным подробнее остановиться на характере вариативности темпа в исследуемых диалогах.

В формальном и неформальном вежливом общении преобладает нормальный темп (85,7 % и 66,5 % соответственно), наряду с которым используется замедленный темп (14,3 % и 33,5 % соответственно).

В случаях с вежливыми неформальными диалогами наблюдалось резкое контрастирование убыстренного темпа с замедленным, что привело к тому, что аудиторы отметили темп как ведущий просодический параметр в реализации вежливости.

Учитывая тот факт, что, по мнению аудиторов, вторым ведущим просодическим параметром реализации вежливости является мелодия, остановимся подробнее на характере мелодии, рассмотрев типы шкал в исследуемых диалогах.

По мнению аудиторов, в формальном вежливом общении превалирует нисходящая ступенчатая шкала (47,3 %). Это связано, на наш взгляд, с тем, что нисходящая ступенчатая шкала в большей мере свойственна формальному общению, которое требует от партнеров по коммуникациидержанности, минимальной эмоциональности, максимального сокрытия внутренних переживаний.

В неформальном вежливом общении преобладает поломанная шкала (26,3 %), что свидетельствует об эмоциональности, естественности и спонтанности речи.

На втором этапе исследования был проведен электроакустический анализ материала исследования, который проводился в лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ имени И. И. Мечникова с помощью компьютерной программы PRAAT.

Данная программа позволила получить компьютерные интонограммы с автоматическим выделением огибающей основного тона и интенсивности речевого фрагмента высказывания (диалога) на временной оси реального времени ее звучания.

Электроакустическому анализу подвергались следующие прородические характеристики:

1. частотные:

- Частотный диапазон диалогического единства (ДЕ);

- Пиковое (максимальное) значение частоты основного тона (далее ЧОТ) ДЕ;
- Локализация пикового значения ЧОТ в синтагме (1 ударный слог, шкала, ядро).

2. динамические:

- Диапазон интенсивности в диалогическом единстве;
- Пиковое (максимальное) значение интенсивности в ДЕ;
- Локализация пикового значения интенсивности в синтагме (1 ударный слог, шкала, ядро).

Исследование участия мелодического компонента интонации в реализации вежливости/невежливости в устных формальных и неформальных конфликтных диалогах включало в себя, прежде всего, изучение диапазона ЧОТ в исследуемых диалогах. При этом учитывались значения как верхнего, так и нижнего предела ЧОТ.

Полученные в ходе исследования данные свидетельствуют о том, что невежливым формальным и неформальным диалогам характерен более широкий диапазон ЧОТ (346 и 394 Гц соответственно), чем вежливым формальным и неформальным диалогам (243 и 234 Гц соответственно). Это дает нам основание считать, что диапазон ЧОТ играет важную роль в реализации невежливости в конфликтных формальных и неформальных диалогах.

Исследование частотного диапазона позволило не только выявить степень участия этого интонационного параметра в реализации вежливости и невежливости, но и установить, от какого предела ЧОТ (верхнего или нижнего) зависит ширина диапазона. Таким образом, было установлено, что в невежливых формальных и неформальных диалогах, которым характерен достаточно широкий диапазон ЧОТ, расширение диапазона, в основном, происходит за счет повышения верхнего предела (89 % и 93 % соответственно), и только в 11 % и 7 % случаев соответственно диапазон расширяется за счет снижения нижнего предела ЧОТ.

Однако, в вежливых формальных и неформальных диалогах расширение диапазона гораздо чаще происходит за счет снижения нижнего предела ЧОТ (54 % и 49 % соответственно), а сужение — за счет повышения нижнего предела ЧОТ при достаточно высоких значениях максимумов ЧОТ.

Данные, полученные в результате исследования пиковых значений ЧОТ, свидетельствуют о том, что в вежливых формальных и неформальных диалогах пиковые значения ЧОТ значительно ниже (320

и 312 Гц соответственно), чем максимальные значения ЧОТ в невежливых формальных и неформальных диалогах (396 и 472 Гц соответственно). Это дает нам основание утверждать, что максимумы частоты основного тона в значительной степени участвуют в реализации невежливости в формальных и неформальных конфликтных диалогах и частично — в реализации вежливости в вежливом конфликтном диалогическом дискурсе.

Исследование локализации пиковых значений ЧОТ в синтагме позволило выявить интересные данные: в вежливых формальных диалогах в 84 % случаев пиковое значение ЧОТ локализуется на ядре, в 12 % — на 1 ударном слоге и в 4 % — на шкале. В вежливых неформальных диалогах максимальное значение ЧОТ расположено на 1 ударном слоге (60 %) и в 40 % случаев — на ядре. В невежливых формальных диалогах пиковые ЧОТ совпадают с ядром в 86 % и с 1 ударным слогом в 14 %. В невежливых неформальных диалогах пиковое значение ЧОТ локализуется на ядре в 92 % случаев и в 8 % — на 1 ударном слоге.

На следующем этапе исследования было выяснено, совпадают ли пиковые значения частоты основного тона с эмфатическим центром высказывания.

Полученные результаты исследования свидетельствуют о том, что в большинстве случаев эмфатический центр высказывания совпадает с пиковым значением ЧОТ. В невежливых формальных диалогах самый высокий процент совпадения пиковых значений ЧОТ с эмфатическим центром (97 %), вторыми по частотности являются вежливые неформальные диалоги (89 %), за которыми следуют вежливые формальные (88 %) и невежливые неформальные (85 %). Это дает основание утверждать, что мелодический компонент интонации играет ведущую роль в реализации эмфазы.

Исследование участия динамического компонента интонации в реализации вежливости/невежливости в устных формальных и неформальных конфликтных диалогах включало в себя изучение диапазона интенсивности в исследуемых диалогах с учетом его верхнего и нижнего пределов.

Мы установили, что самый широкий диапазон интенсивности характерен невежливым неформальным диалогам (35 дБ), вторыми по ширине диапазона являются невежливые формальные диалоги (27 дБ). Вежливые формальные и неформальные диалоги характеризуются более узким диапазоном интенсивности (14 и 25 дБ соот-

ветственно), что позволяет утверждать, что диапазон интенсивности играет важную роль, прежде всего, в реализации невежливости в конфликтных формальных и неформальных диалогах.

Исследование диапазона интенсивности позволило установить, от какого предела интенсивности (верхнего или нижнего) зависит ширина диапазона. Данные электроакустического анализа показали, что в невежливых неформальных диалогах, которым характерен самый широкий диапазон интенсивности (35 дБ), расширение диапазона происходит в 96 % случаев за счет верхнего предела и только в 4 % — за счет нижнего.

В вежливых неформальных и невежливых формальных диалогах расширение диапазона происходит в большинстве случаев также за счет повышения верхнего предела интенсивности (79 % и 82 % соответственно) и гораздо реже — за счет снижения нижнего предела (21 % и 18 % соответственно). Однако, в вежливых неформальных и невежливых формальных диалогах процент случаев расширения диапазона интенсивности за счет повышения верхнего предела на порядок ниже, чем в невежливых неформальных диалогах (79 %, 82 % и 96 % соответственно).

В вежливых формальных диалогах в 61 % случаев расширение диапазона происходит за счет повышения верхнего предела, а в 39 % — за счет снижения нижнего предела.

На следующем этапе исследования были изучены пиковые значения интенсивности.

Результаты подсчетов показали, что пиковые значения интенсивности в невежливых формальных и неформальных диалогах несколько выше (75 дБ и 78 дБ соответственно), чем максимальные значения интенсивности в вежливых формальных и неформальных диалогах (68 дБ и 71 дБ соответственно). Это дает нам основание утверждать, что максимумы интенсивности в большей степени участвуют в реализации невежливости в формальных и неформальных конфликтных диалогах и частично — в реализации вежливости в вежливом конфликтном диалогическом дискурсе.

Далее нам представилось целесообразным изучить локализацию пикового значения интенсивности в синтагме.

Данные, полученные в результате эксперимента, свидетельствуют о том, что в вежливых формальных диалогах в 64 % случаев пиковое значение интенсивности локализуется на 1 ударном слоге, в 30 % — на ядре и в 6 % — на шкале.

В вежливых неформальных диалогах максимумы интенсивности расположены в большей степени на ядре (61 %), в 34 % случаев — на 1 ударном слоге и в 5 % — на шкале.

В невежливых формальных и неформальных диалогах чаще всего максимальные значения интенсивности совпадают с ядром (77 % и 82 % соответственно), реже — с 1 ударным слогом (20 % и 16 % соответственно) и всего лишь в 3 % и 2 % случаев соответственно максимумы интенсивности локализуются на шкале.

С целью определить роль динамического параметра интонации в реализации вежливости/невежливости в формальных и неформальных конфликтных диалогах было выяснено, совпадают ли максимумы интенсивности с эмфатическим центром высказывания.

В результате подсчетов было установлено, что в невежливых неформальных диалогах наблюдается самый высокий процент совпадения пиковых значений интенсивности с эмфатическим центром (96 %), вторыми по частотности являются вежливые неформальные диалоги (87 %), за которыми следуют невежливые формальные (84 %) и вежливые формальные (82 %). Эти данные дают нам основание утверждать, что динамический компонент интонации играет важную роль в реализации эмфазы, особенно в неформальных диалогах — как невежливых, так и вежливых.

Таким образом, проведенный аудиторский и электроакустический анализ позволил сделать следующие *выводы*.

1. Основными просодическими средствами реализации вежливости в формальном и неформальном общении, по мнению аудиторов, являются темп, мелодия и тембр, невежливости в формальном общении — мелодия, темп и фразовое ударение, а в неформальном — темп, громкость и фразовое ударение.

2. Общими просодическими характеристиками, служащими для выражения вежливости и невежливости как в формальных, так и в неформальных диалогах, с точки зрения аудиторов, являются темп и мелодия. Однако характер их вариативности в формальном и неформальном общении различный: в вежливом формальном и неформальном и в невежливом формальном общении преобладает нормальный темп, а в неформальном вежливом — убыстренный темп. В формальном вежливом и невежливом общении превалирует нисходящая ступенчатая шкала, а в неформальном вежливом и невежливом общении — поломанная шкала.

3. Частотный компонент интонации в целом и значения пиковой ЧОТ в частности играют важную роль в реализации невежливости и частично участвуют в реализации вежливости в конфликтных диалогах. Следовательно, частота основного тона является информативным параметром для дифференциации вежливости и невежливости.

4. Динамический компонент интонации в целом и значения максимумов интенсивности в частности играют важную роль в реализации невежливости (особенно в невежливых неформальных диалогах) и частично участвуют в реализации вежливости (чаще в вежливых неформальных конфликтных диалогах). Следовательно, интенсивность (громкость) является информативным параметром для дифференциации вежливости и невежливости в конфликтном диалогическом дискурсе.

Результаты исследования дают возможность утверждать, что конфликтное межличностное взаимодействие представляет собой особый вид коммуникации, который характеризуется собственной лексико-синтаксической и просодической структурой. *Перспективным* представляется комплексное исследование лексических, синтаксических и просодических средств реализации вежливости/невежливости в конфликтном диалогическом дискурсе, а также спектральный анализ речи дикторов-инициаторов конфликта и дикторов-субъектов, вовлеченных в конфликт.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Braun F., Schubert K. When polite forms are impolite? Or what politeness actually is [Текст] / F. Braun, K. Schubert // Terms of Address. Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures. — Berlin : Mouton de Gruyter, 1988. — S. 45–64.
2. Meier A. J. Defining Politeness: Universals in Appropriateness / A. J. Meier // Languages Sciences. — Oxford, 1995. — Vol. 17, № 4. — P. 245–356.
3. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London : Longman Publishing Group, 1983. — P. 131–139.
4. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge / P. Brown, S. Levinson. — UK : Cambridge University Press, 1987. — 352 p.
5. Lakoff R. Language and Women's Place / R. Lakoff. — New-York : Harper & Row, 1975. — P. 45–79.
6. Marquez-Reiter R. Linguistic Politeness in Britain and Uruguay / R. Marquez-Reiter // A Contrastive Study of Requests and Apologies. — Amsterdam : John Benjamins, 2000. — 461 p.
7. Fraser B. Perspectives on Politeness / B. Fraser // Journal of Pragmatics. — 1990. № 14. — P. 219–236.

8. Hill B., Ide S. Universals of linguistic politeness: quantitative evidence from Japanese and American English / B. Hill, S. Ide // Journal of Pragmatics. — 1986. — № 10. — P. 347–371.
9. Sifianou M. Politeness Phenomena in England and Greece [Tekst] / M. Sifianou. — Oxford : Clarendon Press, 1992. — 268 p.
10. Eelen G. A Critique of Politeness Theories [Tekst] / G. Eelen. — Manchester : St. Jerome Publishing, 2001. — 280 p.
11. Mills S. Gender and Politeness [Tekst] / S. Mills. — Cambridge University Press, 2003. — 278 p.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХРОНОНІМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Адекватне сприйняття англомовних назв історичних подій та періодів є значимим фактором діяльності перекладача. В статті розглядаються найбільш використовувані та традиційні способи перекладу хрононімів з англійської мови на українську. Зроблено аналіз можливості комбінування різних способів перекладу: транслітерації, транскрипції та калькування. Робота виконана на матеріалі посібників з історії Великої Британії та США.

Ключові слова: хрононім, транслітерація, транскрипція, транспозиція, калькування, комбінування, номінальний елемент.

Адекватное восприятие англоязычных названий исторических событий и периодов является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные способы перевода хрононимов с английского языка на украинский. Произведен анализ возможности комбинирования различных способов перевода: транслитерации, транскрипции, транспозиции и калькирования. Работа проделана на материале пособий по истории Великобритании и США.

Ключевые слова: хрононим, транслитерация, транскрипция, транспозиция, калькирование, комбинирование, номинальный элемент.

This article deals with the traditional ways of translating chrononyms from English into Ukrainian. An adequate perception of English names of historical events and periods is the important factor of the translator's work. The analysis of transliteration, transcription, transposition and loan translation and their possible combination is performed. The work has been done and based on history textbooks of Great Britain and the USA.

Key words: chrononym, transliteration, transcription, transposition, loan translation, combination, nominal element.

Іноземні власні назви й найменування є значною частиною словникового складу української мови. Це, в першу чергу, пов'язано з тісними міжнародними економічними, політичними та соціальними відносинами. Англомовні власні назви, в тому числі хрононіми, скла-

дають значну частину лексики у суспільному та культурному житті українців. В процесі адаптації та інтерпретації іншомовних назв важливу роль відіграють перекладачі, яким доводиться вирішувати проблему адекватного перекладу інтернаціональних власних назв згідно з українським менталітетом.

При перекладі іншомовних власних назв найвиразніше проявляється тенденція перекладача до встановлення еквівалентів в мові реципієнта. Єдиної сформульованої системи правил перекладу хрононімів не існує, тому велику роль в цьому процесі відіграє традиція, заснована на релігійних, історичних та культурних аспектах мови, якою ці власні назви перекладаються.

Актуальність дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до перекладу хрононімів з англійської мови на українську, відсутністю у сучасному перекладознавстві чіткої класифікації методів, засобів та прийомів передачі онімів з іноземної мови на українську, а також недостатньою систематизацією найбільш виправданих способів перекладу окремих класів власних назв для впорядкування на науковому рівні. У галузі вивчення і критичного аналізу теоретичних питань перекладу хрононімів нагромаджений незначний досвід. Проблема здійснення перекладу як власних назв взагалі, так і хрононімів зокрема, розглядається в працях І. В. Корунця, Д. І. Єрмоловича, С. І. Влахова, С. П. Флоріна та інших перекладознавців. Але у зазначеніх наукових роботах питання перекладу власних назв подається у загальному огляді без приділення уваги специфіці перекладу більш вузьких класів ономастики, таких як хрононіми, геортоніми та інші ідеоніми [3; 4; 6].

Метою даної роботи є дослідження та впорядкування засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську на сучасному етапі розвитку вітчизняного перекладознавства.

Для досягнення мети дослідження виконано наступні **завдання**:

- визначити сферу дослідження хрононімії в лінгвістиці;
- виокремити засоби перекладу хрононімів з англійської мови на українську;
- проаналізувати особливості перекладу англомовних хрононімів на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували підручники з історії Велико-Британії та США загальним обсягом 332 сторінки. Методом суцільної вибірки було обрано 1000 англійських назв історичних подій і періодів (хрононімів) та їхні відповідники в українській мові.

На основі опрацьованого теоретичного та практичного матеріалу було визначено, що хрононім — це різновид оніма; власна назва відрізку часу, важливого для людського суспільства тим, що в ньому локалізована та чи інша подія, яка характеризується конкретними тенденціями. До хрононімії належать власні назви історичних подій і періодів, свят та пам'ятних дат [1: 162; 2: 197].

Робота перекладача над передачею англомовних хрононімів українською мовою пов'язана з деякими окремими проблемами. Перша — це питання вимови, друга — письмове або графічне вираження назви, а третя — комбінування засобів транскодування та калькування для створення адекватного, зрозумілого перекладу. Ці проблеми повинні вирішуватися фахівцем з перекладу.

Перша проблема, що постає перед перекладачем хрононімів з англійської мови на українську, полягає у відмінності англійської та української фонетичних систем. Питання української вимови англомовного хрононіму повинно спиратися на адекватне відтворення іншомовної власної назви з урахуванням норм української орфоепії, вплив якої не повинен спотворювати сприйняття, розуміння та відтворення тексту реципієнтом.

Друга проблема, письмове або графічне вираження назви, часто потребує використання спеціальних графічних символів або складних письмових знаків у зв'язку з недостатньою кількістю букв-відповідників у латиниці та кирилиці, які висвітлені у графічних системах англійської та української мов відповідно. Такими символами є діакритичні знаки (надрядкові або підрядкові символи) та диграфи.

Третя проблема полягає в оптимальному адекватному комбінуванню засобів транскодування і калькування при перекладі англомовних хрононімів українською мовою. Головним чином, при вирішенні цієї проблеми необхідне уточнення інформації, що стосується того чи іншого хрононіма, у довідкових матеріалах: енциклопедіях, довідниках, історичних атласах та підручниках.

У разі неможливості визначення назви у довідкових матеріалах перекладач використовує універсальні засоби передачі іншомовних власних назв, а саме: транслітерацію, транскрипцію, калькування або їх комбінацію для досягнення найбільш адекватного перекладу.

Кожен з засобів, що вказані вище, має як свої переваги, так і недоліки. При транслітерації письмовий варіант хрононіма не спотворюється, але й не досягається мета адекватного перекладу, а отже й адекватного розуміння. Те саме стосується і транскрипції в чистому

вигляді, яка є передачею звуків англомовної власної назви в системі писемності української мови (напр., *Magna Carta* — *Магна Карта, Магна Чарта*) [3: 15].

Як засіб включення іноземного слова в український текст при перекладі транслітерація менш споживана, оскільки при транслітерації сильно спотворюється звукова подоба іншомовної назви.

Поза сумнівом, що далеко не все в транскрипції може бути формалізовано; норми транскрипції не можуть бути повністю уніфіковані і багато чого залишається на долю грамотності перекладача і редактора. В той же час для того, щоб створювати адекватні варіанти транскрипції, які обґрутовано відхиляються від формальної норми, необхідно опанувати формальні закони транскрибування в максимальній мірі. Адже неможливо не відхилятися від норми взагалі у зв'язку з фонологічними, культурними та іншими особливостями мови-реципієнта.

Калькування застосовується в більшій мірі для перекладу хрононімів окремо чи у поєднанні з транслітерацією та транскрипцією. Це пов'язано з тим фактом, що до складу назв історичних подій та періодів часто входять номінальні компоненти. Вони, як правило, потребують перекладу, а саме — відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини хрононіма перекладаються відповідними елементами мови-перекладача.

На відміну від транскрипції, калькування не завжди є простою механічною операцією перенесення вихідної форми до мови-приймача; часто доводиться вдаватися до деяких трансформацій. У першу чергу це стосується зміни відмінкових форм, афіксів, кількості і порядку слів у словосполученні та їх морфологічного або синтаксичного статусу (напр. *Magna Carta* — *Велика хартія вольностей*) [4: 92–104].

Специфічним ускладненням при використанні цього засобу є необхідність розгортання або згортання вихідної структури, тобто додавання до неї додаткових елементів або скорочення вихідних елементів.

Окрім транскрипції та транслітерації, в практиці запозичення і перекладу власних назв спостерігається ще один досить мало вивчений принцип — принцип етимологічної відповідності, або транспозиції. В одних випадках транспозиція застосовується регулярно, в інших — епізодично (*Whiskey Rebellion* — *Пенсильванське повстання*).

До складу хрононімів, головним чином, входять топоніми (географічні назви), антропоніми (імена людей) та номінальні компоненти (напр., *age* — *вік*, *epocha*, *period*; *revolt* — *повстання, заколот*; *battle* — *битва*; *war* — *війна*; *invasion* — *навала, вторгнення, окупація*; *movement* —

рух; *revolution* — революція, переворот; *incident* — інцидент, епізод тощо) [5]. Присутність додаткових компонентів у хрононімі ускладнює завдання фахівця — максимально вірно перекласти називу історичної події, що неможливо без спотворення сутності та правдивості повідомлення. Саме тому транскодування чи калькування хрононіму залежить не тільки від його типу та контексту, в якому він фігурує, але й від компетентності, грамотності та фонових знань перекладача [6: 211]. “Для имени собственного основное — это соотнесенность с предметом”, — пише О. В. Суперанска, підказуючи, таким чином, з чого потрібно починати. У випадку з перекладом хрононімів очевидно, що в першу чергу необхідно звернути увагу на той факт, що назви історичних подій характеризуються певним семантичним змістом, який і диктує відповідь на запитання про їх переклад.

В ході даного дослідження особливостей перекладу хрононімів з англійської мови на українську було виявлено, що майже в половині випадків, що вивчалися, перекладачі використовують засіб калькування; решта хрононімів перекладається комбінуванням калькування з транскрипцією, транслітерацією та частково транспозицією. Нерідко важливу роль при перекладі англомовної хрононімії відіграє традиція, що могла складатися віками і сьогодні вже не має ґрунтовного пояснення.

Калькуванням, як правило, перекладаються хрононіми, до складу яких не входять антропоніми, топоніми чи інші власні назви. До складу таких хрононімів, у свою чергу, входять номінальні елементи та лексичні одиниці, які потребують дослівного перекладу: *the Ice Age* — Льодовиковий період [7: 4], *the Peasants' Revolt* — Селянське повстання [7: 50], *the Quaker movement* — Квакерський рух [8: 9], *the meeting of the Knights of the Garter* — зустріч кавалерів ордену Під'язки [7: 183].

Калькування переважно комбінується з транслітерацією та транскрипцією у тих випадках, коли хрононіми складаються не тільки з номінальних елементів, а й включають назви та імена міст, країн, річок, відомих діячів, з якими пов'язані ті чи інші історичні події та відрізки часу. Відповідно, калькування комбінується з тим засобом, якого потребують включені власні назви: *the battle of Waterloo* — битва під Ватерлоо [7: 129], *the Boston Teaparty* — Бостонське чаювання [8: 27] (калькування + транслітерація); *the battle of Naseby* — битва при Нейсбі [7: 91], *the Synod of Whitby* — синод у Вітбі [7: 14], *the battle of Hastings* — битва при Гастінгсі [7: 12] (калькування + транскрипція).

Випадки транспозиції часто зустрічаються під час перекладу хрононімів. Це пов'язано з відмінностями в структурах англійської та української мов; також не останню роль в цьому відіграють традиція та власне ставлення фахівця до перекладу: *the battle of Trafalgar* — *Трафальгарська битва* [7: 126], *King Arthur's Round Table* — *Круглий стіл короля Артура* [7: 45].

У діаграмі (рис. 1) представлено частотність використання засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську у перекладених джерелах з історії Великобританії та США.

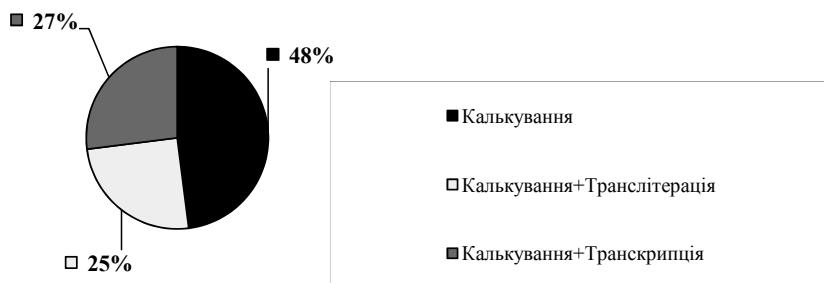

Рисунок 1. Кількісна характеристика вживання засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську

З представленої діаграми видно, що калькування в чистому вигляді та його комбінування з транслітерацією та транскрипцією використовуються при перекладі назв історичних подій та періодів практично в рівному співвідношенні. Калькування (48 % випадків) порівнюється з комбінуванням (52 % випадків). В свою чергу комбінування калькування з транслітерацією (25 % випадків) майже збігається з комбінуванням калькування з транскрипцією (27 % випадків).

Майже рівна кількість англомовних хрононімів, перекладених українською мовою засобом калькування і комбінуванням калькування з транслітерацією чи транскрипцією, показує, що вживання вищезгаданих засобів безпосередньо залежить від складу назви історичної події. Більша частина опрацьованих хрононімів має в своєму складі номінативні одиниці, які несуть в собі певний семантичний і логічний зміст і за усталеною традицією мають перекладатися для повного розуміння повідомлення реципієнтом. Решта “складників” назв історичних подій та періодів є власними назвами інших класів: антропонімів, топонімів, теонімів тощо. І ці “складники” трансліте-

рутуються чи транскрибуються згідно норм відтворення українською мовою антропонімів, топонімів, теонімів тощо. З цього і випливає така частотність вживання комбінацій *калька + транслітерація* та *калька + транскрипція* при перекладі англомовних хрононімів. Недоречним при перекладі хрононімів з англійської мови на українську є використання транскрипції та транслітерації в чистому вигляді.

У результаті дослідження було з'ясовано, що питання про особливості перекладу хрононімів з англійської мови на українську постає наразі необхідним для подальшого розвитку. В ході роботи визначено сферу дослідження хрононімії та поняття хрононіма, виокремлено засоби та визначено частотність використання калькування, транслітерації та транскрипції при перекладі англомовних назв історичних подій і періодів на українську мову. Серед проаналізованих назв історичних подій та періодів зустрічаються неоднозначні варіанти, переклад яких не підкорюється загальновживаним правилам чи керується мовою та історичною традицією. В той же час, певною мірою використовується комбінування вищезгаданих засобів для досягнення адекватності та доцільноті перекладу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М. : Наука, 1978. — 199 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
3. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. — М. : Р. Валент, 2001. — 200 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектийний переклад) : Підручник. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
5. Англо-український словник : У 2 т. — Близько 120000 слів / Склад М. І. Балла. — К. : Освіта, 1996. — 1464 с.
6. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 350 с.
7. McDowall D. An Illustrated History of Britain. — Harlow: Pearson Education Limited, 2009. — 188 p.
8. O'Callaghan D. B. An Illustrated History of the USA. — Harlow: Pearson Education Limited, 2009. — 144 p.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОФОРМЛЕНИЯ ЖЕНСКОГО ДИСКУРСА

В статье рассматриваются особенности лексического оформления славяноязычного женского дискурса; интерпретируется выбор женщиными лексикона в зависимости от их социального статуса; осуществляется сравнительный анализ украино- и русскоязычного феминного дискурса; определяется наиболее распространенный лексикон в презентации славяноязычных женщин.

Ключевые слова: славяноязычный женский дискурс, феминный дискурс, лексико-грамматическое оформление речи женщин.

В статті розглядаються особливості лексичного оформлення слов'яномовного жіночого дискурсу; інтерпретується вибір лексикону жінками в залежності від їхнього соціального статусу; здійснюється порівняльний аналіз україномовного та російськомовного фемінного дискурсу; виявляється найбільш розповсюджений лексикон у репрезентації слов'яномовних жінок.

Ключові слова: слов'яномовний жіночий дискурс, фемінний дискурс, лексико-грамматичне оформлення мовлення жінок.

The article deals with the lexical peculiarities of the Slavonic-speaking female discourse; the choice of lexicon by women manifesting different social status is interpreted; the comparative analysis of the Ukrainian and Russian feminine discourse is realized; the most wide-spread lexicon represented by Slavonic-speaking women is specified.

Key words: Slavonic-speaking female discourse, feminine discourse, lexical and grammatical peculiarities of women's speech.

В последнее время значительно возрастает интерес украинских ученых к изучению женского дискурса в связи с интенсивным развитием политических, экономических и культурных контактов Украины и России, в реализации которых женщины принимают активное участие [3]. Украинский и русский языки восходят на новую ступень “сотрудничества” в современных условиях функционирования общества, что обуславливает возросший спрос на специалистов по русскому и украинскому языкам, в том числе и переводчиков.

Феминный дискурс отличается своеобразием лексического, грамматического, синтаксического и фонетического оформления, поскольку он отражает суть обсуждаемой проблемы в понимании женщины и “заранее” настроен на экспрессию эмоционально-оценочного отношения представительниц слабого пола к ситуации в целом [4]. Корректная трактовка смысла “женского послания” способствует предотвращению потенциального конфликта.

Однако на современном этапе подготовки филологов-переводчиков факторы гендерного характера в коммуникативном поведении говорящих не учитываются (об этом свидетельствует отсутствие соответствующих дисциплин в программах и учебных планах языковых вузов). Ознакомление студентов с информацией об особенностях женского коммуникативного поведения в разных сферах жизнедеятельности является объективной необходимостью на современном этапе развития науки и усовершенствования системы образования; гендерная компетенция переводчиков “нацелена” на успешность переговоров и совместной деятельности представителей разных стран и культур.

Актуальность данной работы заключается в недостаточном освещении проблемы функционирования гендерных идентификаторов на лексико-грамматическом уровне оформления речи и степени их отражении в коммуникативном поведении женщин.

Целью исследования является выявление лингвистических разновидностей маркеров феминной речи в украинском и русском языках.

Достижение поставленной цели потребовало решения следующих задач:

- 1) определить особенности лексико-грамматического оформления славяноязычного феминного дискурса;
- 2) исследовать вариативность выбора лексикона женщинами в зависимости от их социального статуса;
- 3) проанализировать и сопоставить украиноязычный и русскоязычный женский дискурс.

Из современной лингвистической литературы известно, что речь женщины колоритная, разноплановая, часто эмоциональная [2]. Кроме того, она (речь) в определенной степени отражает национальное сознание. В диалогах, в отличие от монологов, ярче выражено отношение женщины к ситуации общения за счет употребления лингвистических и паралингвистических средств, так как ход диалогов (или мини-диалогов), развивающихся по определенной

тематике, может иметь непредсказуемый характер (равно как и их окончание). При этом следует отметить, что существуют определенные модели общения в зависимости от социального статуса говорящих [1], где поведение собеседников прогнозируемо. По мнению таких исследователей, как В. Н. Базылев, Н. Кирилович, А. П. Мартынюк, М. Хертлейн, Б. Ербург и др., социальный фактор играет одну из главных ролей в оформлении женской речи [5], поэтому целесообразным представляется рассмотреть лексико-грамматические и синтаксические модели диалогического феминного дискурса, в котором женщины-коммуниканты общаются в разных режимах (“равноправие” и “доминирование — подчинение”). Материалом исследования послужили украиноязычные и русскоязычные женские диалоги в форме интервью, представленные в средствах массовой информации.

Лексический уровень предполагает изучение лексикона славяноязычных женщин (нейтральный, литературный, специализированная терминология, разговорный) в возрасте от 25 до 45 лет при общении на бытовую и деловую тематику. Результаты исследования представлены в табл. 1.

Таблица 1
Женский дискурс на лексико-грамматическом уровне, в %

Режим общения коммуникантов, лексика	доминирование		подчинение		равноправие	
	У*	Р	У	Р	У	Р
нейтральная	48	45	50	47	54	57
литературная	7	10	5	8	1	3
разговорная	25	15	35	30	40	35
специализированная терминология	18	29	7	13	1	2
разное	2	1	3	2	4	3

*У — украиноязычные женщины, Р — русскоязычные женщины

Как видно из данных таблицы 1, самый широкий пласт используемой украино- и русскоязычными женщинами лексики — это нейтральная (вне зависимости от их социального статуса). Женщины-доминанты (40 % и 50 % соответственно) используют нейтральную лексику реже, чем женщины, которые общаются в режимах “подчиненный” (50 % и 47 %) и “равноправие” (54 % и 57 %). Следует отметить, что процент использования нейтральной лексики русскоязычными женщинами несколько меньше.

Второе место в спектре лексических уровней занимает разговорная лексика. Украиноязычные женщины-коммуниканты на данном материале исследования имеют тенденцию чаще использовать разговорную лексику, чем русскоязычные, в том числе и слова с уменьшительно-ласкательными суффиксами. Например:

Директор філії банку: Щодо розрахунків, дівчатка, ви мали підготувити документацію ще вчора, але жодного звіту...

Kasip: Ганна Федорівно, хвилину ... ми перевіряємо дані...

Разговорная лексика (встречаются случаи использования слов с низкой стилистической окраской) ярче представлена в режимах “подчинение” (35 % и 30 %) и “равноправие” (40 % и 35 %), в разговоре коллег-подруг, например:

Наталья: Кто же такую чушь придумал? Надеть маскарадные костюмы на корпоратив?

Анна: А ты чего ожидала от шефа? Получить кучу бабла к празднику? Ага, сейчас...

Разговорная лексика в использовании женщин приобретает определенную коннотацию, нацеленную на произведение разного рода эффекта на “публику”: юмористического, маркирования неграмотности говорящей, незнания терминологии, желания “приблизиться к народу”, “отбросить все условности” и т. д. Русскоязычные женщины-коммуниканты значительно осторожнее в употреблении коллоквиализмов (особенно в режиме “доминирование”), процентные показатели их “увлечения” разговорной лексикой в режиме “равноправие” совпадают с украиноязычным режимом “подчинением” (35 %). Украиноязычные доминантки опережают русскоязычных представительниц в использовании разговорной лексики на 10 % (25 % и 15 % соответственно). Разрыв значителен, хотя статус “доминирование” не дает права собеседницам на частое использование разговорной лексики (сленгизмов, жаргонизмов и т. п.). Режим “подчинение” (35 % — украиноязычные женщины, 30 % — русскоязычные женщины) содержит больший процент разговорной лексики по сравнению с “доминированием”. Такое соотношение позволяет сделать вывод, что женщины-доминантки ведут себя более дипломатично, чем их собеседницы.

Специализированная терминология преобладает в диалогах производственно-деловой направленности в режиме “доминирование — подчинение”. Русскоязычный феминный дискурс в плане использования терминологии превалирует над украиноязычным

(“доминирование” — 29 %, “подчинение” — 13 %, “равноправие” — 2 %). Эта разница особенно ярко выражена на уровнях “доминирование” (18 % — украиноязычные и 29 % — русскоязычные собеседницы) и “подчинение” (7 % — украиноязычные и 13 % — русскоязычные женщины-коммуниканты). Приведем пример из разговора начальника отдела (Марья Петровна) и ее подчиненной (Леночки):

Марья Петровна: Леночка, в договоре необходимо отразить информацию об условиях хранения скоропортящихся продуктов и обязанностях посредников.

Леночка: Будет сделано. На какой период возможно пролонгирование договора?

Режим “равноправие” предполагает использование 1 % и 2 % терминов украиноязычными и русскоязычными женщинами из общего количества лексических единиц, относящихся к разным стилистическим пластам речи, (нейтральная, литературная, разговорная, специализированная лексика).

Литературную лексику чаще используют славяноязычные женщины старшего возраста (40–45 лет) в режиме “доминирование — подчинение” (7 % и 10 %; 5 % и 8 %, соответственно). Выразительность литературного украинского языка демонстрирует отрывок из разговора завуча (Светлана Дмитриевна) и учителя украинской литературы (Валентина Григорьевна):

Світлана Дмитрівна: Новели Стефаника незаперечно підтверджують ту думку, що у художньому тексті слово, наповнюючись, художньою енергією, стає мікрообразом, підпорядковується не лише лінгвістичним закономірностям, а й законам поетики. Тому вивчення слова-образу має бути першим етапом дослідження твору, Валентино Григорівно.

Валентина Григорівна: Це воно так, але крім існуючого ряду проміжних ланок, які ведуть від слова-образу до твору як образної системи. Однієї з них є назва твору...

Интересным представляется тот факт, что, общаясь “на равных” (даже в неформальной обстановке), женщины приводят цитаты из художественных произведений:

Катерина: ... Ну прям как “Я помню чудное мгновенье...”

Марина: Да уж... Влюбленный лирик... А что ты ему ответила? В стихах?

Катерина: В прозе — “Я чувствую себя Наташей Ростовой на первом балу”...

Категория “разное” представлена наименьшим процентным показателем (“доминирование — подчинение” составляет 2 % / 1 % украино- и русскоязычные доминантки, 3 % и 2 % украино- и русскоязычные женщины-подчиненные; “равноправие” — 4 % и 3 % украино- и русскоязычные женщины-коммуниканты). В нее входят различные междометия, модальные частицы, модальные слова, интенсификаторы, вводные слова и неязыковые фонации типа чмоканья, покашливания, вокализованных эмоций, шмыганья и т. п. Фиксируются случаи намеренного использования женщинами соответствующих лингвистических единиц и паралингвистических составляющих вышеуказанной категории. Примером этому служит отрывок из диалога давних подруг, не видевших друг друга больше 10 лет:

Лариса: Кх — кх. Не помешала?

Анжела: Bay!!! Кто пришел! Боже, сколько лет? Сколько зим?

Лариса: Десяток будет...

Анжела: Ого! Ужас, как я по тебе соскучилась... Ты помнишь, как мы с тобой... Ух!!!

Таким образом, “женский” лексикон не только иллюстрирует субъективное отношение прекрасного пола к обсуждаемой теме и собеседнице, но и демонстрирует типичные характеристики, свойственные женской речи (см. исследованные категории феминного дискурса в табл. 1). Отличительной чертой речи славяноязычных женщин-коммуникантов можно считать ее грамматически правильное оформление (соблюдение грамматических, морфологических и синтаксических правил).

Анализ материала исследования позволил сделать ряд выводов:

1. Социальный статус представительниц прекрасного пола “диктует” модель коммуникативного поведения собеседников. Лексикон — одна из его составляющих. Нейтральная лексика преобладает в речи представительниц прекрасного пола (и украиноязычных, и русскоязычных), поскольку женщинам, вероятно, представляется возможным передать основное значение содержания “послания” посредством “простых” слов (в отличие от мужчин, которые широко используют стилистически сниженную лексику в целях более яркого описания событий).

2. Большее использование литературной лексики тяготеет в сторону русскоязычных женщин-собеседниц (вне зависимости от социального статуса), что вероятно, обусловлено культурным уровнем развития женского населения в целом в пределах России. Следует иметь

в виду факт сосуществования на территории этой страны большого количества разнообразных культур, накопленного исторического и социального опыта, наличие гендерного подхода в проблемах воспитания и бережного отношения к моральным и духовным ценностям.

3. Несмотря на незначительную разницу в использовании коллоквиализмов украиноязычными и русскоязычными женщинами (40 % и 35 % соответственно), общающимися в равноправных условиях, украинки стараются придерживаться более неформальных норм общения в плане лексического наполнения по сравнению с россиянками.

4. Представляется возможным предположить, что а) русскоязычные собеседницы “плотнее” придерживаются норм речевого поведения, чем украиноязычные; б) в украинском языке насчитывается значительное количество разговорной лексики вне зависимости от социальной принадлежности женщин-коммуникантов.

5. Русскоязычный феминный диалогический дискурс обладает наивысшими показателями использования специализированной терминологии. Объяснением данного факта служит социологический фактор, т. е. процентное соотношение женщин, “задействованных” в научных, производственных, политических и экономических сферах, больше на территории России, чем Украины.

6. Выражение эмоционально-оценочного отношения женщин к обсуждаемой информации и речевой ситуации в целом осуществляется посредством конституентов категории “разное” (см. выше). На лексико-грамматическом уровне такое отношение несколько ярче представлено украиноязычными женщинами, которые без веских на то причин пользуются эмоционально окрашенными междометиями, восклицаниями, интенсификаторами и неязыковыми фонацийми во всех режимах общения.

Итак, лексическое оформление реплик славяноязычного феминного дискурса имеет свою семантику, которую необходимо корректно трактовать в целях избежания неправильного понимания содержания “послания”. Интерес у языковедов может вызвать параллельное изучение синтаксических моделей женских высказываний и их фонетическое оформление.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Базылев В. Н. Феминолект и маскулиноволект : модусы существования / В. Н. Базылев, Ю. А. Сорокин // Пол и его маркировка в речевой деятельности / [под ред. Е. Н. Шовгеля]. — Кривой Рог : МИЦ ЧЯКП, 1996. — С. 4–18.

2. Курилович Н. Языковая презентация гендера / Н. Курилович // Иной взгляд: Международный альманах гендерных исследований (май 2000). — Минск, 2000. — № 2. — С. 26–27.
3. Основи перекладознавства: Навчальний посібник / За редакцією проф. Нямцу А. Є. — Чернівці : Рута, 2008. — 312 с.
4. Hertlein M. Frauen reden anders / M. Herbert. — Rowohlt, 1998. — 128 S.
5. Yorburg B. Sexual Identity. Sex Roles and Social Change / Betty Yorburg. — New-York; London; Sydney; Toronto : John Wiley & Sons, 1974. — 227 p.

АНАЛІЗ ВАРИАТИВНОСТІ ПІДГОТОВЛЕНОГО ТА СПОНТАННОГО МОВЛЕННЯ У ТЕЛЕБАЧЕННІ

В статті викладені особливості спонтанної та підготовленої мови на телебаченні, розглянуті фактори, які впливають на її варіативність. Також обговорюються специфічні лінгвістичні риси сучасної телевізійної мови.

Ключові слова: підготовлена мова, спонтанна мова, квазіспонтанна мова, діалогізація, індивідуалізація, контекст.

В статье изложены особенности спонтанной и подготовленной речи на телевидении, рассмотрены факторы, влияющие на ее вариативность. Также обсуждаются специфические лингвистические черты современной телевизионной речи.

Ключевые слова: подготовленная речь, спонтанная речь, квазиспонтанная речь, диалогизация, индивидуализация, контекст.

The article deals with the peculiarities of spontaneous and prepared television speech, the factors that affect its variations have been considered.

Key words: prepared speech, spontaneous speech, quasispontaneous speech, interactivity, individualization, context.

Непідготовлене, вільне і миттєво породжуване усне мовлення складає основну частину мовленнєвої діяльності людини та використовується у різних сферах спілкування [1: 17–23]. Проблема функціонування спонтанного мовлення на телебаченні за наявності різноманітних підходів до її вирішення залишається актуальною й потребує уваги науковців.

Відомо, що ступінь спонтанності у мовленні обумовлений наявністю певних чинників, таких як ситуація, у якій проходить контактування й обговорення певної теми, ставлення партнерів один до одного та підготовленість до ведення комунікації.

Телевізійне мовлення з лінгвістичної точки зору є складним явищем. У телебаченні функціонує літературна мова, що цілеспрямовано відредагована, та виконує певні функції. Різноманітні форми телевізійного мовлення розглядають з точки зору їх функціональної спрямованості. Типи мовлення та їхні опозиції дослідниками усного мовлення розподіляються на наступні: монологічне — діалогічне; підготовлене — спонтанне; ретельне — невимушене; мовлення в кадрі — мовлення за кадром [2: 47–68; 3: 24–38; 4: 17–23].

Метою цієї статті є розглянути більш детально підготовлене та спонтанне мовлення та такі риси сучасного телевізійного мовлення як діалогізація, інтимізація, індивідуалізація і наявність контексту.

Залежно від опори на заздалегідь підготовлений письмовий текст, сценарій, сценарний план, усне мовлення ділиться на підготовлене та спонтанне. С. В. Свєтана виділяє два типи телепередач: підготовлені (текстові) передачі і непідготовлені (безтекстові) передачі: “У останніх — мовлення є спонтанним, що у багатьох своїх рисах наближається до розмовного мовлення. У підготовлених же (текстових) передачах мовлення позбавлене спонтанного протікання, це може бути просто усна форма книжкового мовлення. Функціонально-стилістична структура, внутрішня організація мовних елементів у цих двох типах передач різна, висхідна до структурних відмінностей монологічного і діалогічного типів мовлення” [5: 47].

О. А. Лаптєва акцентує увагу на тому, що з розвитком телекомунікацій телевізійне мовлення “усе більше поляризується на власне дикторське, неспонтанне та живе, спонтанне, чому повною мірою відповідають два принципово різних типи сценаріїв: з повністю готовим текстом, або тільки з позначенням ролей і основною темою повідомлення — навіть і для ведучого. При цьому живий спонтанний тип телевізійного мовлення прагне повністю злитися з розмовним, але часто залишається на рівні усного публічного мовлення через специфічні умови зйомки і загальних завдань телепередачі” [6: 11].

Підготовленість мовлення дозволяє повідомити телеглядачам максимум інформації за обмежений час, а ефірний час цінується дорого. Тому підготовлене мовлення зустрічається в сучасному ефірі достатньо часто. Перш за все, це інформаційні програми та випуски новин, спеціальні репортажі, багато художньо-публіцистичних програм.

Осабливість підготовленого усного мовлення проявляється у продуманості, чіткості структурної організації, але в той же час мовець, як правило, прагне, щоб його мовлення було невимушеним, схожим

на безпосереднє спілкування. Існують ознаки рівня підготовки усного мовлення. Так, ступінь підготовки усного мовлення може бути таким [7]:

- читання вголос наперед невідомого тексту;
- читання вголос відомого тексту (заздалегідь прочитаного “про себе”);
- відтворення вголос вивченого напам’ять тексту;
- переказ вголос письмового тексту;
- переказ вголос з опорою на письмовий текст.
- мовлення за суплером;
- стереотипне мовлення за шаблонним текстом у стереотипній ситуації;
- репродуктування вголос “чужого” мовлення;
- використання в усному мовленні цитат (цитування чужого тексту).

Зауважимо, що до мовних ознак, характерних для підготовленого усного мовлення, відносяться: 1) фонетичні: стабільний темп мовлення; зменшення кількості семантично і синтаксично не обумовлених пауз; висока частотність дослівних повторів і дублювання реплік; відповідність логічних пауз паузам пунктуації; діапазон мелодики на виділених акцентах не так великий; відсутність пауз хезітації; 2) лексико-граматичні: легкість розподілу на окремі синтагми і речення; стилістична точність; скорочення числа вставних і службових слів; 3) текстові: розподіл на абзаци відповідає письмовому тексту; послідовний розвиток теми; зв’язність мовлення відповідає письмовому аналогу. Варіювання ознак відбувається завдяки особливостям мової ситуації або особливостям мовлення диктора [8: 20–29].

Як спонтанне монологічне мовлення, так і спонтанний діалог — це мовленнєва імпровізація. Непідготовлений усний вислів формується поступово, порціями, у міру усвідомлення того, що сказано, що слід сказати далі, що треба повторити, уточнити. Тому в усному непідготовленому мовленні багато пауз, а використовування заповнювачів пауз (слів типу е-е, гм) дає можливість мовцю подумати про подальше висловлення. Зокрема, мовець контролює логіко-композиційний, синтаксичний і частково лексико-фразеологічний рівні мови, тобто стежить за тим, щоб його мова була логічна і зв’язана, підбирає відповідні слова для адекватного виразу думки. Фонетичний і морфологічний рівні мови, тобто вимовлення і граматичні форми, не контролюються а відтворюються автоматично. Саме тому непідготовленому

усному мовленню властиві менша лексична точність, невелика довжина речень, обмеження складності словосполучень і речень, відсутність прислівників та дієприслівників зворотів, розподіл одного речення на декілька комунікативно самостійних.

Так звані оргіхи усного мовлення проявляються у функціонуванні у мовленні незавершених висловів, уживанні перебивань, автокоментарів, реприз, елементів вагання і т. п. — є необхідною умовою успішної та ефективної усної комунікації.

Саме для спонтанного мовлення характерні наступні лінгвістичні ознаки: 1) фонетичні: темпова неоднорідність; посилення редукції голосних; послаблення післянаголошеної частини слова; стягнення двох голосних в один сегмент у післянаголошеної частині слова; випадання голосних; зміна фонетичного вигляду слова аж до скорочення складів; консонантна насиченість фрази; спрошення поєднань приголосних; переважання просодичних моделей незавершеності; стирання внутрішньофразових і міжфразових меж — труднощі розчленовування тексту на висловлення — речення; велика мелодійна розрізаність; поява динамічно нестійких слів (ненаголошених або слабоконааголошених в потоці мовлення); різне співвідношення довжини синтагми і кількості фонетичних слів, їх складових; макросегментація на рівні фраз, фонобазаців може бути як менш, так і більш дрібна у порівнянні з макросегментацією тексту при читанні; збої у функціонуванні мовного сигналу (обрив висловлення на міжсловному рівні або на рівні словоформи, “значч... значить”); порушення темпорального (часового) цілісного оформлення мовлення; поява пауз хезітації; велика кількість слів-заповнювачів пауз; збільшення часу іントонації між паузами; 2) лексико-граматичні: скорочення типів синтаксичних моделей; поява граматично неправильних конструкцій; винесення в препозицію ремі; винесення семантичного центру у початок абзацу; зменшення процентного співвідношення офіційно-ділової і книжкової лексики; стилістичні неточності, повтори; заміна слів, хибний початок висловлення; 3) текстові: побудова тексту не шляхом логічного розгортання, а шляхом асоціативного нанизування окремих висловів; розчленовування тексту на абзаци може бути як більш, так і менш дрібним, у порівнянні з розчленовуванням тексту при читанні [7].

Кажучи про спонтанність телевізійного мовлення, слід розуміти, що навіть маючи певний план телевізійного виступу, знаючи тему свого висловлення, мовець не відтворює його, а продукує. Саме на

цій підставі О. А. Лаптєва цілком виправдано виділяє проміжний між “дикторським” і “непрофесійним” тип мовлення. На її думку, це “мовлення кореспондентів і коментаторів, яке спирається на письмовий текст, як “дикторське”, але включає багато елементів, сприяючих його невимушеності, як живе, “непрофесійне” [9: 5–21]. Викликає сумнів тільки правомірність терміну “непрофесійне”: мова сучасних кореспондентів і коментаторів повинна бути професійною і на рівні форми, і на рівні змісту незалежно від опори на письмовий текст. А елементи розмовності у сучасному телевізійному мовленні не є показниками непрофесійного мовлення, доцільність їх використання визначається форматом телеканалу, жанром програми, стилістикою телетексту. Під час аналізу телевізійного мовлення принципово важливо враховувати не тільки його спонтанність — неспонтанність, але і характер співвідношення з тематично відповідним письмовим текстом. У тій мірі, в якій буває різний ступінь спонтанності мовлення, відповідно буває і різний ступінь опори на підготовлений текст. У деяких телепрограмах ведучий будує своє спілкування з гостем, спираючись лише на загальну тему бесіди. І. Г. Торсуєва, в своїх дослідженнях називає таку мову квазіспонтанною.

У сучасному телебаченні абсолютно спонтанний тип телевізійного мовлення практично відсутній, оскільки завдяки специфічним умовам зйомки і заздалегідь продуманому сценарію, заздалегідь сформульованим завданням телепрограми, а також загальним вимогам до мовленнєвої поведінки, до якості мовлення тележурналіста, мовлення телеведучого не може повністю співпадати з розмовним мовленням. Таким, наприклад, є мовлення ведучого програми, який розмовляє зі своїми гостями у них у дома. У даному випадку в наявності приклад квазіспонтанного мовлення, коли ведучий спирається на заздалегідь продуманий план бесіди і, звичайно, знає, які питання він обов’язково задаст своєму співрозмовнику (більш того, ведучий готовиться до розмови, збираючи інформацію про свого співрозмовника). Проте кожна передача є неповторна, новий гість має свій індивідуальний стиль спілкування, і повністю передбачити хід бесіди неможливо, що примушує ведучого кожного разу шукати підхід до свого співбесідника, вибирати потрібні слова, потрібну інтонацію.

Рівень підготовки квазіспонтанного телемовлення може суттєво відрізнятися у різних типів передач; це може бути [11]:

- обдумане мовлення за наперед складеним планом;
- монологічна розповідь на відому наперед тему;

– відповіді на питання про добре відому тему.

На ступінь спонтанності мовлення впливає і жанр програми, і час виходу до ефіру, і конкретна тема окремого випуску, і загальний рівень культури запрощених гостей. Часто квазіспонтанне, обумовлене темою мовлення ведучого набуває якостей власне спонтанного, оскільки гості програми дотримуються протилежних точок зору на порушенну проблему в передачі, більш того, вони часто настроєні досить агресивно і ведучому доводиться уважно стежити за ходом полеміки, контролювати розвиток конфлікту і адекватно реагувати на те, що відбувається в студії. Його завдання ускладнює і той факт, що програма йде в прямому ефірі.

Не менш важливою при аналізі характеристик мовлення телеведучого, а також при відборі виразних засобів для створення телеобраза є необхідність враховувати наступні риси сучасного телевізійного мовлення [6]:

- інтимізацію,
- діалогізацію,
- індивідуалізацію,
- наявність підтексту.

Інтимізація. Запорука успіху публіцистичного виступу, завдання якого не тільки інформувати, але і переконувати, у використанні живого мовлення, без штампу, без книжності, без папірця, в тоні інтимної розмови з глядачем. Прагнення створити ілюзію довірливого полягає спілкування, орієнтованість на умовного окремого глядача, адресність мовлення позитивно сприймається аудиторією, за рахунок цього підвищується ефективність повідомлення, і, як наслідок, рейтинг телепрограми. Інтімізації мовлення сприяє багатство інтонаційних характеристик, м'якість та сила голосу, паузациі з використанням ефекту несподіванки, зміна темпу мовлення.

Специфіка діалогізації телепередачі полягає в тому, що передача будеться як монолог із структурними елементами діалогу. Слухач/глядач не бере участі безпосередньо у бесіді, тому виступаючий повинен “передбачити” його реакцію і зуміти відповісти на неї. Діалогізація телевізійного мовлення виявляється у використанні запитально-відповідних конструкцій, звернених до телевізора і радіослухачів, що характерних для міжсобістісного спілкування. Адресність інформації, що передається, а часто і зверненість до “подвійного” адресата (безпосереднього співрозмовника та телеглядача), орієнтація на масову аудиторію — загальні вихідні позиції, які визначають ряд за-

гальних рис у мовленнєвому обліку теле- і радіопрограм різного типу: формули звернення і підтримки контакту, вибирання мовленнєвих засобів, експресивні прийоми, типи зв'язку реплік-висловлювань. Діалогізації монологу сприяють такі засоби і прийоми, які допомагають встановити контакт, стимулюють увагу, закликають слухача слідувати за думкою мовця. Безпосередню діалогічність монологу доносять не стільки мовні засоби звернення, апеляції до слухача, форми особи 1-ої та 2-ої, навіть не питально-відповідні конструкції, скільки чергування комунікативних блоків двох основних типів, а саме: тих, в яких розгортається змістовна інформація (повідомлення описові, розповідні, аргументуючі, аналізуючі), і тих, які слугують цілям ствердження або спростування можливих або реально існуючих заперечень, протилежних точок зору, контраргументів (вони мають полемічний, переконливий, впливаючий характер).

Паралельно з діалогізацією традиційно монологічних програм в електронних ЗМІ розвиваються нові діалогічні й полілогічні форми передач: ток-шоу (ця номінація стала зручним позначенням великого кола медійних програм, від інтерактивних ігор до громадсько-го обговорення серйозних актуальних проблем), інтерв'ю з відомою людиною, теледебати і дискусії, телегри з питаннями і відповідями і ін. Сучасна масова комунікація створює нові типи комунікативних ситуацій і відповідних текстових структур, де немає чітких меж між діалогічними і монологічними формами, де діалог може йти на тлі фрагментів театральних постановок або музичних ілюстрацій, як коментар. У інформаційних програмах переход від одного блоку новин до іншого відбувається за допомогою діалогу між ведучими.

Яскравим проявом діалогізації сучасного телемовлення Л. Л. Сандлер називає такий специфічний, новий елемент діалогічного спілкування, як введення вокативів, що виконують прагматичну функцію звернення:

Катю?

Спасибі, Кирило!

Вокативні конструкції в кінці вислову кореспондента відмежовують відповідь і питання, позначаючи закінчення їхзвучання в ефірі. Такий прийом дозволяє упорядкувати роботу в прямому ефірі і уникнути ситуації “мовного коктейлю”. Вокативи супроводжуються нетиповою для української мови інтонацією: поза сумнівом, має місце запозичення з англійського телемовлення. Яскравість і новизну цього явища для телевізійної мови побічно підтверджує і той факт, що

вокативи відомих провідних новин стали об'єктом численних пародій і жартів, зокрема в професійному середовищі.

Наступною характерною рисою сучасного телевізійного мовлення є його індивідуалізація, яка виявляється в тому, що мова, що звучить в ефірі, має особистісну забарвленість. Індивідуалізація телевізійного мовлення безпосередньо пов'язана з індивідуальністю ведучого, журналіста, шоумена. Вона виникає за рахунок індивідуальних характеристик голосу (тембру, висоти тону, загальної тональності мовлення), а також за рахунок використання логічного та емфатичного наголосу (та безпосередніх способів акцентного виділення), використання психологічної паузи і деяких інших просодичних засобів мовлення. Чималу роль тут відіграє і зацікавленість мовця в темі передачі.

Наявність підтексту — ще одна важлива риса сучасного телевізійного мовлення. Вислів може мати багаточисленні інтерпретації, які залежать від комунікативної установки журналіста та від пресупозиції слухачів. Підтекст — внутрішній додатковий зміст тексту, висловлення, відчуття, думки, які вкладаються в текст ведучим телепрограми. У персоніфікованому виступі найбільш актуальні два види підтексту: підтекст, створений на основі повторення висловлення, який поступово збагачується новим значенням, і підтекст, оснований на асоціаціях.

Підтекст виражається смисловим наголосом, раптовою паузациєю, інтонацією, посиленням гучності, уповільненням темпу та іншими засобами мовлення. Причому інтонація може змінити зміст висловлювання на протилежний.

Розглядаючи телевізійне мовлення як явище багатоаспектне, необхідно враховувати вплив екстралінгвістичних чинників на структуру телевізійної дискурсу. Вони і визначають позамовну консистуацію, що створює умови для реалізації телевізійного мовлення. Уточнюючи значення терміну “консистуація” й аналізуючи його складові (контекст плюс ситуація) стосовно телевізійного мовлення, слід підкреслити необхідність враховувати як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні характеристики “контексту”. При цьому екстралінгвістичний аспект неминуче складається з ряду умов, які обов'язково враховують характеристику мовця та слухача, які є відповідно джерелом та одержувачем інформації у кожному конкретному мовному акті.

Дослідження показали, що найбільш значущими чинниками, що впливають на характеристики мовлення та телевізійного мовлення

зокрема, є: тип мовлення (особливо підготовленість / непідготовленість), професійні та соціальні відносини між учасниками комунікації, комунікативний намір мовця, сфера комунікації, емоційна участь комунікантів, кількість учасників комунікації.

При вивченні телевізійного мовлення в цілому та його складових необхідно виходити з того, що для телекомунікації важливо, що в дискурсі відбуваються не тільки мовні форми висловлювань, але міститься і оцінна інформація, особові та соціальні характеристики комунікантів, їх фонові знання, імплікується комунікативна сфера й соціальна ситуація. Можна говорити про те, що соціальні й особистісні характеристики комунікантів (адресанта та адресата), а також безпосередні умови, в яких протікає спілкування, визначають підбір того або іншого варіанту мовлення.

ПРИМІТКИ ТА ПОСИЛАННЯ:

1. Бондарко Л. В. Спонтанная речь и организация системы языка / Л. В. Бондарко // Бюллетень фонетического фонда № 8 “Фонетические свойства русской спонтанной речи”. Под ред. Л. В. Бондарко, М. Краузе. — СПб.: Бохум, 2001. — С. 17–23.
2. Бубнова Г. И. Текстовые категории устного спонтанного диалога. Вопросы системной организации речи / Г. И. Бубнова. — М., 1987. — С. 47–68.
3. Сиротинина О. Б. Стилевая принадлежность и текстовая организация устной научной речи / О. Б. Сиротинина // Стилистика текста в коммуникативном аспекте: Межвуз. сб. науч. трудов. — Пермь, 1987. — С. 24–38.
4. Бондарко Л. В. Спонтанная речь и организация системы языка / Л. В. Бондарко // Бюллетень фонетического фонда № 8 “Фонетические свойства русской спонтанной речи” Под ред. Л. В. Бондарко, М. Краузе. — СПб.: Бохум, 2001. — С. 17–23.
5. Светана С. В. Телевизионная речь: Функции и структура / С. В. Светана — М.: Изд-во МГУ, 1976. — 151 с.
6. Лаптева О. А. Живая русская речь с телеэкрана: Разговорный пласт литературной речи в нормативном аспекте / О. А. Лаптева — Изд. 5-е, стереотипное. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 520 с.
7. Долинин К. А. Спонтанная речь как объект лингвистического исследования / К. А. Долинин // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. Сб.4.: Ученые записки Горьк. гос. пед. ин-та ин. яз. им. Н. А. Добролюбова. — Горький, 1973. — Вып.55. — С. 58–66.
8. Дудик П. С. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення // П. С. Дудик. — К.: Мовознавство, 1972. — № 2. — С. 20–29.
9. Лаптева О. А. Соотношение спонтанной и телевизионной речи / О. А. Лаптева // Проблема спонтанной и разговорной речи: Сб. научн. тр. — М., 1989. — Вып. 332. — С. 5–21.

ТЕМА-РЕМАТИЧЕСКОЕ ЧЛЕНЕНИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ, ПОДХОДЫ, ТЕРМИНОЛОГИЯ

Настоящая работа посвящена анализу существующих в лингвистической литературе подходов к проблеме тема-рематического членения высказывания, рассматриваются проблемы терминологии, вопросы структурно-композиционной характеристики тема-рематического членения высказывания, сопоставляются понятия тема/рема и данное/новое. Выводы, полученные автором, подтверждены эмпирическими данными.

Ключевые слова: тема, рема, данное, новое, тема-рематическое членение высказывания.

Робота присвячена аналізу існуючих в лінгвістичній літературі підходів до проблеми тема-рематичного членування висловлювань, розглядаються проблеми термінології, питання структурно-композиційної характеристики тема-рематичного членування висловлювання, зіставляються поняття тема/рема та дане/нове. Отримані автором висновки підтвердженні емпіричними даними.

Ключові слова: тема, рема, дане, нове, тема-рематичне членування.

The paper is devoted to the analysis of existing approaches to problems of the topic-comment utterance articulation in linguistic literature, problems of terminology and issues of structural and compositional character of the topic-comment utterance articulation are regarded, the notions of topic-comment and given/new are compared. Conclusions received by the author were confirmed by empirical data.

Key words: topic, comment, given, new, topic-comment utterance articulation.

Многие языковеды, занимающиеся проблемой актуального членения предложения, придерживаются точки зрения, что актуальное членение представляет собой бинарное разделение предложения на исходную часть, содержащую то, о чём сообщается в предложении — тему, и на то, что сообщается о ней — рему, заключающую в себе основное содержание сообщения, ради которого, собственно, и было осуществлено высказывание. Актуальное членение предложе-

ния маркирует способ включения предложения в предметный контекст, на базе которого оно возникает [1]. Таким образом, одно и то же предложение может приобретать разный смысл в зависимости от экстралингвистических условий коммуникации, преследуемой респондентом цели актуализации речевого отрезка [2: 6].

Вопреки тому факту, что проблемой актуального членения предложения языковеды занимаются достаточно давно, до сих пор существует большое количество неразрешённых вопросов и отсутствие единой терминологии при освещении данной тематики, наличие существенных разногласий в подходах лингвистов при рассмотрении тема-рематической составляющей речи и соотносимости понятий, используемых в работах, посвященных данной теме [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Цель настоящей статьи заключается в анализе и систематизации взглядов современных исследователей на проблему тема-рематической организации предложения, изложенных в лингвистической литературе.

Для достижения поставленной цели были поставлены следующие задачи:

- выявить и описать существующие подходы к проблеме тема-рематического членения высказывания;
- отобразить разные точки зрения по отношению к таким понятиям как тема, рема, данное, новое;
- проанализировать экспериментальный материал с позиций тема-рематического членения высказываний и проиллюстрировать полученные выводы эмпирическими данными.

Материалом исследования послужили аудиовизуальные записи программы “Топ Гир” (на английском и украинском языках). Длительность звучания экспериментального материала составила 109 минут. Именно этот материал и послужил иллюстрацией тех выводов, к которым пришел автор настоящего исследования.

В зависимости от того, что для исследователя является основным — содержание или форма высказывания, в работах по лингвистике выделяют содержательный и формальный подходы к проблеме актуального членения. Это, в свою очередь, как утверждает Николаева Т. М., является следствием значительных разногласий в теоретическом плане. Так, сторонники содержательного подхода ставят перед собой цель выявить и описать все способы реализации актуального членения предложения, находящегося, по их мнению, в каждом (или почти каждом) высказывании [3: 48].

Для содержательного подхода характерно наличие в речи одного из нижеперечисленных условий:

1. бинарность предложения (разделение на две части);
2. тернарная структура предложения (две основные части и переход между ними);
3. градуальное усиливание или ослабление интенсивности передачи смысла, имеющее разнообразную форму распределения в пределах высказывания. Одним из наиболее известных представителей данной точки зрения является Я. Фирбас, выделяющий собственно тему, остаток темы, собственно переход, остаток перехода, рему и собственно рему [4]. Но в подобном случае, как отмечает Николаева Т. М., ссылаясь на работы Д. Л. Болингдера [5], учение об актуальном членении предложения теряется среди иных учений о смысловой организации высказывания, имеющих мало общего с актуальным членением предложения [3: 49].

Что же касается сторонников формального подхода, то они считают, что актуальное членение присутствует исключительно в тех предложениях, где оно представлено формально. При формальном подходе обязательным является присутствие одного из двух нижеуказанных феноменов:

1. формальное выражение и темы и ремы в одном предложении;
2. формальное выражение или только темы или исключительно ремы в одном предложении [3: 49].

При описании коммуникативной организации предложения языковеды применяют такие пары смежных понятий как тема/рема и данное/новое. Однако, как отмечает Апресян Ю. Д., из-за отсутствия чётких определений темы, ремы, данного, нового, языковеды неоднозначны в вопросе о том, описывают ли эти понятия разные коммуникативные оси предложения или это разные названия единой оси [6].

Так, Кверк Р., Гринбаум С., Лич Дж., Свартвик Я. под темой подразумевают начало высказывания [7]. В. В. Виноградов определяет тему как просто данное, уже известное содержание [8: 415]. В. Матезиус считает, что тема выражает то, что является в данной ситуации известным или, хотя бы, может быть легко понято и из чего исходит респондент [1]. Абдалина Е. А. под темой понимает такую определённо акцентно-мелодически оформленную часть фразы, которая сообщает минимум новой информации, выражает нечто уже известное реципиенту из предыдущего контекста или жизненной ситуации — то, что

респондент считает сам и хочет, чтобы реципиент воспринял как наименее важное в высказывании [9: 37]. По мнению Ковтуновой И. И., тема представляет собой предмет сообщения и является исходной частью высказывания, так как эта часть содержит то, о чём сообщается в предложении [2: 7]. Черняховская Л. А. утверждает, что тема имеет минимум семантико-контекстуальной весомости и содержит либо только старую информацию, либо минимум новой информации [10]. Лайонз даёт определение темы как выражение, использованное говорящим для выделения того, что он ставит в центр своего высказывания, это и есть тематический субъект [11: 507]. Фр. Травничек определяет тему как тот элемент предложения, который непосредственно соотносится с объектом мышления, исходит из него и, следовательно открывает предложение [12: 269]. Слюсарева Н. А. под темой понимает предмет, выраженный именными частями речи, т. е. существительным и его эквивалентами, субъективно избранный респондентом для сообщения о нём некоторых сведений. Тема представляет собой тот пункт высказывания, который определяет степень контекстуальной зависимости данного высказывания от предыдущих и последующих [13: 116].

Ремой Кверк Р., Гринбаум С., Лич Дж., Свартвик Я. обозначают конец, завершение высказывания [7]. Виноградов В. В. под ремой понимает новое, открываемое и высказываемое в речи [8: 415]. Матезиус В. под ремой подразумевает то, что респондент сообщает о теме [1]. Абдалина Е. А. определяет рему как информацию модального и эмоционального характера: “Рема, хотя и включает новое, не ограничивается им. Она может показывать, что респондент считает самым важным в своём высказывании (и хочет, чтобы реципиент воспринял это как самое важное), она может передавать отношение респондента к действительности, к содержанию высказывания, к ситуации сообщения, к собеседнику, его физическое или душевное состояние, она также может выражать контраст, подчёркивать количественную или качественную сторону предмета, уточнять значение какой-либо мысли или выражать чувства” [9: 58]. Ковтунова И. И. под ремой понимает часть высказывания, в которой содержится то, что сообщается о теме [2: 7]. Кодзасов С. В. понимает под ремой тот компонент смысла, над которым производится операция при осуществлении речевого акта [15: 191]. А вот К. Беккер [16] считал, что с помощью ремы говорящий лишь указывает на определённое противопоставление. А. Вейль, Г. Гебеленц, Г. Пауль считали, что рема подчёркивает то, что ещё неизвестно реципиенту [17: 87]. Черняховская Л. А. придерживается той же

точки зрения, утверждая что “рема имеет максимум семантико-контекстуальной весомости и максимум новой информации [10].

Хотелось бы отметить, что в языкоznании существуют различные термины для обозначения темы и ремы (Кодзасов С. В., Абдалина Е. А., Москальская О. И., Апресян Ю. Д.): топик и комментарий (Ч. Ли, С. Томпсон), топик и фокус (Ван Валин Р., Хэлидей М. А. К., Перегрини Я.), субъект и предикат (Арутюнова Н. Д.) логические (Щерба Л. В.), психологические (Шахматов А. А.), смысловые (Ильинш А. Б.), основа и ядро (Матезиус В.), основа и предицируемая часть (Распопов И. П.) и другие. Но все они только дублируют традиционные понятия темы и ремы.

Под данным Апресян Ю. Д. понимает то знание, которое, по предположению респондента, находится в сознании реципиента в момент высказывания [6]. Также данным считается то, что известно реципиенту из контекста или предопределенное конситуацией. К тому же данное, предопределенное контекстом, может обозначать отдельные стороны или аспекты того, что названо в предшествующем контексте, или логически вытекать из смысла предшествующего [18]. Чейф У. данное определяет как знание, которое, по предположению респондента, находится в сознании реципиента в момент произнесения высказывания [19: 281]. Хевиленд и Кларк под данным понимают то, о чём реципиент, по-видимому, уже знает [19: 282]. Ковтунова И. И. определяет данное как нечто, известное из конситуации, названное в предыдущем контексте или же предопределенное конситуацией [2: 7].

Под новым Апресян Ю. Д. [6] и У. Чейф [19: 281] понимают ту информацию, которая, по предположению респондента, вводится в сознание реципиента высказыванием. Хевиленд и Кларк под новым понимают информацию, о которой реципиент ещё не знает [19: 282].

Хотелось бы отметить, что в языкоznании существуют различные термины для обозначения данного и нового (Золотова Г. О., Апресян Ю. Д.): известное и неизвестное (Падучева Е. В.), старая информация и новая информация (Чейф У.) и другие.

В нашей работе мы придерживаемся мнения многих языковедов (к примеру, Апресян Ю. Д., Ковтунова И. И., Королёва Т. М. и др.) о том, что понятия тема/рема и данное/новое не совпадают. Для обоснования данной точки зрения мы укажем несовпадения в средствах выделения темы/ремы и данного/нового, таким образом доказывая, что эти понятия не всегда совпадают.

Так, тема довольно часто совпадает в высказывании с данным. На пример:

Воно(*T*=данное) добре тримає дорогу (*P*=новое).

Eventually the fires (*T*=данное) were put out (*P*=новое).

Но темой высказывания также может быть и новая, неизвестная для реципиента информация. Так, случается, что новым бывает начало высказывания. В таком случае рема также будет выражена новой информацией [2: 42]. Примером может послужить начало сюжета, посвящённого запуску ракеты, из передачи “Топ Гир”:

Місце запуску (*T*=новое) — військовий полігон (*P*=новое).

The launch site (*T*=новое) was a military base (*P*=новое).

Не исключены варианты, когда всё предложение содержит данное. Это происходит при коммуникативной необходимости подтверждения или опровержения уже известной информации. Например:

Тим часом мої переговори у Адольфа нічого не дали. У мене (T) нічого не виходить (P), где *T* и *P* = данное.

The Buick Le Sabre was rubbish when it was new. And it (T)'s rubbish now (P), где *T* и *P* = данное.

При отождествлении в предложении двух лиц или предметов, известных из контекста, рема может полностью обозначать данное. Таким образом, всё предложение будет выражено как данное. Приведём пример:

Тим часом ми з другом взялися за серйозні справи. А другом моїм (T) був Джеймс (P), где *T* и *P* = данное.

And that of course means handing it over to our tame racing driver. All we know (T) is he's called the Stig (P), где *T* и *P* = данное.

Хотелось бы отметить, что роль данного в актуальном членении предложения зависит и от места компонентов данного в синтаксической структуре предложения. Так, в высказываниях, в которых актуальное членение предложения совпадает с синтаксическим членением, элементы данного иногда могут входить в состав ремы, в целом, представляющей собой новое. Тем самым, никак не влияя на тема-рематическую структуру высказывания [2: 74]:

Порш дев'ятсот одинадцять Турбо (T) стане вам у пригоді у будь якій ситуації (P).

The Super Power (T) spent billions trying to get their hardware up amongst the stars (P).

В высказываниях, в которых актуальное членение предложения не совпадает с синтаксическим членением, зависимая от глагола сло-

воформа, стоящая в начале предложения, выражается темой и выделяется повышением тона. В таком предложении подлежащее может также быть ещё одной темой, обозначая при этом данное [2: 74]:

Mamip його (T_1) я (T_2) знаю (P).

A lot of time, spend (T_1) we (T_2) helping him (P).

В украинском языке при согласовании сказуемого с подлежащим, выраженного количественной группой, предложение разделяется на данное и новое очень интересным способом [6]. Так, сравним два предложения:

У перегонах ($T=$ данное) взяло участь два гоночных автомобілі ($P=$ новое).

У перегонах ($T=$ данное) взяли участь два гоночных автомобілі ($P=$ данное).

В первом из них сказуемое имеет форму единственного числа среднего рода. При этом подлежащее способствует исключительно введению новой информации. Сказуемое второго предложения стоит во множественном числе, таким образом, подлежащее уже выражает данное, то есть, те самые два автомобиля, которые уже упоминались ранее в контексте. При этом тема-рематическая структура обоих предложений остаётся неизменной.

Если в маркировке темы и ремы многими языковедами главными средствами признаны интонация и порядок слов, то при маркировке данного и нового главную функцию выполняют лексические средства. К таким средствам, выражающим данное, относят личные, указательные и неопределённые местоимения, артикли, имена собственные и имена нарицательные, называющие известный из контекста предмет, лицо, факт или действие [2: 46].

You can use this car (данное) on a school run (новое).

Це все (данное) правда (новое).

Таким образом, из всего вышесказанного можно сделать вывод, что тема часто совпадает с данным, а рема — с новым. Но это бывает не всегда: тема может содержать компоненты нового и наоборот, компоненты данного могут содержаться в реме. Подводя итог вышесказанному, можно отметить, что тема-рематическое членение высказывания выполняет коммуникативную функцию — основную функцию языка, в которой сочетаются различные подходы к разнообразным языковым явлениям, границы и определения которых различными языковедами определяются по-разному, отображая, таким образом, их убеждения и взгляды на данную проблему.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. Пражский лингвистический кружок. — М., 1967.
2. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. — 2002. — 240 с.
3. Николаева Т. М. Актуальное членение — категория грамматики текста // Вопросы языкоznания. — 1972. — № 2. — С. 48–54.
4. Firbas J. Some aspects of the Czechoslovak approach to problems of functional sentence perspective // Papers on functional sentence perspective. — The Hague: Mouton. 1974. — P. 11–37.
5. Bolinger D. L. Linear modification // Publications of the Modern Language Association of America 67. — 1952. — LXVII.
6. Апресян Ю. Д. Типы коммуникативной информации для толкового словаря [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://teneta.rinet.ru/rus/aa/apresjan_tipy_communicativnoj_nfo.htm
7. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English. — Moscow: Vyssayaskola, 1982. — 391 p.
8. Вопросы грамматического строя / Под.ред. Виноградова В. В. — М.: Изд-во АН СССР, 1955. — 482 с.
9. Абдалина Е. А. Интонационные средства выражения ремы в современном английском языке: Дисс... канд. филол. наук / Е. А. Абдалина. — М., 1973. — 191 с.
10. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура. — М.: Международные отношения, 1976. — 298 с.
11. Lyons J. Semantics. — Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1978. — Vol. 2. — P. 374–897.
12. Firbas J. On defining the theme in functional sentence analysis. — TravauxLinguistiques de Prague. — Prague, Edition de l'Acad. Tchecoslov.d. sciences, 1964. — V. 1. — P. 267–280.
13. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка: монография / Н. А. Слюсарева. — М.: Наука, 1981. — 206 с.
14. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как межязыковая универсалия (на материале английского, русского и украинского языков): монография / Е. М. Образцова. — Одесса : Фенікс, 2010. — 400 с.
15. Кодзасов С. В. Закон фразовой акцентуации // Просодический строй русской речи. — М.: Ин-т рус. яз., 1996. — С. 181–206.
16. Becker K. F. Organizm der Sprache. — Frankfurt a/M, 1841. — S. 166–170.
17. Даниленко В. П. У истоков учения об актуальном членении предложения (период до Анри Вейля) // Филологические науки. — 1990. — № 5. — С. 82–89.
18. Русская грамматика. Академия наук СССР. Институт русского языка [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rusgram.narod.ru/index2.html>
19. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения // Новое в зарубежной лингвистике. — 1982. — Вып. 11. — С. 277–316.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІРШОВОГО ПЕРЕНОСУ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДЖ. БАЙРОНА

У статті розглянуто прагматичний потенціал віршового переносу (анжамбеману) як ритміко-сintаксичного засобу емоційно-естетичного впливу в поезії. Основна увага приділена особливостям його реалізації у поетичному дискурсі Дж. Байрона.

Ключові слова: анжамбеман, прагматичний потенціал, експресивність, ритміко-сintаксична структура, функція, принцип висунення, поетичний дискурс.

В статье рассмотрен прагматический потенциал стихотворного переноса (анжамбемана) как ритмико-сintаксического способа эмоционально-эстетического влияния в поэзии. Основное внимание удалено особенностям его реализации в поэтическом дискурсе Дж. Байрона.

Ключевые слова: анжамбеман, прагматический потенциал, экспрессивность, ритмико-сintаксическая структура, функция, принцип выдвижения, поэтический дискурс.

In the article there examined the pragmatic potential of verse hypation (en-jambement) as rhythmical syntactic means if emotional esthetical effect in poetry. The main attention is given to the peculiarities of its implementation in G. Byron's poetical discourse.

Key words: enjambement, pragmatic potential, expressivity, rhythmical syntactic structure, function, paradigm of moving-out, poetical discourse.

Поетичний текст як унікальний засіб пізнання, естетичного освоєння і цілісного осягнення світу, засіб емоційно-естетичного впливу на читача набуває сьогодні нової інтерпретації у світлі ідей когнітивно-прагматичного напрямку в лінгвістиці. При цьому сила прагматичного впливу поетичного тексту залежить від засобів, які відібрані з мовного репертуару й організовані автором у такий спосіб, щоб змінити ставлення реципієнта до зображеної дійсності. Су-

купність цих використаних у поетичному тексті засобів, які можуть відноситися до різних мовних рівнів, і складає його прагматичний потенціал.

Об'єктом дослідження у представленому науковому доробку виступає міжрядковий віршовий перенос, за іншою термінологією, анжамбеман (*enjambement*), який у спеціальній літературі визначається як “відсутність збігу синтаксичних і міжрядкових пауз” [2: 3], “незбіг ритмічного і смислового центрів віршового ряду” [3: 71]. Предмет розгляду складає специфіка реалізації прагматично-го потенціалу цього синтаксично-стилістичного засобу в лірико-поетичному дискурсі Байрона. Вибір предмета є невипадковим, оскільки даний ритміко-синтаксичний феномен зустрічається майже у кожному поетичному творі цього автора. Тож, таку високу частотність можна визнати “симптоматичною” для його поетичного ідіолекту.

Як відомо, до числа ознак поетичного синтаксису входять характеристики, які відображають специфіку й обмеження, що накладає на синтаксис віршовий ритм. Поетичний текст характеризується зокрема обмеженням на довжину рядка. Тому одним із важливих параметрів поетичного синтаксису є ефект збігу-незбігу меж синтаксичних і ритмічних відтинків. Коли речення не вкладається у віршовий рядок, то воно займає частину наступного, в результаті чого порушується ритміко-синтаксичний паралелізм. Пор.: *“My greatest grief is that I leave || No thing that claims a tear”* (“Child Harold’s Pilgrimage”, I, 13); *“And the midnight moon is weaving || Her bright chain o’er the deep”* (“There Be None of Beauty’s Daughters”); *“To mingle with the Universe, and feel || What I can ne’er express — yet can not all conceal”* (“Child Harold’s Pilgrimage”, I, 38); *“I watched thee on the breakers, when the rock || Received our prow and all was storm and fear”* (“Love and Death”); *“Streamlet! along whose rippling surge || My youthful limbs were wont to urge”* (“Written under the Impression That the Author Would Soon Die”); *“They demanded the song; but, oh never || That triumph the stranger shall know!”* (“By The Rivers of Babylon We Sat Down and Wept”).

Ю. М. Лотман [9: 101] говорить про важливість такого віршового переносу, пояснюючи його поступовим ускладненням створюваної поетичної думки, яке зрештою призводить до того, що вона не може бути вираженою в межах віршового рядка. До речі, на це іманентно вказує вже етимологічне значення цього терміна: “від французького enjamer переступати, виходити за межі, перевищувати”. Однак важ-

ко погодитися з тим, що віршовий перенос викликаний семантичним ускладненням або поступовим нарощанням смислу, особливо з погляду на ліричні твори Байрона, в яких анжамбеман зустрічається часто вже на самому початку. Пор.: “*Adieu, thou Hill! where early joy || Spread roses o'er my brow*” (“Written Under the Impression That the Author Would Soon Die”); “*There be none of Beauty's daughters || With a magic like Thee*” (“There Be None of Beauty's Daughters”). Це говорить про те, що в основі механізму цього риторичного феномену криються скоріше за все інші причини.

Відстоюючи емоційне підґрунтя цього ритміко-стилістичного прийому, В. С. Баєвський [8] вважає, що анжамбеман створює “ефект енцефалограми, сплеску емоцій, ефект спонтанності”. Адже саме емоція — “лінгвальне і / чи паралінгвальне вираження (інтерпретація) специфічної форми людського ставлення до дійсності” [6: 87] — є тією специфічною реакцією, тією енергією, що фіксує й виражає психологічні “вибухи” та “зсуви”, окреслюючи контури індивідуальної системи ставлення індивіда до різних подразників. Тому варіанти мової індикації (об'єктивації) емоційної сфери художника слова, в першу чергу, віршовий перенос як експресивний прийом відтворення всієї гами імпульсів, почуттів і думок поета, можна дійсно порівняти з енцефалограмою / електрокардіограмою, в якій за вістрями зубців і за спадами напруги виявляються всі “болові точки”, “патологічні зони” його мозку/серця.

Схожу позицію щодо емфатичної природи віршового рядка займає М. Л. Гаспаров [10: 33], який говорить про особливу поетичну важливість цього стилістичного засобу як найбільш яскравого випадку “антисинтаксичного” розподілу в поезії, при якому вірш звучить “різкіше, напруженіше і більш підкреслено”. На його думку, цей прийом віршування, “що полягає у відсутності збігу синтаксичної і ритмічної пауз у вірші, коли кінець фрази не збігається з кінцем вірша, часто слугує засобом (індикації чи створення) підвищеної емоційної напруги” [10: 274]. При цьому саме емфатична інтонація є вказівкою на відповідне висловлення як організуючий центр, як метатекстовий засіб його проспективної референції.

Однак на цьому функції даного експресивного художнього засобу не вичерпуються. Виходячи з його здатності перерозподіляти основні та другорядні ознаки словарних значень, оживлювати “стерті” мовні метафори (катахрези), а також зводити службові частини мовлення до рівня повнозначних, дослідники говорять і про **функцію оцінки**

текстового змісту [4]. Вчені вже неодноразово вказували на той факт, що, виділяючи окреме слово, анжамбеман руйнує цілісність рядка чи цілої строфи поетичного тексту, виступає в ролі дестабілізатора його ритміко-синтаксичної структури: “розриваючи” віршовий ряд інтонаційно, він викликає “збій” у порядку та гармонії, що конституються ритмом поетичного тексту [5: 2]. Разом з тим дестабілізація поверхневої ритміко-синтаксичної структури є функціонально необхідною для акцентуації більш важливої для поета цілісності структури відповідних смислових блоків, концептуальних аспектів художнього змісту, так званих “суб’єктних смислів” (термін Н. Я. Рябцевої [7]). Інакше кажучи, оцінна функція віршового переносу проявляється в тому, що, виділяючи за його допомогою слово (те, що завершує рядок, або те, що перейшло в інший), автор тим самим виражає своє ставлення до цього слова, оцінюючи його з власної точки зору як більш значуще у смисловому відношенні.

Пор.: *“Even though unforgiving, never || 'Gainst thee shall my heart rebel”* (“Fare Thee Well”); *“I ask but this -- again to rove || Through scenes my youth hath known before”* (“I Wish I Were A Careless Child”); *“Nothing to loathe in nature, save to be || A link reluctant in a fleshly chain”* (“Child Harold’s Pilgrimage”, III, 72); *“Truth! — wherefore did thy hated beam || Awake me to a world like this?”* (“I Wish I Were a Careless Child”); *“Where Lachin y Gair in snows sublime || His giant summit rears”* (“Written Under the Impression That the Author Would Soon Die”); *“The Wealth of Worlds shall never move me || To quit their Friendship, for a new one”* (“Egotism”); *“The wretched gift Eternity || Was thine -- and thou hast borne it well”* (“Prometheus”); *“The land of honourable death || Is here: up to the field, and give || Away thy breath!”* (“On This Day I Complete My Thirty-sixth Year”).

Так, у останньому прикладі представлена одразу два випадки віршового переносу. При цьому в обох із них емфатична інтонація її відповідна структура висловлення містять оцінку мовленнєвого компонента як особливо важливого у смисловому плані, як такого, що утворює предмет, тему, фокус висловлення адресанта і фокус уваги адресата. У першому випадку завдяки розміщенню у постпозиції виділяється словосполучення honourable death, яке реалізує ключовий для Байрона мотив “почесної смерті”, заставляючи адресата на мить замислитися над тим, де ж насправді існує така країна. У другому випадку до наступного рядка переходить сполучник away, відриваючись від пов’язаного з ним дієслова to give. Це робить службове слово інтонаційно більш самостійним по відношенню до повнозначних

частин мовлення (пор. із висловленням без анжамбеману: “*up to the field, and give away thy breath?*”). У свою чергу інтонаційне виділення сполучника спричиняє семантичний зсув у рамках всієї строфі: на перший план виходить нова, концептуально більш значуча для Байрона інформація — мотив самовіддачі у боротьбі за свободу (*give* → *away*). Мотив безперервності самовідречення ліричного суб'єкта реалізується у значенні прислівника (пор.: *away* — ’constantly, persistently, or continuously’). Однак у семантичній структурі цього дієслова присутній одночасно мотив утоми від життя (пор.: *give away* — ’something that you own, you give it to someone, rather than selling it, often because you no longer want it’).

Той факт, що ритмічна пауза на кінці віршового рядка не завжди співпадає з паузою логіко-сintаксичною, ще більше посилює враження емоційної розкутості у лірико-поетичних творах Байрона. При цьому логічно і сintаксично взаємопов’язані слова легко відриваються одне від одного: частина сполучення переходить у інший рядок. Ці “розвиви” відділяють означення від іменника (“*And so I interfered, and with the best || Intentions, but their treatment was not kind*” (“Don Juan”, I, 24)), дієслово від прямого додатка (“...should cross || **Her brain**...” (“Don Juan”, I, 84); “...satisfied to mean || **Nothing but** what was good, her breast was peaceable” (“Don Juan”, I, 83)), дієслово-зв’язку від предикативного члена (“...take || **Leave**...” (“Don Juan”, I, 98)), дієслово від прийменника, з яким воно пов’язане (“...he had **no idea** || **Of**...” (“Don Juan”, I, 86)), і навіть артикль від іменника, до якого він належить (“...it could be **a** || **Thing**” (“Don Juan”, I, 86)). Не менш частотними є випадки “відриву” іменника/дієслова від прийменникової групи (“...with respect || **To public feeling**” (Don Juan, I, 33); “...had they been... **in** || **Their senses**” (“Don Juan”, I, 25).

Порушуючи стандартні очікування адресата, Байрон за допомогою віршового переносу майстерно створює пародійні, бурлескні та іронічні ефекти. Пор.: “*I don't mean this as general, but particular || Examples may be found of such pursuits*” (“Don Juan”, XII, 58–59). У цьому випадку словосполучення переноситься з одного рядка до іншого (пор. із словосполученням без переносу: *I don't mean this as general, but particular examples may be found of such pursuits*), при цьому в кінці першого рядка опиняється прикметник *particular*. Винесений у постпозицію, він виділяється інтонаційно, стає ритмічним центром рядка і, як наслідок, привертає до себе увагу реципієнта. При цьому йдеться про мовну гру, що ґрунтуються на можливій актуалізації у контексті

двох значень слова *particular* — 1) 'зокрема, детально' (яке у першому рядку підтримується дієсловом *to mean* і явним протиставленням із прикметником *general*) і 2) 'вийнятковий' (яке проявляється у другому рядку, пов'язуючись із іменником *examples*, і створює іронічний образ світських дам, що ганяються за женихами).

Слід також зауважити, що в лірико-поетичному дискурсі Байрона спостерігається характерне ступеневе нарощання кількості використань віршового переносу від раннього періоду творчості до пізніших етапів. При цьому найвища частотність зафіксована у сатиричній містерії Байрона "Cain", яка стилістично майже повністю побудована на варіації та контамінації емфатичних лексичних і синтаксичних засобів. Okрім віршового переносу, у творі широко представлені також інверсії, прикладки, розриви віршового рядка. Така насищеність містерії емфазою, складність її ритміко-синтаксичної організації тісно пов'язана з "вертикальною" (спеціальною) текстовою площиною, робить її вкрай важкою для перекладу й, особливо, для постановки на театральній сцені. Пор.: "*And, suffering in concert, make our pangs || Innumerable, more durable*" (I, 1); "*Have stood before thee as I am: a serpent || Had been enough to charm ye, as before*" (I, 1); "*Than the birds' matins; and my Ada — my || Own and beloved — she, too, understands not*" (I, 1); "*Who out of darkness on the deep didst make || Light on the waters with a word — All Hail!*" (I, 1); "*Before thy birth: let me not see renewed || My misery in thine. I have repented. — Let me not see my offspring fall into || The snares beyond the walls of Paradise*" (I, 1).

Пояснити динаміку нарощання можна змінами, що відбулися у принципах категоризації та концептуалізації автором світу: поступовим відходом від класичної традиції віршування; збільшенням емоційності; прагненням вкласти у текст більше нетривіального змісту, пов'язаним, як правило, з актуалізацією конотативного компоненту; зростанням іронічних тенденцій, яке зумовлює переорієнтацією із семантики на прагматику висловлення; помітною "демократизацією" дискурсу, що залучає реципієнта до поетичної співтворчості.

Як суб'єктний компонент мовлення, віршовий перенос має пряме відношення не тільки до прагматики мовлення, але й до когнітивних операцій, які стоять за цим компонентом. Однією з таких важливих операцій у поетичному дискурсі є **фокусування уваги**, виділення домінантного, головного, його актуалізація (в термінології І. В. Арнольда "висунення"). Чим частіше у тексті зустрічаються випадки, коли пауза на кінці рядка співпадає з кінцем логіко-синтаксичних одиниць,

тим сильніше увага адресата фокусується на тих випадках, коли цей збіг відсутній. Інакше кажучи, на стереотипному фоні (лексичні повтори, явище синтаксичного паралелізму й таке інше) віршовий перехід у наступний рядок і, відповідно, порушення паузи (в усному мовленні), відчувається як вільність і привертає до себе увагу адресата. Таке фокусування уваги реципієнта в цілому узгоджується з основними принципами теорії інформації та когнітології.

Так, наприклад, згідно з головними положеннями теорії інформації “найбільш інформативними є елементи низької передбачуваності” [1: 132]. Ця теза отримала свій розвиток у межах когнітивної лінгвістики, де зокрема активно розробляється так званий *принцип висунення* (foregrounding) — “концепт, який характеризує важливість розміщення на перший (передній) план за своєю значимістю тієї чи іншої мовоної форми, що виступає в якості пошукового стимулу, або “ключа” в процесах мовоної обробки інформації [12: 21]. При цьому психологічна реальність висунення пов’язується з раптовістю, подивом, підвищеною увагою [13], “ефектом несправдженого очікування”.

У науковій літературі цей феномен визначається як “неприродне виокремлення” [16], “категорія тексту, яка ототожнюється з риторичним підкресленням інформації” [17], “виділеність першого порядку, що ґрунтуються на непередбачуваному висуненні інформації” [15]. При цьому когнітивним підґрунттям такого мотивованого комунікативного виділення служить процедура відбору найбільш значимої інформації в даному контексті і для даних учасників комунікації: “привернення уваги до певної частини тексту забезпечує її висунення на перший план в обробці інформації” [14].

Таким чином, можна стверджувати, що анжамбеман — як один із важливих модулів заданої автором програми адресованості — скерує інтерпретацію тексту, активізуючи не лише знання, але й судження, настанови та емоції адресата, полегшуючи йому пошук релевантної (суттєвої) інформації, знижаючи необхідність обробки її великих обсягів. Як специфічні засоби створення зв’язності в поетичному тексті віршове перенесення і синтаксичний паралелізм, взаємодіючи одне з одним і підсилюючи одне одного у вузькому контексті (зебільшого в межах однієї строфі), служать віддзеркаленням прагнення Байрона поєднати смислову точність і прагматичний вплив з метою максимального впливу на аксіологічну картину світу реципієнта. Разом з тим складна взаємодія цих двох контрастних стилістичних прийомів сама по собі відображає глибинну діалектику взаємовідношень

поетичної (синтаксичний паралелізм) і розмовної (віршове перенесення) мовленнєвих стихій. Отже, подібне використання елементів розмовного (невимушеного, розкутого) мовлення у текстах байронівської поезії правомірно розглядати як своєрідний вияв “демократизації” поетичного дискурсу.

Не менш цікавим у цьому відношенні є також питання про кореляцію переносу і розриву віршового рядка (комою, тире, двокрапкою, крапкою з комою, крапкою). У зв’язку з цим можна висловити припущення, що розрив важливий для визначення рівня горизонтальної інтегрованості і цілісності вірша, тоді як кінець рядка слугує підґрунтам виділення емоційного аспекту синтаксису. Однак вирішення цього питання, яке може стати предметом окремого дослідження, не входить до настанов даної статті.

Таким чином, прагматичний потенціал міжрядкового віршового переносу в лірико-поетичному дискурсі Байрона полягає в ефективному емоційно-естетичному впливі на реципієнта, що здійснюється цим ритміко-синтаксичним засобом одразу на трьох мовних рівнях — семантичному (змістовому), синтаксичному (структурному) та прагматичному (комунікативному). У лірико-поетичних текстах цього автора анжамбеман виконує наступні функції: функцію аранжування ритміко-синтаксичної партитури (чи функцію синтаксичного виділення), яка тісно пов’язана з функцією руйнування інтонаційного рисунку; функцію акцентуації нового, нетривіального, авторського змісту (смислового виділення); функцію порушення очікувань реципієнта (функцію комунікативного виділення). Руйнуючи інтонаційну лінію поетичного твору, віршовий перенос висуває той чи інший елемент на передню позицію і перетворює його на своєрідний ритміко-інтонаційний і смисловий центр. Завдяки цьому даний елемент наділяється експресивністю, спричиняючи комунікативний ефект несправдженого очікування. Для Байрона це створює необхідні передумови для введення у зміст тексту нової епістеми (нового знання) чи нової точки зору на вже відоме (його переоцінки), відкриваючи широкі можливості для кодування психіки і трансформації мовної та концептуальної картини світу реципієнта.

Подальші наукові дослідження у наміченому тут напрямку слід вважати дуже привабливими і перспективними. Вони вбачаються на самперед у встановленні прагматичного потенціалу інших експресивних синтаксично-стилістичних засобів (інверсії, розриву (сегментації) віршового рядка, розрядки, синтаксичного паралелізму, графічного

виділення) і специфіки їх реалізації у лірико-поетичному дискурсі Байрона та інших авторів. Не менш цікавими у науковому плані видаються розшуки в області системно зумовленої кореляції різних мовних рівнів у поетичному тексті. Однак, мабуть, найширші перспективи у цьому відношенні відкриваються у площині синергійної взаємодії зазначених експресивних засобів у різних типах дискурсу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования [Текст]. — Л.: Просвещение, 1990. — 295 с.
2. Гаспаров М. Л. Стихотворение А. С. Пушкина и “Стихотворение” М. Шагинян // Классицизм и модернизм: Сборник статей [Электронный ресурс], 2003. — Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru /document/528994.html>. — Назва з экрана.
3. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике // Ю. М. Лотман и Тартуско-Московская семиотическая школа [Электронный ресурс], 1994. — Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/lotman/papers/lsp/2.html>. — Назва з экрана.
4. Тынянов Ю. Н. О литературной эволюции [Текст] // Поэтика. История литературы. Кино. — М., 1977. — С. 270–281.
5. Степанов А. Г. О семантике переноса: замечания к проблеме [Электронный ресурс], 2005. — Режим доступа: <http://poetica1.narod.ru /sbornik/stepanov.html>. — Назва з экрана.
6. Шаховский В. И. Эмоциональные культурные концепты: Параллели и контрасты [Текст]. — Волгоград; Архангельск: Вега, 1996.
7. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект [Текст]. — М.: Academia, 2005. — 639 с.
8. Баевский В. С. Борис Пастернак — лирик: Основы поэтической системы [Текст]. — Смоленск: Изд-во Смоленского гос. пед. ун-та, 1993. — 240 с.
9. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста: Структура стиха [Текст]. — Л.: Просвещение, 1972. — 272 с.
10. Гаспаров М. Л. Русский стих начала XX века в комментариях [Текст]. — М.: Фортуна-Лимитед, 2001. — 288 с.
11. Гаспаров М. Л. Рифма [Текст] // Литературный энциклопедический словарь. — М.: Наука, 1987. — С. 329.
12. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов [Текст]. — М.: МГУ, 1996. — 245 с.
13. Peer W. van. Stylistics and psychologe: investigations of foregrounding [Текст]. — L.: Croom Helm, 1986. — 290 р.
14. Чейф У. Л. Память и вербализация прошлого опыта [Текст] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Наука, 1983. — Вып. 12. — Р. 35–73.
15. Chafe W. L. Cognitive constraints of information flow [Текст] // Coherence and grounding in discourse. — Amsterdam: North Holland, 1987. — Р. 22–51.
16. Osgood Ch. E. Toward an abstract performance grammar [Текст] // Talking minds: the study of language in cognitive science. — Cambridge: MIT Press, 1984. — Р. 147–179.
17. Longacre R. The grammar of discourse [Текст]. — NY: Plenum Press, 1996. — 362 р.

ОСОБЛИВОСТІ МЕЛОДІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ АНГЛОМОВНОЇ МОЛИТВИ

Стаття присвячена навивченням екстравінгвістичних та лінгвістичних особливостей текстів англомовних молитв. Розглянуто мелодичні особливості молитовного тексту в дискурсі богослужіння з урахуванням комунікативних ознак молитовного дискурсу. Дослідження дозволило дійти певних висновків щодо просодичної організації досліджуваних текстів молитви.

Ключові слова: молитва, мелодичні особливості, комунікативні ознаки, просодична організація.

Статья посвящена изучению экстралингвистических и лингвистических особенностей текстов англоязычных молитв. Рассмотрены мелодические характеристики молитвенного текста в дискурсе богослужения с учетом коммуникативных признаков молитвенного дискурса. Исследование позволило прийти к определенным выводам о просодической организации исследуемых текстов молитв.

Ключевые слова: молитва, мелодические особенности, коммуникативные признаки, просодическая организация.

The paper is devoted to the study of the extralinguistic and linguistic peculiarities of the English prayer texts. The melodic peculiarities have been analyzed with due account taken of the communicative factors of the prayer discourse. The research allowed to come to definite conclusions about the prosodic organization of the prayer texts under analysis.

Key words: prayer, melodic peculiarities, communicative factors, prosodic organisation.

Молитва (англ. *prayer*, нім. *Gebet*, фр. *prière*) — звертання з проханням, побажанням чи подякою до Духа чи божества [1: 124]. Молитва — звертання священнослужителя чи мирянина до Бога чи святих з проханням про низпослання милості чи відвернення зла, з хвалою чи подякою [2: 181]. Тобто, істотною ознакою молитви є те,

що це звернення до надприродного (Бога, святих), цілі якого можуть бути різними (прохання, хвала, подяка та ін.).

Відбір та функціонування різних мовних засобів в молитві визначаються функціонально-комунікативними особливостями цього різновиду духовної мови. При виявленні комунікативних ознак молитвослів'я слід спиратися на класифікації, котрі пропонуються сучасними вченими для опису усного мовлення взагалі [3] та усного публічного мовлення зокрема [4; 5]. В рамках цієї роботи дається стислий огляд комунікативних ознак, що дозволяють розкрити як власне лінгвістичну структуру молитви, так і умови комунікації, в яких вона функціонує, а саме: вид мовлення, вид комунікації, типи співвідношень “той, що говорить — той, що слухає”, ступінь підготовленості мовлення.

Метою нашої роботи є проаналізувати мелодичні особливості молитовного тексту в дискурсі богослужіння з урахуванням комунікативних ознак молитовного дискурсу.

Специфіка релігійної сфери комунікації полягає у вірі в реальність надприродного. Екстралінгвістичними параметрами, що визначають цю сферу комунікації, є: наявність у якості одного з комунікативних центрів надприродної сили (Бога); тематика, що відображує ціннісні орієнтації віруючого, норми його поведінки, опора на глобальні релігійні концепти. Наріжними концептами в картині світу релігійної людини є “Бог”, “людина”, “віра”, “добро” і “ зло”, “шлях”, “час”, “свої” і “чужі”, “гріх” і “чеснота” тощо. Інтралінгвістичними особливостями текстів релігійної сфери комунікації є відбір особливого шару лексики, синтаксичних засобів (засоби експресивності, високий стиль, форми звертання), а також фонетичні, інтонаційні фактори.

Молитовний текст найбільш повно розкриває концептуальну картину світу релігійної людини, її волевиявлення. Молитовний текст визначається в дослідженні як апелятивний тип тексту, що вживається в релігійній сфері комунікації, звернений до Бога з метою спонукати його до виконання волевиявлення адресанта, а також/або з метою вираження почуттів віруючого (похвали, подяки, сподівання).

До екстралінгвістичних ознак молитовного тексту відносяться наступні. Сфера комунікації — релігійна. Соціально-рольові відносини між адресатом і адресантом характеризуються як неформальна нерівність, заснована на всемогутності адресата. Домінуючим типом спо-

нукання молитов є спонукання-благання. Характер впливу текстів молитов визначається як емоційний, сугестивний і магічний.

Молитовні тексти відрізняються неоднорідністю й можуть класифікуватися за певними ознаками: за фактором авторитетності творця (канонічні й неканонічні); за інтенціонально-змістовним фактором (гімни, псалми відяки, прохання, завірення у вірі, царські псалми, клопотання та ін.); за кількісним фактором адресанта (особисті й загальні) і місцем здійснення молитви (церковні й домашні); за часовим фактором (ранкові, вечірні, до або після їжі, перед сном, по днях тижня, по певних святах, що супроводжують ритуальні обряди, по віковому принципу тощо); за кодом спілкування (усні і письмові).

Композиційна структура молитовного тексту складається з кількох елементів: 1) заголовка; 2) звертання до Бога; 3) прославлення; 4) подяки; 5) сповідання й перерахування заслуг прохача; 6) безпосереднього прохання й 7) скріпі “амінь”. Порядок проходження й наявність деяких частин не є облігаторними й характеризуються різним ступенем варіативності в канонічних і неканонічних молитвах.

На цьому етапі нашого дослідження ми зупинимося на аналізі інтонаційної структури англіканського пасхального, різдвяного та недільного богослужіння. Для цього аналізу матеріалом дослідження слугували тексти молитов, що входять в пасхальний, різдвяний та недільний канони.

Ці тексти були взяті та розшифровані експериментаторами із відповідних богослужінь, що мали місце в Metropolitan Cathedral of Christ the Lord (Liverpool), службу очолював Його Преосвященство Патрик Келлі, Архієпископ Ліверпульський (the Most Reverend Patrick Kelly, Archbishop of Liverpool), в Canterbury Cathedral, службу очолював Його Преосвященство Архієпископ Ройан Вільямс (the Most Reverend Rowan Williams Archbishop of Canterbury).

Необхідно відмітити, що святкові літургії є найбільш урочистими серед християнських богослужінь, тому окрім розкішного одягу священиків, урочистих пісень (які, до речі займають близько 70 % часу всього богослужіння), урочисті молитви також відрізняються урочистістю та благовістом.

В англіканській традиції молитви відокремлюють 5 груп: хвалебні, подячні, благальні, прикладальні та наративні. Всі вони, природно, представлені в матеріалі, що аналізується.

Найбільш частотною та семантично важливою в святковому богослужінні є наративна молитва, перцептивний аналіз якої дозволив

нам виділіти основні просодичні особливості її промови: повільний темп, дрібне членування на синтагми, вимовляння некінцевих синтагм низхідним тоном:

If you have been raised with Christ, seek the things that are above, where Christ is, seated at the right hand of God. Set your minds on things that are above, not on things that are on earth .For you have died and your life is hid with Christ in God. When Christ who is our life appears, then you also will appear with Him in glory.

Кульмінаційним моментом будь-якого християнського богослужіння є Євхаристія (Євхаристичний канон), що символізує жертву Христа (роздламування хліба — “*this is my body*” та кущування вина — “*This is my blood*”). Молитви в цій частині богослужіння мають абсолютно іншу фонетичну окраску — прискорений темп на фоні пролонгованих термінальних тонів, переважання висхідних тонів в некінцевих та кінцевих змістовних групах:

**'Lord, || with Easter joy, | we offer you the 'sacrifice| by which Your Church
is re'born| and 'nourished| through 'Christ | our Lord|. The 'Lord be with you.**

Вивчення особливостей сприйняття мовленнєвого сигналу в цілому, як і його окремих параметрів, є необхідною умовою будь-якого фонетичного дослідження.

Аудиторський аналіз — один з етапів експериментального дослідження, метою якого є виявлення просодичної інформації, достатньої для адекватного сприйняття тексту, що звучить. Аудиторський аналіз є важливою ланкою будь-якого фонетичного дослідження, оскільки “сприйняття мовців — це відображення зв’язків, відношень у мовній системі” [6: 173].

На підставі проведеного аудиторського аналізу були отримані дані щодо найбільш частотних термінальних тонів в різних частинах молитви — у вступній частині, в основній частині, в заключній частині. Результати підрахунків наведені в рис. 1

Як свідчать дані, наведені вище, найбільш уживаним термінальним тоном у вступній частині молитви є низький низхідний тон (29 %). Ale треба відмітити, що такий низькочастотний експресивний тон, як низхідно-висхідний, набуває в цій частині молитви певної ваги, тому що 13 % вживання складного емфатичного тону в межах одного тексту є достатньо рідким явищем.

Дещо інша картина зафікована в основній частині молитви. Результати кількісного аналізу вживаних тонів в цій частині тексту молитви наведені в рис. 2.

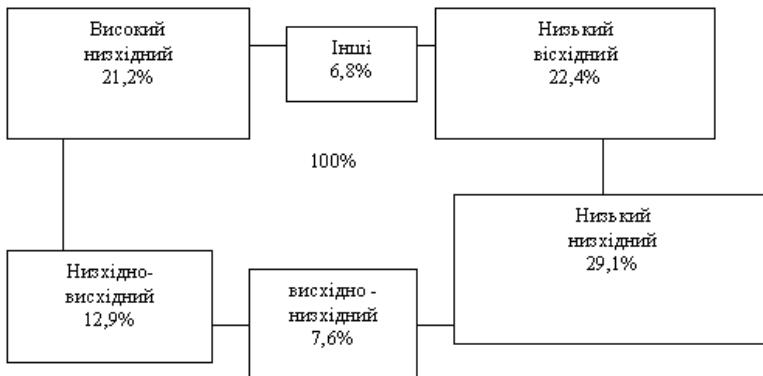

Рис. 1. Частотність вживання термінальних тонів у вступній частині молитви

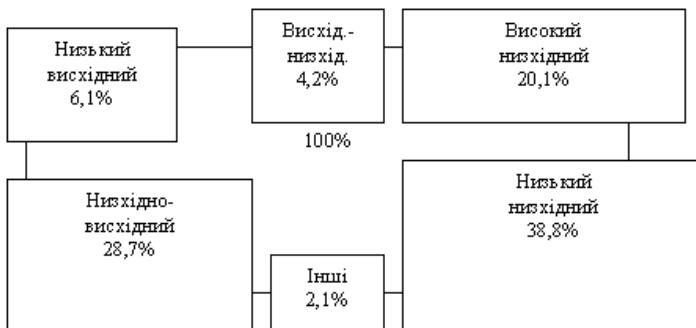

Рис. 2. Частотність вживання термінальних тонів в основній частині молитви

Як свідчать отримані дані, в цієї частині на першій план виходять два емфатичних тони — низхідно-висхідний (29 %) та високий низхідний (20 %). Низький відсоток низького висхідного тону (4 %) пояснюється тим, що замість нього в некінцевих синтагмах використовується більш експресивний фінальний тон — низхідно-висхідний.

Заключна частина молитви має метою закликання до Бога або святих, до яких адресована молитва. Тому цій частині молитви притаманне найбільш різноманітне вживання як складних, так і простих термінальних тонів. Результати підрахунків частотності вживання термінальних тонів в заключній частині молитви наведені в рис. 3.

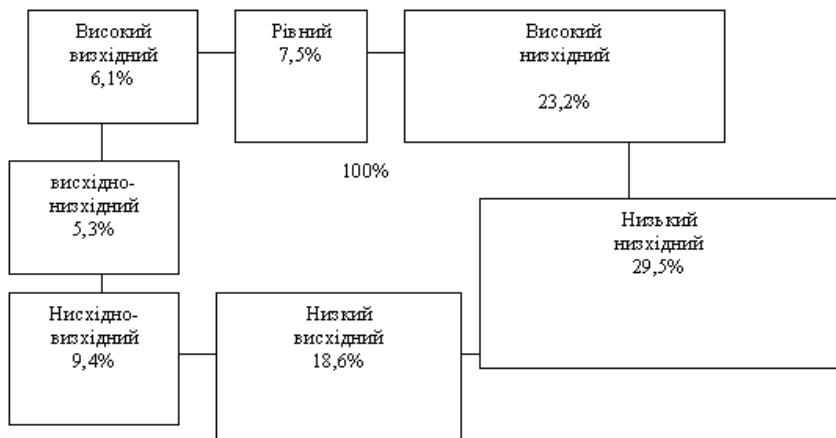

Рис. 3. Частотність вживання термінальних тонів
в заключній частині молитви

Як свідчать отримані дані, високий низхідний емфатичний тон вживається в 23 % синтагм в цій частині молитви. Слід зауважити, що він використовувався в більшості випадків в кінцевих синтагмах. Низький висхідний (18,6 %) тон превалює в некінцевих синтагмах для створення контрасту з урочистим оформленням кінцевих синтагм за допомогою високого низхідного тону.

Таким чином, аудиторський аналіз дозволив дійти певних висновків щодо просодичної організації досліджуваних текстів молитви. Перспективою дослідження убачається верифікація даних, отриманих шляхом аудиторського аналізу, за допомогою інструментального аналізу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Прохватилова О. А. Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: Дис. ... д-ра филол. наук. — Волгоград, 2000. — 498 с.
2. Флоренский П. Словесное служение. Молитва // Богословские труды. — 1977. — № 17. — С. 178–256.
3. Михальская А. К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике. — М.: Akademia, 1996. — 192 с.
4. Морозова О. Н. Фактор адресата в текстах английской публичной речи и средства его языковой реализации. Афтореф. дис. ... канд. филол. наук. — М.: МГПИИ им. М. Тореза, 1988. — 24 с.
5. Голанова Е. И. Устная публичная речь. Жанр публичной речи // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. — М.: Наука, 1993. — С. 137–157.
6. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика. — Суми, 2004. — 381 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена вивченю особливостей перекладу українських прислів'їв англійською мовою. Розглянуті характерні риси прислів'їв, аналізуються способи перекладу українських прислів'їв англійською мовою. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що найбільш поширеним способом перекладу українських прислів “їв англійською мовою є підбір фразеологічного аналога.

Ключові слова: прислів ‘я’, значення, образність, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий переклад.

Статья посвящена изучению особенностей перевода украинских пословиц на английский язык. Рассматриваются характерные черты пословиц, проводится анализ способов перевода украинских пословиц на английский язык. Результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что наиболее распространенным способом перевода украинских пословиц на английский язык является подбор фразеологического аналога.

Ключевые слова: пословицы, значение, образность, фразеологический эквивалент, фразеологический аналог, калькирование, описательный перевод.

The article presents a study of some peculiarities of translation of Ukrainian proverbs into the English language. The main characteristic features of proverbs are considered and the ways of translation of Ukrainian proverbs are analyzed. According to the results obtained it has been established that the most widespread way of translation is the one by means of a phraseological analogue.

Key words: proverbs, meaning, imagery, phraseological equivalent, phraseological analogue, calquing, descriptive translation.

Кожна мова є неповторною своїми літературними цінностями, історією та народною мудрістю. Як соціальний феномен, мова тісно пов’язана з реаліями та традиціями народу — її носія, адже відомо, що всі культурні та побутові події в житті суспільства знаходять своє відображення саме в мові. Тому, щоб краще пізнати історію, духовну культуру і традиції народів світу, варто звернути увагу на народні казки, афоризми, фразеологічні звороти, прислів’я та приказки.

Переклад фразеологічних засобів, зокрема прислів'їв та приказок на іноземну мову є одним із засобів пізнання культури та духовних цінностей певного народу; це досить складна справа, яка потребує неабияких знань особливостей тої чи іншої культури, менталітету того чи іншого народу, а також мови оригіналу та перекладу. Труднощі перекладу фразеологічних одиниць полягають в тому, що основним завданням перекладача є досягнення максимальної еквівалентності, зберігаючи при цьому не стільки зміст висловлювання, скільки його емоційно-експресивне забарвлення, образність та приналежність його до певного функціонального стилю. Комунікативний ефект, що створює перекладена на іноземну мову фразеологічна одиниця, має бути тотожним комунікативному ефекту, що створює той самий фразеологізм в мові оригіналу.

До проблеми перекладу фразеологічних одиниць на іноземну мову зверталися різні вчені, серед яких необхідно зазначити А. В. Куніна, В. Н. Комісарова, Я. І. Рецкера, В. Н. Крупнова, Л. С. Бархударова, В. В. Виноградова та інших. Але, незважаючи на це, кількість робіт, присвячених особливостям перекладу українських прислів'їв на англійську мову, є недостатньою, чим і обумовлюється **актуальність** дослідження.

Метою дослідження є визначення особливостей перекладу українських прислів'їв на англійську мову.

Мета дослідження передбачала вирішення таких **завдань**:

- 1) розкрити сутність прислів'їв як різновидів фразеологічних одиниць;
- 2) розглянути специфіку перекладу українських прислів'їв на англійську мову;
- 3) визначити провідний спосіб перекладу українських прислів'їв на англійську мову.

Матеріалом дослідження слугували словникові статті таких лексикографічних джерел: “Словарь употребительных английских пословиц и поговорок” під ред. Буковської М. В., “Англо-український фразеологічний словник” під ред. Баранцева К. Т., “Пословица не мимо молвится. Російські прислів’я та приказки з їх українськими відповідниками” під ред. Бєленької Н., “Русско-английский словарь пословиц и поговорок” під ред. Кузьміна С. С., “The Oxford Dictionary of English Proverbs” під ред. William George Smith, “The Concise Oxford Dictionary of Proverbs” під ред. J. A. Simpson. Усього було відібрано сто двадцять пар прислів'їв.

З усієї сукупності усталених словесних комплексів виділяються за генетичними, структурними та функціональними ознаками кілька, умовно кажучи, жанрових різновидів, які в зв'язку з суперечками про те, чи вважати їх об'єктом фразеології, чи ні, потребують спеціального розгляду. Серед стереотипів усно-розмовного джерела спостерігаються одиниці, досить різномірні за структурною організацією, за пізнавальною роллю і за ситуацією вживання, наприклад: “Без вірного друга велика туга”. З XIX ст. у вітчизняному мовознавстві усталилися на позначення основних різновидів народно-розмовної фразеології два терміни — прислів'я та приказка. При встановленні відмінності між прислів'ями та приказками треба виходити з пізнавального значення, яке вони мають в практиці спілкування, зважати на різницю в смислі [7; 8].

У цій роботі прислів'я розглядається як “виражене структурою речення народне висловлення повчального змісту (буквального чи алегоричного плану), яке формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду” [8, 15]. Однією з рис, що відрізняє прислів'я від інших типів фразеологічних одиниць, є їх синтаксична завершеність. Прислів'я — обов'язково граматично та інтонаційно оформлене судження та як таке співвідноситься не зі словом, в основі якого лежить певне поняття, а з реченням. Судження в прислів'ї можуть мати характер ствердження: “Скрипливе дерево довго живе”, або заперечення: “Немає науки без муки” [7; 8].

Економія засобів висловлення яскраво проявляється в тенденції прислів'їв до опущення ряду елементів речення. Типовими моделями прислів'їв є прості непоширені речення. Енергійності додає висловленням опущення підмета: “Продав — загубив, купив — знайшов”, присудка: “Сорока сороці, ворона вороні”. Художня виразність і емоційна наснага прислів'їв підсилюється такими стилістичними засобами як ритмічність і римування окремих компонентів: “З краси не пiti роси”, повтор однокореневих слів чи одноструктурних словосполучень: “Собаці собача смерть” [7; 8].

Прислів'я часто ґрунтуються на протиставленні, зіставленні антонімів: “Щастя розум одирає, а нещастя повертає”.

Поєднання в змісті фразеологічних одиниць, в тому числі прислів'їв та приказок, номінативних і емоційно-оцінних елементів дозволяє носіям мови використовувати їх для передачі не тільки логічного змісту думки, а й образного уявлення про що-небудь, а через останню — і для вираження емоційного ставлення до предмета думки [7; 8].

При перекладі фразеологічних одиниць, а також прислів'їв на іноземну мову важливо не тільки передати його зміст, а й відобразити обрзаність. В. Н. Комісаров пропонує такі способи перекладу образних фразеологічних одиниць:

- підбір фразеологічного еквіваленту;
- підбір фразеологічного аналогу;
- дослівний переклад;
- описовий переклад.

Фразеологічним еквівалентом називають таку образну фразеологічну одиницю в мові перекладу, що повністю відповідає змісту фразеологічної одиниці в мові оригіналу та базується на такому ж образі. Переклад таких фразеологічних одиниць зазвичай не викликає труднощів. Кількість еквівалентів як в українській, так і в англійській мовах невелика, тому частіше перекладачеві доводиться звертатися до фразеологічного аналогу, тобто такої англійської фразеологічної одиниці, що є аналогічною українському прислів'ю за змістом, але базується на іншому образі.

У випадку, коли в англійській мові відсутні фразеологічні еквіваленти або аналоги, перекладач вимушений звертатися до дослівного перекладу, тобто дослівної передачі образу фразеогізму мови оригіналу. Іншими словами, переклад здійснюється за допомогою калькування (перекладу лексичної одиниці оригінального тесту шляхом заміщення її складових компонентів відповідними лексичними одиницями в мові перекладу). Калькування дозволяє передати текст оригіналу майже без втрат в семантичному або стилістичному відношенні.

Описовий переклад являє собою пояснення змісту фразеологічної одиниці за допомогою вільного словосполучення або речення. Описовий переклад — переклад, який “зберігає загальномовний зміст перекладного фразеогізму, але не відтворює тих семантичних і стилістичних відтінків, які з’являються в оригінальному тексті”.

Сутність контекстуальних замін при перекладі фразеологічних одиниць полягає в тому, що перекладач прагне знайти такий фразеогізм у мові перекладу, який хоча і не відповідає за значенням оригінальному фразеогізму, взятому окремо, але з достатньою точністю передає його зміст в даному конкретному контексті [5; 6].

Дослідження специфіки перекладу українських прислів'їв на англійську мову показало, що з усіх ста двадцяти пар прислів'їв дев'ятнадцять являють собою фразеологічні еквіваленти, наприклад:

“Не все те золото, що блищить”.

“All that glitters is not gold”.

Як можна бачити, українське та англійське прислів'я збігаються як за значенням, так і за образністю. Можна спостерігати розбіжність у порядку слів, зумовлену тим, що українське прислів'я являє собою складнопідрядне речення, тоді як англійське — просте. Проте однакість змісту та образів фразеологічних одиниць дозволяє вважати англійське прислів'я фразеологічним еквівалентом.

Вищенаведене підтверджується таким прикладом:

“Біда одна неходить, а за собою ще й горе водить”.

“Misfortunes never come alone” .

В цьому прикладі також збігається зміст прислів'їв та їх образність. Незважаючи на відмінність у граматичній структурі англійського прислів'я (воно є простим неускладненим, тоді як українське прислів'я ускладнене однорідними присудками “ходити”, “водить”; в англійському варіанті відсутня друга частина речення “а за собою ще й горе водить”), подібність значення та образності фразеологічних одиниць робить їх фразеологічними еквівалентами.

Розглянемо такі прислів'я:

“Де велика рада, там рідкий борщ”.

“Too many cooks spoil the broth”.

Вони характеризуються знов-таки розбіжністю у граматичних структурах українського та англійського прислів'їв, оскільки перше являє собою складносурядне речення, тоді як англійське прислів'я є простим реченням. До того ж очевидною є деяка розбіжність у лексичному складі прислів'їв: слову “рада” відповідає англійське “cooks”, а українській реалії “борщ” відповідає більш узагальнене “broth” (можна говорити про прийом генералізації). Незважаючи на ці розбіжності, значення прислів'їв повністю еквівалентні, те ж стосується й образності, тому їх можна вважати фразеологічними еквівалентами.

Наведені нижче прислів'я є також фразеологічними еквівалентами:

“Одна паршива вівця все стадо псує”.

“One scabby sheep will mar a whole flock”.

В даному випадку розбіжність у граматичній структурі полягає лише у часі дієслів “псує” (теперішній) та “will mar” (майбутній), лексичний же склад обох прислів'їв повністю збігається. Що стосується змісту та образності обох прислів'їв, вони також збігаються в мові оригіналу та перекладу, що дозволяє визнати їх фразеологічними еквівалентами.

Продовжити аналіз особливостей перекладу українських прислів'їв слід розглядом випадків перекладу за допомогою фразеологічного аналогу:

“Робота дурнів любить”.

“Only fools and horses work”.

В цьому прикладі англійське прислів'я можна вважати фразеологічним аналогом, оскільки воно відповідає змісту українського прислів'я, але не зовсім збігається з його образом. Слід відмітити, що образ українського прислів'я є більш яскравим.

На відміну від попереднього прикладу, в прислів'ях:

“Життя прожити — не поле перейти”.

“Life is not a bed of roses”,

англійський аналог українського варіанту повністю відрізняється за образністю від вихідного. Проте значення прислів'їв збігаються, що дозволяє вважати англійське прислів'я фразеологічним аналогом.

Розглянемо ще такий приклад:

“Сльозами горя не здолаєш”.

“It is no use crying over spilt milk”.

Ці прислів'я характеризуються подібністю значень обох варіантів, алерізними образами; при цьому англійське прислів'я має не пряме, а переносне значення, яке робить його більш виразним, ніж українське. Відмінність образу англійського прислів'я робить його фразеологічним аналогом українського.

Певний інтерес також представляють такі прислів'я:

“Що маємо — не дбаємо, втративши — плачемо”.

“We never know the value of water till the well is dry”.

В цьому випадку очевидно є однаковість значення українського та англійського прислів'їв, проте їх образи не є однаковими. Як і в попередньому випадку, англійське прислів'я є більш метафоричним, оскільки має не пряме, а переносне значення, тому є більш виразним. Неоднаковість образу англійського прислів'я робить його фразеологічним аналогом.

Наведемо це приклад фразеологічних аналогів:

“Їв би паляниці, та зубів немає”.

“Honey is sweet, but the bee stings”.

Обидва прислів'я передають те ж саме значення, проте їхні образи є зовсім різними, що дозволяє вважати англійське прислів'я фразеологічним аналогом.

Фразеологічні аналоги були представлені в дослідженні також такими прислів'ями:

“Краще горобець в руці, ніж півень на крівлі”.

“A bird in the hand is worth two in the bush”.

Ці прислів'я мають однакове значення, обидва є метафоричними. Незважаючи на це, їхні образи є різними, тому їх можна вважати фразеологічними еквівалентами.

Найменш численну групу в даному дослідженні складають випадки використання прийому калькування, наприклад:

“У стін є вуха”.

“Walls have ears”.

Як бачимо, в англійському варіанті українського прислів'я замішуються складові компоненти останнього відповідними лексичними одиницями мови перекладу. Таким чином, англійське прислів'я є калькою українського варіанту.

Отже, дослідження особливостей перекладу українських прислів'їв на англійську мову показало, що 80 % англійських прислів'їв є фразеологічними аналогами українських; 17,5 % англійських прислів'їв є фразеологічними еквівалентами, тоді як лише 2,5 % проаналізованих англійських прислів'їв були перекладені за допомогою калькування. Не було виявлено жодного випадку вживання при перекладі прислів'їв прийомів описового перекладу або контекстуальної заміни.

Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження особливостей перекладу українських прислів'їв на англійську мову, можна зробити такі висновки: аналіз теоретичної літератури стосовно проблеми перекладу прислів'їв на іноземну мову дозволяє розглядати прислів'я як жанрові різновиди фразеологізмів, які характеризуються граматичною та інтонаційною завершеністю судження, повчальним змістом та образністю й емоційно-експресивним забарвленням, що в свою чергу дозволяє вживати прислів'я в якості засобів вираження ставлення мовця до змісту висловлювання. Провідним способом перекладу українських прислів'їв на англійську мову є пошук фразеологічного аналога, частотність таких випадків складає 80 %. Другим за частотою вживання способом перекладу є пошук фразеологічного еквіваленту (частотність вживання складає 17,5 %). У 2,5 % випадків українські прислів'я були перекладені за допомогою калькування. Під час дослідження не було виявлено жодних випадків вживання описового перекладу або контекстуальної заміни.

Отримані результати підтверджують те, що кількість фразеологічних аналогів в українській та англійській мовах досить невелика. Поширеність фразеологічних аналогів під час перекладу прислів'їв з української мови на англійську свідчить про відмінності у ментальності та світосприйнятті носіїв вищезазначених мов.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. — К.: Знання, 2005. — 1056 с.
2. Бєленькова Н. Пословица не мимо молвится: Російські прислів'я та приказки з іх українськими відповідностями / Бєленькова Н. — К.: Молодь, 1964. — 183 с.
3. Буковская М. Б. Словарь употребительных английских пословиц / М. Б. Буковская. — М.: Русский язык, 1988. — 228 с.
4. Дубровин М. И. Английские и русские пословицы и поговорки / М. И. Дубровин. — М.: Просвещение, 1993. — 345 с.
5. Колодич Т. М. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти: Навч. посіб. / Т. М. Колодич, В. К. Шпак, Л. П. Дегтярьова, І. І. Могілей. — К.: Знання, 2007. — 310 с.
6. Комисаров В. Н. Теория перевода: лингвистические аспекты/ В. Н. Комисаров. — М.: Высшая школа, 1990. — 250 с.
7. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови/ Л. Г. Скрипник. — К.: Наукова думка, 1973. — 280 с.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб./ Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. — К.: Знання, 2007. — 494 с.
9. Flavell L. Dictionary of Proverbs and their Origins/ LindaFlavell. — Oxford, 2002. — 512 p.
10. Smith W. G. The Oxford Dictionary of English Proverbs /William George Smith. — Oxford, 1935. — 453 p.

ОСОБЕННОСТИ ВРЕМЕННЫХ И ЗАЛОГОВЫХ ФОРМ ГЛАГОЛА В НОВОСТНЫХ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТАХ УКРАИНСКОЙ ПРЕССЫ

В статье внимание сосредоточено на функционировании временных глагольных форм и форм категории состояния в новостных текстах украинской русскоязычной прессы с учетом статистических данных; рассмотрены особенности их реализации с точки зрения pragматического потенциала.

Ключевые слова: русскоязычная украинская пресса, новостной текст, глагол, активное состояние, пассивное состояние, временная форма глагола.

У статті зосереджено увагу на функціонуванні часових дієслівних форм та форм категорії стану в новинних текстах української російськомовної преси з урахуванням статистичних даних; розглянуто особливості їх реалізації у новинній пресі з точки зору прагматичного потенціалу.

Ключові слова: російськомовна українська преса, новинний текст, дієслово, активний стан, пасивний стан, часова форма дієслова.

This article deals with the use of the tense and voice forms of the verb in Russian news texts in Ukraine with regard to the statistical data; it also overviews the peculiarities of their functioning in news texts in terms of their pragmatic potential.

Key words: Russian media in Ukraine, news text, verb, active voice, passive voice, category of tense.

Язык средств массовой информации представляет собой своеобразное функционально-стилевое образование, которому свойственны специфические лингвостилистические и структурно-семантические характеристики, его исследование является в данный момент чрезвычайно актуальным в лингвистике в связи с огромным влиянием СМИ на течение общественных процессов.

Новостные тексты как базовые тексты массовой информации, с одной стороны, представляют все главные особенности данной сферы речеупотребления, а с другой стороны, как один из функционально-жанровых типов медиатекстов обладают рядом специфических форматных и языковых признаков.

Языковые особенности новостных жанров СМИ исследовали Ю. С. Воротникова (2005), Ф. Т. Грозданов (2007), Т. Г. Добросклонская (2005), К. Д. Кирия (2007), Г. Л. Ковальчук (2008), М. А. Ковальчукова (2009), А. А. Негрышев (2009), Ю. В. Шемелина (2008) и др. Следует отметить, что все названные работы основываются на англоязычном материале, а также на примерах из российских СМИ, тогда как работ, анализирующих украинские русскоязычные медиатексты, практически не существует.

Наибольшее внимание среди всех языковых единиц, употребляющихся в СМИ, привлекает глагол, который, по словам В. В. Виноградова, является “самой сложной и емкой грамматической категорией русского языка, наиболее конструктивной по сравнению с другими категориями частей речи” [1: 337]. Объясняется это тем, что лексическая семантика глагола позволяет открыто выражать эмоциональное отношение.

В морфологическом плане глагол является единственной частью речи, которая представляет действие как процесс в грамматических формах лица, времени, наклонения, вида, залога (все эти категории имеют отношение к выражению процесса), а также числа и рода (в формах прошедшего времени единственного числа и в формах сослагательного наклонения единственного числа) [2: 580]. Следует подчеркнуть, что грамматические категории глагола “тесно связаны с важнейшими логическими категориями, отражающими в человеческом сознании реальную действительность, и играют важную роль в усилении действенности речи” [3: 3].

В синтаксическом плане роль данной языковой единицы в предложении является чрезвычайно важной: согласно вербоцентристической концепции, глагол, представляя собой ядро высказывания, содержит ситуацию в свёрнутом виде; таким образом, названная часть речи определяет структуру отдельного предложения, “потенциально несет в себе типовое предложение, реализуемое через актуализацию глагольной валентности” [4: 49].

Особенности функционирования глагола в сфере массовой коммуникации исследовали Е. Ю. Дементьева (2004), Н. С. Джамбино-

ва (2007), И. О. Косова (2001), Н. И. Тропинина (1984), Г. Г. Хаблак (1984) и др., однако их работы не анализировали употребление глагольных форм в новостных русскоязычных текстах Украины. Также необходимо отметить, что до настоящего времени отсутствует системное описание функционирования данной лексико-грамматической единицы в языке украинских новостей, что определяет актуальность нашей работы.

Объектом исследования являются новостные газетные тексты русскоязычных СМИ Украины.

Предмет исследования — функционирование временных и залоговых глагольных форм в новостях русскоязычной украинской прессы.

Материалом избраны новостные тексты центральных и региональных украинских русскоязычных газет (издания “День”, “Голос Украины”, “Зеркало недели”, “Донецкие новости”, “Криминал-Экспресс”, “Итоги недели”, “Газета по-донецки”, “Газета по-киевски”, “Макеевский рабочий”, “События недели: итоги и факты”, “Донбасс православный”, “Комсомольская правда в Украине”, “Вечерняя Макеевка”).

Целью работы является определение особенностей функционирования временных и залоговых глагольных форм в текстах русскоязычной украинской прессы с точки зрения прагматического потенциала.

Категория времени глагола в русском языке выражает отношение действия к моменту речи. В одном из самых популярных учебников США по теле- и радиожурналистике, автором которого является М. Стивенс (“Производство новостей: телевидение, радио, Интернет” (2008)), отмечается, что настоящее время глагольных форм остается самым убедительным и иллюстративным для новостной информации (поскольку свидетельствует, что действие происходит в данный момент времени, это подчеркивает новизну события), однако авторы печатных медиатекстов для передачи определенной информации не могут воспользоваться этой категорией, поскольку от момента создания новостного материала до момента, когда с ним ознакомится потребитель медиапродукции, проходит определённый промежуток времени; в связи с этим прошедшее время глаголов является самой востребованной категорией в печатных СМИ [5]. Г. Г. Хаблак в исследовании языка российской прессы также говорит о том, что наиболее употребительной временной формой глагола в газете является прошедшее время совершенного вида [6: 41]

Выясним, какие из временных форм являются наиболее предпочтительными в новостях украинской прессы.

Проанализируем текст новостной заметки газеты “Голос Украины” (Голос Украины. — 2011. — 13 июля, № 125) “Медсестра из Енакиево награждена высшим международным знаком отличия”: *Медаль Флоренс Найтингейл получила медсестра из Енакиево Людмила Власова. Награда является высшим знаком отличия для медсестер... Людмила Власова, медсестра шахты имени Карла Маркса, была среди 26 горняков, оказавшихся во время аварии под землей в июне 2008 года. На глубине тысячу метров пострадавшие провели 33 часа. За это время медсестра ухаживала ... оказывала помощь другим братьям по несчастью, ободряла. И вот Международный комитет Красного Креста наградил енакиевскую героиню медалью Флоренс Найтингейл. Имя английской медсестры стало в мире символом милосердия. Награду присуждают раз в два года. С 1920 года ее получили 1340 выдающихся медсестер мира, из них — 40 украинцев, информирует наш собкор Лина Кущ.*

Данный новостной текст содержит 9 глаголов прошедшего времени, тогда как настоящее время глагола представлено всего 4 формами, из которых страдательная форма глагола (награда *присуждается*), личный глагол в безличном значении (награду *присуждают*) и возвратный глагол настоящего времени (награда *является*) употреблены для обозначения тех действий, которые являются постоянно происходящими, отдельно стоит фраза *информирует* собкор, которая является стандартной конструкцией для новостных материалов.

Такое же преимущество глаголов прошедшего времени — в заметке “Мобильным грабителям дали пять лет” (Криминал-экспресс. — 2010. — № 28). В данном новостном тексте из 11 действительных спрягаемых глаголов 9 представляют собой формы прошедшего времени (*приезжали* словно на работу, *был* по голове, ребятишек *нашли, оставили* без изменения, *не согласились* с вердиктом и т. д.), и только 1 — настоящее время (*сообщает* газета). Следующая новостная заметка — “Тимошенко допросили по делу ЕЭСУ Минобороны России: долг, безусловно, есть” (День. — 2011. — 20 окт., № 189) — использует 15 форм глагола прошедшего времени. События переданы как процесс, удаленный по времени от момента ознакомления читателя с печатным текстом (*заявил* в среду министр, *сказал* Сердюков, Сергей Власенко *заявил, она допрашивалась, сообщил* прокурор и т. д.), тогда как настоящее время глагола используется прежде всего в элементах-ссылках на источники информации (как *передает* УНИАН, об этом *сообщает*

РИА Новости), а также предложениях, которые являются цитатами (также он заявил, что адвокаты Тимошенко *затягивают* ознакомление с уголовными делами; “Мы уже несколько лет *пребываем* в судебном процессе... — сказал Сердюков”). В новостной заметке “В Славянском районе бомжи *сожгли* детский сад” (Донецкие новости. — 2010. — 16–22 сент., № 38) использовано 20 глаголов прошедшего времени, тогда как настоящее время представлено в статье один раз (“Спасатели сказали, что причина возгорания только *устанавливается*”) для обозначения процесса, который не является завершенным во времени.

Исследователь О. М. Соколов подчеркивает, что “формы прошедшего времени в русском языке являются сильно информативными. Все они несут информацию о действии, которое произошло до процесса, реализуемого в настоящем, или до момента речи” [7: 146]. Таким образом, формы прошедшего времени, благодаря высокой степени информативности, реализуются для максимальной точности воссоздания прошедшего новостного события. В новостной заметке “Милиционер застрелил водителя” (Итоги недели. — 2010. — 6–12 окт., № 40) из 34 глагольных единиц 24 составляют глаголы прошедшего времени. В описании чрезвычайного происшествия, которое произошло в Шевченковском райотделе, употреблены глаголы, воспроизводящие случившуюся трагедию: *остановился, развернулся, напал, гнался, привлекался, не успели...* и т. д., которые благодаря высокой информативности помогают воссоздать события того дня, тогда как глаголы настоящего времени (3 единицы) употреблены в ссылке на источник информации, словосочетаний для введения цитаты (“...*говорят* Хабайло...”, “...*пишет* “Сегодня”), (“...сейчас ... *идет* служебная проверка...”).

В исследованиях англоязычной публистики бытует мнение, что газеты избегают настоящего времени [5: 44]. Действительно, примеры с преобладающим настоящим временем глаголов для новостных украинских русскоязычных текстов типичными не являются. Например, в заметке “Выручили спасатели и внимательная соседка” (Вечерняя Макеевка. — 2011. — 17 июня, № 63) из 13 действительных глаголов нет ни одного в форме настоящего времени. Однако следует отметить, что существуют примеры новостных текстов, в которых настоящее время преобладает над рядом прочих форм глагола. Например, заметка “Всемирный конгресс украинцев встревожен ситуацией в Одессе” (Голос Украины. — 2011. — 26 июля, № 134) содержит 10 форм глаголов настоящего времени (*конгресс украинцев призывает*,

решение свидетельствует, ВКУ обращает внимание и т. д.), для сравнения — прошедшее время представлено в данном тексте 2 единицами (*конгресс обратился, решение стало продолжением*), глаголы будущего времени в заметке не использованы.

В среднем глаголов настоящего времени в текстах новостей в два раза меньше, чем глаголов в форме прошедшего времени. Анализ 30 новостных текстов методом случайной выборки показывает, что количество глаголов прошедшего времени в новостях русскоязычных украинских СМИ составляет 46 %, настоящего времени — 24 %, будущего времени — 7 %. Следует отметить также, что глаголы будущего времени для новостей прессы не являются характерными, однако используются в текстах, ориентированных на будущие события, например, заметка “Город получит два новых парка” (Комсомольская правда. — 2010. — 15 июля) содержит 7 глаголов будущего времени, что составляет 24 % от общего количества глаголов в заметке.

Настоящее время глагольных форм в новостных текстах реализуется прежде всего в ссылках на источник информации, во фразах для введения цитат (как *сообщает* “РепортерUA”, *отмечает* депутат, *рассказывает* очевидец, *считает* директор), а также для обозначения процесса, который долго (постоянно) продолжается во времени (“Прокуратура... возбудила ...дело...по по ч.2 ст.368..., которая *предусматривает* наказание... ” (Донецкие новости. — 2010. — 28 окт.—3 нояб., № 44).

Чрезвычайно интересной и актуальной также представляется проблема использования новостными русскоязычными текстами украинских СМИ пассивных глагольных форм и конструкций, поскольку внимание этому вопросу уделялось до данного времени лишь на примерах англоязычного материала, а также в связи с существованием различных, практически противоположных, мнений на этот счет у исследователей новостей. Например, Т. Г. Добросклонская одним из важнейших признаков новостного англоязычного текста называет широкую распространенность пассивных глагольных форм и безличных конструкций, что объясняется стремлением новостей к наиболее объективной подаче информации, а также намеренным дистанцированием производителя новостного текста от его получателя [8]. В то же время исследователь О. Ф. Кравченко отмечает, что если в русских публицистических текстах свойства пассивного залога способствуют его частому применению, то в английских текстах наблюдается прямо противоположная ситуация, а также подчеркивает, что английские стилисты советуют заменять, где это представляется возможным,

пассивные обороты на активные [9]. Показательно, что американский писатель и журналист Р. П. Кларк в известной работе “50 приемов письма” (2006) также указывает на то, что “новостники ищут простые активные глаголы”, тогда как “коррумпированные деятели используют пассивный залог, чтобы завуалировать правду и похоронить ответственность за собственные поступки” [10], и советует для большей эффективности написанного материала заменять пассивные глаголы на активные, если это позволяет информативность события.

Понятие пассивных глагольных форм связано с категориями действительного и страдательного залога. “Залог — это категория, образуемая противопоставлением таких рядов морфологических форм, значения которых отличаются друг от друга разным представлением одного и того же соотношения между семантическим субъектом, действием и семантическим объектом. Различия заключаются в разной направленности глагольного признака по отношению к его носителю, выраженному подлежащим, что достигается специальными конструкциями актива и пассива” [2: 611].

При действительном залоге в конструкции предложения субъект производит действие над объектом: “...адвокаты Тимошенко **затягивают** ознакомление с уголовными делами” (День. — 2011. — 20 авг., № 189). При страдательном залоге объект подвергается действию со стороны субъекта: “Награда ... **присуждается** за служение в горячих точках...” (Голос Украины. — 2011. — 13 июля, № 125). Страдательный залог в лингвистической литературе обычно употребляется как синоним пассива.

Глагольные формы в конструкциях страдательного залога различны. Например, у глаголов совершенного вида значение страдальности может выражаться при помощи страдательных причастий прошедшего времени: “Всемирный конгресс украинцев **встревожен** ситуацией в Одессе” (Голос Украины. — 2011. — 26 июля, № 134).

Глаголы несовершенного вида в страдательном залоге передают значение пассивности следующими способами:

а) с помощью постфиксa -ся, который присоединяется к спрягаемой форме глагола: “...из различных сфер общественной жизни Одессы **вытесняется** украинский язык...” (Голос Украины. — 2011. — 26 июля, № 134). Такая форма выражения страдательного значения в современном русском языке является обычным, нормативным явлением;

б) с помощью страдательных причастий (подобные формы имеют яркий характер книжности и употребляются очень редко).

В публицистике страдательный залог может быть представлен не трехчленными, а двучленными конструкциями, в которых отсутствует слово в творительном падеже, указывающее на логический субъект. Например, “Спасатели сказали, что *причина* возгорания только *устанавливается*” (Донецкие новости. — 2011. — 16–22 сент., № 38). В таких оборотах ядро информации сосредоточено в глагольном слове, а лексема, называющая субъект действия, опущена, поскольку заключенная в нем информация несущественна, а контекст или ситуация ясно показывают, кто (или что) является производителем действия. Двучленная конструкция страдательного залога может употребляться и тогда, когда в действительном залоге ему соответствует неопределенno-личное или обобщенно-личное предложение. О. Ф. Кравченко отмечает, что действие в страдательных оборотах представляется как бы происходящим по воле всех, а не отдельного человека, это придает им оттенок обязательности и авторитетности [9].

Анализ новостных текстов русскоязычной прессы Украины показывает, что широкое употребление пассивных глагольных конструкций, свойственное англоязычным текстам, для отечественных СМИ не является характерным признаком новостей, поскольку в украинской прессе содержится достаточное количество новостных заметок, абсолютно не содержащих страдательные обороты (например, заметка “Дело Брейвика сделали публичным” (Голос Украины. — 2011. — 26 июля, № 134), которая сообщает о слушаниях по делу подозреваемого в совершении двойного теракта Андерса Брейвика).

С другой стороны, в небольшой по объему новостной заметке “Дорогу молодым: Олег Сытько стал заместителем мэра” (Макеевский рабочий. — 2011. — 1 июля, № 70) содержатся 4 конструкции пассивного залога:

Сегодня бывший председатель Центрально-городской райадминистрации Макеевки Олег Сытько начал свой рабочий день в новом кабинете. Вчера решением внеочередной сессии городского совета Олег Валерьевич был утвержден в должности заместителя городского головы и уже приступил к выполнению новых задач. Пока круг вопросов, которые будет курировать новый заместитель мэра, четко не обозначен. Это решится во время ближайшего заседания исполкома... Отметим, что Олег Валерьевич стал самым молодым заместителем городского головы Макеевки. Информация о том, кто же теперь возглавит Центрально-городскую райадминистрацию пока не разглашается.

Отметим, что чаще всего в новостных текстах, по нашим наблюдениям, используется двучленная конструкция пассива, которая позволяет автору текста намеренно устраниться от более конкретных сведений по какому-либо вопросу (*информация не разглашается, круг вопросов не обозначен*), а также создать впечатление объективности поданного материала.

В результате анализа новостных сообщений в прессе методом случайной выборки оказалось, что в среднем тексты новостей украинских русскоязычных СМИ могут содержать 14,5 % пассивных форм глаголов, тогда как активные глаголы и формы глагола *быть* составляют 85,4 % в общем количестве глагольных форм, то есть глаголы страдательного залога употребляются в газетах в 5,8 раза меньше, чем действительные. Интересно, что в лингвостатистическом исследовании словоформ глагола, осуществленном на материале английских и американских публицистических текстов, Л. А. Турыгина приводит практически идентичные показатели: “глаголы страдательного залога употребляются в 5,5 раза меньше, чем действительные” [6: 41].

Среди видов пассивных конструкций, употребляемых в новостных текстах украинской русскоязычной прессы, используются:

1) пассивные формы, образованные с помощью постфиксa -ся, который присоединяется к спрягаемой форме глагола:

“Причины аварии *выясняются*” (Макеевский рабочий. — 2011. — 24 июня);

“...*говорится* в сообщении Министерства финансов Украины...” (События недели: итоги и факты. — 2011. — 20 сент., № 16);

“...*совершается* общественная и личная молитва...” (Донбасс православный. — 2011. — № 8);

2) пассивные формы, образованные при помощи страдательных причастий прошедшего времени (обычно они реализуются как двучленные конструкции):

“Сейчас по делу *назначены* экспертизы...” (Итоги недели. — 2011. — 6–12 окт., № 40); “Все рейсы постоянно *перегружены*” (Газета по-киевски. — 2008. — 31 янв., № 23); “Часть ветхого частного сектора *будет перенесена*” (Комсомольская правда. — 2010. — 15 июля); “За годы украинской независимости *открыты* пять пунктов пропуска...” (Голос Украины. — 2011. — 22 июля, № 132); “К поисково-спасательным работам *привлечены* 11 отделений государственной военизированной горноспасательной службы...” (Зеркало недели. — 2011. — 29 июля).

Таким образом, на основе проведенного анализа можно сделать следующие выводы: количество пассивных конструкций в новостных русскоязычных украинских СМИ составляет примерно 14 %, тогда как активные глаголы и формы глагола *быть* — 85,4 %; чаще всего в новостях используют двучленные пассивные конструкции, которые подчеркивают объективность передаваемого материала, а также помогают автору медиатекста намеренно устраниться от предоставления более конкретной информации; для новостных печатных текстов украинских русскоязычных СМИ характерно прошедшее (46 %) и настоящее (24 %) время спрягаемых глаголов, тогда как формы глаголов будущего времени (7 %), прогнозирующие события, в новостных текстах являются нечастотными; преобладающие в количественном отношении формы прошедшего времени благодаря высокой степени информативности помогают наиболее полно и точно воссоздать информацию о произошедшем событии.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Виноградов В. В. Русский язык: (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. — 2-е изд. — М.: Выш. шк., 1972. — 614 с.
2. Русская грамматика: В 2 т. / ред. кол.: Н. Ю. Шведова (gl. ред.) и др. — М.: Наука. — 1980. — Т.1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. — 783 с.
3. Дементьева Е. Ю. Глагол в рекламном тексте. [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук: (10.02.01) / Е. Ю. Дементьева. — Воронеж, 2004. — 16 с.
4. Ванюгина М. С. Приставочные глаголы движения в свете теории валентности / М. С. Ванюгина // Вестник Челябинского гос. ун-та. — 2010. — № 4. — С. 48–52.
5. Стівенс М. Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет / М. Стівенс; Пер. з англ. Н. Єгоровець. — К.: Києво-Могилянська академія. — 2008. — 407 с.
6. Хаблак Г. Г. Язык газеты / Г. Г. Хаблак // Вестник МГУ. Сер. 10: Журналистика. — 1984. — № 5. — С. 33–41.
7. Соколов О. М. Имплицитная морфология русского языка: монография / О. М. Соколов. — Нежин: Гидромакс, 2010. — 184 с.
8. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь / Т. Г. Добросклонская. — М.: Флинта; Наука, 2008. — 264 с.
9. Кравченко О. Ф. Особенности перевода публицистического текста // Университетские чтения — 2010: материалы научно-методических чтений ПГЛУ. Часть XI. — Пятигорск: ПГЛУ, 2010 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2009/IV/uch_2009_IV_0045.pdf
10. Кларк Р. П. 50 приемов письма / Р. П. Кларк; пер. Ю. Купер // 50 Essential Strategies for Every Writer — Little: Brown and Company. — 2006 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/259930>

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ КОЛОРОНІМА “ЧОРНИЙ” У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

В запропонованій статті автор досліджує лексичне значення використаного в поетичних творах Д. Павличка колороніма “чорний”, розглядає варіанти використання колоратива у віршах поета, акцентує увагу на амбівалентному прочитанні прийменника “чорний” у поезії автора.

Ключові слова: колоронім, колоратив, контекстне значення, лексична сполучуваність, пряме значення, амбівалентність.

В предложенной статье автор исследует лексическое значение употребляемого в поэтических произведениях Д. Павличка колоронима “черный”, рассматривает варианты употребления колоратива в стихах поэта, акцентирует внимание на амбивалентном прочтении прилагательного “черный” в поэзии автора.

Ключевые слова: колороним, колоратив, контекстное значение, лексическая сочетаемость, прямое значение, переносное значение, амбивалентность.

The article deals with the lexical meaning of the coloronym “black” used in the poetic works of D. Pavlychko. The author examines variants of use of the coloroname in the poet’s poems and points out the ambivalent consideration of the adjective “black” in the poetic works by Pavlychko.

Key words: coloronym, coloroname, context meaning, lexical combination, direct meaning, figurative meaning, ambivalence.

Символіка кольорів тривалий час привертає особливу увагу українських і російських мовознавців. Ця проблема в сучасній лінгвістиці розглядалася в різних аспектах: її висвітленню присвячені праці з порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Т. Морозова, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вержбицька, Г. Яворська), психолінгвістики (С. Григорук, Т. Ковальова, Л. Лисиченко, М. Нелюбов), когнітивістики (К. Алимова), перекладознавства (О. Паливода,

І. Ковальська), історичної лексикології (Н. Балахіна, М. Волкова), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, О. Дзівак, А. Кириченко). Дослідженю було піддано функціонування назв кольорів у текстах художніх творів. Зокрема, були розглянуті особливості художньої реалізації колоратив у прозі І. Франка (А. Швець) і Панаса Мирного (А. Оголовець), семантика, структура і стилістична функція кольору у малій прозі М. Коцюбинського і В. Стефаника (І. Бабій), символічна і стилістична функція кольору у прозі М. Хвильового (З. Годонюк, І. Бабій) і його поезії (Т. Ковальова), використання кольору в поетичних творах Т. Осьмачки (Л. Піскозуб), М. Рильського (А. Улянич), П. Тичини (М. Фока), Є. Гуцала (С. Шуляк), І. Драча (А. Іншаков), семантико-стилістичні характеристики колірних епітетів у ліриці поетів “Празької школи” (Н. Шимків), символіка кольорів у поезії Н. Лівицької-Холодної (О. Єременко) й О. Стефановича (Т. Рязанцева). Проте, незважаючи на таку цікавість науковців до можливостей використання кольороназв у художньому тексті, до цього часу був обійтися увагою поетичний доробок Д. Павличка. Зокрема, у його творчості, крім узвичаєного поетичного використання назв кольорів, варте наукового дослідження нетрадиційне потрактування того чи того кольору у віршових творах митця. Тому видається актуальним звернення саме до розгляду амбівалентності колоронімів у поетичному мовленні Д. Павличка.

Оскільки в мовознавчій науці немає єдиного визначення назв на позначення кольорів, такі лексичні утворення називали по-різному: кольоропозначення (А. Улянич, І. Ковальська), барвопозначення (В. Півень), кольоратив (А. Швець), колоронім (О. Паливода), колірний епітет (І. Бабій), кольористична лексика (Ю. Чебан), кольористичний епітет (С. Шуляк), колірний епітет (Н. Шимків), хроматизми (О. Базик, С. Форманова). У цьому дослідженні ми кваліфікуємо лексеми аналізованого різновиду як колороніми (термін “кольороназва” вживаємо як синонімічний).

Мета розвідки — визначити семантико-стилістичні особливості використання у поетичних творах Д. Павличка колороніма “чорний” під кутом зору його амбівалентної реалізації.

Спостереження за лексичним матеріалом поетичних збірок Д. Павличка довели, що митець активно вживає кольороназву “чорний”, однак засвідчуються випадки, що вказують на відмінності у значенні цього прикметника залежно від контексту, в якому він реалізується.

У віршах Д. Павличка представлена реалізація усіх лексичних значень прикметника “чорний”, зафікованих у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” [1: 1381].

Вияв прямого значення — найтемніший, темніший, порівняно зі звичайним кольором — спостерігається, зокрема, у таких сполученнях:

- “чорні коси” (“чорний волос”):

Я цілуває твій чорний волос,
Шептав схвильовано: “Люблю” [2: 65];

- “чорні очі”:

a) *A коси... коси вона сьогодні*
Вінком заклада, як я люблю,
A чорні очі — глибінь безодні,
Впаду, як тільки ще крок ступлю [3: 142];

b) *Вона була як мрія, що жила*
В моєму серці довгі-довгі дні.
Все вимріяне в ній: чоло, й уста,
І очі чорні — трошечки скісні [3: 218];

- “чорна нива”:

I ниву чорну він уздрів здаля
За ріками тремтячих синіх марев.
Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив [3: 310];

- “чорна живиця”:

Я обдираєвся об ялиці,
Та знову біг через ґруні,
Мов краплі чорної живиці,
Кров запікалась на мені [4: 345];

- в значенні іменника:

Ми — люди чорні, жовті, білі —
Підносим сонце над полями.
To наші пальці змозолі
На сонці витирають плями! [3: 249].

В українському фольклорі і в художніх творах здавна відомі зразки перенесення значення колороніма “чорний”: слово набуває негативного стилістичного забарвлення: “чорні думи”, “чорна душа” та ін. Знаходимо такі приклади і в поезіях Д. Павличка:

Шукаю в світі непідвладних смерті,
Проходжу від хреста і до хреста:
Там чола в колючках, серця роздерти,
Пробиті руки, зциплені уста.

*Але нетлінні також чорні душі,
Що рай колючим дротом оплели,
Повергли людство в атомні катушки,
З народів склали купища золи [5: 104].*

Переймаючись болями рідного народу, з яким відчуває нерозривний глибинний зв'язок, поет уводить у вірші кольороназву “чорний” із значенням “що-небудь, зароблене тяжкою, виснажливою працею”. Підтвердженням цього є приклади, як-от:

*Там земля скупа на жито —
Родить пирії.
Люди потом, чорним потом
Полили її [3: 95].*

Проте словник [1: 1381] як ілюстрацію фіксує тільки словосполучення “чорний хліб”, а Д. Павличко розшириє коло варіантів, що розкривають наведене значення.

*Хлоп’ят любив я, що й казати,
Вони ще знати не могли,
Що їхній батько, їхня мати
Мене навіки запрягли,
Неначе ту німу скотину,
У наймитський гризький хомут,
Що віддавав я без утину
За чорний хліб свій чорний труд [3: 199].*

Повтор аналізованого кольороніма у сполученнях “чорний хліб” і “чорний труд” допомагає автору більш гостро показати страждання людей, що змушені заробляти на життя в наймах тяжкою працею. У сполученні “чорний хліб” прочитується не лише пряме значення: “хліб випечений із житнього борошна”, а й спостерігається розширення переносного значення цієї сполучки: чорний хліб — то ціле життя героя оповіді.

Значення кольороназви “чорний” різняться залежно від теми вірша. Так, у творі, де виявляється вся ницість помислів і вчинків священнослужителів, поет нанизує прикметник “чорний” один за одним: від уживання у прямому значенні “чорний” (у ролі іменника) до переносного значення, яке розкривається у словосполученнях “чорна робота”, “чорна слабість”, “чорне дитинство”:

*Ти їм казав, що люди всі — брати,
Ta чорним ти давав роботу чорну,
їх дітям — чорну слабість і глисти,*

*Дитинство чорне, молодість потворну!
Ні, ти брехав, коли вістив усім:
“Я всіх людей, немов братів, пригорну”* [3: 272].

У сполуках “чорна слабість” і “чорне дитинство” спостерігається розширення переносного значення колороніма “чорний”. У словнику [1: 1381] зафіксоване тільки сполучення “чорна хвороба” у значенні “епілепсія”, а “чорна слабкість” у вірші Д. Павличка вгадується як “будь-яка тяжка хвороба”. Кольороназва “чорний”, ужита поетом як означення до слова “дитинство”, виступає синонімом до прикметників “бездісний”, “сумний”. Вбачаємо в цьому творення оригінального авторського епітета.

У вірші “Кубинські дівчата” прикметник “чорний” виступає контекстуальним синонімом до слів “втомлений”, “змучений”, що підтверджують такі рядки:

<i>Зброя не личить Венерам —</i>	<i>Ідуть вони — чорні від змори,</i>
<i>Вони ж з автоматами йдуть</i>	<i>Тягнуть важкий скоростріл,</i>
<i>За бородачем офіцером,</i>	<i>I видно, що сонце і море</i>
<i>Солдатську верстаючи путь.</i>	<i>Прилило до їхніх тіл</i> [3: 268].

Хвилює митця і проблема української помісної церкви, про що він розповідає у творі “До Варфоломія I”, в якому служителів церкви Московського патріархату називає окупантами для церкви Української:

*Tи повернувся, отче, до Стамбула,
Пішли дощі, на землю впала грузь.
А попівня московська вмить забула
Твою молитву за Вкраїну-Русь.
Ці люди завжди будуть проти й анти
Держави Української — вони —
У чорних рясах чорні окупанти
Вишневої моєї сторони* [6: 79].

У цьому вірші глибину переживань автора підкреслює ситуативна опозиційна пара “чорні окупанти” — “вишнева сторона”, в якій прикметник “вишневий” розрахований на асоціативне сприйняття: “вишневий цвіт” — “білий цвіт”. Отож, у цих рядках є протиставлення “чорний” — “білий”, де другий компонент підкреслює негативність першого.

Проте Д. Павличко у поетичних творах уживає колоронім “чорний” і з позитивним забарвленням, у чому й проявляється амбівалентність сприйняття і прочитання аналізованої кольороназви. Розширюючи межі лексичного значення колороніма “чорний”, поет,

заперечуючи усталену думку про чорне як негатив, показує, що чорне — це чистота, це те, що треба любити й шанувати.

Яскравим свідченням того, що митець сприймає чорне як позитив, є поезія, присвячена жінці-негритянці, в якій автор проводить паралель: тяжка праця українців і тяжка праця представників чорношкірої раси:

*Негритянко! Задумлива ноче,
Забудьмо сьогодні про всі табу,
Серце мов виспівати хоче
Твоїм рукам золоту хвальбу.
Чорна моя! У чорну нивку
Малим багато я зерен загріб...
В моого народу у пошанівку
Чорна робота і чорний хліб.
А злобну душу — чому? — не знати, —
Чорною звуть, — логіку як знайти?
Чей же білі були в нас магнати,
Чей же білі були в нас кати!
Ta їхні руки чорніли від бруду
І чорний колір сплямило зло.
Я все віднині робити буду,
Щоб слово “чорний” чистим було.
Бабуся твоя була рабою,
Була у чорних біла журба...
Я навіки захоплений тобою —
Маєш, чорна, білого раба!
Це інше рабство, а те... не думай, мила,
Що я не знаю йому ціни.
Мене з дитинства буря ломила,
Мене зігнути хотіли пани. <...>
Є люди, неначе квіти у вазі,
І правда наша для них чужса,
Я всім скажу, маючи красу твою на увазі
Що у мене чорна-чорна душа [3: 277].*

Епітет “чорний” до іменників “робота” і “хліб” не сприймається у цьому вірші як щось погане, бо “чорна робота” — то не найгірша робота, то робота на землі, на якій споконвіку працювали українці, а “чорний хліб” — то винагорода за роботу на чорній землі. Отож, рядки “В моого народу у пошанівку / Чорна робота і

чорний хліб” засвідчують ще одне переносне значення колороніма “чорний”.

У цьому вірші Д. Павличко надає прикметнику “чорний” того самого значення, що його несе кольороназва “білий”, тобто “чистий”. Автор сам вказує на те, що необхідно зробити слово “чорний” чистим. А рядки “Була у чорних біла журба” і “Маєш, чорна, білого раба”, що містять ситуативне протиставлення “чорний — білий”, ще більше підкреслюють білість і чистоту того чорного.

Ще один приклад, який вказує на те, що поет наділяє колоронім “чорний” позитивним змістом, знаходимо в розмові вітру й оповідача, про дівчину — доньку старого двірника, яка соромиться свого батька за те, що він прибирає після всіх сміття, тобто виконує брудну роботу:

*Засміявшіся вітер: — Покажіть мені
Ту, що відциуралась простої рідні,
Мов лозу, її пригну я до землі,
Щоб поцілували чорні мозолі!* [3: 185]

Автор вказує на те, що “чорні мозолі” — то руки людини, що тяжко працює, а така праця обов’язково має бути пошанована.

Розглянуте дозволяє зробити висновок про те, що Д. Павличко в поетичних творах не лише використовує усталені значення кольороназви “чорний”, а й значно розширює її смислове наповнення, вживаючи цей прикметник як носій позитивної семантики, що, у свою чергу, підтверджує думку про амбівалентність прочитання аналізованого колороніма у віршах поета.

Продовженням розпочатого дослідження бачиться аналіз словотвірного гнізда із твірним центром “чорний” і визначення лексико-семантичного навантаження й стилістичної функції таких дериватів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /укладач і головний редактор В. Т. Бусел/. — К.: Ірпінь: Перун, 2001. — 1440 с.
2. Павличко Д. Спочатку: [поезія] /Д. Павличко. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2009. — 128 с. — (Першотвір).
3. Павличко Д. Вибрані твори: У 2 т.: [поезія] /Д. Павличко. — К.: Дніпро, 1979. — Т. 1. — 520 с. — (Першотвір).
4. Павличко Д. Вибрані твори: У 2 т.: [поезія] /Д. Павличко. — К.: Дніпро, 1979. — Т. 2. — 480 с. — (Першотвір).
5. Павличко Д. Три строфи: [поезія] /Д. Павличко. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2007. — 128 с. — (Першотвір).
6. Павличко Д. Час: [поезія] /Д. Павличко. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2010. — 112 с. — (Першотвір).

МОДУЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ ИНОСТРАННЫХ АСПИРАНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Цель данной статьи — рассмотреть особенности модульного подхода к обучению и представить основные положения программы учебной дисциплины “Русский язык” для иностранных аспирантов, разработанной на основе кредитно-модульной системы организации учебного процесса.

Ключевые слова: русский язык как иностранный (РКИ), модульный подход, кредитно-модульная система, образовательная программа, интерактивная методика, организация учебного процесса, научно-исследовательская деятельность.

Мета даної статті — розглянути особливості модульного підходу до навчання і представити основні положення програми навчальної дисципліни “Російська мова” для іноземних аспірантів, розробленої на основі кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Ключові слова: російська мова як іноземна (РМІ), модульний підхід, кредитно-модульна система, освітня програма, інтерактивна методика, організація навчального процесу, науково-дослідна діяльність.

The purpose of this article is to consider features of module approach to studying and imagine the basic statements of educational program “Russian language” for foreign graduate students, developed on the basis of credit-module system of studying process organization.

Key words: Russian as Foreign (RAF), module approach, credit-module system, educational program, interactive methodology, studying process organization, research activity.

В Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова обучается по разным специальностям и получает высшее образование значительный контингент учащихся, включая иностранных студентов. Аспирантура университета также принимает на обучение иностранных граждан, предоставляя тем самым уникальную возможность повышения научного уровня, приобщения к достижениям мировой

и отечественной науки, приобретения важнейшего для современного специалиста опыта научного общения. Надо отметить, что количество иностранных граждан, обучающихся в аспирантуре ОНУ имени И. И. Мечникова, в последнее время постоянно увеличивается.

В систему подготовки иностранных аспирантов входят образовательные программы по учебным дисциплинам — философии, специальности и русскому языку как иностранному, подготовка к сдаче кандидатских экзаменов и защита кандидатской диссертации. В аспекте комплексной подготовки иностранных аспирантов и будущих специалистов русский язык как язык научного и профессионального общения приобретает особую значимость и является важнейшей составной частью учебного процесса, т. к. качество и результат научно-исследовательской и учебной деятельности аспирантов напрямую зависит от уровня владения языком [1:306].

Цель данной статьи — представить основные положения программы учебной дисциплины “Русский язык” для иностранных аспирантов, разработанной на основе кредитно-модульной системы организации учебного процесса, а также рассмотреть особенности модульной технологии обучения.

В обучении иностранных аспирантов русскому языку в силу разных причин существует достаточно много трудностей, что не остается без внимания педагогов и ученых. В контексте обсуждения данных проблем поднимаются вопросы о современных подходах к процессу обучения иностранных аспирантов русскому языку как иностранному (РКИ), о коммуникативных потребностях аспирантов-иностраниц, о проведении контроля на этапе послевузовского обучения иностранных учащихся РКИ [1; 4; 8]. Несмотря на это, общие проблемы, обусловленные спецификой преподавания русского языка на аспирантском курсе, современными методическими подходами к процессу обучения, необходимостью совершенствования системы подготовки иностранных аспирантов продолжают оставаться нерешенными, чем и обусловлена актуальность предпринятого в данной работе исследования.

В процессе обучения иностранных аспирантов необходимо учитьывать ряд объективных трудностей: преподаватель-рурист приступает к работе с учащимися, приехавшими из разных стран, с разным уровнем общей и специальной подготовки, с разным профессиональным опытом, с разным уровнем владения русским языком и т. д. За минимально короткие сроки необходимо сформировать и развить

умения и навыки, необходимые для устной и письменной научной коммуникации, подготовить иностранных аспирантов к работе с научной, специальной и общественно-политической литературой, к написанию и защите диссертации, а также познакомить с важнейшими открытиями и достижениями мировой и отечественной науки, техники, искусства и культуры [2: 3].

При этом программа обучения должна отвечать современным требованиям подготовки высококвалифицированных специалистов, быть основанной на применении интенсивных методов и стратегиях интерактивного обучения, быть направленной на активизацию самостоятельного подхода, осуществление и реализацию творческого поиска в аспекте научно-исследовательской работы. Поставленным задачам оптимально соответствует программа, разработанная на основе модульного подхода и направленная на организацию и рациональное, эффективное осуществление активной, самостоятельной и результативной познавательной деятельности учащихся.

Технология модульного обучения является одной из инновационных педагогических технологий. Модульный подход к обучению предполагает увеличение объема самостоятельной работы при изучении нового материала, индивидуальный темп обучения и обязательное самообразование, что и делает данное направление перспективным. Модульное обучение (от лат. modulus — мера) отличается направленностью на активизацию самостоятельной научной и практической деятельности и предполагает такую организацию образовательного процесса, при котором вся “учебная информация разделяется на модули (относительно законченные и самостоятельные единицы, части информации)”. При этом отмечается, что содержательный потенциал определенной учебной темы раскрывается в совокупности нескольких модулей [3: 146]. В модульной концепции обучения основополагающим является понятие учебного модуля, под которым понимается самостоятельная информационная единица, отличающаяся логичностью, структурной и тематической завершенностью, обеспеченная собственными программно-целевыми, учебно-методическими, индивидуально-технологическими рекомендациями и завершающаяся определенной формой контроля.

Образовательная программа учебной дисциплины “Русский язык” для иностранных аспирантов разработана на основе кредитно-модульной системы организации учебного процесса с учетом профессиональной направленности обучения и представлена в виде

четко структурированного курса. В “Программе” поставлены цели и задачи, определены содержание, формы и средства учебного процесса, формы контроля качества знаний и умений, учебной деятельности учащихся, представлены содержательные модули и тематика занятий, структура учебной дисциплины, тематика и формы организации самостоятельной работы, научно-исследовательской работы как одной из важнейших составляющих процесса обучения и индивидуальных научно-исследовательских заданий, приводятся ссылки на интернет-ресурсы и т. д.

При разработке модульно-ориентированной программы, ее содержания и структуры большое значение имеют цели и задачи обучения. Цель обучения в современной науке определяется как “заранее планируемый результат педагогической деятельности, достигаемый с помощью различных приемов, методов и средства обучения” [3: 344]. Четко поставленные цели работают на конечный положительный результат, программируя и задавая основные направления учебной и научной деятельности, способствуя оптимизации и совершенствованию всего учебного процесса в целом. Тщательно планируемая образовательная деятельность и поставленные в этом плане конкретные образовательные цели “проецируются” прежде всего на профессионально ориентированный характер деятельности обучаемых и “сближаются с задачами профессиональной подготовки аспиранта, становления его как высококвалифицированного специалиста, ученого” [1: 310].

Основная цель обучения иностранных аспирантов русскому языку является комплексной и реализуется посредством коммуникативных, когнитивных, лингвистических, социокультурных, стратегических, дискурсивных и научных целей. В процессе обучения иностранных аспирантов приоритетным направлением является достижение научных целей, что выражается в расширении научной и профессиональной компетентности студентов, развитии у них направленных научных интересов в области избранной специальности. Главной целью обучения РКИ иностранных аспирантов является развитие коммуникативной компетенции во всех видах речевой деятельности, но в рамках более широкой и сложной социально-культурной, общественно-политической и профессиональной тематики с включением нового языкового материала. В аспекте более сложных форм речевой деятельности формируются и развиваются более сложные речевые умения, необходимые иностранным аспирантам, в первую очередь, в их профессиональной деятельности [1: 310].

Курс русского языка для иностранных аспирантов дифференцирован в зависимости от полученного высшего образования. Краткосрочный курс предполагает обучение в течение одного года (двух семестров) и составляет 140 академических часов. Учебная занятость, таким образом, в рамках данной образовательной программы планируется в объеме 140 аудиторных часов практических занятий под руководством преподавателя и соответственно 280 часов самостоятельной работы.

В соответствии с указанным количеством часов представляется оправданным объем основного материала представить в виде 4 основных учебных блоков — учебных модулей. Модульный подход к процессу обучения, как известно, предполагает распределение всего учебного материала на определенное количество учебных содержательных модулей, завершающихся соответствующими модулю и его целевой направленности контрольными заданиями. Тематика и содержание представленных модулей, на наш взгляд, наиболее отвечают поставленным целям и задачам обучения иностранных аспирантов. Структурированный подобным образом учебный материал в виде программных модулей является оптимальным и логичным, отвечающим основным методическим принципам функциональности, минимизации, системности, последовательности и научности.

В результате полученных данных в процессе экспериментально-го обучения и практического опыта работы с данным контингентом иностранных учащихся представляется методически оправданным следующее разделение основного учебно-методического материала:

Модуль 1. “Русский язык. Морфология и синтаксис”

Модуль 2. “Лингвостилистический анализ научного текста”

Модуль 3. “Реферирование научного текста”

Модуль 4. “Научное исследование”

Первый модуль “Русский язык. Морфология и синтаксис” является базовым в подготовке иностранных аспирантов и направлен на развитие коммуникативной и лингвистической компетенции. Учебный материал данного модуля рассчитан на учащихся с достаточной языковой подготовкой и разработан с целью повторения, обобщения и систематизации полученных ранее знаний по русскому языку. В программу модуля могут быть внесены корректизы и дополнения в зависимости от уровня языковой подготовленности учащихся, который определяется путем проведения процедуры входного тестирования по основным видам речевой деятельности.

Учебный модуль “Лингвостилистический анализ научного текста” представляется актуальным в системе подготовки иностранных аспирантов, поскольку содержит для изучения материал, способствующий развитию умений “видеть” текст, читать и понимать научный текст, изучать и анализировать основную информацию, прогнозировать развитие основной сюжетной линии. Учебный материал данного модуля предназначен для ознакомления учащихся с технологией анализа научного текста и его основными понятиями, что представляет-
ся исключительно важным, во-первых, в аспекте работы и изучения специальной литературы, а во-вторых, в аспекте продуцирования собственного научного текста (тезисы, реферат, научная статья, научное исследование и т. д.).

Учебный материал модуля “Реферирование научного текста” направлен на развитие умений реферирования научного текста, что является важной составляющей частью языковой подготовки иностранных аспирантов. Реферирование научных текстов относится к одному из важнейших видов научно-исследовательской и научно-информационной деятельности. С целью развития и совершенствования необходимых навыков работы с научной литературой на кафедре языковой подготовки иностранных студентов и аспирантов ОНУ имени И. И. Мечникова подготовлено методическое пособие “Реферирование научного текста” в двух частях.

В пособии представлена информация о различных видах рефератов в их жанровом многообразии, о содержательной и структурной стороне реферативной работы, о требованиях, предъявляемых к составлению рефератов, а также перечень необходимых реферативных средств и конструкций — языковых и речевых стандартов. В разделе о содержании и структуре реферативной работы представлена модель реферата, включающая тему, проблему, предмет и цели реферируемой статьи, методы и результаты исследования, выводы автора с оценками, предположениями и гипотезами.

Во второй части пособия для реферативного чтения и составления рефератов представлены оригинальные научные статьи известных ученых, специалистов и журналистов по актуальным научным проблемам, опубликованные в научных и научно-популярных журналах и газетах, а также на сайтах специализированных интернет-изданий. Теоретический материал пособия, тематически организованный текстовой материал с системой специальных заданий ориентируют иностранных аспирантов на самостоятельный подход и самостоя-

тельную работу. Тематика подобранных текстов, сопровождающихся комментариями и ссылками на дополнительные интернет-ресурсы, отражает актуальные проблемы современности.

Учебный материал модуля “Научное исследование” достаточно объемен и отличается практической направленностью. В системе подготовки иностранных аспирантов научно-исследовательская составляющая особенно важна. Научно-исследовательская работа заключается в работе с научной литературой и с источниками, в умении анализировать и обсуждать научные проблемы, аргументировать их актуальность и новизну, выдвигать научные гипотезы, выстраивать доказательную базу, проводить и описывать эксперименты и их результаты, делать выводы из проведенного исследования. В рамках научно-исследовательской деятельности осуществляется подготовка и написание тезисов, конспектов, аннотаций, рецензий, рефератов, научной статьи (статьей) по теме докторской, автореферата и докторской исследований.

Содержание модуля “Научное исследование” представлено темами, актуальными для иностранных учащихся в плане подготовки и защиты докторской работы: тема научного исследования; предмет, цели, задачи исследования; материал исследования; актуальность темы; научная новизна; метод исследования; апробация работы; структура работы и ее содержание; формулировка выводов; оценка полученных результатов; практическое приложение результатов; перспективы работы. Каждая из тем проиллюстрирована примерами и сопровождается перечнем необходимых конструкций. Так, например, для сообщения об актуальности и новизне выбранной темы исследования могут быть использованы следующие конструкции: *Актуальность исследования* (выбранной темы) определяется (определен), обусловливается (обусловлена), объясняется тем, что ...; (Что?) определяет (обусловливает, объясняет) *актуальность исследования* (выбранной темы). *Научная новизна исследования* (работы) состоит (заключается) (в чем?), определяется (чем?), состоит, заключается в том, что ..., определяется тем, что ... Для сообщения о цели исследования могут быть рекомендованы конструкции: *Целью (чего?) является (что?)* (с инфинитивом или отглагольным существительным). *Цель (чего?) состоит (в чём?). Цель работы предполагает решение* следующих задач: выявить (и описать) что..., выяснить что ..., установить что ..., сопоставить, проанализировать и т. д. Для характеристики материала исследования: *Материалом исследования служит (что?); Материал исследования представляет собой (что?); Материалом исследования является (что?)* и т. д.

В качестве практических перспективных рекомендаций предлагаю обратить внимание на формирование и обогащение индивидуального словаря иностранных аспирантов и включить в него не только лексику по специальности, но и общенаучную лексику. Необходимым, на наш взгляд, является создание специального словаря научных терминов и понятий с разработанной терминологической базой и развернутыми дефинициями, поскольку, как показывает практика, иностранные аспиранты на должном уровне не владеют и не могут оперировать необходимыми для научного описания терминами. В словарь должны быть включены основные научные понятия и термины, называющие и описывающие процесс научного творчества и познания: наука, научная деятельность, научное знание, научное исследование, научная проблема, научная гипотеза, тема научного исследования, предмет и объект исследования (познания), методика исследования, методология научного познания и т. д.

С целью активизации и интенсификации учебного процесса применяются различные методические технологии и приемы, традиционные и инновационные методики обучения иностранным языкам. В основе методической концепции данного аспирантского курса должна быть представлена интерактивная модель обучения как наиболее перспективная и эффективная. Интерактивный подход, предполагающий открытый научный поиск, обусловленный процессом познания и научным творчеством, основанный на умении думать, критически мыслить, анализировать и обобщать, представляется наиболее целесообразным при обучении будущих ученых. Способность к выражению своих мыслей, своего мнения, своей позиции, умение слушать собеседника и вступать с ним в диалог, обмениваться мнениями, брать интервью, принимать активное участие в дискуссии, научном семинаре и научной конференции формируются и совершенствуются на уровне активной деятельности и активного взаимодействия всех участников образовательного процесса. В рамках интерактивного обучения могут быть реализованы такие перспективные виды работ, как научный проект и презентация, научный диалог и научная дискуссия, ролевые игры и живое обсуждение, научный поиск и научная задача, что максимально приближает процесс обучения к реальной научной коммуникации. Таким образом, интерактивные формы и методы обучения позволяют создать адекватную образовательную среду, атмосферу живого общения и условия, максимально приближенные к реальным.

Таким образом, образовательная программа “Русский язык” для иностранных аспирантов, разработанная на основе кредитно-модульной технологии обучения, отвечает современным требованиям подготовки иностранных специалистов и направлена на повышение качества образования и совершенствование системы обучения. Модульная технология обучения предполагает применение инновационных методов, в частности интерактивной коммуникативной методики, основанной на активном взаимодействии и сотрудничестве всех участников образовательного процесса. Модульный подход к обучению представляется перспективным и обоснованным в связи с активизацией личностных возможностей и усилением самостоятельности учащихся в аспекте научно-исследовательской и практической деятельности, в связи с развитием творческого и познавательного потенциала личности.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Капустина Н. А. Лингвометодические основы контроля в послевузовском курсе обучения иностранных учащихся русскому языку (как иностранному)/ Н. А. Капустина // Лингвистика и методика преподавания иностранных языков. — 2011. — № 3. — С. 302–318 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.iiling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2011_03/sbornik_kiya.pdf
2. Программа по русскому языку для иностранных аспирантов, обучающихся по естественнонаучному и техническому профилю / Добропольская В. В., Мерзон С. Н., Фудель Н. С. — М.: Рус. яз., 1988. — 60 с.
3. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Изд-во ИКАР, 2010. — 448 с.
4. Амелина А. Г. Коммуникативные потребности аспирантов-иностранных в процессе обучения русскому языку / А. Г. Амелина, Е. Р. Корниенко // Социологические исследования. — 1991. — № 8. — С. 55–59.
5. Власова Н. С., Кукуева Н. Н. Коммуникативные цели и планирование обучения русскому языку // Практическая методика преподавания русского языка на начальном этапе. — М.: Рус. яз., 1990. — С. 9–17.
6. Черновалюк И. В. Рефериование научного текста: Методические рекомендации по русскому языку для иностранных студентов и аспирантов. — Одесса: ОНУ, 2011–2012. — Ч. 1. — 38 с.; Ч. 2. — 48 с.
7. Грекова О. К., Кузьминова Е. А. Русский язык как иностранный. Обсуждаем, пишем диссертацию и автореферат: Учебное пособие . — М.: Флинта; Наука, 2003. — 296 с.
8. Гапочка И. К. Цели и содержание реферативного вида чтения на русском (иностранным) языке / И. К. Гапочка // Преподавание русского языка аспирантам-иностранным. — М.: Наука, 1981. — С. 28–35.
9. Демидова А. К. Научный стиль речи. Оформление научной работы: Учебное пособие. — М.: Рус. яз., 1991. — 201 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті розглядаються особливості перекладу науково-технічної термінології з англійської на українську мову. Також розглядаються методи досягнення адекватності передачі смислу. Мету перекладу можна вважати досягнутою, якщо перекладачеві англомовного науково-технічного тексту вдалося точно передати думку автора, наповнивши при цьому український варіант перекладу формою, притаманною науково-технічному стилю перекладу мови-реципієнта.

Ключові слова: науково-технічний переклад, адекватність перекладу термінів, лексична неоднозначність.

В статье рассматриваются особенности перевода научно-технической терминологии с английского на украинский язык. Также рассматриваются методы достижения адекватности передачи смысла. Цель перевода можно считать достигнутой, если переводчику англоязычного научно-технического текста удалось точно передать мысль автора, наполнив при этом украинский вариант перевода формой, свойственной научно-техническому стилю перевода языка-реципиента.

Ключевые слова: научно-технический перевод, адекватность перевода терминов, лексическая неоднозначность.

This article deals with some peculiarities of scientific and technical translation from English into Ukrainian. Methods of adequacy achievement are also pointed out. The aim of translation is succeeded when the author's message corresponds to one which is rendered by the translator as a text in Ukrainian which kept all the terminological peculiarities of scientific and technical language.

Key words: scientific and technical translation, translation adequacy, lexical ambiguity.

Характерною рисою розвитку сучасної науки є остаточне набуття англійською мовою статусу мови світової науково-технічної літератури (НТЛ). Унаслідок цього переклад НТЛ з англійської на українську

мову вимагає від перекладача-спеціаліста високого рівня професійної майстерності, обумовленого в тому числі знанням лексичних, граматичних та стилістичних особливостей науково-технічних текстів. Вивчення лексичних особливостей науково-технічного перекладу у період становлення України на міжнародній арені та розширення її науково-технічних зв'язків з іноземними державами, тісно зв'язано з проблемами термінології і відіграє все зростаючу роль у всіх сферах життя.

Лінгвістичне дослідження мови науково-технічної літератури, безперечно, доводить, що вся науково-технічна література є певний функціональний стиль мови, що має характерні особливості.

Як показує досвід науково-технічного перекладання, найбільші труднощі виникають під час передання лексичних одиниць (термінів, загальновживаних слів) тексту оригіналу. Велика кількість перекладацьких помилок припадає на сферу лексики, бо саме вона є найдинамічнішою складовою мови науки і техніки — постійний розвиток яких викликає появу нових термінів, а також нових значень наявних термінів або загальновживаних слів. Випадки неправильного перекладання як термінів, так і загальновживаних слів, а також загальновживаних є досить розповсюдженими.

Аналіз лексики науково-технічної літератури (НТЛ) показує, що частка вузькогалузевих термінів, тобто термінів, що вживаються лише в окремих галузях науки (наприклад, терміни з галузі комп’ютерної техніки: процесор, браузер), не перевищує 25 %, а 75 % лексики НТЛ складають загальновживані та загальновживані слова, тобто слова, що обслуговують різні наукові галузі, наприклад: аналіз, баланс, програма, компонент. Отже перекладання вузькогалузевих термінів, загальновживаних та загальновживаних слів має свою специфіку [1; 2; 3; 4].

Аналіз досліджень та публікацій з цієї теми ілюструє, що “більшість лінгвістів цей вид перекладу вважають особливим видом діяльності, який визначається, в першу чергу, своїми функціональними, а не стилістичними чи жанровими особливостями” [3: 56; 5]. У перекладознавстві розглядаються не лише загальні питання перекладу, а й окремі прийоми, що застосовуються при перекладі науково-технічної літератури, і, “в залежності від статусу перекладу виникають різноманітні перекладацькі стратегії”.

При перекладі науково-технічного тексту перекладачам доводиться вирішувати одночасно цілий комплекс різноманітних завдань. Це вимагає не лише бездоганного володіння мовою, певних галузевих

знань, але й максимуму зусиль з боку перекладача. Оскільки “при перекладі наукової та технічної літератури, як правило, немає необхідності шукати в тексті будь-який прихований зміст, то тут необхідно прагнути до особливої термінологічної точності. При цьому необхідно мати на увазі, що далеко не завжди технічні терміни співпадають за своїм обсягом в різних мовах” [5].

Характерними рисами науково-технічного стилю є його інформативність (змістовність), логічність (послідовність, чіткий зв’язок між основною ідеєю й деталями), точність і об’ективність і випливаючи із цих особливостей ясність і зрозумілість. окремі тексти, що належать до даного стилю, можуть мати зазначені риси в більшому або меншому ступені. Однак у всіх таких текстів виявляється переважне використання мовних засобів, які сприяють задоволенню потреб даної сфери спілкування.

Як вже було вказано, для словникового складу технічної літератури характерне застосування великої кількості технічних термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають технічні поняття. Провести чітку грань між термінами й словами повсякденної мови неможливо внаслідок багатозначності багатьох слів. Наприклад, такі загально-відомі поняття, як “електрика”, “температура”, “паровоз”, “автомобіль”, і часто вживані слова “атом”, “пластмаса”, “вітамін”, “антибіотик”, “пеніцилін”, “космос”, не є термінами в повсякденній мові, де технічне начало грає другорядну (підпорядковану) роль. З іншого боку, такі прості слова, як “вода”, “земля”, “полум’я”, “рідина”, “сила”, “глина”, “срібло”, “тиск”, є термінами в технічному контексті, коли несуть першорядне (основне) значення навантаження.

У термінах, на відміну від загальновживаної лексики, ми маємо найбільш точне, концентроване й ощадливе визначення технічної ідеї. Наприклад, термін “вода” — це наукове визначення хімічної сполуки, молекула якої складається із двох атомів водню й одного атома кисню.

Як відзначає И. В. Арнольд, найбільш помітною, але не єдиною особливістю цього стилю є використання спеціальної термінології. Кожна галузь науки виробляє свою термінологію відповідно до предмета й методом своєї роботи [1: 167]. Термінологія — це ядро наукового стилю, останнє, внутрішнє коло, ведуча, найбільш істотна ознака мови науки. Можна сказати, що термін втілює в собі основні особливості наукового стилю й гранично відповідає завданням наукового спілкування [2].

Термін — це слово або словосполучення, точно й однозначно називає предмет, явище або поняття науки і його зміст, що розкриває; в основі терміна лежить науково побудована дефініція. М. М. Глушко констатує, що “термін — це слово або словосполучення для вираження понять і позначення предметів, що володіє, завдяки наявності в нього строгої й точної дефініції, чіткими семантичними межами й тому однозначне в межах відповідної класифікаційної системи” [6: 79].

Систематизація існуючої англійської технічної термінології утруднена також тим, що той самий термін має різне значення в різних галузях техніки або навіть у межах однієї галузі, а також появою великої кількості нових термінів. Уже давно існують спеціальні комісії, по-кликані систематизувати й раціоналізувати термінологію, однак результати їхньої діяльності більш ніж скромні [7].

У кожній статті з вузької технічної спеціальності число термінів не перевищує 150–200 одиниць [6]. З розвитком науки й техніки однозначні спеціальні (номенклатурні) терміни можуть здобувати додаткові значення й стають багатозначними загальнонауковими й технічними термінами, а багатозначні терміни можуть втрачати свої значення й стають однозначними [2].

Терміни можуть використовуватися як слова, уживані майже винятково в рамках даного стилю, і також як спеціальні значення загальнонародних слів. Такі, наприклад, лексичні одиниці, як coercivity (коэрцитивність), kerautophone (керамофон), klystron (клістрон), microsyn (мікросин) і т. п., широко вживані в текстах по електроніці, важко зустріти за межами науково-технічних матеріалів. У той же час у цих текстах виступають як терміни й такі слова, як dead (відключений), degeneracy (дегенерація), ripple (пульсація), rope (трос) і ін., що мають добре всім відомі загальнозвживані значення. Терміни повинні забезпечувати чітку й точну вказівку на реальні об'єкти і явища, установлювати однозначне розуміння фахівцями переданої інформації. Тому до цього типу слів висуваються особливі вимоги [3].

Насамперед, термін повинен бути точним, тобто мати строго певне значення, що може бути розкрите шляхом логічного визначення, що встановлює місце позначеного терміном поняття в системі понять даної галузі науки або техніки. Якщо якась величина називається scalar (скаляр), то значення цього терміна повинне точно відповідати визначенню поняття (a quantity that has magnitude but no direction

(величина, що має величину, але не керівництво), що зв'язує його з іншими поняттями, що втримуються у визначенні (*magnitude* (величина), *direction* (напрямок) і протиставляє поняттю *vector* (вектор) (а *quantity which is described in terms of both magnitude and direction*). Якщо якась деталь оптичного приладу йменується *viewfinder* (видошукач), то цей термін повинен позначати тільки цю деталь, що виконує певні функції, і ніякі інші частини даного приладу або якого-небудь іншого пристрою.

Той самий термін у різних підмовах може виражати різні поняття. Термін *valve* (клапан) позначає електронну лампу, кран у теплотехніці, клапан у моторобудуванні, приладобудуванні, гіdraulіці, *storage* (зберігання) запам'ятовувальний пристрій або пам'ять, в інших сферах активно функціонує як склад, сховище, накопичувач, акумулювання. Технічний термін *frame* (кадр) означає: раму в будь-якому пристрой, станину у верстатах, каркас у будівництві, кадр у кіно й телебаченні. Отже, термін, функціонуючи в різних сферах, може виявлятися багатозначним.

Багатозначність і синонімія суперечать природі функціонування й призначенню терміна. Однак при описі конкретної предметної ситуації, конкретної науково-технічної сфери, терміни не допускають невірного їхнього тлумачення.

Значну роль у технічній літературі грають службові (функціональні) слова, що створюють логічні зв'язки між окремими елементами висловлень. Це прийменники й сполучники (в основному складові) типу: *on* (по), *upon* (відносно), *in* (на), *after* (після), *before* (до), *besides* (крім того), *instead of* (замість), *in preference to* (по відношенню до), *apart (aside) from* (крім), *except (for)* (за винятком), *in addition to* (на додаток до), *together with* (разом з), *owing to* (внаслідок), *due to* (через), *thanks to* (завдяки), *according to* (у відповідності до), *because of* (через), *by means of* (за допомогою), *in accordance with* (у відповідності до), *in regard to* (у відношенні), *in this connection* (у зв'язку із цим), *for the purpose of* (з метою), *in order to* (для того, щоб), *as a result* (у результаті), *rather than* (скоріше ніж), *provided* (за умови), *providing* (забезпечення), *either... or* (або ... або).

Крім того, у технічній літературі часто вживаються прислівники типу: *however* (однак), *also* (також), *again* (знову), *now* (у цей час), *thus* (у такий спосіб), *alternatively* (по черзі), *on the other hand* (з іншої сторони), що є невід'ємними елементами розвитку логічного міркування.

Для досягнення адекватності науково-технічного перекладу з англійської на українську мову застосовують такі способи перекладу: транскодування, калькування, контекстуальна заміна, антонімічний та описовий переклад [7]. Розрізняють чотири види транскодування науково-технічних термінів : 1) транскрибування (коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови, наприклад, peak — пік, resistor — резистор), 2) транслітерування (слово вихідної мови передається по літерах, наприклад, ort — орт), 3) змішане транскодування (переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування, наприклад, overlock — оверлок, altimeter — альтиметр) і 4) адаптивне транскодування (коли форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та / або граматичної структури мови перекладу, наприклад, nipple — ніпель, occlusion — оклюзія, platform — платформа, pallet — палета).

При перекладі неологізмів транскодування супроводжується звичайно описовим перекладом, що подається у дужках: maseral — мацерал (органічна складова вугілля), Ni-hard — нігард (білий чавун, легований хромом і нікелем), pace — пейс (позасистемна довжина одиниці). 1. транскодування неологізмів відбувається при перекладі в тих випадках, коли в культурі і, зокрема, наукі країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слова або слів в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття і задовольняли вимогам до терміновтворення. Оскільки при транскодуванні слово, що транскодується, має одне значення, то такий спосіб перекладу доцільно застосовувати в тих випадках, коли в мові перекладу необхідно створити чітко однозначний термін [7]. Перш ніж застосовувати цей спосіб перекладу, перекладачеві слід переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник слова, що перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні (синонімічні) терміни, а це порушує чіткість та системність терміносистеми тієї або іншої мови; 2. **калькування** — цей прийом перекладу нових науково-технічних термінів використовується, коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику, наприклад: ore yard — рудний двір, movable table — рухомий стіл. Досить часто калькування застосовується при перекладі до тих складних науково-технічних термінів, що утворені за допомогою поширені загальнонародних слів: worm shaft —

черв'яничий вал, target search — пошук цілі, drafting table — креслярський стіл, self-loading — само завантаження. Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норм вживання і сполучуваності слів в українській мові; 3. **контекстуальна заміна** — це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладеним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу: Materials are anything from which products can be made. Матеріали — це все те, з чого можна виробити вироби. Слід зазначити, що не існує точних правил створення контекстуальних замін, оскільки переклад слів у таких випадках залежить від контексту їх вживання; 4. **антонімічний переклад** — по суті, термін “antonіmічний переклад”, який зустрічається в перекладознавчій літературі, є неточним, оскільки слово, що перекладається, не замінюються на антонім у мові перекладу, а змінює лише форму на протилежну, тоді як його зміст (значення), залишаться без змін. Тому для позначення означеного способу перекладу краще використовувати термін “формальна негативація” [7]. Одними з таких слів, при перекладі яких частіше застосовується даний прийом, є дієслово to fail та похідний від нього іменник failure: Moreover a gas chromatograph failed to detect the presence of organic molecules. Більше того газовий хроматограф не зміг виявити присутність органічних молекул; 5. **описовий переклад** — у порівнянні з транскодуванням має ту перевагу, що завдяки йому досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного еквівалентом неологізму. Разом з тим описовий переклад характеризується такими недоліками: 1) при його застосуванні можливі неточне або нечітке тлумачення змісту поняття, позначеного неологізмом; 2) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стисливість (а тому такі багатослівні терміни не мають дериваційного потенціалу, тобто від них важко, якщо взагалі можливо, утворювати похідні терміни).

Також для досягнення адекватності науково-технічного перекладу застачуються **перекладацькі лексичні трансформації**. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі через невідповідність значення і контексту [8]. При перекладі науково-технічної літератури використовують два види лексичних

трансформацій: **додавання слова**, яка полягає у введенні в переклад лексичних елементів, які відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається, та / або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують у культурі мови перекладу, наприклад: *Also of interest to bionocists are the electrical properties of some biomaterials.* Значний *інтерес* для фахівців з становліть електричні властивості деяких біоматеріалів; **заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови** Напр.: *Mechanical engineers also design machine components.* Інженери-механіки також проектиують і розробляють деталі машин (заміна прикметника на іменник). *Other methods are also used to reproduce drawings.* Для розмноження креслень та малюнків застосовувалися також й інші методи (заміна інфінітива на іменник) [7].

При перекладі науково-технічної літератури важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова. У процесі перекладу терміну визначають два етапи: на першому етапі треба з'ясувати значення терміну у контексті, а на другому перекласти значення рідною мовою.

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони служать опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значення інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Тому слід вміти находити відповідний еквівалент у рідній мові і розширювати знання термінів-еквівалентів.

При перекладі термінів треба по можливості уникати вживання іншомовних слів, віддаючи перевагу словам рідного походження: промисловість замість індустрія, сільське господарство замість агрокультура, повний опір замість імпеданс і т. п.

Мету перекладу можна вважати досягнутою, якщо перекладачеві англомовного науково-технічного тексту вдалось при перекладі повно й точно передати думку автора, наділяючи україномовний варіант формою, властивою українському науково-технічному стилю мови реципієнта.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Высш. шк., 1986. — 295 с., ил. — На англ. яз.

2. Балонєва О. О. Особливості перекладу англійської науково-технічної літератури / О. О. Балонєва. — Житомир: Житомирський державний університет, 2004. — 25 с.
3. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк — Вінниця: Нова книга, 2006. — 240 с.
4. Мирам Г. Профессиональный перевод / Г. Мирам, А. Гон. — К.: Эльга — Ника — Центр, 2003. — 273 с.
5. Snell Hornby M. *Übersetzungswissenschaft — eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Francke. — Tübingen; Basel, 1994. — 322 S.
6. Глушко М. М. Теория и практика английской научной речи: Монография / М. М. Глушко. — М.: Издательство Московского университета, 1987. — 240 с.
7. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В. І. Карабан. — Флоренція; Страсбург; Гранада; К.: TEMPUS, — 317 с.
8. Латышев Л. К. Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения / Л. К. Латышев. — М.: Просвещение, 1980. — 160 с.

Відомості про авторів

1. *Александрова Ольга Володимиривна* — викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів ОНУ імені І. І. Мечникова.
2. *Беспалова Светлана Васильевна* — канд. пед. наук, доцент, зав. кафедри немецької філології факультета іностранных языков Мордовського державного університета імені Н. П. Огарєва, Россия.
3. *Бігунова Наталія Олександрівна* — канд. фіол. наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, докторант кафедри лексикології та стилістики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
4. *Висоцька Зоряна Іванівна* — викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету.
5. *Гапонова Тетяна Миколаївна* — канд. фіол. наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики та етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури.
6. *Гончарова Людмила Іванівна* — ст. викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
7. *Дем'янова Надія Олександрівна* — викладач кафедри французької філології факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
8. *Дерік Ілона Морисівна* — канд. фіол. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
9. *Дмитрів Ірина Іванівна* — канд. фіол. наук, доцент кафедри української літератури і теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
10. *Добрянський Ігор Анатолійович* — доктор пед. наук, професор, ректор Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки.
11. *Долбіна Каріна Давидівна* — аспірантка кафедри англійської граматики факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.

12. Єременко Тетяна Євстафіївна — канд.фіол.наук, професор, зав. кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
13. Жмаєва Наталя Сергіївна — канд.фіол.наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
14. Іванов Андрей Владимирович — доктор филол.наук, профессор, зав.кафедры теории и практики английского языка и перевода ГОУ ВПО “Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова”, Россия.
15. Іванова Римма Анваровна — канд.филол.наук, доцент кафедры иностранных языков ГОУ ВПО “Национальный исследовательский университет — Высшая школа экономики”, филиал в Нижнем Новгороде, Россия.
16. Касяnenko Dar'ya Sergieva — викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.
17. Корольова Тетяна Михайлівна — доктор філол. наук, професор, зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
18. Лисейко Лариса Володимирівна — канд.філол. наук, доцент, зав. секцією німецької філології кафедри романо-германської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
19. Лобановская Елена Васильевна — канд.филол.наук, доцент кафедры немецкой филологии ГОУВПО “Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова”, Россия.
20. Михайлук Ніна Петрівна — канд.філол.наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”.
21. Могилевський Валентин Ісаакович — канд. техн. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.

22. *Муратова Светлана Викторовна* — канд.филол.наук, доцент кафедры немецкой филологии ГОУ ВПО “Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова”, Россия.
23. *Назар Роман Миколайович* — канд.філол. наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики та етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури.
24. *Огреніч Марія Анатоліївна* — канд.пед.наук, викладач кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
25. *Олінчук Вікторія Володимирівна* — канд.філол.наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
26. *Пеліван Оксана Костянтинівна* — канд.філол.наук, в.о. доцента кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
27. *Пеліна Олена Вадимівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
28. *Попова Олександра Володимирівна* — канд. пед. наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
29. *Ровенських Ганна Олегівна* — магістр перекладу.
30. *Руденко Олена Валеріївна* — канд.філол. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
31. *Савченко Євгенія Юріївна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
32. *Свінцова Ірина Олександрівна* — аспірантка кафедри теорії та практики перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

33. Слободянюк Анастасія Анатоліївна — викладач кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
34. Смаглій Валерія Михайлівна — викладач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
35. Соколова Вікторія В'ячеславівна — магістрантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
36. Стеценко Надія Михайлівна — аспірантка кафедри російської мови Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.
37. Строганова Олександра Ігорівна — магістрантка кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
38. Тележкіна Олеся Олександрівна — канд.філол.наук, доцент кафедри українознавства та латинської мови Національного фармацевтичного університету (Харків).
39. Филиппова Светлана Юрьевна — ст. преподаватель кафедры основ английского языка ГОУ ВПО “Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова”, Россия.
40. Черновалюк Ірина Володимирівна — канд.філол.наук, доцент кафедри мової та загальногуманітарної підготовки іноземців ОНУ імені І. І. Мечникова.
41. Шкворченко Наталя Миколаївна — аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
42. Юхимець Світлана Юріївна — канд.пед.наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.

**Вимоги до оформлення наукових праць,
що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ
ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”**

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 за №7-05/1, стаття повинна мати необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

Рукопис оформляється згідно з Держстандартом ДСТУ 3008-95. У верхньому лівому куті першої сторінки рукопису ставиться індекс за УДК, у правому — прізвище та ініціали автора (авторів).

- ***Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 друк. арк. — 20 000 знаків).
- ***Стандарти** — кегль 14 pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

***Текстовий редактор — Microsoft Word.**

***Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

***Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

***Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номера джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ” (“ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ”, “REFERENCES AND NOTES”, “ANMERKUNGEN”). Бібліографічні джерела наводяться в порядку цитування.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) на дискеті та один роздрукований

примірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 27, відповідальному секретареві Ларіній Еліні Вікторівні; E-mail: e_larina@rambler.ru). До статті слід додати відгук доктора філологічних наук.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхилити статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

От редакційної колегії	3
Добрянський І. А., Корольова Т. М.	
Пошук словесної основи — його призначення. До 65-річчя Миколи Зимомрі	5
Анатолію Максимовичу Науменку — 70 років	20
Таранець Валентин Григорович. Біографія	24
Александрова О. В.	
Особливості просодичного оформлення діалогічних єдностей, що містять сленгову лексику	28
Беспалова С. В.	
Овладене інтерактивним аспектом диалогического дискурса на немецком языке	34
Бигунова Н. А.	
Уровневые характеристики одобрительных речевых актов в англоязычном художественном дискурсе	41
Висоцька З. І.	
Дієслівна вербалізація категорії логічності у науковій мові Івана Франка	50
Гапонова Т. М.	
Типологія багатокомпонентних складних речень	60
Гончарова Л. І., Строганова О. І.	
Структурно-граматичні особливості фразеологізмів	69
Дем'янова Н. О.	
Семантика звертань в українській та французькій мовах	78
Дерік І. М.	
Мовленнєва інтеракція у міжкультурній комунікації (на матеріалі Інтернет-повідомлень англійською та українською мовою)	85
Дмитрів І. І.	
Релігійний символізм як засіб творення художнього світу письменниками-“логосівцями”	95
Долбіна К. Д.	
Аналіз мотиваційної структури україномовного та російськомовного зооніміконів	104

Єременко Т. Є., Огренич М. А.	
Лінгвістичні засоби реалізації комічного ефекту в оповіданні Д. Мікеша “How to Die”	110
Єременко Т. Є., Слободянюк А. А.	
Щодо категорії питальності та її просодичної реалізації	120
Жмасєва Н. С.	
Акустичні характеристики алофонів англійських голосних монофтонгів англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій у німецькому мовленні	127
Іванов А. В.	
Об одном типе словаря для переводчика	137
Іванова Р. А.	
Научно-технический рекламный текст в типологии текстов	154
Іванова Р. А., Филиппова С. Ю.	
Функциональная нагрузка текста научно-технической рекламы	161
Касянецько Д. С.	
До питання відтворення вихідної моделі законодавчих актів ЄС у перекладі офіційними та регіональними мовами ЄС	169
Корольова Т. М., Могилевський В. І., Ровенських Г. О.	
Особливості перекладу порівнянь з англійської мови на українську (на матеріалі дитячої художньої прози)	178
Лисейко Л. В.	
Писемні пам'ятки середньоверхньонімецького періоду розвитку німецької мови	185
Муратова С. В., Лобановская Е. В.	
Категория аппозиции в современном немецком языке	197
Михайлук Н. П.	
Становление прономинальной подсистемы в современном английском языке	207
Назар Р. М.	
Парцеляція як засіб експресивізації репортажу	214
Олинчук В. В., Шкворченко Н. Н.	
Применение новых методик компьютерного анализа делового англоязычного дискурса (на материале звучащей женской речи)	221
Пеливан О. К.	
Роль просодии в актуализации вежливости/невежливости в английском конфликтном диалогическом дискурсе	231

Пеліна О. В.	
Особливості перекладу хрононімів з англійської мови на українську	242
Попова А. В.	
Лексические особенности оформления женского дискурса	249
Руденко О. В.	
Аналіз варіативності підготовленого та спонтанного мовлення у телебаченні	257
Савченко Е. Ю.	
Тема-ретметическое членение высказывания: проблемы, подходы, терминология	266
Свинцова І. О.	
Реалізація прагматичного потенціалу віршового переносу в поетичному дискурсі Дж. Байрона	274
Смаглій В. М.	
Особливості мелодійного оформлення тексту англомовної молитви	283
Соколова В. В.	
До проблеми перекладу українських прислів'їв на англійську мову	289
Степченко Н. М.	
Особенности временных и залоговых форм глагола в новостных русскоязычных текстах украинской прессы	297
Тележкіна О. О.	
Амбівалентність колороніма “чорний” у поетичних творах Дмитра Павличка	307
Черновалюк И. В.	
Модульный подход к обучению иностранных аспирантов русскому языку как иностранному	314
Юхимець С. Ю.	
Особливості перекладу англомовної термінології науково-технічних текстів на українську мову	323
Відомості про авторів	332
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”	336

CONTENT

From an Editorial College	3
<i>Dobryanskyi I. A., Korolyova T. M.</i>	
The Search of the Wordy Basis, and its Role. To Celebrate the 65th anniversary of Mykola Zymomrya	5
Anatoliy Maksymovych Naumenko is 70	20
Taranets Valentyn Grygorovych. Biography	24
<i>Alexandrova O. V.</i>	
Peculiarities of Prosodic Pattern of Dialogical Units, which Contain Slangy Lexicon	28
<i>Bespalova S. V.</i>	
Mastering the Interactive Aspect of Dialogical Discourse in German	34
<i>Bigunova N. A.</i>	
Level Characteristics of Approving Speech Acts in English Artistic Discourse	41
<i>Vysotska Z. I.</i>	
Verbalization of the Category of Logicality in Ivan Franko's Scientific Language	50
<i>Gaponova T. M.</i>	
The Typology of Multicomponental Complex Sentences	60
<i>Goncharova L. I., Stroganova O. I.</i>	
The structural and grammatical features of phraseological units	69
<i>Demyanova N. O.</i>	
The Semantics of Addressing in Ukrainian and French	78
<i>Derik I. M.</i>	
Linguistic Interaction in Cross-cultural Communication (on Material of English and Russian Internet Reports)	85
<i>Dmytriv I. I.</i>	
Religious Symbolism as the Means of Creating the Artistic World by Writers — 'Logosivtsi'	95
<i>Dolbina K. D.</i>	
The Analysis of Motivation Structure of zoonimicons in Ukrainian and Russian	104
<i>Yeremenko T. Y., Ogrenich M. A.</i>	
The Linguistic Means of Manifesting of Comical Effect in the Narration 'How to Die' by D. Mikes	110

<i>Yeremenko T. Y., Slobodnyuk A. A.</i>	
To the Issue of the Category of Interrogation and Means of Its Prosodic Manifestation	120
<i>Zhmayeva N. S.</i>	
Allophones Acoustic Characteristics of English Monophthong Vowels of American English Borrowings in the Information Technology Sphere in German	127
<i>Ivanov A. V.</i>	
About one Dictionary Type for Translators	137
<i>Ivanova R. A.</i>	
Scientific and Technical Advertising Text in Text Typology	154
<i>Ivanova R. A., Philippova S. Y.</i>	
Functional Loading of Scientific and Technical Advertisement	161
<i>Kasianenko D. S.</i>	
To the Issue of Reconstruction of the Source Models of EU Legislative Acts while Translating into EU Official and Regional Languages	169
<i>Korolyova T. M., Mogilevsky V. I., Rovenskykh G. O.</i>	
The Translation Peculiarities of Similes from English to Ukrainian (on the Material of Children's Fiction)	178
<i>Lyseyko L. V.</i>	
Manuskripts of Middle Upper Elaboration Period of German	185
<i>Lobanovskaya E. V., Muratova S. Y.</i>	
The Category of Apposition in Contemporary German	197
<i>Mikhaylyuk N. P.</i>	
The Formation of Pronominal Subsystem in Contemporary English	207
<i>Nazar R. M.</i>	
Parceling as the Means of Expressiveness in Reportage	214
<i>Olinchuk V. V., Shkvorchenko N. N.</i>	
The Use of New Computer Analysis Techniques in Business English Discourse (on the Material of Female Oral Speech)	221
<i>Pelivan O. K.</i>	
The Function of Prosody in Politeness/Impoliteness Actualization in Conflict Dialogical Discourse	231
<i>Pyelina O. V.</i>	
Translation of The Peculiarities of Chrononyms from English to Ukrainian	242

<i>Popova A. V.</i>	
The Lexical Peculiarities of Female Discourse	249
<i>Rudenko O. V.</i>	
The Variety Analysis of Prepared and Spontaneous Speech on Television	257
<i>Savchenko E. Y.</i>	
Theme and Rheme Segmentation of the Utterance: Problems, Approaches, Terminology	266
<i>Svyntsova I.</i>	
The Realization of Pragmatic Potential of Poetic Dividing of Words into Parts in J. Byron's Poetical Discourse	274
<i>Smagliy V. M.</i>	
The Peculiarities of Text Melodic Manifestation in English Prayer	283
<i>Sokolova V. V.</i>	
To the Issue of Ukrainian Proverb Translation into English	289
<i>Stetsenko N. M.</i>	
The Peculiarities of Time and Voice Forms of the Verbs in Russian News Texts within Ukrainian Printed Media	297
<i>Tyelyezhkina O. O.</i>	
Ambivalence of Coloromin 'Black' in Poetic Works of Dmytro Pavlychko	307
<i>Chernovalyuk I. V.</i>	
Modular Approach to Teaching Foreign Postgraduate Students the Russian Language as a Foreign Language	314
<i>Yukhimets S. Y.</i>	
The Translation Peculiarities of English Terminology used in Scientific and Technical Texts into Ukrainian	323

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО**

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 14

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Здано у виробництво 21.05.2012. Підписано до друку 05.06.2012.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура «Newton». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 20,00. Тираж 300 прим. вид. № 89. Зам. № 324.

Видавництво і друкарня «Астропрінт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astropprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.